

 JANJA ŽMAVC IN IGOR Ž. ŽAGAR

KAKO SO EVROPEJCI ODKRILI NEZNANE DEŽELE IN SE SPOZNALI Z NOVIMI LJUDSTVI

Evropa v slovenskih
osnovnošolskih učbenikih

KAKO SO EVROPEJCI
ODKRILINEZNANEDEŽELE

 JANJA ŽMAVC IN IGOR Ž. ŽAGAR

KAKO SO EVROPEJCI ODKRILI NEZNANE DEŽELE IN SE SPOZNALI Z NOVIMI LJUDSTVI

Evropa v slovenskih
osnovnošolskih učbenikih

Janja Žmavc in Igor Ž. Žagar, Kako so Evropejci odkrili neznane dežele in se spoznali z novimi ljudstvi: Evropa v slovenskih osnovnošolskih učbenikih
znanstvena monografija

Digitalna knjižnica

Uredniški odbor: Igor Ž. Žagar (Educational Research Institute & University of Primorska),
Jonatan Vinkler (University of Primorska), Janja Žmavc (Educational Research Institute),
Alenka Gril (Educational Research Institute)

Zbirka: Dissertationes (znanstvene monografije), 14

Glavni in odgovorni urednik: Igor Ž. Žagar

Urednik izdaje: Jonatan Vinkler

Recenzenta: Zdenko Kodelja, Marjan Šimenc

Oblikovanje, prelom in digitalizacija: Jonatan Vinkler

Motiv na naslovnici: Felipe Guaman Poma de Ayala, Nueva Corónica y Buen Gobierno
(1615); Det Kongelige Bibliotek, Kopenhagen:

<http://www.kb.dk/permalink/2006/poma/info/es/frontpage.htm>

Založnik: Pedagoški inštitut

Gerbičeva 62, SI-1000 Ljubljana

Ljubljana 2011

Za založnika: Mojca Štraus

ISBN 978-961-270-045-4 (pdf)

<http://www.pei.si/ISBN/978-961-270-045-4.pdf>

ISBN 978-961-270-045-4 (html)

<http://www.pei.si/ISBN/978-961-270-045-4/index.html>

DOI: <https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-045-4>

© 2011 Pedagoški inštitut/Educational Research Institute

Izid znanstvene monografije Kako so Evropejci odkrili neznane dežele in se spoznali z novimi ljudstvi, Evropa v slovenskih osnovnošolskih učbenikih je sofinanciran iz naslova projekta objave znanstvenih monografij za leto 2011, ki ga podpira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije (JR3-ZM-2011, pogodba št. 5722-11-410-235).

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

37.091.64(497.4):94(4)(0.034.2)

373.3.016:94(4)(0.034.2)

ŽMAVC, Janja

Kako so evropejci odkrili neznane dežele in se spoznali z novimi ljudstvi [Elektronski vir] : Evropa v slovenskih osnovnošolskih učbenikih / Janja Žmavc in Igor Ž. Žagar. - El. knjiga. - Ljubljana : Pedagoški inštitut, 2011. - (Zbirka Digitalna knjižnica. Dissertationes ; 14)

Način dostopa (URL): <https://www.pei.si/ISBN/kako-so-evropejci-odkrili-neznane-dezele-in-se-spoznali-z-novimi-ljudstvi/>

ISBN 978-961-270-045-4 (pdf)

1. Žagar, Igor Ž., 1960-
255186944

Vsebina	7
Uvod	11
Metodologija	15
Metodologija	17
Opredelitev pojma Evropa v učbenikih	18
Metodologija kvantitativne analize učbenikov	22
<i>Oblikovanje korpusa osnovnošolskih učbenikov v luči rabe pojma Evrope</i>	22
<i>Oblikovanje besedilnega korpusa omemb Evrope v osnovnošolskih učbenikih za zgodovino</i>	23
OKVIRNA STRUKTURA IN ZNAČILNOSTI KORPUSA	23
KVANTIFIKACIJA POJMA EVROPA ZNOTRAJ KORPUSA	25
KVANTIFIKACIJA EVROPSKIH AKTERJEV IN VREDNOT	26
Metodologija kvalitativne analize učbenikov	27
Kvantitativno-kvalitativna analiza učbenikov	31
Seznam pregledanih učbenikov	33
Predstavitev materiala	35
<i>Časovni vidiki</i>	35
<i>Obseg in vsebina učbenikov</i>	37
ZGODOVINA	37
GEOGRAFIJA	40
DVE	41

Kontekstualni oris učbenikov za pouk zgodovine	42
<i>Širši kontekst</i>	43
PERSPEKTIVE V POJMOVANJU EVROPE	43
MEJNIKI V OSNOVNOŠOLSKEM POUKU ZGODOVINE, UČNI NAČRT IN UČBENIKI	46
RABA POJMA EVROPA V UČNIH CILJIH UČNEGA NAČRTA ZA ZGODOVINO	48
<i>Neposredni kontekst situacije</i>	51
RABA POJMA EVROPA KOT ODRAZ SOCIALNIH SITUACIJ IN INSTITUCIJ	51
ČASOVNA ZASIDRANOST DISKURZA O EVROPI	55
EVROPA V PROSTORSKIH ORIENTACIJAH	57
EVROPA V GRAFIČNEM MATERIALU IN TIPOGRAFSKIH ELEMENTIH	60
<i>Jezikovni kontekst</i>	71
Dinamika tvorjenja pomena Evrope v učbenikih – igra med eksplicitnim in implicitnim	75
<i>Učbeniško pisanje kot tip posebne govorne dejavnosti</i>	75
<i>Strategije jezikovne rabe in dinamika tvorjenja pomena pojma Evropa</i>	79
»EVROPA‘ JE SREDIŠČE SVETA«	80
»SLOVENIJA JE DEL ‚EVROPE‘«	85
»EVROPEJCI‘ SO (LE) ODKRIVALI IN SE SPOZNAVALI Z NOVIMI LJUDSTVI«	87
»VREMENSKE MOTNJE NAD ‚EVROPO‘«	91
Kvantitativna analiza učbenikov za pouk zgodovine	92
<i>Pregled ugotovitev</i>	92
SOCIALNI AKTERJI	94
VREDNOTE	95
AKTERJI – PREGLED PO POSAMEZNIH RAZREDIH	97
Korpus omemb pojma Evropa v izbranih učbenikih za pouk zgodovine na osnovni šoli	101
Šesti razred	103
<i>Branko Božič in Tomaž Weber: Zgodovina za šesti razred</i>	103
SPLOŠNE ZNAČILNOSTI	103
STATISTIKA POJAVITEV	104

SEZNAM MEST POJAVITEV IN NJIHOVA OKVIRNA OPREDELITEV	111
<i>Marta Otič: Zgodovina 6: svet skozi čas. Učbenik za zgodovino v šestem razredu osnovne šole</i>	124
SPLOŠNE ZNAČILNOSTI	124
STATISTIKA POJAVITEV	124
SEZNAM MEST POJAVITEV IN NJIHOVA OKVIRNA OPREDELITEV	128
Sedmi razred	133
<i>Vasilij Melik in Ferdo Gestrin: Zgodovina za 7. razred</i>	133
SPLOŠNE ZNAČILNOSTI	133
STATISTIKA POJAVITEV	134
SEZNAM MEST POJAVITEV IN NJIHOVA OKVIRNA OPREDELITEV	139
<i>Ferdo Gestrin in Vasilij Melik: Zgodovina 7</i>	147
SPLOŠNE ZNAČILNOSTI	147
STATISTIKA POJAVITEV	148
SEZNAM MEST POJAVITEV IN NJIHOVA OKVIRNA OPREDELITEV	155
<i>Maja Žvanut in Peter Vodopivec: Vzpon meščanstva: zgodovina za 7. razred osnovne šole</i>	172
SPLOŠNE ZNAČILNOSTI	172
STATISTIKA POJAVITEV	173
SEZNAM MEST POJAVITEV IN NJIHOVA OKVIRNA OPREDELITEV	184
Osmi razred	237
<i>Branko Božič in Tomaž Weber: Zgodovina 8</i>	237
SPLOŠNE ZNAČILNOSTI	237
STATISTIKA POJAVITEV	238
SEZNAM MEST POJAVITEV IN NJIHOVA OKVIRNA OPREDELITEV	245
<i>Branko Božič in Tomaž Weber: Zgodovina 8 (delnodopolnjena izdaja)</i>	257
SPLOŠNE ZNAČILNOSTI	257
SEZNAM MEST POJAVITEV IN NJIHOVA OKVIRNA OPREDELITEV	258
<i>Dragan Potočnik in Marta Otič: Zgodovina 8: svet skozi čas: učbenik za zgodovino v osmem razredu osnovne šole</i>	261
SPLOŠNE ZNAČILNOSTI	261
STATISTIKA POJAVITEV	261

SEZNAM MEST POJAVITEV IN NJIHOVA OKVIRNA OPREDELITEV	271
Deveti razred	303
<i>Ana Nuša Kern, Dušan Nečak in Božo Repe: Naše stoletje: zgodovina za 9. razred osnovne šole</i>	303
SPLOŠNE ZNAČILNOSTI	303
STATISTIKA POJAVITEV	304
SEZNAM MEST POJAVITEV IN NJIHOVA OKVIRNA OPREDELITEV	312
<i>Ervin Dolenc, Aleš Gabrič in Marjan Rode: Koraki v času. 20. stoletje: zgodovina za 9. razred devetletke</i>	340
SPLOŠNE ZNAČILNOSTI	340
STATISTIKA POJAVITEV	341
SEZNAM MEST POJAVITEV IN NJIHOVA OKVIRNA OPREDELITEV	351
Povzetek	387
Summary	389
Literatura	391
<i>Viri</i>	391
<i>Literatura</i>	393
Imensko kazalo	395

Pričujoče delo je nastalo kot dopolnilna študija primera, ki je potekala v okviru raziskovalnega projekta *Oblikovanje, razvoj in raba pojma Evropa v slovenskih medijih od leta 1954 do danes*, katerega temeljni cilj je bilo raziskovanje različnih pojmovanj Evrope, kakor so se le-ta pojavljala, oblikovala in preoblikovala v slovenskih medijih od 20. stoletja do danes.

Študija, v kateri smo analizirali, kako Evopo predstavljajo osnovnošolski učbeniki za pouk zgodovine, geografije ter državljanske (in domovinske) vzgoje in etike (in njenih historičnih predhodnic), se naslanja na sledeče izhodiščne teze omenjenega projekta:

- da je medije in njihovo pojmovanje Evrope treba razumeti kot glavne ustvarjalce in poustvarjalce evropskih vprašanj in evropskosti v najširšem smislu;

- da je dolgo zgodovinsko tradicijo razvoja in spreminjanja pojma Evropa bolj zaznamovala politika kot etika; slednja pri oblikovanju pojma Evrope v ospredje stopi zaradi etičnih vrednot, ki so neločljivo povezane z diskurzi o Evropi (npr. svoboda, enakost, solidarnost in demokracija);

- da je oblikovanje pojmovanja Evrope v okviru omenjenih etičnih vrednot še posebej tesno povezano z načinom medijskega poročanja ob pomembnih (zgodovinskih) mednarodnih družbeno-političnih dogodkih;

- da so tudi na ustvarjanje in razvijanje predstav slovenskih medijev o ‚Evropi‘, ‚evropskosti‘ in ‚evropskih vrednotah‘ vplivali tako mednarodni kot notranji družbeno zgodovinski dogodki.¹

¹ Za pregledno predstavitev problematike glej zlasti Žagar Ž idr. (2006); Krašovec in Žagar (2008, 2009); Krašovec (2009).

Projekt *Oblikovanje, razvoj in raba pojma Evropa v slovenskih medijih od leta 1954 do danes* je z analizo medijskega poročanja o sedmih izbranih zgodovinskih dogodkih, potrdil hipotezo, »da je koncept Evrope v drugi polovici 20. stoletja spremenljiv, odvisen od vsakokratnih zgodovinskih okoliščin in politične situacije« (Krašovec, 2010: 2). Kljub velikim političnim in ekonomskim spremembam pa Evropa ostaja pomembna referenca in v drugi polovici 20. stoletja kot koncept stopi v ospredje ob vsaki krizni situaciji ali dogodku. V okviru takšnega kriznega dogodka ima pogosto vlogo splošno združevalnega elementa, ki predstavlja tudi rešitev za izhod iz krize (bodisi politične, vojaške, gospodarske ali družbeno-kulturne). Projekt analize medijskega poročanja o Evropi v kontekstu kriznih dogodkov je med drugim pokazal tudi, da krizne situacije vplivajo na spremembo prevladujočih predstav o Evropi:

»Vsaka krizna situacija pomeni tudi redefinicijo koncepta Evrope oziroma prevladujoče predstave o Evropi, redefinicijo, ki je določena z zgodovino predhodnih kriz in novih političnih programov, ki so jih prinesle.« (Krašovec, prav tam.)

Izhodiščna predpostavka naše analize je, da pojmovanje Evrope, ki ga določajo pomembni (zgodovinski) mednarodni in notranji družbeno-politični dogodki in ga reproducirajo mediji, prehaja tudi v izobraževalno polje, kjer je pogosto impliciten in neproblematiziran del s kurikuli predpisane in uradne vednosti. Znotraj pedagoškega diskurza se »spremenljive predstave o Evropi«, ki s pomočjo javne (medijske) sfere postajajo del vsakdanje (in s tem tudi zaledne) vednosti, konstruirajo kot samoumevne in normativne. Prav institucionalni kontekst, kjer se tovrstna jezikovna raba odvija, in specifična (tj. vzgojno-izobraževalna) narava pedagoškega diskurza² pa jim omogočata, da potrjujejo, pojasnjujejo, legitimizirajo in naturalizirajo ideološka, »trenutno« veljavna politična ali kako drugače »problematična« prevladujoča pojmovanja »Evrope«, »evropskosti« in »evropskih vrednot«. Če uporabimo eno od izhodišč kritične analize diskurza, ki je predstavljala tudi eno od metodoloških izhodišč projekta *Oblikovanje, razvoj in raba pojma Evropa v slovenskih medijih od leta 1954 do danes*, bi lahko rekli, da je temeljni problem takšne diskurzivne reprezen-

2 Pojmovanje pedagoškega diskurza povzemamo po B. Domanjko in I. Ž. Žagar (2006: 8), ki pedagoški proces opredeljujeta »kot posebno obliko oziroma učinke jezikovne rabe v specifičnem družbenem kontekstu, s specifično funkcijo in ciljem« (Domanjko in Ž. Žagar, prav tam.) Pedagoški proces, pojmovan v luči diskurza, je za avtorja »dinamičen družbeni proces sooblikovanja znanja in neposredne učne situacije, v kateri in zaradi katere se ta bolj ali manj uspešno izvaja« (prav tam), pri čemer avtorjema učna situacija predstavlja tako učno uro, kot šolsko institucijo v najširšem smislu, vloge udeležencev in odnose med njimi ter različne tipe dejavnosti, ki v okviru pojmovane situacije potekajo.

tacije uveljavljanje družbene moči trenutno vladajočih in posameznih (elitnih) skupin, ki svojo moč uporabljajo na nelegitimen način tako, da skozi izobraževalno sfero konstruirajo in nadzorujejo znanje (in s tem pogled na svet), ki temelji na ekskluzivizmu, družbeni neenakosti, rasizmu in nepravičnosti.³

Glavni cilj naše analize je zato pokazati, ali in kako »domnevno zgolj informativno besedilo uresničuje, artikulira in diseminira« diskurz o Evropi kot »ideološko pozicijo« (Kress in van Leeuwen, 2006: 14), oziroma če in kako nekatera pojmovanja Evrope v osnovnošolskih učbenikih odražajo paralele oziroma se naslanjajo na vsakdanje (posplošeno), stereotipno, ideološko pojmovanje, ki ima svoj izvir v političnih opredelitvah iz druge polovice 20. stol in ga je mogoče identificirati zlasti v kontekstu medijskega poročanja.

³ Glej van Dijk, 2008: 6.

METODOLOGIJA

Izhajajoč iz tako opredeljene problematike, smo oblikovali izhodiščna raziskovalna vprašanja, na katera smo skušali iskati odgovor s pomočjo jezikovno pragmatične analize in drugih interdisciplinarnih metod:

- kakšna je dinamika tvorjenja pomena pojma Evropa v izbranih učbenikih?

- ali obstajajo morebitne skupne predstave o Evropi, ki so se v slovenskem prostoru pojavljale v različnih zgodovinskih obdobjih in jih lahko zasledimo tako v medijskem kot pedagoškem diskurzu?

- ali v učbeniškem diskurzu lahko določimo tudi intenzivnost prehajanja iz vsakdanje-političnega (medijskega) pojmovanja Evrope v predpisano učbeniško literaturo?

Analizo pojmovanja Evrope v osnovnošolskih učbenikih smo izvedli s pomočjo kvantitativnih in kvalitativnih metod:

- V okviru kvantitativnih metod smo pridobili empirične podatke, ki so nam omogočili razumevanje materialne strukture izbranih učbenikov (kje, v kakšni obliki in kako pogosto se pojem Evropa pojavlja). Ker smo se osredinili zlasti na učbenike zgodovine, smo na podlagi tovrstnega izbranega materiala izvedli še podrobnejšo kvantifikacijo in vse pojavitve zbrali v korpus.

- Kot metodo kvalitativne analize smo izbrali Verschuierenov model jezikovne pragmatike,¹ ki se ukvarja z dinamiko tvorjenja pomena v poveza-

¹ Pri tem smo se naslonili tudi na njegovo zadnje delo *Engaging with Language Use and Ideology. Pragmatic Guidelines for Empirical Ideology Research*. Delo, ki bo v kratkem izšlo pri za-

vi s socialnimi strukturami, procesi in odnosi in za katerega menimo, da lahko uspešno zajame tiste značilnosti pojavitev pojma Evropa, ki jih kvantifikacija ni mogla osvetliti, a so ključne za razumevanje pedagoškega diskurza (npr. pragmatične, lingvistične, semiotične ...).

Oprelitev pojma Evropa v učbenikih

Preden nekoliko podrobneje pojasnimo uporabo obeh metod v okviru izbranega materiala, moramo opredeliti še nekaj pomembnih izhodišč za našo analizo, ki so povezane z različnimi pojmovanji »Evrope« in problemom njihove rabe v učbenikih.² V izbranem materialu smo identificirali 4 prevladujoče načine pojmovanja »Evrope«, ki odražajo njene različne konceptualizacije (kot jih poznamo iz geopolitičnega, političnega, medijskega diskurza) in se kažejo na ravni različnih načinov ubesedovanja. Razumemo jih kot glavne načine kategoriziranja pomena »Evrope«, ki nam bodo služili tudi za opise pojavov tako v kvantitativnem kot kvalitativnem delu analize:

– *geografsko pojmovanje*: v kontekstu te analize ga razumemo kot bolj ali manj jasno umeščanje določenega dogodka, pojava ali procesa v okvir geografskih opredelitev. Tukaj mislimo zlasti na rabe pojma Evropa v pomenu celine in posameznih geografskih enot, ki predstavljajo njene sestavne dele (npr. južna, severna Evropa³), a brez geopolitičnih ali drugih referenc.

– *geopolitično pojmovanje*: razumemo kot prostorizacije Evrope, ki temeljijo na političnih opisih sveta iz druge polovice 20. stoletja in predstavljajo točno določene regije (npr. Vzhodna Evropa, Zahodna Evropa kot geopolitični regiji iz druge polovice 20. stoletja). V primerjavi z geografskim je geopolitično pojmovanje Evrope nestalno, spreminja se glede na

ložbi Cambridge University Press, je bilo v času nastanka naše analize še v rokopisu, ki nam ga je avtor prijazno odstopil in dovolil navajati.

- 2 Na tem mestu pojasnimo tudi način zapisovanja s pomočjo navednic: dvojne navednice uporabljamo za zapisovanje citatov, v integralnem besedilu pa za označevanje kakorkoli zaznamovanih rab; enojne navednice nam služijo za označevanje leksikalnega pomena. Z ležeco pisavo označujemo poudarke.
- 3 Po slovenskem pravopisu pišemo zemljepisna imena z veliko začetnico, vendar obstaja zlasti pri nekaterih zvezah (kot je, denimo, J/južna Evropa) dvojna raba: kadar gre za ime bolj ali manj točno določene regije, to pišemo z veliko začetnico, kadar pa gre zgolj za zemljepisno opredelitev dela Evrope, se uporablja mala začetnica. A je treba poudariti, da raba še zdaleč ni dosledna in da tudi naš izbrani učbeniški material zelo očitno izpričuje to okoliščino. Še najbolj dosledni pri zapisovanju so učbeniki za geografijo, kjer se skorajda brez izjeme uporablja velika začetnica, medtem ko so učbeniki za zgodovino in DVE v tem pogledu zelo nezanesljivi – iz zapisa tovrstnih besednih zvez namreč ne moremo z gotovostjo sklepati, za kakšno rabo gre, saj kontekst, v katerem se Evropa rabi, pogosto nasprotuje načinu zapisa glede na pravopisna pravila.

zgodovinske in politične dogodke ter je odvisno od različnih družbenih skupin.⁴

– *politično pojmovanje*: nam predstavlja pojmovanje Evrope, ki odraža njeno umeščanje v okvir institucionaliziranih oblik različnih političnih integracij in organizacij (npr. Evropska gospodarska skupnost, Evropska unija).

– *kulturno pojmovanje*: razumemo kot prostorizacije Evrope, ki temeljijo na kulturnih, umetnostnih, intelektualnih in etičnih opisih Evrope (npr. srednjeveška Evropa, baročna Evropa, Evropa razsvetljencev, evropska civilizacija).

Dejstvo, da v osnovnošolskih učbenikih obstajajo različna pojmovanja in rabe Evrope, ki jih je mogoče opredeliti v okviru zgoraj navedenih štirih pomenskih kategorij, samo po sebi ni problematično. Če izhajamo iz jezikovne pragmatike, ki jo zanima pomensko delovanje jezika, bi v najširšem smislu lahko rekli, da je takšno različno pojmovanje Evrope del običajnih principov ubesedovanja, ki Evropo kot entiteto osmišljujejo v kontekstu socialnega sveta (tj. skozi prikaz institucij, dogodkov, dejanj, praks, odnosov itn.). Problem, ki ga raznolika raba in reprezentacija pojma (lahko) predstavljata v kontekstu pedagoškega diskurza, vidimo v tem, da konstrukcija pomena pojma Evropa, kot jo najdemo v učbenikih, (lahko) bistveno vpliva na ustvarjanje vsaj neustreznih predstav o »Evropi«, če že nima neposrednih ideoloških učinkov. Tovrstna ubesedovanja se namreč pojavljajo v besedilih, ki so del formalno potrjenih in predpisanih učnih pripomočkov ter jih za glavne uporabnike-učence na primarni ravni vedno interpretirajo formalno (od vladajočih struktur) določene avtoritete-učitelji. Razen tega si učenci učbenikov ne izbirajo prostovoljno; berejo/uporabljajo jih v zelo strukturirani obliki (npr. pri pouku v okviru učne ure, ali doma kot del samostojnega učenja) in morajo določen del učbeniških vsebin pomniti, nato pa tudi reproducirati kot znanje, ki se ocenjuje. Zaradi vseh pravkar omenjenih razlogov kakor tudi zaradi načinov same uporabe in interpretacije vsebine učbenikov, kot jo (lahko) posredujejo učitelji, učenci to, kar je zapisano v učbenikih, jemljejo kot objektivno in neizpodbitno resnico.⁵ Ob

4 Prim. Rogelj, 2006: 182: »Pojem prostorizacija /.../ označuje diskurzivno prakso, s pomočjo katere posamezniki in družbene skupine predstavljajo oz. prikazujejo svet na določen način. Prek prostorizacije svet postane prostor, zaznamovan z določenimi tipi krajev, ljudi in dram. Geopolitika ni neproblematičen opis svetovne politične karte, temveč razprava, kulturno in politično spreminjajoč se način opisovanja, prikazovanja in pisanja o geografiji in mednarodnih odnosih.«

5 Pri tem ne gre zanemariti dodatne kontekstualne okoliščine, da tudi recepcija učbenikov poteka v zelo širokem družbenem okolju, saj nikakor ni omejena na odnos učitelj – učenec, am-

tem ne smemo pozabiti, da je tudi samo polje tako imenovane šolske oziroma institucionalne interpretacije učbeniških vsebin zelo široko, saj se le-ta (odvisno od učitelja) lahko nagiba bodisi v smer kritične interpretacije ali ostaja v okviru legitimiranja vsebin učbeniškega gradiva.

V okviru tako zamejene vloge učbenika znotraj pedagoškega diskurza smo različna pojmovanja Evrope skušali osvetliti z vidika »*neproblematične*« in »*problematične*« jezikovne rabe.

Kot problematične in zato predmet naše analize razumemo tiste primere,

- kjer opisi Evrope niso ustrezno kontekstualizirani s pomočjo kvalifikatorjev (tj. časovnih, prostorskih ipd.) ali dodatnih vsebinskih pojasnil, ki bi preprečevali dvomnost razumevanja in interpretacije pojma Evropa;

- ki vsebujejo implicitne ali eksplicitne elemente ideoloških reprezentacij Evrope:

- evrocentrizem in izključenost »neevropskih« perspektiv iz prikaza dogodkov, procesov, ljudi, institucij (npr. prikaz svetovnih družbeno političnih razmer skozi poudarjeno ali izključno »evropske oči«);

- prikazovanje Evrope z vidika nacionalnih in/ali trenutnih političnih interesov (npr. prostorizacije Zahodne in Vzhodne Evrope z vidika »jugoslovanske« politike; konstrukcije nacionalne identitete skozi Evropo in evropske politične integracije);

- nekritična obravnava dogodkov, procesov, ljudi, institucij v kontekstu pozitivnega prikaza Evrope (npr. opravičevanje evropske kolonizacije v kontekstu »odkrivanja neznanih kultur«);

- stereotipno prikazovanje Evrope (npr. kulturna in civilizacijska superiornost Evrope, reprezentacije Evrope skozi »neciviliziranega« *Drugega*).

Morda na tem mestu ne bo odveč, če pojasnimo, kako v pričujoči analizi pojmujeemo ideologijo in ideološke reprezentacije. Ker smo za metodo kvalitativne analize izbrali Verschuierenov model jezikovne pragmatike, izhajamo tudi v pojmovanju ideologije iz njegovih opredelitev. Verschuieren povezavo med pomenskim delovanjem jezika in ideologijo prikaže v štirih

pak že znotraj šolskega konteksta poteka v okviru vrstniških in drugih skupin, kakor tudi v okviru odnosa učitelj – učenec – starši. Gledano še z nekoliko širše perspektive, na recepcijo tudi drugi družbeni sistemi, kot so, denimo, mediji, družina itn. Kot ugotavljata tudi Čepič in Vogrinčič (2003: 315), konteksta branja učbenika ni mogoče »reducirati na enoznačno reproduciranje vladajočih ideoloških form, ne glede na to, da so vsebine učbenikov in kurikulum pod neposrednim nadzorom oblasti«.

glavnih tezah.⁶ Kot temeljno predstavi tezo, da je treba kot ideološki pojmovati vsak osnovni vzorec pomena ali interpretativni okvir, ki se nanaša ali ki je povezan z vidikom družbene 'stvarnosti' (še posebej na področju družbenih odnosov v javni sferi), ki daje vtis, da je zdravorazumski, in pogosto deluje normativno.⁷ Drugo izhodišče je povezano z ideološkim pomenom in izkušnjami, ki jih imajo člani družbene skupine. Interpretativni okvirji ideološkega pomena lahko izhajajo iz pogosto ponovljenih eksplicitnih izjav, procesov ponotranjenja, skupnih izkušenj in opazovanj, kakor tudi kombinacije omenjenih elementov. Ko so načini pogleda na družbeno realnost enkrat določeni, lahko postanejo popolnoma neodvisni od osebne izkušnje ali pogleda. Prav zaradi svoje normativne in zdravorazumske narave je ideologija lahko zelo odprta na izkušnjo in opazovanje. Tretja in četrta Verschuierenova teza sta neposredno povezani z rabo ideologije, med katerimi avtor glavno pozornost posveča njenim jezikovnim manifestacijam in pravi, da je ena najbolj vidnih in očitnih manifestacij ideologije jezikovna raba ali diskurz,⁸ ki lahko zrcali, konstruira in/ali vzdržuje ideološke vzorce. V diskurzu zrcaljeni, konstruirani in/ali podprti ideološki pomeni lahko služijo za uokvirjanje, potrjevanje, pojasnjevanje ali legitimiranje odnosov, stanja stvari in dejanj na področjih, za katere veljajo.

Omenjena izhodišča predstavljajo za Verschuierena temeljno opredelitev ideologije kot zdravorazumskih in normativnih verjetij, ki jih je mogoče opredeliti kot dinamiko tvorjenja posebnega pomena in raziskovati s pomočjo orodij jezikovne pragmatike. O utemeljenosti jezikovne pragmatike kot metode za analizo jezikovnih ideologij kot »vzorcev samoumevnega pomena«, Verschuieren (2010: 19) še pravi:

»/O/ bstajajo povsem praktični razlogi za to, da je jezikovna raba ali diskurz v središču raziskovanja ideologije. Prvič, gre za zelo opazen ali empiričen predmet preiskovanja. Drugič, sodobna jezikovna pragmatika daje na razpolago vsa potrebna orodja za raziskovanje tvorjenja pomena kot dinamičnega procesa, z nenehnim vzajemnim preverjanjem eksplicitnega in implicitnega v kontekstu družbenih odnosov. Ta orodja je razvila v zadnjih tridesetih do štiridesetih letih kot odgovor na eno svojih najbolj temeljnih premis, namreč, da se vsaka izjava nujno naslanja na svet zalednih predpostavk, ki so domnevno skupne ali pred-

6 Verschuieren, 2010: 11-20.

7 O zdravorazumskosti Verschuieren (2000: 346) pravi: »Zdravorazumska narava verjetij in idej se kaže v tem, da v specifični skupini ljudi v dani družbi ali skupnosti v diskurzu, ki je povezan s to 'stvarnostjo' – pogosto v raznih diskurzivnih zvrsteh –, o njih le redko podvomimo. To, da o njih ne podvomimo, pomeni, da so ta verjetja in ideje pogosto (vendar ne vedno in izključno) implicitni in ne eksplicitno formulirani.«

8 Verschuieren pojma *jezikovna raba* in *diskurz* rabi enakovredno. Prim. Verschuieren, 2010: 17.

stavljene kot takšne, kar kombinira s tem, kar je eksplicitno rečeno v procesu tvorjenja pomena.«

Metodologija kvantitativne analize učbenikov

Kvantitativne metode predstavljajo začetno raven naše analize, kjer smo skušali zajeti temeljne značilnosti celotnega korpusa besedil in izmeriti pogostost rabe pojma Evropa. Tovrstni podatki nam bodo koristili zlasti pri opredelitvi elementov širšega socialnega, političnega, historičnega in geografskega konteksta, v okviru katerega bomo analizirali izbrani material.

V analizi smo se omejili na osnovnošolski kontekst in izbrali učbeniški material tistih predmetov, ki se z Evropo eksplicitno in najpogosteje ukvarjajo. V ta nabor sodijo predmeti:

- *zgodovina* (vsebine za vsa leta učenja se v večjem delu nanašajo na tako imenovano »zgodovino Evrope«);

- *geografija* (tako osemletna kot devetletna osnovna šola predvidevata posebno leto učenja za vsebine, ki obravnavajo tako imenovano »geografijo Evrope«, prav tako je geografski prikaz drugih celin ter Slovenije deloma obravnavan skozi primerjavo z Evropo);

- *državljska (in domovinska) vzgoja in etika oziroma njene predhodnice*⁹ (po prenovi osnovne šole v 90-tih letih prejšnjega stoletja je v okviru predmeta poseben sklop vsebin, ki so namenjene obravnavi evropskih političnih integracij in institucij).

Ker je Evropa bodisi kot referenčna točka ali kot samostojna učna vsebina najpogosteje in najtemeljiteje obravnavana v okviru predmeta zgodovine, smo našo analizo zasnovali okoli tovrstnih učbenikov, ki smo jih primerjali z materialom, ki se uporablja ali se je uporabljal pri predmetih geografije in DVE. Za pregledani material omenjenih predmetov posebne kvantifikacije nismo izvedli, temveč smo pojavitve primerjali le v okviru kvalitativne analize. Menimo namreč, da primerjava rezultatov kvantifikacije ne bi podala bistveno drugačnih rezultatov, medtem ko je iskanje bodisi pomenskih stičnih točk ali razlik v rabi pojma Evropa ključno za našo analizo.

Oblikovanje korpusa osnovnošolskih učbenikov v luči rabe pojma Evrope

Pregledali smo skupno 15 učbenikov za pouk zgodovine, 6 učbenikov za pouk geografije in 7 učbenikov za pouk DVE.

9 Odslej bomo ta predmet označevali tudi z akronimom DVE.

Izbrani material smo razvrstili po razredih, ki vključujejo enotno razporeditev razredov ne glede na strukturo osemletke oziroma devetletke (od 6. do 8./9. razreda), pri čemer smo posebej označili, ali so bili materiali namenjeni zgolj za osemletko ali so bili predvideni za obe obliki osnovnošolskega izobraževanja (zlasti v obdobju poskusnega uvajanja devetletke od leta 1999 naprej) ali le še za devetletko.

Oblikovanje besedilnega korpusa omemb Evrope v osnovnošolskih učbenikih za zgodovino

Kot smo že omenili, temelji naša kvalitativna analiza na besedilih, ki so dijo med učbenike za pouk zgodovine v osnovni šoli. Iz seznama pregledanega materiala smo za oblikovanje korpusa pojavitev pojma Evropa izbrali 10 reprezentativnih učbenikov. To pomeni, da smo iz seznama za vsak razred osemletke in devetletke izbrali učbenik, ki je bil v uporabi pred preno vo v 90. letih prejšnjega stoletja, in učbenik, ki je v uporabo stopil s preno vo in uvedbo devetletne osnovne šole. Posebej pomembno se nam je zdelo, da v korpus vključimo primer učbenika, ki je že v kontekstu osemletke predstavljal mejnik v zasnovi in predstavitvi učnih vsebin (Žvanut in Vodopivec, 1996), kakor tudi primer sodobnejšega učbeniškega materiala, ki so ga za pouk zgodovine v različnih razredih devetletke (6., 7. in 8. razred) zasnovali isti avtorji (Otič, 2006, ter Otič in Potočnik, 2007; 2009) in z enotno zunanjo podobo predstavljajo učbeniški komplet.

Okvirna struktura in značilnosti korpusa

Okvirno strukturo korpusa, ki kot izhodišče služi tudi za kvalitativno analizo rabe pojma Evropa, smo oblikovali na ravni vsebinskih sklopov, kot jih predstavljajo posamezni učbeniki. Vsebinski sklop nam predstavlja osnovno enoto, znotraj katere smo oblikovali manjše podenote, izhajajoč pri tem iz krajših poglavij, kot jih opredeljujejo podnaslovi v posameznem vsebinskem sklopu.

Vsak posamezni sklop smo nato zapisali v obliki enotne strukture:

– izpostavitve vseh elementov, ki so nam služili za kvantifikacijo pojma Evropa:

- vsebinski sklop/tema;
- akterji;
- vrednote;
- okvirno pojmovanje Evrope (geografsko; politično, geopolitično, kulturno);

- slikovni material (naslov; opis);
- število strani;

– izpis osnovnega besedila, kjer se Evropa ali njena izpeljanke pojavljajo.

Pri izpisu besedila smo skušali zajeti najosnovnejši jezikovni kontekst, ki določa eksplicitne omembe »Evrope«, prav tako smo vsak izpis dopolnili s pojasnilom o tem, za kakšno vrsto omembe gre:

- naslov/podnaslov,
- osrednje besedilo,
- komentar k slikovnemu materialu,
- naloga,
- stranski povzetek, druga oblika besedila (npr. pojasnilo neznanih/novih terminov, motivacijska, diskusijska vprašanja itn.).

Omenimo nekaj tipografskih značilnosti zapisovanja:

- vse pojavitve »Evrope« in njenih izpeljank smo označili z enojnim podčrtovanjem;
- vse pojavitve, ki so smo jih izbrali za pragmatično analizo in so relevantne za kvalitativno analizo, označujemo z modro barvo;
- vse posebnosti v materialu, ki so povezane s pojavitvami pojma Evropa (npr. ali naslov pojem Evropa vsebuje, a se le-ta v okviru vsebine ne pojavlja več; ali se pojem v novi izdaji pojavlja v drugačni ubeseditvi itn.) označujemo s sivino;
- izvirni poudarki v besedilih so ohranjeni v polkrepkem tipografskem rezu;
- za gramatične, pravopisne in/ali tiskarske napake, ki so del izvirnega besedila, smo uporabili razprto tipografijo.

Označili smo tudi slikovni material, ki spremlja omembe Evrope.¹⁰ Same kvantifikacije slikovnega materiala, ki je povezan z omembami Evrope, v pričujoči analizi nismo izvedli, prav tako omenjenega materiala nismo podrobno kvalitativno analizirali. Smo pa v okviru kontekstualizacije izbranega učbeniškega materiala s pomočjo izbranih primerov opozorili na nekatere »časovne in prostorske vidike zasidranosti«¹¹ diskurza o »Evropi«, ki so povezani z grafično opremo v najširšem smislu, zlasti na rabo tipografije, fotografij in fotografij slik, ter zemljevidov.¹²

¹⁰ Korpus je na ta način uporaben tudi za morebitno multimodalno analizo rabe pojma Evropa.

¹¹ Prim. Verschueren, 2010: 100 in nasl.

¹² Multimodalna analiza diskurza, kot jo pojmuje G. Kress in T. van Leeuwen, predstavlja sicer celovitejši model analize besedila v povezavi z drugimi vizualnimi elementi, ki ga spremljajo (prim. Kress in van Leeuwen, 2006). A ker tovrstna analiza tokrat ni bila naša primar-

Kvantifikacija pojma Evropa znotraj korpusa

Pri kvantifikaciji nas je glede na posamezna leta/razrede učenja najprej zanimalo zlasti:

- v kakšnem obsegu se pojem Evropa pojavlja v posameznih učbenikih:
 - ali glede na število pojavitev opazimo razlike med posameznimi razredi?
 - ali glede na število pojavitev opazimo razlike znotraj posameznih razredov?
 - ali glede na število pojavitev lahko opazimo razlike med osemletno in devetletno osnovno šolo?
- v katerih vsebinskih sklopih se pojem Evropa najpogosteje pojavlja:
 - ali obstajajo vsebine, kjer se še posebej pogosto pojavlja?
- kakšno pojmovanje Evrope prevladuje v izbranih učbenikih:
 - ali se pojem Evropa pogosteje pojavlja v geografskem, geopolitičnem, političnem ali kulturnem smislu?

Kot pomembno izhodišče za identifikacijo nosilcev implicitnega pomena v kvalitativni analizi smo v okviru kvantifikacije poiskali tudi:

- eksplicitne omembe Evrope in njenih izpeljank (,evropski‘, ,Evropejec‘, ,neevropski‘, ,izvenevropski‘) ter
- metonimične rabe pojma Evropa, kot jih je mogoče razbrati iz konteksta (,Stara celina‘, ,Unija‘, ,Stari svet‘, ,zahodna civilizacija‘).

Tako zasnovana kvantifikacija pojma Evropa, bi po našem mnenju lahko pokazala troje:

1. Ali pojem Evropa intenzivneje prihaja v ospredje v okviru posameznih vsebin oziroma vsebinskih sklopov?
2. Ali obstaja razlika v pogostosti rabe pojma Evropa med starejšimi in sodobnejšimi učbeniki (na ta način bi lahko odgovorili tudi na vprašanje, ali je v rabi pojma Evropa mogoče opaziti vzporednice med učbeniki, izdanimi po letu 1990 in obdobjem tako imenovane »nove Evrope«, kamor sodijo tudi družbeno politične spremembe v Sloveniji – osamosvojitve, članstvo v EU)?
3. Kakšno pojmovanje Evrope prevladuje v izbranem učbeniškem materialu?

na naloga, smo se v prikazu vizualne podobe učbenikov naslonili na Verschuereenov krater oris, ki nekoliko dopolni tudi našo jezikovno pragmatično analizo izbranih primerov.

Kvantifikacija evropskih akterjev in vrednot

V okviru kvantifikacije smo skušali opredeliti tudi glavne akterje, ki se v okviru vsebinskih sklopov pojavljajo v povezavi s pojmom Evropa, in glavne značilnosti, ki določajo kontekst pojmovanja in reprezentacije Evrope s stališča vrednotenja. Zato smo omenjene značilnosti poimenovali tudi »vrednote« in v naši analizi slednje predstavljajo vse tiste pojme in pojave, ki v okviru diskurzivne konstrukcije Evrope ne le z vidika etike temveč v najširšem smislu zaznamujejo družbeno in kulturno (ne)sprejemljive opredelitve akterjev, procesov, dogodkov. Ker je eden od ciljev raziskovalnega projekta *Oblikovanje, razvoj in raba pojma Evropa v slovenskih medijih od leta 1954 do danes* raziskati tudi obstoj t. i. »evropskih« vrednot v poročanju slovenskih medijev, smo z opredelitvijo akterjev in vrednot v izbranih besedilih osnovnošolskih učbenikov oblikovali metodološko izhodišče za morebitno primerjavo obeh diskurzov tudi na tej ravni.

V izhodiščni opredelitvi smo obe skupini, akterje in vrednote, podrobneje razčlenili v podskupine, kakor jih je bilo mogoče oblikovati na podlagi korpusa besedil, in označili najpogostejše ponovitve. Na ta način smo dodatno zamejili tiste dele besedil, ki so relevantni za raziskovanje diskurzivne konstrukcije pojma Evropa v osnovnošolskih učbenikih.

Družbene akterje smo v skladu z metodologijo kritične analize diskurza v najširšem smislu opredelili kot »udeležence različnih globalnih družbenih struktur oziroma družbenega sveta«¹³ in glede na vsebino učbeniškega materiala oblikovali sledeče skupine:

1. *geopolitični akterji* (geografske, politične in nacionalne opredelitve, ki sodijo v prostor evropskih geografskih in/ali političnih opredelitev),
2. *družbeni položaji* (opredelitve glede na družbeni vpliv),
3. *ne-evropski akterji* (geografske, politične in nacionalne opredelitve, ki so predstavljene v prostor izvenevropskih geografskih in/ali političnih opredelitev) ter
4. *individualni akterji* (posamezniki, ki zaradi svoje specifične zgodovinske vloge sooblikujejo pomen pojma Evropa).

Kvantifikacijo smo izvedli tako, da smo znotraj skupin akterjev identificirali vse pojavitve in opredelili delež njihovega pojavljanja.

V okviru identifikacije vrednot smo zaradi velike raznolikosti vsebin (in kontekstov) najprej opredelili širše tematske sklope, ki zaznamujejo druž-

¹³ Za konceptualizacijo družbenih akterjev v okviru KAD glej, van Leeuwen (2008: 7).

beno in kulturno (ne)sprejemljive opise v učbenikih obravnavanih zgodovinskih dogodkov in procesov ter so del diskurzivne konstrukcije Evrope:

1. *družbene spremembe* (opisi dogodkov in procesov, ki so vezani zlasti na splošen družbeni razvoj in odnose med družbenimi akterji);
2. *dogodki* (opisi ključnih zgodovinskih dogodkov);
3. *občečloveške vrednote* (opisi dogodkov in procesov, ki izhajajo iz etičnih opredelitev);
4. *družbena stanja* (opisi dogodkov in procesov, ki so vezani na splošen družbeni razvoj ter odnose med družbenimi akterji);
5. *liberalne vrednote* (opisi dogodkov in procesov, ki so povezani z družbenim in političnim razvojem);
6. *kulturne vrednote* (opisi dogodkov in procesov, ki so povezani s kulturnimi in civilizacijskimi dosežki);
7. *emocionalne* (opisi dogodkov in procesov, katerih namen je vzbuditi čustven odziv);
8. *evro-atlantske vrednote* (opisi dogodkov in procesov, ki so neposredno vezani na gospodarske in politične integracije);
9. *socialistične vrednote* (opisi dogodkov in procesov, ki so neposredno vezani na socialistično družbeno ureditev);
10. *kritika zaboda* (opisi dogodkov in procesov, ki so vezani na specifični geopolitični prostor);
11. *kritika družbene neenakosti* (opisi dogodkov in procesov, ki izhajajo iz etičnih opredelitev).

Tematske sklope smo nato skušali presejati skozi tri najpogostejše ponavljajoče se »evropske vrednote«, kot jih je v analizi evropske javne sfere opredelil mednarodni projekt analize evropske javne sfere EMEDIATE, in ugotoviti, ali obstaja tovrstna povezava med medijskim in učbeniškim/šolskim diskurzom.¹⁴

Metodologija kvalitativne analize učbenikov

Kot smo omenili že čisto na začetku uvoda v metodologijo, smo za kvalitativno analizo besedil izbrali Verschuerenov model jezikovno pragmatične analize, ki temelji na splošni teoriji jezikovne pragmatike in jo Versc-

¹⁴ EMEDIATE (na katerega se naslanja tudi projekt *Oblikovanje, razvoj in raba pojma Evropa v slovenskih medijih od leta 1954 do danes*) v enem od svojih končnih poročil ugotavlja, da je mogoče opredeliti tri glavne skupine tako imenovanih »evropskih vrednot«: svobosčine, humanitarnost, demokratičnost. Glej Žagar Ž. idr., 2006: 22.

hueren razume kot interdisciplinarno znanost o jezikovni rabi.¹⁵ V svojem modelu Verschueren (2010: 49) zavrača ostro ločevanje med formalno (empirično) in neformalo (interpretativno) analizo ter interpretacijo pojmuje kot integralni del raziskovalnega procesa:

»Ne gre za dodatek k formalni analizi, čeprav je celotna formulacija interpretacije – v preobleki raziskovalnega poročila – lahko zadnji korak (v okviru katerega ni treba, da so v celoti izraženi vsi predhodni koraki). Z drugimi besedami, naslednji napotki v duhu receptov niso le navodila in postopki za samostojne opise konteksta in formalnih analiz; so sestavine in gradniki celotnega dejanja interpretacije.«

Omenjeni pristop temelji na nekaterih glavnih elementih jezikovne pragmatike, ki rabo jezika opredeljuje predvsem kot aktivnost, ki tvori pomen. To aktivnost določa nenehno izbiranje, ki ne poteka le na različnih ravneh jezikovne strukture, temveč se dotika komunikacijskih strategij tudi na ravni konteksta. Izbiranje določa oba, tako jezikovno produkcijo kot interpretacijo, je lahko proces ali aktivnost, ki se odvija z različno stopnjo avtomatičnosti ali zavedanja. Medtem ko vse izbire med sabo niso enakovredne (nekateri so lahko bolj zaznamovane kot druge), pa vedno vsebujejo ali nosijo s sabo svoje alternative v obliki nasprotja. Izbiranj se ni mogoče izogniti, prav tako je izbiranje vedno posredovano skozi človeški kognitivni aparat, ki vključuje metapragmatično zavedanje in uveljavlja nadzorni vpliv.¹⁶ Proces oziroma aktivnost izbiranja osmišljujejo trije ključni pojmi:

1. spremenljivost (lastnost jezika, da določa spremenljivo paleto možnih izbir),
2. dogovorljivost (lastnost jezika, zaradi katere izbire niso samodejne, temveč jih vodijo prožna načela in strategije) in
3. prilagodljivost (lastnost jezika, da omogoča dogovorljive izbire med spremenljivo paleto možnosti, s katerimi je mogoče zadovoljiti komunikacijske potrebe).¹⁷

Verschueren (2000: 102-107) pravi, da zlasti prilagodljivost omogoča opredelitev štirih raziskovalnih vidikov, ki se med seboj tesno prepletajo in so nujne sestavine pragmatičnega pogleda na kateri koli dani jezikovni fenomen, obenem pa tvorijo tudi osnovno izhodišče naše analize:

– *identifikacija kontekstualnih korelatov prilagodljivosti* (ki obsegajo vse sestavine komunikacijskega konteksta, s katerimi so jezikovne sestavine

¹⁵ Prim. Verschueren, 2010: 49.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Prim. Verschueren, 2000: 93–98.

medsebojno prilagodljive, vse od fizičnega okolja, socialnih razmerij in vidikov duševnega stanja);

– *razvrstitev procesov glede na različne strukturne predmete prilagodljivosti* (ki obsegajo strukture v kateri koli plasti ali na kateri koli ravni ureditve – od fonetične do diskurzivne – ter načela strukturiranja);

– *utemeljitev dinamike prilagodljivosti* (razvoja procesov prilagajanja v interakciji);

– *upoštevanje različnosti izstopanja procesov prilagajanja* (status procesov v povezavi s kognitivnim aparatom udeležencev v procesih).

V okviru tako opredeljenega pragmatičnega pogleda na analizo besedil in skupaj z že predstavljeno izhodiščno opredelitvijo tako imenovanih »problematičnih« rab pojma Evropa v osnovnošolskih učbenikih bomo po opredelitvi ključnih kontekstualnih korelatov in strukturnih predmetov prilagodljivosti na izbranih primerih iz korpusa skušali osvetliti dinamiko tvorjenja pomena Evrope skozi posamezne strategije, kot so:

– Vzorci besednih izbir

- zaznamovanost, nezaznamovanost;
- kategorizacije ljudi, dogodkov, odnosov;
- slovnična razmerja, kategorije sklonov in semantične vloge v opisih dogodkov, dejanj, odnosov;
- modalnosti, negacije, očitnosti;
- postavljanje v ospredje/ozadje;
- diskurzivne topike;
- retorična struktura.

– Tipi implicitnega pomena

- predpostavke;
- implikacije;
- implikature;
- tropi.

KVANTITATIVNO- KVALITATIVNA ANALIZA UČBENIKOV

Seznam pregledanih učbenikov¹

Zgodovina

6. razred

- Božič, B. in Weber, T. *Zgodovina za šesti razred. Ljubljana: DZS 1979.*
- Rode, M. in Tawitian, E. *Prvi koraki v preteklost, učbenik za 6. razred devetletke. Ljubljana: DZS, 2004.*
- Otič, M. *Zgodovina 6: svet skozi čas. Učbenik za zgodovino v šestem razredu osnovne šole. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.*

7. razred

- Melik V. in Gestrin, F. Zgodovina za 7. razred. Ljubljana: DZS, 1983.*
- Gestrin F. in Melik, V. Zgodovina 7. Ljubljana: DZS, 1992.*
- Žvanut, M. in Vodopivec, P. Vzpon meščanstva. Zgodovina za 7. razred osnovne šole. Ljubljana: Modrijan, 1996².*
- Mervic Simonič K. *Stari svet. Zgodovina za 7. razred devetletne osnovne šole. Ljubljana: Modrijan, 2006³.*
- Otič, M. in Potočnik, D. *Zgodovina 7. Učbenik za zgodovino v sedmem razredu osnovne šole. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.*

¹ Učbeniki, označeni s kurzivo, sestavljajo dejanski korpus besedil, ki predstavljajo izhodišče za kvantitativno in kvalitativno analizo rabe pojma Evropa.

8. razred

– Božič, B. in Weber T. Zgodovina 8. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1987 (1. natis).

– Božič, B. in Weber T. Zgodovina 8. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1990⁴ (delno dopolnjena izdaja).

– Žvanut, M. in Vodopivec, P. Vzpon meščanstva. Zgodovina za 8. razred devetletne osnovne šole. 1. in 2. del. Ljubljana: Modrijan, 2005.

– *Potočnik, D. in Otič, M. Zgodovina 8: svet skozi čas: učbenik za zgodovino v osmem razredu osnovne šole. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2009.*

9. razred

– Razpotnik, J. in Snoj, D. Raziskujem preteklost 9. Učbenik za zgodovino za 9. razred osnovne šole. Ljubljana : Rokus, 2005¹.

– Kern, A. N., Nečak, D., Repe, B. Naše stoletje : zgodovina za 9. razred osnovne šole : učbenik, prilagojen za slabovidne učence. Ljubljana : Zavod za slepo in slabovidno mladino, 2007.

– Dolenc, E., Gabrič, A., Rode, M. Koraki v času. 20. stoletje : zgodovina za 9. razred devetletke: Ljubljana : DZS, 2008¹.

Geografija

6. razred

– Zgonik, M. in Rus, Z. Zemljepis za šesti razred osnovnih šol. Maribor: Založba Obzorja, 1979⁵.

– Verdev, H. Raziskujem Zemljo 6. Učbenik za geografijo v 6. razredu osnovne šole. Ljubljana: Rokus Klett, 2007¹.

7. razred

– Kranjec, S., Zgonik, M., Oblak, T. Zemljepis za 7. razred osnovnih šol. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1985.

– Senegačnik, J. Geografija Evrope in Azije. Ljubljana: Modrijan, 2009¹.

8. razred

– Košak, M. Zemljepis za 8. razred osnovnih šol. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988.

– Bahar, I., Račič, J., Resnik Planinc, T. Geografija 8: za osmi razred 9-letne osnovne šole. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000¹.

9. razred

– Račič, J. in Večerič D. Geografija 9. Učbenik za geografijo v devetem razredu osnovne šole. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006 (4. prenovljeni natis).

Državljska (in domovinska) vzgoja; Etika in družba; Družbeno-moralna vzgoja

7. razred

– Šter, J., Rus, V., Bergant, M., Žlebnik, L. Družba in socialistična morala za sedmi razred. Učbenik družbeno moralne vzgoje. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979.

– Černič Istenič, M., Zupančič, M., Justin, J., Štrajn, D. Državljska vzgoja in etika. Učbenik za 7. razred. Ljubljana: i2, 1999¹.

– Černič Istenič, M. in Justin, J. Državljska vzgoja in etika. Učbenik za 7. razred. Ljubljana: i2, 2004, 2007².

– Milharčič-Hladnik, M., Peček-Čuk, M., Devjak, T. Državljska vzgoja in etika 7. Učbenik za državljansko vzgojo in etiko v 7. razredu devetletne osnovne šole. Ljubljana: DZS, 2004².

8. razred

– Rus, V. in Šter, J. Družba in socialistična morala za osmi razred. Učbenik družbeno moralne vzgoje. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979.

– Ule, M., Potočnik, V., Lukšič, I., Kovač, B., Svetlik, I., Plut, D. Državljska vzgoja in etika. Učbenik za 8. razred. Ljubljana: i2, 2000¹.

– Milharčič-Hladnik, M., Peček-Čuk, M., Devjak, T. Državljska vzgoja in etika. Učbenik za državljansko vzgojo in etiko v 8. razredu devetletne osnovne šole. Ljubljana: DZS, 2004².

Predstavitev materiala

Pregledanih je bilo 15 učbenikov za osnovnošolski pouk zgodovine, 6 učbenikov za pouk geografije in 7 učbenikov za pouk DVE, ki časovno segajo od leta 1979 do 2009. Vsi učbeniki predstavljajo uradno verificirana gradiva za pouk zgodovine, ki so bila v uporabi v osemletni šoli oziroma se še vedno uporabljajo v devetletki.

Časovni vidiki

Materiali z letnico izdaje nekako pred 1996, ko je bil sprejet zakon o devetletni osnovni šoli, predstavljajo uveljavljeno učbeniško gradivo, ki se je za posamezne razrede od konca 70. let prejšnjega stoletja enotno uporabljalo v vseh slovenskih osnovnih šolah in se je do sredine 90. let 20. stoletja redno ponatiskovalo ali izdajalo v nekoliko popravljenih različicah.

Na drugi strani naš izbor materialov, ki so izšli po letu 1996, odraža dve značilnosti šolske reforme in jih tako bistveno ločuje od tistih iz prve skupine:

– razširitev pouka zgodovine in geografije iz prejšnjih 3 na sedanja 4 leta (od 6. do 9. razreda) in

– veliko večja izbirnost učnega materiala na vsaki stopnji učenja.

Materiali te skupine tako predstavljajo del širšega seznama potrjenih učbeniških gradiv za pouk zgodovine od 6. do 9. razreda, izmed katerih je (bilo) mogoče prosto izbirati. Zlasti za poznejše izdaje je značilno, da so isti avtorji v okviru izbranih založb zasnovali učbenike za več razredov, ki imajo skupen naslov in enako zunanjo podobo ter tako sestavljajo neke vrste učbeniške komplete.² Tudi ta gradiva se redno ponatiskujejo, prav tako je zaradi postopnega uvajanja devetletke (v prehodnem obdobju od 1999 do 2002) marsikatero med njimi doživelo več manjših vsebinskih in konceptualnih revizij.³

Za pouk v osemletki so se uporabljali tile učbeniki iz našega izbora:

– 6. razred: Božič in Weber (1976, 1. izdaja; 1979, 3. ponatis), Zgonik in Rus (1979, 5. izdaja).

– 7. razred: Melik in Gestrin (1973, 1. izdaja; 1983, 7. ponatis), Gestrin in Melik (1986, 1. izdaja; 1992, 7. izdaja,) in po letu 1994 Žyanut in Vodopivec (1995, 1. izdaja; 1996, 2. izdaja); Kranjec idr. (1985); Šter idr. (1979).

– 8. razred: Božič in Weber (1973, 1. izdaja; 1987, 1. natis; 1990, 4. delno dopolnjena izdaja); Košak (1988); Rus in Šter (1979); Černič Istenič idr. (1999, 1. izdaja).

Za pouk v devetletki so v okviru našega izbora še vedno v veljavi sledeči učbeniki:

– 6. razred: Rode in Tawitian (2004, 1. izdaja), Otič (2006, 1. izdaja); Verdev (2007, 1. izdaja).

– 7. razred: Mervic Simonič (2003, 1. izdaja; 2006, 3. izdaja), Otič in Potočnik (2007, 1. izdaja); Senegačnik (2009, 1. izdaja); Černič Istenič in Justin (2004, 1. izdaja; 2007, 2. izdaja); Milharčič-Hladnik, Peček-Čuk, Devjak (2004, 2. izdaja).

² Med takšne sodijo, denimo, pri Mladinski knjigi izdani učbeniki z naslovom *Zgodovina: svet skozi čas* (Otič; Potočnik in Otič), ki vsebuje učbenike za 6., 7. in 8. razred, ali učbenika *Državljska vzgoja in etika* 7 in 8 (Černič Istenič idr.; Ule, M. idr.), ki sta bila izdana pri založbi i2, ter Milharčič-Hladnik M., *Državljska vzgoja in etika* 7 in 8., izdana pri DZS.

³ Med takšne primere sodi, denimo, učbenik za pouk zgodovine, ki je prvič izšel leta 1997 pod naslovom *Koraki v času. 20. stoletje: zgodovina za 8. razred*, nato v revidirani obliki leta 2003 z nekoliko dopolnjenim naslovom *Koraki v času. 20. stoletje: zgodovina za 8. razred osemletke in 9. razred devetletke* ter leta 2008 doživel še eno revizijo, ki je med drugim ponovno spremenila njegov naslov (*Koraki v času. 20. stoletje: zgodovina za 9. razred devetletke*).

– 8. razred: Žvanut in Vodopivec (2005, 1. izdaja – v dveh delih; nekoliko predelana verzija zgoraj navedenega učbenika iz 7. razreda osemletke), Počtnik in Otič (2009, 1. izdaja); Bahar idr. (2000, 1. izdaja); Ule idr. (2000, 1. izdaja); Milharčič-Hladnik, Peček-Čuk, Devjak (2004, 2. izdaja).

– 9. razred: Razpotnik in Snoj (2005, 1. izdaja), Kern idr. (2007, 8. izdaja – nekoliko predelana verzija učbenika iz 8. razreda osemletke, 1997, 1. izdaja); Dolenc idr. (2008, 1. izdaja, 3. natis – nekoliko predelana verzija učbenika iz 8. razreda osemletke, 1997, 1. izdaja); Račič in Večerič (2006, 4. prenovljeni natis).

Obseg in vsebina učbenikov⁴

Zgodovina

Izbrane učbenike bi glede na obseg lahko razdelili v dve skupini. Prvo skupino predstavljajo učbeniki, ki vsebujejo do 100 strani, kamor sodita oba novejša učbenika za 6. razred devetletke (Rode in Tawitian, 2004 – 74 strani; Otič, 2006 – 59 strani). Ta okoliščina je najverjetneje povezana s količino ur, ki je zgodovini namenjena v prvem letu učenja in znaša zgolj 35 ur, deloma pa tudi s specifičnimi cilji pouka zgodovine na začetni stopnji.⁵ V drugo skupino bi lahko uvrstili vse ostale učbenike, ki se po obsegu med seboj sicer razlikujejo, saj vsebujejo od 123 pa vse do 230 strani, a kljub temu izkazujejo skupno povprečje, ki zavzema okrog 160-170 strani.

Glede na razporeditev materiala in način njegove predstavitve (tj. razmerje med besedilom in slikovnim materialom) se med seboj razlikujejo zlasti sodobnejši materiali, kjer se razlika kaže v večji oziroma manjši količini besedila, ki je namenjeno predstavitvi vsebine. Tako vsebujeta, denimo, učbenika za 7. razred, v katerem je predvideno 70 ur pouka, prvi 180 strani (Mervic Simonič, 2003) in drugi »zgolj« 123 strani (Otič in Počtnik, 2007), medtem ko vsebujeta, denimo, učbenika za 9. razred, kjer je predvidenih 64 ur pouka, od 168 (Dolenc idr., 2008) in celo 230 strani (Kern idr., 2007).

Starejši učbeniki se po obsegu besedila bistveno ne razlikujejo med seboj in so za vse razrede (od 6. do 8. razreda) bolj ali manj enotno zasnovani; vsebujejo namreč med 150 do 180 strani. Izjema je učbenik za 7. razred (Žvanut in Vodopivec, 1995), ki se je kot edini novejši učbenik v osemletki uporabljal še pred spremembo zakonodaje in je tudi v smislu obsega pome-

4 Ker so za našo analizo pomembnejši učbeniki za pouk zgodovine, slednje obravnavamo nekoliko bolj podrobno, medtem ko za učbenike za pouk geografije in DVE navajamo le ključne značilnosti

5 O tem pišemo več v poglavju *Mejniki v osnovnošolskem pouku zgodovine, učni načrt in učbeniki*.

nil veliko prelomnico, saj je vseboval več kot 200 strani (zlasti na račun bogate slikovne in grafične opreme), prav tako je tudi njegova novejša različica zasnovana v dveh obsežnih delih, ki vsebujeta 178 in 198 strani.

Razporeditev učbeniškega materiala v okviru posameznih razredov predstavlja tudi izhodišče za obravnavo vsebin v učbenikih, ki so glede na leto učenja predpisane v učnem načrtu.

Učbeniki za pouk zgodovine v osemletki obravnavajo »svetovno zgodovino«, v okviru katere izhodišče predstavljajo tiste vsebine, ki so vezane na širši evropski geopolitični prostor (oziroma tako imenovano »evropsko zgodovino«), posebno pozornost pa namenjajo tudi tako imenovani nacionalni zgodovini, ki vključuje zgodovino Slovencev kot tudi zgodovino drugih južnoslovanskih narodov, ki so spadali v skupno državo Jugoslavijo do njenega razpada. Če vsebino omenjenih učbenikov opredelimo še v kronološkem smislu oziroma z vidika ključnih zgodovinskih obdobj, lahko v njih najdemo takšno razporeditev:

- učbeniki za 6. razred obravnavajo uvod v zgodovino, dobo praskupnosti, stari vek in srednji vek do konca 16. stoletja,
- učbeniki za 7. razred obravnavajo 17., 18. in 19. stoletje ter začetek 20. stoletja,
- učbeniki za 8. razred obravnavajo 20. stoletje s posebnim poudarkom na zgodovini Jugoslavije.

Učbeniki za pouk zgodovine v devetletki odražajo nekoliko drugačno vsebinsko razporeditev, tako zaradi dodatnega leta poučevanja, kakor tudi zaradi nekaterih konceptualnih sprememb v okviru prenove, ki je prinesla predvsem krčenje in prenos nekaterih vsebin med izbirne teme (in katerih obravnava ni več obvezna):

- učbeniki za 6. razred obravnavajo uvod v zgodovine ter posamezne zgodovinske dosežke in procese,
- učbeniki za 7. razred obravnavajo dobo prvih človeških skupnosti, stari vek in srednji vek do 15. stoletja,
- učbeniki za 8. razred obravnavajo obdobje novega veka od 15. do 19. stoletja (konec srednjega veka in novi vek),
- učbeniki za 9. razred obravnavajo obdobje novejšje zgodovine 20. in 21. stoletja.

Oglejmo si značilnosti izbranega materiala še v obliki povzetka:

Tabela 1: Značilnosti izbranih učbenikov za zgodovino (povzetek).

Avtor	Letnica izida	Obseg (strani)	Vsebina	Razred
Božič in Weber	1979 [1976 ¹]	159	Uvod v zgodovino; dobra praskupnosti; stari vek, evropski srednji vek; <i>poudarek</i> : zgodovina jugoslovanskih narodov).	6. [osemletka]
Rode in Tawitian	2004	74	Uvod v zgodovino, dosežki v člov. zgodovini; <i>poudarek</i> : evropski prostor.	6. [devetletka]
Otič	2006	59	Uvod v zgodovino, dosežki v člov. zgodovini; <i>poudarek</i> : evropski prostor.	6. [devetletka]
Melik in Gestrin	1983 [1973 ¹]	151	Zgodovina 18. in 19. stoletja, prehod v 20. stol.; <i>poudarek</i> : evropska zgod. in zgodovina jugoslovanskih narodov).	7. [osemletka]
Gestrin in Melik	1992 [1986 ¹]	154	Zgodovina 18. in 19. stoletja (kapitalizem), prehod v 20. stol.; <i>poudarek</i> : evropska zgodovina, Slovenci in Južni Slovani 1849-1914.	7. [osemletka]
Žvanut in Vodopivec	1996 [1995 ¹]	201	Zgodovina od 15. do začetka 20. stoletja; <i>poudarek</i> : evropska zgodovina; zgodovina Slovencev.	7. [osemletka]
Mervic Simonič	2006 [2003 ¹]	180	Prazgodovina, stari vek, evropski srednji vek; <i>poudarek</i> : evropska zgod. in zgodovina Slovencev.	7. [devetletka]
Otič in Potočnik	2007	123	Prazgodovina, stari vek, evropski srednji vek; <i>poudarek</i> : evropska zgod. in zgodovina Slovencev.	7. [devetletka]
Božič in Weber	1987 [1973 ¹]	175	Zgodovina 20. stoletja do 80. let; <i>poudarek</i> : 2. svetovna vojna, zgodovina Jugoslavije.	8. [osemletka]
Božič in Weber	1990 ⁴ (popravljen izd.)		Zgodovina 20. stoletja do 80. let; <i>poudarek</i> : 2. svetovna vojna, zgodovina Jugoslavije, Slovenci v Jugoslaviji.	8. [osemletka]
Žvanut in Vodopivec	2005 (predelana izd.)	178; 198	Zgodovina od 15. do začetka 20. stoletja; <i>poudarek</i> : evropska zgodovina; zgodovina Slovencev.	8. [devetletka]
Potočnik in Otič	2009	139	Obvezne/izbirne teme Zgodovina od 15. do 19. stoletja; <i>poudarek</i> : evropska zgod. in zgodovina Slovencev.	8. [devetletka]
Razpotnik in Snoj	2005	173	Zgodovina 20. in 21. stoletja; <i>poudarek</i> : evropski prostor, zgodovina Slovencev.	9. [devetletka]

Avtor	Letnica izida	Obseg (strani)	Vsebina	Razred
Kern, Nečak in Repe	2007 predelana izd.) [1997 ¹]	230	Zgodovina 20. in 21. stoletja; <i>poudarek</i> : evropski prostor, zgodovina Slovencev.	9. [devetletka]
Dolenc, Gabrič in Rode	2008 predelana izd.) [1997 ¹]	168	Zgodovina 20. in 21. stoletja; <i>poudarek</i> : evropski prostor, zgodovina Slovencev.	9. [devetletka]

Geografija in DVE

Za učbenike geografije in DVE veljajo podobne značilnosti, kot smo jih pokazali v prejšnjem poglavju na primeru učbenikov za zgodovino. Povzeli bi jih lahko takole:

– Starejši materiali za oba predmeta so po obsegu obširnejši in vsebujejo manj slikovnega gradiva.

– Učbeniki, ki so izšli po letu 1990, so po obsegu manjši, prav tako izpričujejo manjšo količino veznega besedila. Precej bogatejši so v količini in vrstah slikovnega gradiva.⁶

– Vsebinska razporeditev učbenikov je vezana na teme, ki so predpisane v učnih načrtih, in odraža zlasti konceptualne spremembe, ki so povezane s prenovo osnovne šole v 90. tih letih 20. stoletja in z družbeno-političnimi spremembami v Sloveniji.

Oglejmo si vsebinsko razporeditev učbenikov glede na razlike v učnih načrtih za osemletno in devetletno osnovno šolo:

Geografija

Osemletka:

- 6. razred: Uvod v geografijo, Zemlja kot celota, Evropa;
- 7. razred: Sovjetska zveza; Azija ; Afrika, Avstralija in Oceanija, Severna in Južna Amerika;
- 8. razred: Jugoslavija.

Devetletka:

- 6. razred: Uvod v geografijo, Zemlja kot celota;
- 7. razred: Evropa, Azija;

⁶ Pri tem velja ponovno poudariti, da bi zaradi te okoliščine multimodalna analiza diskurza lahko pokazala še nekoliko drugačno sliko rabe pojma Evropa.

– 8. razred: Afrika, Avstralija in Oceanija, Severna in Južna Amerika, polarna območja;

– 9. razred: Slovenija.

DVE

Osemletka:

– 7. razred: Uvod v družbeno moralno vzgojo; Družina; Človek kot posameznik in družbeno bitje; Družbena pravila; Samoupravljanje; Socialistična pravičnost, vzajemnost in enakost; Slovensko narodno gibanje; Izbira poklica.

– 8. razred: Človeške vrednote; Vsestranska osebnost; Cerkev, morala, socializem; Sodobna družba in delavska gibanja; Odnosi med narodi; Internacionalizem.

Devetletka:

– 7. razred: Življenje v skupnosti: narod, država; Družina; Vzorniki in avtoritete; Sporazumevanje in odločanje; Množična občila in informacije;

– 8. razred: Generacije in kulture; Vere, verovanja, krščanstvo; Urejanje skupnih zadev, vprašanja demokracije; Poklic in delo; Družba prihodnosti; Srečevanje svetov, kultur, ljudi; Življenje na robu družbe.

Tabela 2: Značilnosti izbranih učbenikov za geografijo (povzetek).

Avtor	Letnica izida	Obseg (strani)	Vsebina	Razred
Zgonik in Rus	1979	179	Uvod v zemljepis; Zemlja kot celota; Evropa; <i>poudarek</i> : geografija Evrope	6. [osemletka]
Verdev	2007	52	Osnove geografije, Zemlja kot celota	6. [devetletka]
Kranjec, Zgonik, Oblak	1985	215	Sovjetska zveza in izvenevropske dežele	7. [osemletka]
Senegačnik	2009	130	Geografija Evrope in Azije; <i>poudarek</i> : geografija Evrope	7. [devetletka]
Košak	1988	144	Geografija Jugoslavije	8. [osemletka]
Bahar, Račič, Resnik Planinc,	2000	84	Geografija Afrike, Avstralije, Amerike (S in J), Polarni svet, Svetovna morja, Statistični pregled držav	8. [devetletka]
Račič in Večerič	2006	91	Geografija Slovenije	9. [devetletka]

Tabela 3: Značilnosti izbranih učbenikov za DVE (povzetek)

Avtor	Letnica izida	Obseg (strani)	Vsebina	Razred
Šter, Rus, Bergant in Žlebnik	1979	201	Vse predvidene obvezne vsebine. ¹	7. [osemletka]
Črnič Istenič, Zupančič, Justin, Štrajn	1991 ¹	69	Vse predvidene obvezne vsebine.	7. [osemletka ² in devetletka]
Črnič Istenič in Justin	2004	72	Vse predvidene obvezne vsebine. Izbirne teme so integralni del rednih vsebin in niso posebej označene.	7. [devetletka]
Milharčič-Hladnik, Peček-Čuk, Devjak	2004 ²	89	Vse predvidene obvezne vsebine, <i>dodatek</i> : Izbirne teme (prosti čas; odvisnost in zasvojenost; nasilje).	7. [devetletka]
Rus in Šter	1979	150	Vse predvidene obvezne vsebine. Izbirne teme so integralni del rednih vsebin in niso posebej označene.	8. [osemletka]
Ule, Potočnik, Lukšič, Kovač, Svetlik, in Plut	2000 ¹	79	Vse predvidene obvezne vsebine. Izbirne teme so integralni del rednih vsebin in niso posebej označene.	8. [osemletka in devetletka]
Milharčič-Hladnik, Peček-Čuk, Devjak	2004 ²	99	Vse predvidene obvezne vsebine.	8. [devetletka]

Kontekstualni oris učbenikov za pouk zgodovine

Na tem mestu bomo orisali relevantne kontekstualne značilnosti našega materiala. To je pomembno zlasti zato, da bomo v analizi konkretnih primerov lahko jasneje pokazali na problematične rabe pojma Evropa. Kot pravi Verschueren (2000: 161), kontekst še zdaleč ni izključno »zunanja« stvarnost, temveč ga moramo razumeti tudi kot proces sprotnega tvorjenja v jezikovni rabi. Četudi se kot kontekstualno relevanten element lahko izkaže vsaka možna sestavina govornega dogodka, je tako pojmovan kontekst omejen, obenem pa nestabilen in ga ni mogoče povsem izčrpno opisati:

»Kontekste iz praktično neskončnega števila ustvarja dinamika interakcije med izjavitelji in interpreti v povezavi s tem, kar je (ali za kar mislimo, da je) ,tam zunaj'. Zato ima relevantni kontekst meje, čeprav te niso stabilne in se o njih lahko nenehno dogovarjamo. Izziv je v tem, da jih odkrijemo v specifičnih prime-

⁷ Glej vsebinsko razporeditev pri ustreznem predmetu zgoraj.

⁸ Mišljena je osemletka po letu 1990.

rih jezikovne rabe, ne pa da jih vsiljujemo na podlagi vnaprej ustvarjenega teoretičnega modela.«

Verschueren (prav tam: 118–157) sestavine komunikacijskega konteksta, s katerimi so jezikovne sestavine prilagodljive, imenuje *kontekstualni korelati prilagodljivosti* in jih v najširšem smislu opredeli kot štiri glavne kategorije: *fizični, socialni, kognitivni in jezikovni kontekst*.

Ker v okviru našega učbeniškega materiala vse kategorije niso »relevantno mobilizirane« (Verschueren, prav tam: 161), smo osvetlili le tiste elemente, ki so v učbenikih za zgodovino po našem mnenju ključni za dinamiko tvorjenja pomena pojma Evropa oziroma v zvezi z omembami pojma Evropa puščajo sledi v diskurzu. V skladu z Verschuerenovo (2010: 54) opredelitvijo raziskovanja konteksta smo jih razdelili v tri ravni, v katerih se kažejo že omenjeni kontekstualni korelati prilagodljivosti:

- *širši kontekst* (socialni, politični, historični, geografski idr.), kot ga je mogoče zaobjeti v okviru raziskovanja učbeniškega materiala;

- *neposredni kontekst situacije*, kot se kaže sam po sebi (način, kako diskurz o Evropi izrisuje črte pogleda v lasten fizični, socialni, kognitivni svet);

- *jezikovni kontekst* (tekstualna dimenzija diskurza o Evropi).

Širši kontekst

Verschueren (2010: 61) pojem orisovanja širšega konteksta razčleni na tri ravni, in sicer:

- povezavo med kontekstom raziskovanja in kontekstom raziskovanega diskurza;

- povezavo med kontekstom raziskovanega diskurza in socialnim, političnim, historičnim kontekstom, o katerem diskurz govori;

- povezavo med raziskovanim diskurzom in črtami pogleda v svetu, na katerega se nanaša.

Perspektive v pojmovanju Evrope

V okviru analize osnovnošolskih učbenikov za pouk zgodovine⁹ prvo raven predstavlja zlasti razmerje med časovno različnimi perspektivami v pojmovanju Evrope, kot jih lahko identificiramo v posameznih učbenikih in našim raziskovalnim izhodiščem. Kakor v okviru medijskih reprezentacij Evrope,¹⁰ je tudi njeno »učbeniško pojmovanje« v vseh obdobjih tesno

⁹ Podobna izhodišča je mogoče oblikovati tudi za drugi dve skupini učbenikov.

¹⁰ Glej Žagar, Ž. idr, 2006.

povezano s specifičnimi družbeno političnimi razmerami, ki so zarisovale in zarisujejo osnovne predstave o tem, kaj so »Evropa«, »evropskost« in »evropske vrednote«. Če so sodobna pojmovanja Evrope povezana predvsem z »evropskimi povezovalnimi procesi«, pa to ne velja za celotno obdobje zadnjih petdeset let, ki ga pokriva izbor našega učbeniškega materiala. Številni drugi zgodovinski dogodki, pojavi in procesi, ki so se odvili v evropskem prostoru pred začetkom devetdesetih let 20. stoletja, so vsakič, ko so bili aktualni, pomembno sooblikovali pojmovanje Evrope v javni sferi in posledično puščajo sledi tudi v učbeniškem diskurzu o njej.

Kljub temu, da je Evropa oziroma njena zgodovina, kot bomo lahko videli v nadaljevanju naše analize, vseprisotna topika vseh materialov in je predstavljena kot ,stanovitna', skorajda ,brezčasna' entiteta (kar kaže tudi razmeroma redka raba kvalifikatorjev, ki bi njeno semantično vrednost zamejevali glede na trenutni vsebinski okvir), je mogoče opredeliti nekatere izhodiščne razlike v pojmovanju.

Tako, denimo, učbeniki, ki so izšli pred letom 1990, zgodovinske dogodke, pojave in procese prikazujejo tudi v okviru pojmovanja Evrope kot razdeljene, »blokovske« geopolitične entitete, ki ga dodatno določa družbeno politična situacija v takratni Sloveniji kot delu socialistične Jugoslavije. Učbeniki, izdani po letu 1990, »blokovsko Evropo« v glavnem obravnavajo (le še) kot enega od zgodovinskih dogodkov (v okviru predpisanih tem), medtem ko so obravnavane vsebine pogosto prikazane v okviru poudarjenih predstav o »združeni«, »demokratski Evropi«, na katero se tesno navezuje tudi prikazovanje zgodovine slovenske države in njene vključitve v evropske institucije.

Oglejmo si primer iz izbranega sodobnega učbenika, kjer v pojmovanju Evrope lahko najdemo tudi omenjene perspektive.

(1)

»Zaščitnici versajske Evrope nepripravljeni na vojno:
Zmagovalki prve svetovne vojne in stebna evropske demokracije Velika Britanija in Francija, nista storili ničesar, da bi Nemčiji preprečili priključitev Posarja, Avstrije in Češke. Zaradi tega sta bili njuni vladi pod hudim pritiskom domačega protinemško razpoloženega prebivalstva. Ko se je Nemčija obrnila proti Poljski, nista bili več pripravljeni popuščati Hitlerjevim zahtevam, zato sta Francija in Velika Britanija Poljski zagotovili nedotakljivost njenih meja.« (Dolenc idr., 2008: 74; poudarila J. Ž.)

Učbenik, kjer najdemo pravkar navedeni odlomek, obravnava zgodovino 20. stoletja in je bil prvič izdan leta 1997, v skladu s prenovo učnih načr-

tov pa v nekoliko prenovljeni obliki nato še leta 2008. Vsebinsko se starejša in mlajša različica bistveno ne razlikujeta, le da so v novejšo izdajo vključeni sodobni dogodki z vidika nacionalne zgodovine, ki so povezani z vključitvijo Slovenije v Evropsko unijo. Pomembna značilnost učbenika je, da se pojem Evropa zelo pogosto rabi tudi na mestih oziroma v okviru obravnave tematik, ki za razumevanje izbranih dogodkov niso nujno oziroma neposredno z njimi povezani.¹¹ To poudarjeno »evropsko perspektivo« v prikazovanju zgodovinskih dogodkov in procesov bi bilo mogoče povezovati tudi z družbeno političnimi razmerami, ki so se konec devetdesetih let oblikovale v Evropi in Sloveniji.

V izbranem odlomku, ki obravnava začetek druge svetovne vojne, je zanimiva ponavljajoča se (anaforična) raba pojma Evropa, ki jasno kaže tendenco umeščanja dogodkov v »evropski kontekst« (dve zaporedni ponovitvi v uvodnem delu).¹² Četudi bi to pojmovanje Evrope morda lahko razumeli v smislu anticipirane »antifašistične Evrope«, ki bi jo v primerjavi z Nemčijo predstavljali zaveznici v drugi svetovni vojni, Velika Britanija in Francija, gre po našem mnenju za drugačno tvorbo pomena Evrope. Oba opisa namreč odražata sodobnejšo perspektivo pojmovanja Evrope, ki jo med drugim opredeljujeta tudi pojma ‚povezovanje‘ in ‚demokracija‘.¹³ V prvem primeru, ki predstavlja podnaslov odlomka, tako najdemo namesto omembe posamičnih držav, ki sta neposredno povezani z dogajanjem (Velika Britanija in Francija), njuno skupinsko opredelitev, ki ju eksplicitno postavlja v kontekst Evrope kot specifične geopolitične entitete v danem obdobju (‚versajska Evropa‘).

Ta raba ima sicer »legitimno« zgodovinsko osnovo, saj predstavlja referenco na politične dogodke po koncu prve svetovne vojne (tj. mirovni kongres v Parizu 1919) in tako sama zase ne odraža nujno sodobne perspektive v pojmovanju Evrope. Toda, ker sta Velika Britanija in Francija kontekstualizirani z dodatnim opisom Evrope (tj. ‚stebra evropske demokracije‘), je iz celotnega odlomka mogoče sklepati, da ne gre zgolj za historične opredelitve, temveč da imamo opraviti s pojmovanjem Evrope, ki je kon-

¹¹ Za kvantitativni pregled rabe v učbeniku, glej tudi str. 309.

¹² Na tem mestu velja omeniti tudi, da časovno in vsebinsko primerljivi učbenik (Kern idr., 2007) omenjenega zgodovinskega dogodka ne prikazuje v »skupnem« evropskem kontekstu, temveč izključno v luči posameznih držav ali dežel, ki so z dogodkom neposredno povezane.

¹³ O tem glej tudi Mastnak, 1998 in Velikonja, 2005. Za analizo medijskega poročanja glej Žagar Ž., idr., 2006; Krašovec in Žagar, Ž., 2008. Reprezentacije Evrope v luči ‚povezovanja‘ in ‚demokracije‘ najdemo zlasti v učbenikih za DVE (Černič Istenič idr. 1999; Černič Istenič in Justin, 2004; Milharčič-Hladnik idr., 2004)

tekstualizirano s sodobnim pogledom nanjo. Opredelitev Velike Britanije in Francije kot »stebrov evropske demokracije« brez dodatnih pomen-skih dopolnil, na kaj se sintagma »evropska demokracija« dejansko nanaša, implicira tudi povezavo s sočasnimi razmerami v Evropi, ali vsaj z raz-merami iz druge polovice 20. stoletja, saj v obdobju bodisi versajske Evro-pe ali začetka druge svetovne vojne o pojavu »evropske demokracije« tež-ko govorimo. Zato takšno pojmovanje Evrope bolj kot v kontekstu druge svetovne vojne razumemo v luči konstrukcije sodobnih evropskih demo-kratičnih ureditev.

Kot ilustracijo navajamo še drug primer obravnave istega dogodka, ki sodi v učbenik iz starejšega obdobja in kjer je z vidika časovne perspektive raba pojma Evropa nezaznamovana, lahko pa, denimo, opazimo kolektivno reprezentacijo tako imenovane »antifašistične Evrope«, ki ji grozi ne-varni »drugi« in ga v tem primeru pooseblja Nemčija:

(2)

»Začetek svetovnega spopada, usoda Poljske:

Po uničenju Čkoslovaške je dobila fašistična napadalnost nove razsežnosti. Hitlerjeva gesla, da želi le združitev nemškega naroda v Reichu, so se izkazala kot laž. *Evropski narodi so vse bolj spoznavali fašistično nevarnost*. Množice, povezane v ljudskih frontah, so zahtevale odločen nastop proti rastoči nevarnosti. *Nevar-nost sta spoznali tudi Velika Britanija in Francija, vendar na vojno nista bili niti vojaško niti politično pripravljeni.*« (Božič in Weber, 1987: 56; poudarila J. Ž.)

Mejniki v osnovnošolskem pouku zgodovine, učni načrt in učbeniki

V okviru kontekstualizacije izbranega učbeniškega materiala na ravni povezovanja pedagoškega konteksta z diskurzom o Evropi je treba osve-tliti tudi nekaj mejnikov, ki izhajajo iz družbenih sprememb v Sloveniji in so tesno povezani s kurikularno prenovo šolstva v najširšem smislu kakor tudi s specialno-didaktično prenovo, ki je potekala v okviru posameznih predmetov.

V tem pogledu je pomembna zlasti šolska reforma, katere končni re-zultat predstavlja vpeljava devetletnega osnovnošolskega izobraževanja (1996)¹⁴ in ki je v vse programe prinesla precej sprememb – tako v smi-slu didaktičnih strategij (in posodobitve učnih pripomočkov, torej tudi uč-benikov), kakor na ravni vsebin. Didaktične spremembe so v glavnem po-vezane z razvojem kurikulov, didaktične in pedagoške znanosti, medtem ko je vsebinska prenova tesno povezana tudi s konkretnimi družbenimi spremembami v Sloveniji (tj. »osamosvojitve«, sprememba družbeno-po-

¹⁴ ZOsn, UrL RS št. 12/1996.

litične ureditve, »približevanje« Evropi in vključitev v evropske gospodarske in politične institucije), ki so prinesle nove interpretacije vsebin zlasti v okviru pojmovanja historičnih, geopolitičnih in družbeno-kulturnih vidikov pojmov (kot so ‚Slovenija‘, ‚Jugoslavija‘, ‚Evropa‘) kot tudi specifičnih dogodkov, povezanih z njimi (npr. razlike v pojmovanju in obravnavi delavskega in komunističnega gibanja, vrednotenja NOB, ter zlasti sodobne zgodovine, kjer predstavljajo nove konceptualizacije »Evrope« in »evropskosti« eno pomembnejših izhodišč za prikazovanje zgodovinskih pojavov, procesov in dogodkov).

Prenova pouka zgodovine je v okviru *Predmetne skupine za zgodovino* intenzivno potekala med leti 1990 in 1994, ko je prišlo do korenite posodobitve učnih vsebin in ciljev. Spremembe so bile v prvem obdobju (takoj po letu 1990) povezane zlasti z nadomeščanjem vsebinskih sklopov, ki so podrobno obravnavali zgodovino posameznih južnoslovanskih narodov in skupne države Jugoslavije, kasneje pa tudi s konceptualnimi spremembami v načinu obravnave in dodatno izločitvijo tistih vsebinskih sklopov, ki so v okviru posodobitev učnih načrtov predstavljali preobremenitev, niso pa bistveno prispevali k doseganju minimalnih učnih standardov. Leta 1994 je Strokovni svet za vzgojo RS potrdil nov učni načrt za pouk zgodovine;¹⁵ slednji predstavlja izhodišče tudi prenovljenega in trenutno veljavnega UN, ki datira iz leta 2003.¹⁶

Učbenike za pouk zgodovine lahko torej v grobem razdelimo na tiste, ki so izšli pred letom 1994 in se držijo smernic starega učnega načrta, ter učbenike, ki so izšli po letu 1994 in temeljijo na prenovljenem učnem načrtu. Izhajajoč iz strukture izbranih učbenikov (ki kot temeljno izobraževalno gradivo zvesto sledijo učnim načrtom in na ravni vsebin pogosto odsevaajo celo njihovo strukturo), lahko ugotovimo, da materiali po letu 1994 temeljijo na konceptualno precej drugačnem učnem načrtu, pri čemer izdaje po letu 2003 sledijo še dodatnim posodobitvam UN. Te so zlasti povezane z vpeljavo samostojno opredeljenih operativnih ciljev (ki posebej opredeljujejo usmeritve in standardizacijo pouka zgodovine) in novim katalogom znanja.¹⁷ Temeljna razlika med starim in novim učnim načrtom je zlasti v tem, da je prvi UN predvideval zgolj diahrono, zaporedno obravnavno izbranih procesov, pojavov in dogodkov, vezanih na tako imenovana velika zgodovinska obdobja (tj. prazgodovina, stari vek, srednji vek, novi vek), ki so jih učenci spoznavali postopoma in v okviru posameznega leta uče-

¹⁵ Posodobitev UN za zgodovino, 1999.

¹⁶ V času naše raziskave novi učni načrti še niso bili potrjeni, zato smo uporabili takrat veljavne.

¹⁷ UN Zgodovina, 2003: 5.

nja (od 6. do 8. razreda). V okviru omenjenih obdobij je bilo veliko prostora namenjenega tudi razmeroma podrobni obravnavi zgodovine Slovencev in tistih južnoslovanskih narodov, ki so sestavljali nekdanjo skupno državo Jugoslavijo.

Na drugi strani se posodobljeni učni načrt v kontekstu nacionalne zgodovine omejuje zgolj na Slovence (tudi kadar so obravnavani v kontekstu skupne, »jugoslovanske« preteklosti), z vidika konceptualnih sprememb pa prinaša dodatno novost. Upoštevajoč okvirno diahrono izhodišče, uvaža namreč tudi pristop, ki poleg spoznavanja najpomembnejših dogodkov človeške zgodovine predvideva tudi neposredni, splošnejši in ne zgolj dogodkovni vpogled v »civilizacijske dosežke«. Gre za vsebine, ki temeljijo na podrobnejšem spoznavanju navad, kulturnih dosežkov, dognanj in vsakdanjega življenja v različnih družbenih, kulturnih in časovnih okvirih, ter so obravnavane kot samostojne tematike. Posebnost v tem pogledu predstavlja zlasti 1. leto učenja (6. razred), ki je v celoti zasnovano tako, da se učenci z zgodovino seznanijo izključno preko posameznih pojmov in procesov, ki so obravnavani sicer diahrono in v luči glavnih zgodovinskih obdobij, a izven konteksta konkretnih dogodkov (naštejmo le nekaj tovrstnih vsebin: *arhitektura, pisava in knjiga, veliki izumi, družina, vloga ženske in otrok, šolanje*).

Raba pojma Evropa v učnih ciljih učnega načrta za zgodovino¹⁸

V oris širšega konteksta smo postavili tudi raziskovanje rabe pojma Evropa, kot se ta pojavlja učnem načrtu. Vsaka analiza učbeniškega gradiva je neposredno povezana tudi s temeljnimi kurikularnimi opredelitvami in cilji predmeta, katerih uresničitev naj bi vsak potrjen učbenik tudi predstavljal. V učnem načrtu za osnovnošolski pouk zgodovine iz leta 2003¹⁹ tako beremo:

»Med temeljne namene osnovnošolskega pouka zgodovine sodi vzbujanje učenčevega interesa za spoznavanje preteklosti in zanimanja za novosti. Učni predmet jih zagotavlja s tem, da učence seznanja z najpomembnejšimi dogodki, pojavi in procesi posameznih obdobij človeške zgodovine. Široko in raznovr-

¹⁸ V primerjavi z učnim načrtom za zgodovino pregled učnih načrtov za geografijo in DVE glede rabe pojma Evropa kaže nekoliko drugačno podobo. Evropa se v obeh pojavlja redkeje in vedno kot samostojna vsebina: v UN za geografijo se Evropa kot samostojna vsebina pojavi le v 7. razredu devetletke (6. razred stare osemletke). V učnem načrtu za DVE v devetletki (izbrali smo trenutno veljavno različico iz leta 2000) Evropo najdemo le v okviru izbirne vsebine o »Združeni Evropi«, medtem ko stari učni načrt za za DVE v osemletki pojma Evropa na ravni predvidenih vsebin ne vsebuje.

¹⁹ UN Zgodovina, 2003: 5.

stno področje zgodovinskega dogajanja v različnih dobah in bogate zgodovinske izkušnje prejšnjih generacij uvajajo učence v temeljno razumevanje življenja, dela, miselnosti in ustvarjalnosti v preteklosti, obenem pa pomenijo orientacijo za življenje v sedanjosti in prihodnosti. »

Pregled vsebin starejše in prenovljene različice učnega načrta pokaže, da je vsako seznanjanje »z dogodki, pojavi in procesi posameznih obdobjev človeške zgodovine« vpisano v širši kontekst evropskega prostora in dogodkov, pojavov in procesov, ki so se v njem odvijali. »Evropa« je pojmovana kot izhodiščna tematika obče zgodovine, kot referenčna točka za orientiranje v času in prostoru (slednje velja za eno od temeljnih zmožnosti, ki naj bi jih učenci usvojili pri pouku zgodovine), ki je v nekaterih obdobjih pojmovana celo kot samostojna kategorija (tj. »evropska zgodovina«). Toda vlogo že omenjene referenčne točke Evropa pogosto opravlja tudi v okviru bodisi spoznavanja in razumevanja dogodkov iz širše, svetovne zgodovine (npr. »Evropa in svet«) kakor tudi ožje, narodne zgodovine (npr. »zgodovina Slovencev in Evropa«). Omenjena razmerja nam neposredno razkrivajo zlasti eksplicitne formulacije Evrope v okviru vsebinskih ciljev učnega načrta, saj se pojavljajo kot temeljne sestavine posameznih učnih vsebin. Z izjemo 6. razreda, kjer smo že omenili nekoliko drugačno vsebinsko zasnov, nam natančnejši pregled po ostalih razredih razkrije:

- da se Evropa v 7. razredu na ravni učnih vsebin pojavi v 8 primerih, od tega 3-krat kot širši tematski sklop (*Evropa po razpadu zahodnorimskega cesarstva; Evropski srednji vek; Južni Slovani in turško prodiranje v Evropo*) in 5-krat kot ožja oziroma specifična tematika (npr. *Makedonska država: helenistična kultura in njen vpliv na Evropo* v okviru vsebinskega sklopa *Stari Grki*).

- da se pojem Evropa v učnih vsebinah za 8. razred pojavi največkrat in da je omenjene učne vsebine v najširšem smislu mogoče opredeliti tudi kot »evropsko zgodovino«, ki kot niz dogodkov, pojavov in procesov v izbranem časovnem obdobju (od 15. do 19. stoletja) predstavlja osrednjo in samostojno učno tematiko v okviru spoznavanja obče (svetovne) zgodovine. Zabeležimo lahko 20 pojavitev, od tega je Evropi v celoti posvečeno 5 od skupaj 8 širših tematskih sklopov (*Evropa in svet od 15. do 18. stoletja; Evropa in svet na prehodu v 19. stoletje; Evropa v obdobju 1815-1848; Leto 1848 v Evropi in pri nas; Evropa po letu 1848*)²⁰, ki jih dopolnjuje še 13 pojavitev v okviru ožjih tem.

²⁰ V prvem sklopu *Evropa in svet od 15. do 18. stoletja* lahko najdemo tudi dva podsklopa, kjer je prav tako eksplicitno uporabljen pojem Evropa (*Reformacija v Evropi in na Slovenskem; Gospodarski razvoj v Evropi od 16. do 18. stoletja*).

– da se v 9. razredu pojavitve Evrope v primerjavi z 8. razredom bistveno zmanjšajo (zabeležimo lahko 8 pojavitev) in da so omejene zgolj na specifične teme v okviru širših vsebinskih sklopov (npr. *Pakt Hitler-Stalin, Začetek vojne v Evropi* v okviru sklopa *Druga svetovna vojna*; *Integracijski procesi v Evropi* v okviru sklopa *Svet po drugi svetovni vojni*).²¹

Tabela 4: Pojavitve pojma Evropa na ravni predlaganih učnih vsebin (UN Zgodovina, 2003)

Razred	Evropa - širši tematski sklop	Evropa - ožji tematski sklop
6. razred	0/5 0 %	0/22 0 %
7. razred	3/6 50 %	5/53 9,43 %
8. razred	7/8 87,5 %	13/57 22,8 %
9. razred	0/8 0 %	8/54 14,81 %

Če učne vsebine nekoliko pogledamo še z vidika reprezentacije Evrope, lahko rečemo, da je v naslovih Evrope mogoče razumeti kot samostojno geografsko, kulturno in deloma tudi politično entiteto, kjer se ta izhodišča med seboj prepletajo in različno izstopajo glede na zgodovinski vidik, ki ga učna vsebina želi osvetliti (npr. *Evropski srednji vek*, *Evropa v obdobju 1815-1848*; *Odporniška gibanja v zasedeni Evropi*, *Hladna vojna: spor med zavezniki in delitev Evrope na Vzhodno in Zahodno* itn.). Iz naslovov je mogoče tudi razbrati, da je Evropa predstavljena kot samoumevna kategorija, katere pojmovanje je določeno s sodobnimi opredelitvami, kar je problematično zlasti za tista historična obdobja, ko »Evropa« kot kulturna in politična entiteta še ni »obstajala« (npr. *Evropski srednji vek*). Posebej opazna je konstrukcija pomena Evrope v odnosu do »drugega«, ki predstavlja element »ne-evropskosti« ali »izvenevropskosti« (npr. *Novi svet*; *Evropa in svet*; *Zunajevropske dežele* itn.) ali »drugega« zaznamuje v okviru elementov nacionalne zgodovine znotraj »evropskega prostora« (npr. *Leto 1848 v Evropi in pri nas*; *Jugoslavija med Vzhodom in Zahodom*).

²¹ V učnih načrtih za pouk zgodovine v 8. letni osnovni šoli so bile vsebine razporejene tako, da so učenci v 6. razredu obravnavali obdobja od prazgodovine do konca srednjega veka, v 7. razredu obdobje 17. do 19. stoletja, v 8. razredu pa 20. stoletje. Vzporedno je bilo veliko število vsebin namenjenih zgodovini južnoslovanskih narodov ter deloma nacionalni zgodovini, v 8. razredu velik del zlasti NOB in povojni Jugoslaviji.

Neposredni kontekst situacije

Verschueren neposredni kontekst situacije opredeljuje kot način, na katerega diskurz izrisuje črte pogleda v lasten fizični, socialni, kognitivni svet, oziroma kako akterji, ki so v diskurz vpleteni (tj. avtor in ciljna publika),²² pozicionirajo sebe in diskurz.²³ Razliko med širšim in neposrednim kontekstom Verschueren (2010: 80) pojasni takole:

»Razliko smo v pomanjkanju boljše formulacije uvedli z vzpostavljanjem nasprotja med *širšim kontekstom* /.../, ki se nanaša na družbeni, politični, historični, geografski svet, s katerim je raziskovalni diskurz *topično* povezan, (tj. svet, ki na neki način govori o – /.../, in z ustvarjanjem povezave tega sveta s tistim, v katerega je postavljeno samo raziskovanje), in *situacijskim kontekstom*, ki se nanaša na neposredni kontekst, s katerim je diskurz komunikacijsko določen kot govorna dejavnost (tj. svet, katerega sestavino predstavlja raziskovani diskurz).« (Vsi podarki so avtorjevi.)

Avtor navaja več elementov, ki sodijo v neposredni kontekst in jih je mogoče raziskovati s pragmatičnimi orodji,²⁴ mi bomo podrobneje obravnavali le nekatere, ki v povezavi z diskurzom o Evropi v naših izbranih učbenikih najbolj izstopajo.²⁵

Raba pojma Evropa kot odraz socialnih situacij in institucij

V učbenikih kot predpisanem izobraževalnem gradivu lahko govorimo o jezikovnih izbirah, ki so odvisne od elementov socialne strukture. Pri tem ne mislimo le na identifikacijo izjaviteljev in interpretov ter razmerij med

²² Izraz 'akter' v kontekstu pragmatične analize ločujemo od pojma 'socialni akterji', ki sodi v kritično analizo diskurza.

²³ Gre za njegovo znano shemo kontekstualnih korelatov prilagodljivost, kjer sta kot osrednji točki predstavljena 'izjavitelj' in 'interpret', medtem ko drugi moment predstavljajo vidiki njunega fizičnega, socialnega in mentalnega sveta, ki pa »v jezikovni rabi navadno niso dejavni, dokler jih na neki način ne aktivirajo kognitivni procesi uporabnikov jezika« (Verschueren, 2000: 117).

²⁴ To so zlasti vpletenost izjavitelja in interpreta v diskurz; izražanje/sklícjevanje na mentalna stanja; vidiki vpletenih družbenih ureditev ali institucij; časovna in krajevna zasidranost diskurza; raba grafičnih elementov. Prim. Verschueren, 2010: 80.

²⁵ Avtorji učbenikov (v jeziku pragmatike *izjavitelji*) predstavljajo od vladajočih struktur in načrtovalcev izobraževalne politike potrjene avtoritete za izobraževalno področje, ki ga obravnavajo. Zanimiva je okoliščina, da v izbranih učbenikih nastopajo avtorji bodisi v paru ali v skupini. Z vidika rabe pojma Evropa v učbenikih, se v analizo razmerja med izjavitelji in interpreti (npr. raba deiktčnosti osebe, »tipi glasov« izjaviteljev in različne vloge interpretov) nismo podrobneje spuščali, ker posebnih značilnosti ali odstopanj nismo zaznali.

Interprete tovrstnega materiala bi lahko razdelili na *primarno* in *sekundarno publiko*. Prvo predstavljajo neposredni uporabniki učbenikov – učenci in učitelji; sekundarno pa strokovni kolegi, drugi pedagoški delavci, starši itn.

njimi, temveč zlasti na značilnosti socialnih situacij in institucij, s katerimi so medsebojno prilagodljive jezikovne izbire. Socialne situacije in institucije namreč določajo raznovrstna pravila in načela o tem, kako se lahko izvajajo nekateri tipi jezikovnih dejanj in kdo jih ima pravico izvajati.²⁶ V primeru učbenikov imamo v najširšem smislu opraviti s šolo kot izobraževalno institucijo, ki avtorju učbenika/izjavitelju institucionalno priznava večjo vednost (od interpretov), mu podeljuje moč, da to vednost predstavlja kot normativno, in mu omogoča, da jo formalno predaja primarnim uporabnikom učbenikov/interpretom. Verschueren (2010: 92) pravi:

»Opraviti imamo z diskurzom, ki uteleša obliko avtoritete: avtoritete izobraževalne institucije, ki je socialno in politično sankcionirana, /.../, in znanstvene avtoritete, ki je akademsko sankcionirana (in ponuja 'objektivnost', čeprav to počne na različne načine in na različnih ravneh).«

Procese konstrukcije institucionalne identitete v eksplicitni obliki najpogosteje najdemo na naslovnih in uvodnih straneh učbeniškega gradiva, ki vsebujejo cilje in načela o poučevanju obravnavanih vsebin, »ki že po svoji naravi pozicionirajo besedila v svet diskurza in družbenih odnosov stvarnega sveta« (Verschueren, 2010: 92). Obenem procesi vzpostavljanja avtoritete na implicitni ravni delujejo tudi v osrednjem besedilu, saj je vsebina v učbenikih s pomočjo različnih jezikovnih sredstev²⁷ predstavljena kot objektivna vednost, o kateri se ne dvomi, s katero se ne polemizira, vednost, ki jo je treba v čim večjem obsegu pomniti in reproducirati tako, kot je (bila) predstavljena. Verschueren (2010: 94) pravi:

»Diskurzivni odraz avtoritete je pravica govoriti v imenu institucije, skupine. V izobraževalnem ali akademskem kontekstu je to združeno s predpostavko, da institucija sama po sebi predstavlja objektivno vedenje. Kot rezultat se ustvari avtoriteta – ali se poskušajo ustvariti avtoritete, z oddaljevanjem ali izogibanjem osebnemu pozicioniranju. Z drugimi besedami, izobraževalni ali akademski obraz se ustvari s tem, da je brez obraza.«

Kako se tak institucionalni kontekst odraža v rabi pojma Evrope v okviru učbenikov za pouk zgodovine?

Predvsem kot značilnost, da pojem Evropa pogosto najdemo kot del naslovov in uvodnih opredelitev v posameznih poglavjih, kar lahko razumemo kot odraz institucionalne moči izjavitelja/avtorja, ki sme/mora (?) iz-

²⁶ Prim. Verschueren 2000:136–137.

²⁷ Na tem mestu omenimo, denimo, stalno odsotnost avtorjeve osebe v besedilu, ki daje vtis dejanskosti, ali rabo imperativnih oblik v okviru nalog, ki neposredno odraža avtorjevo institucionalno moč.

brane zgodovinske dogodke, procese in pojave obravnavati v »evropski perspektivi«, četudi ta za njihov prikaz ni bistvena referenca.²⁸ V tem pogledu je zanimiva okoliščina, da se Evropa v naslovih (in podnaslovih) največkrat pojavi v zgodovinskih učbenikih za sedmi razred osemletke in osmi razred devetletke, čeprav bi v skladu s kurikulumom bolj eksplicitno »evropsko perspektivo« pričakovali v zadnjem letu učenja, ko je v okviru učnih vsebin predvidena tako imenovana zgodovina 20. stoletja.²⁹

Druga značilnost, ki jo je mogoče razumeti v povezavi z institucionalnim kontekstom, je raba pojma Evropa v okviru konstrukcije nacionalne identitete, kar je mogoče zaslediti zlasti v novejših učbeniških materialih. Iz besedil je namreč pogosto mogoče eksplicitno ali implicitno razbrati »nove učne smernice«, ki so jih družbene spremembe prinesle na ravni vsebin pouka zgodovine. Kažejo se zlasti v poudarjanju, da Slovenija sodi v Evropo, da je del »evropske družine«, da je neločljiva sestavina »evropske civilizacije«. Obenem je v teh primerih izpuščeni oziroma zamolčani del tovrstne nacionalne konstrukcije povezava med Slovenijo, Slovenci in Balkanom ter jugoslovansko socialistično preteklostjo.³⁰

Tak primer najdemo v uvodnih besedah učbenika za 7. razred iz leta 1997:

(3)

»Novi učni načrt predvideva pri pouku zgodovine v osnovni šoli pomembne spremembe: več pozornosti kot prej posveča problemom družbene in kulturne zgodovine, *slovensko zgodovino umešča v širši, evropski zgodovinski okvir*, s čimer povečuje obseg evropske in obče zgodovinske snovi, posebej pa spodbuja tudi k obravnavi človekovega vsakdanjika, njegovega obzorja in vsakokratnih, življenjskih razmer v preteklosti.« (Žvanut in Vodopivec, 1996: 3; poudarila J. Ž.)

Iz odlomka lahko razberemo tele ključne poudarke: pomembne spremembe v učnem načrtu so povezane poučevanjem *nacionalne* zgodovine v *evropskem kontekstu* (tj. »umeščanje slovenske zgodovine v evropski okvir«) in da je *evropska zgodovina* tisto vsebinsko izhodišče, ki mu je namenjeno več pozornosti (tj. »povečevanje obsega evropske zgodovinske snovi«). Implicitna ostaja predpostavka, da prejšnji učni načrti (in posledično tudi učbeniki) slovenske zgodovine niso umeščali v evropski okvir (ali vsaj ne tako pogosto) in da tudi sami evropski zgodovini niso namenja-

²⁸ V sklopu pregledanih materialov za pouk GEO in DVE je ta podatek zanemarljiv, razen v primeru geografskih učbenikov za šesti razred osemletke in sedmi razred devetletke, kjer je učna tematika posvečena 'geografiji Evrope'.

²⁹ Glej kvantitativni pregled rabe pojma Evropa v okviru naslovov.

³⁰ O kompleksnosti in različnih vidikih konstrukcije nacionalne identitete Slovencev v Evropi glej Vezovnik, 2007.

li toliko prostora. Zamolčano je dejstvo, da je bil ta prostor odmerjen zgodovini balkanskih narodov in njihovi skupni državi Jugoslaviji. Učni načrt iz leta 1983 (1983: 272) pravi namreč takole:

»Globalna naloga pouka zgodovine v osnovni šoli je: spoznavanja in razumevanje razvoja človekove družbe, slovenskega in ostalih narodov in narodnosti Jugoslavije, poznavanje narodnoosvobodilnega boja in povojnega razvoja socialistične samoupravne skupnosti.«.

Glede na to, da je »umeščanje slovenske zgodovine v evropski okvir« eno od kurikularnih izhodišč,³¹ si oglejmo si še primer, kjer se tovrstni institucionalni kontekst kaže implicitno, skozi institucionalno avtoriteto avtorja/avtorjev učbenika, ki s pomočjo distanciranega prikaza (tj. odsotnost izjavitelja v diskurzu in vpeljava Slovenije v vlogi subjekta) vsebino (lahko) predstavlja kot objektivno vednost:

(4)

»Na socialno podobo /tj. Slovenije, op. J. Ž./ vplivajo značilne poteze kapitalističnega gospodarstva. V desetletju se je družba močno razslojila. Manjši del prebivalstva je bogat, mnogo družin pa komaj zasluži za preživetje. *Toda med nekdanjimi komunističnimi državami velja Slovenija za tisto, ki je uspešno prehodila pot v novi politični in gospodarski sistem ter se po razvitosti lahko primerja s slabše razvitimi državami Evropske unije.* Prav hitra včlanitev v *družino evropskih držav* je poglobitvena slovenska zunanjepolitična opredelitev.« (Dolenc idr., 2008: 165; poudarila J. Ž.)

Odlomek na kratko predstavlja razvoj slovenske države po osamosvojitvi. Prikazana je skozi razmerje dveh družbeno političnih sistemov (tj. nekdanji komunizem : sedanji kapitalizem) in z medijsko (in politično) pogosto (zlo)rabljeno metaforo (»Slovenija zgodba o uspehu«), ki se je posebej intenzivno uporabljala v obdobju od slovenske osamosvojitve do vključitve v Evropsko unijo.

Kako se v odlomku kaže zgoraj omenjena avtorjeva institucionalna avtoriteta v opisu Evrope? Predvsem v luči opisa zgodovinskih dogodkov, ki vključujejo predstave o ‚sodobni Evropi‘, za katero bi, izhajajoč neposredno iz besedila, lahko uporabili tudi opredelitev »Evropa v Evropi«. Avtor oziroma avtorji kot Evropo pojmujejo skupino tistih držav, ki so vključene v Evropsko unijo, medtem ko ostale države predstavljajo »evropskega Drugega«. Tja sodijo države, ki niso vključene v EU in imajo »komunistično preteklost«.

³¹ Prim. UN Zgodovina, 2003: 7, kjer med opredelitve splošnih ciljev sodi tudi pridobivanje »vedenja o kulturni dediščini v splošnem in nacionalnem okviru in dojemljivost za evropske kulturne in civilizacijske življenjske vrednote«.

Časovna zasidranost diskurza o Evropi

Za učbenike kot didaktična gradiva, ki imajo zelo jasen primarni edukacijski cilj – omogočiti čim učinkovitejšo reprodukcijo znanja, sta ena ključnih elementov časovna in prostorska deiktčnost, ki predstavljata umeščanje jezikovnih izbir v fizični svet.³² Z določanjem *deiktčnega središča* (referenčne točke, s katere gledamo na določeno razsežnost) je namreč mogoče pomembno sooblikovati ali celo konstruirati šolsko znanje, s tem pa tudi predstave, stališča in verjetja.

Glede rabe pojma Evropa v učbenikih za zgodovino, lahko rečemo, da sta prevladujoči časovni referenci *čas dogodka* in *čas reference*. Kadar govorimo o prvem, mislimo na čas, v katerem se nek dogodek zgodi in je v učbenikih pogosto označen s časovnimi določili (opisi, datumom, letnicami) ter glagolskim časom. Kadar pa čas dogodka postane deiktčno središče, v odnosu do katerega so postavljeni drugi dogodki, govorimo o referenčnem času. Oglejmo si dva tipična primera rabe pojma Evrope v kontekstu časa:

(5)

V letu 1848 je bilo delavstvo po vsej Evropi v prvih vrstah borcev revolucije. Tedaj so se junaško borili za svoje pravice zlasti pariški delavci. (Melik in Gestrin 1983: 78; poudarila J. Ž.)

(6)

Italija je bila v 15. stoletju najbogatejša dežela zahodne Evrope. (Žvanut in Vodopivec 1996: 18; poudarila J. Ž.)

V obeh primerih čas dogodka določa deiktčno središče, ki določa tudi kontekst razumevanja pojma Evropa. V prvem primeru (ki je pravzaprav tudi referenčni čas) je ta določena z letnico 1848 in časovnim prislovom (*tedaj*), v drugem pa z daljšim časovnim obdobjem (*15. stoletje*). Obenem raba preteklika v obeh primerih (*je bilo v prvih vrstah borcev revolucije; so se borili; je bila najbogatejša dežela*) kaže na to, da so dogodki pretekli z vidika izjavitelja/avtorjev učbenika in nimajo povezave z njegovo sedanjo-stjo. Vendar pa ostaja vprašanje, kako razumeti »Evropo« v takšnih primerih: bodisi kot historično pogojeno entiteto ali kot sodoben pojem? Ker učbeniki zgodovine pojma Evropa običajno natančno ne definirajo v okviru teme, ki jo predstavljajo (tj. kako ga je treba razumeti v določenem ča-

³² Deiktčnost v jezikovni pragmatiki predstavlja različne načine zasidranosti jezika v stvarnosti, ki, denimo, obkroža neko izjavo in ki jo jezik doseže s kazanjem na spremenljivke v nekaterih razsežnostih te stvarnosti (družbene, časovne, prostorske itn.). Prim. Verschueren 2000: 36.

sovnem, historičnem obdobju),³³ ji interpret lahko določa vrednosti v skladu z lastno vednostjo in neposrednimi kontekstualnimi elementi, ki jih besedilo o Evropi ponuja. Zlasti primer (6) pokaže, kako je v kontekstu pedagoškega diskurza lahko problematično pojmovanje Evrope, ki je določeno zgolj s splošno časovno referenco. 15. stoletje naj bi določalo tako 'Italijo' kot 'zahodno Evropo'. Vendar Italija kot država v tem času še ni obstajala, prav tako je neobičajna njena opredelitev v kontekstu 'zahodne Evrope', ki ne vsebuje nobenih dodatnih opisov, s pomočjo katerih bi bilo jasno, da gre bodisi v historičnem smislu za geopolitično opredelitev 'latinskega', 'katoškega zahoda'³⁴ ali celo za sodobno perspektivo, ki je utemeljena na tradiciji blokovske delitve na 'Zahod' in 'Vzhod'. Obenem je tak »zgoščen« opis zahodne Evrope, ki mu manjkajo ključni kvalifikatorji (npr. 'današnja Italija', 'takratna zahodna Evropa'), problematičen tudi zato, ker je v nasprotju s prostorizacijami, ki jih uporabljajo učbeniki za geografijo, ki v istem letu učenja (sic!) obravnavajo Evropo: tam namreč brez izjeme beremo, da Italija sodi v Južno Evropo.

Čeprav v zgodovinskih učbenikih tudi pri opisih Evrope prevladujeta čas dogodka in čas reference, lahko najdemo primere, ko deiktčno središče postane čas izjavljanja, ki z vidika časa nastanka učbenikov odraža sodobno oziroma aktualno avtorjevo perspektivo v pojmovanju Evrope. Ker gre obenem za perspektivo institucionalne avtoritete, konstrukcija pomena Evrope dobi objektivno vrednost. Sem sodi že omenjeni primer (4), kjer se raba sedanjika nanaša ne le na kronološko obdobje v zgodovini (tj. »sodobnost«), temveč kaže na »avtorjevo sedanjost«. To je očitno zlasti iz zadnjege stavka, iz katerega je zaradi rabe sedanjika mogoče razbrati, da se proces »približevanja Slovenije Evropi« še ni v celoti zaključil (*hitra včlanitev ... je poglavitna ... opredelitev*) in da je v avtorjevi časovni perspektivi »Evropa« ekskluzivna entiteta (tj. »družina evropskih držav«), saj je omejena na skupino držav, ki jih povezujejo specifični (tj. »družinski«) odnosi.³⁵

³³ To pa ne velja za učbenike geografije, kjer je Evropa kot geografski in geopolitični pojem natančno opredeljena.

³⁴ Prim. Mastnak, 1998: 55.

³⁵ Če primerjamo rabo časovne deiktčnosti v učbenikih za geografijo in DVE, lahko opazimo, da je čas izjavljanja razmeroma pogosto deiktčno središče tudi pri tvorjenju pomena Evrope. Na to kaže pogosta raba sedanjika in adverbialnih dopolnil (npr. '(dan)danes', 'v današnjem, zadnjem času', 'v 20. stoletju', ...), ki obravnavanim vsebinam dajejo bodisi vrednost splošnosti (in posledično resnice) in/ali aktualnosti. Oglejmo si primer iz učbenika za DVE, kjer se v opisih Evrope pojavlja raba sedanjika, ki pojmovanje Evrope neposredno povezuje s konceptom formalnega ločevanja med vero in politiko. Slednja je predstavljena kot nesporna, objektivna značilnost tega geopolitičnega prostora, kar ponazarja najprej vpeljava proti primeru z

Posebej zanimiv in na prvi pogled povsem neproblematičen je razkorak med časom dogodka in časom izjavljanja, ki ga implicirajo opisi Evrope:

(8)

»Poljedelstvo, živinoreja in obrt so se iz *Prednje Azije* že v 6. tisočletju pr. n. št. razširili po *Evropi* s selitvijo prvih kmečkih rodov na *Ciper*, *Kreto* in *Balkanski polotok*. Od tu so se stalne kmečke naselbine razširile v *Srednjo Evropo*. Druga pot poljedelcev in živinorejcev iz *Prednje Azije* je šla po morju v *Italijo*, *Španijo* in *Francijo*. (Božič in Weber, 1979: 13; poudarila J. Ž.)

Času dogodka (6. tisočletje pr. n. št.), ki je v zgornjem odlomku deiktično središče, nasprotuje raba sodobnih geografskih (*Prednja Azija*, *Evropa*, *Kreta*, *Balkanski polotok*) in geopolitičnih (*Srednja Evropa*, *Ciper*, *Italija*, *Španija*, *Francija*) konceptualizacij »evropskega prostora«. Naštevane pravkar omenjenih opisov implicira sodobno časovno perspektivo (tj. čas izjavljanja avtorjev) in v besedilu opravlja funkcijo fizičnega konteksta oziroma prostora, kamor naj bi interpret umestil dogodke iz preteklega historičnega obdobja. Težava nastane zaradi poljubnosti v rabi različnih konceptualizacij in anahronizmov, ki jih povzročata različni časovni perspektivi v okviru časa dogodka in časa izjavitelja. Če bi bila raba izključno geografskih pojmov zaradi nezaznamovanosti sprejemljiva oblika opredeljevanja prostora, so sodobni geopolitični opisi Evrope vezani na specifični družbeni in politični kontekst. Referirajo namreč na konkretne dogodke in procese, ki so se zgodili precej pozneje, kot jih v besedilu predpostavlja čas dogodka (6. tisočletje pr. n. št.), in predpostavljajo predhodno obstoječe predstave o tako opisani Evropi. Obenem so rabljeni brez kvalifikatorjev (npr. 'današnji'; 'danes znan kot'; 'tam, kjer je danes ...'), ki bi njihovo pomensko vrednost omejili do te mere, da ne bi učinkovali kot samoumevni opisi.

Evropa v prostorskih orientacijah

Prostorska deiktičnost je eden ključnih kontekstualnih korelatov prilagodljivosti, ki določajo dinamiko tvorjenja pomena pojma Evropa v učbe-

nееvropskimi/svetovnimi državami in nato dva opisa, ki vpeljujeta samostojni trditvi (v vseh evropskih državah; *Europejcem*), a vzpostavljata isto prostorsko entiteto (tj. Evropa):

(7)

»Zlorabe politike in zlorabe vere: Malo je držav po svetu, kjer verski poglavarji odločajo tudi o politiki (takšna je na primer islamska država Iran). V vseh evropskih državah je odnos med verstvi in državo urejen tako, da verski voditelji samostojno odločajo o verskih zadevah, državni voditelji pa o političnih zadevah, gospodarstvu in drugih rečeh, ki so pomembne za vse državljane. *Europejcem* se zdi takšna ureditev dobra; nihče naj ne bi uporabljal svoje vere za to, da bi vladal drugim ljudem ...« (Ule idr., 2000: 29; poudarila J. Ž.)

nikih. Gre namreč za enega najpogostejše uporabljenih opisov Evrope, saj je izhodiščno pojmovanje Evrope prostorsko, bodisi da gre za pojmovanja v okviru geografskih (tj. absolutnih) ali geopolitičnih (tj. spremenljivih) prostorskih razmerij.³⁶

Vsi izbrani učbeniki za zgodovino odražajo »evrocentričen« prostorski pogled na svet.³⁷ Evropske prostorske reference so morda še nekoliko bolj eksplicitno izražene v novejših učbenikih, kar je posledica že večkrat omenjene posodobitve učnega načrta, ki »evropsko zgodovino« opredeljuje kot enega pomembnejših učnih ciljev.³⁸ A dejstvo, da »Evropa« določa pogled na svet, samo po sebi ni toliko presenetljivo in problematično, če izhajamo iz predpostavke, da gre lahko za perspektivo, kjer Evropo kot *deiktično središče* določa:

– *izjaviteljev prostor*, ko avtor/avtorji dogodke in procese implicitno ali eksplicitno predstavljajo s stališča pojmovanja Evrope kot prostora, v katerem se sami »fizično nahajajo« ali »vanj sodijo«. Tak je primer opisa Evrope kot geopolitične entitete, ki se je oblikovala v Parizu (to je *referenčna prostorska točka*) in kamor avtorji učbenika postavljajo tudi Jugoslavijo:

³⁶ Glej opombo 10. O previdnosti pri rabi formulacije ‚absolutna prostorska razmerja‘ glej Verschueren, 2000: 146–147.

³⁷ Podobno stališče najdemo tudi učbenikih za DVE in geografijo. Vsebine, ki jih obravnavajo učbeniki za DVE, so v kontekst »evropskega prostora« postavljene zlasti v novejših materialih, čeprav je nekaj tovrstnih primerov mogoče najti tudi v starejših učbenikih. Navajamo primer rabe v novejšem materialu za pouk DVE, kjer je koncept človekovih pravic predstavljen skozi »evropski prostorski pogled«, ki ga lahko razberemo iz rabe prostorske reference na samem začetku besedila, kjer je eksplicirana le Evropa (*v Evropi*), medtem ko so ostale geopolitične entitete vsebovane v posplošeni formulaciji (*drugod po svetu*):

(9)

»Vsakdo je najprej človek:

V Evropi in drugod po svetu so posamezniki in skupine uporabljali vojsko, policijo in sodstvo – torej sredstva oblasti – za izvajanje zločinov nad svojimi sodržavljanji. Ob koncu Druge svetovne vojne je človeštvo spoznalo, da se mora zaščititi pred zlorabami državne oblasti. Organizacija združenih narodov je sprejela Splošno deklaracijo o pravicah človeka.« (Črnič Istenič idr. 1999: 15; poudarila J. Ž.)

V primeru geografije se morda na prvi pogled zdi, da učbeniki, ki obravnavajo, denimo, Ameriko ali Azijo, ne odražajo evrocentričnega stališča. A to ne drži, saj so ne-evropske geografske in geopolitične entitete vedno vsaj uvodoma (če ne tudi v nadaljevanju prikaza) predstavljene primerjalno glede na Evropo. Oglejmo si tak primer:

(10)

»*V Kanadi, ki je tako velika kot Evropa*, je skoro vse prebivalstvo naseljeno v 200 do 300 km širokem, toda 5000 km dolgem pasu ob južni meji med obema oceanoma. Zato in zaradi skoro praznih pokrajin na severu, ki imajo veliko rud in lesa in prek katerih vodijo najkrajše poti v Evropo in Azijo, je dobro prometno omrežje zanj posebno pomembno.« (Kranjec et al. 1985: 158; poudarila J. Ž.)

³⁸ Glej opombo 54.

(11)

»(Reševanje tržaškega vprašanja): Po drugi svetovni vojni so ostala nerešena mnoga vprašanja, kako in kdo bo urejal *novi politični podobi Evrope*. Nasprotja med velesilami zmagovalkami so bila zelo velika. Enotne si niso bile niti v tem, kako naj obračunajo s fašizmom in preprečijo ponovno oborožitev Nemčije. Nesoglasja so se kazala tudi na *mirovni konferenci leta 1946 v Parizu*, kjer so pripravljale mirovne pogodbe s premaganimi državami. Na tej konferenci je sodelovala tudi *jugoslovanska delegacija* pod vodstvom Edvarda Kardelja. Ta je imela v Parizu veliko težav, ker ni poznala skritih diplomatskih bojov in stališč velesil do vprašanj, ki so bila za Jugoslavijo najpomembnejša.« (Božič in Weber, 1987: 139; poudarila J. Ž.);

ali

– referenčni prostor, kjer se izjaviteljevo stališče razlikuje od deiktičnega središča in Evropo predstavlja kot prostor, kamor izjavitelj prihaja, od koder odhaja itn.³⁹ Sem sodijo številne konstrukcije Evrope v okviru prostorskega pogleda na svet, ki so pogosto ideološke. O problematičnosti evrocentričnega prostorskega pogleda na svet bomo nekoliko več povedali v nadaljevanju, ko bomo posebej osvetlili primere ideološke rabe.⁴⁰ Na tem mestu si oglejmo nezaznamovano rabo pojma Evropa, kjer referenčni prostor in deiktično središče predstavlja Japonska, Evropa pa prostor izjavitelja:

(12)

»V dveh desetletjih (1946–1967) je japonski družbeni proizvod rasel hitreje kot v katerikoli državi v Evropi. Pravi gospodarski skok pa je *Japonska* doživela v desetletju 1962–1972.« (Kern idr., 2007: 173; poudarila J. Ž.)

Pogost primer tvorjenja pomena Evrope v učbenikih so prostorizacije znotraj Evrope, kjer izstopajo *različne prostorske referenčne točke* (najpogostejše v obliki dveh indikatorjev absolutnih prostorskih razmerij *vzhod* in *zahod*) in odražajo različne konceptualizacije evropskega prostora. Naštejmo jih le nekaj:

– *razviti del Evrope, vzhod* (tj. nerazviti del Evrope):

(13)

»Kmečki upori – izraz silnega nezadovoljstva kmetov nad težkim življenjem – so se najprej začeli v *gospodarsko razvitejšem delu Evrope* in se od tam širili proti *vzhodu*.« (Potočnik in Otič, 2009: 51; poudarila J. Ž.)

³⁹ Sem sodi, denimo, tudi že omenjeni primer (4).

⁴⁰ Glej poglavje 'Evropa je središče sveta'.

– *demokratični, kapitalistični Zahod; totalitarni, socialistični Vzhod:*

(14)

»Z New Dealom se je ameriški liberalni kapitalizem močno preoblikoval. Okrepila se je vloga države pri investiranju in planiranju. Zelo se je povečalo število uradnikov. Birokracija je dobivala vse večjo moč. Namesto liberalnega kapitalizma je nastajal državni kapitalizem, ki je kasneje vplival zlasti na *zahodnoevropske kapitalistične države*.« (Božič in Weber, 1987: 36; poudarila J. Ž.)

(15)

»*Kapitalistični Zahod* – države predvsem zahodne Evrope, poleg teh pa še ZDA in Kanada, ki so po drugi svetovni vojni ohranile kapitalistično gospodarstvo in demokracijo.

Socialistični Vzhod – države predvsem vzhodne Evrope, na čelu s Sovjetsko zvezo, ki so po drugi svetovni vojni uvedle plansko gospodarstvo s prevladujočo državno lastnino in enostrankarsko (totalitarno) oblast.«⁴¹ (Dolenc idr., 2008: 109; poudarila J. Ž.)

– *celinska Evropa, srednja Evropa:*

(16)

»Industrijska revolucija, ki se je začela v drugi polovici 18. stoletja v Angliji, se je v začetku 19. stoletja razširila tudi po *celinski Evropi* iz Francije proti vzhodu. Osvojen bojna fevdalnih vezi pa se je po letu 1848 začela industrijska revolucija hitreje širiti tudi po *srednji Evropi*.« (Melik in Gestrin, 1983: 75; poudarila J. Ž.)

– *evropska Turčija:*

(17)

»Vojske teh držav so v prvi balkanski vojni v kratkem času osvobodile skoraj vse *evropsko turško ozemlje*. Zmage so zbudile veliko navdušenje tudi med vsemi južnoslovanskimi narodi pod Avstro-Ogrsko.« (Gestrin in Melik, 1992: 128; poudarila J. Ž.)

Evropa v grafičnem materialu in tipografskih elementih

V okviru raziskovanja dinamike tvorjenja pomena pojma Evrope nezanemarljiv vidik predstavljajo tudi slikovne reprezentacije, kot jih lahko najdemo v učbenikih. Slednje namreč prav tako odražajo izjaviteljeva različ-

⁴¹ Navedeni primer je zanimiv tudi zaradi rabe kvalifikatorjev ‚predvsem‘, ‚poleg ... pa še‘ in ‚na čelu s‘, ki dane konceptualizacije »evropskega prostora« opredeljujejo kot spremenljive (skupine držav so opisane s pridevnikom ‚predvsem‘), jih širi tudi na druge, ne-evropske geopolitične entitete (tj. ZDA in Kanada kot del ‚kapitalističnega Zahoda‘), ali znotraj njih opredeljuje specifična hierarhična razmerja (tj. ‚socialistični Vzhod‘ vsebuje ekspliciten opis Sovjetske zveze kot njegove voditeljice).

na (in različno kontekstualizirana) pojmovanja Evrope, kakor neposredno (so)ustvarjajo interpretove konkretne predstave o »Evropi«, »evropskosti« in »evropskih vrednotah«. O splošnih vzgojnih učinkih slikovnega materiala v naši analizi ne bomo podrobno pisali, ker pa gre kljub vsemu za rabo v specifičnem kontekstu, na kratko povzemimo nekaj značilnosti o njegovi funkciji. Slikovna oprema učbenika naj bi imela dve glavni skupini ciljev, *afektivne* in *spoznavne*. V raziskavi *Učbenik kot dejavnik uspešnosti kurikularne prenov* (Justin, 2003: 25) lahko najdemo tudi njihovo podrobnejšo opredelitev:

Afektivni cilji:

- spodbujanje motivacije;
- krepitev pozornosti;
- spodbujanje razvoja stališč.

Spoznavni cilji:

- posredovati novo informacijo;
- popraviti napačno razumevanje;
- preprečiti napačno razumevanje;
- natančneje določiti pomen besed;
- izboljšati pomnjenje;
- omogočiti primerjave;
- spodbuditi reševanje problemov.

V vseh materialih (tako za pouk zgodovine kot tudi geografije in DVE), ki smo jih pregledali, je v kontekstu obravnave Evrope mogoče najti štiri tipe njenih slikovnih reprezentacij:

1. fotografije (posebej velik izbor je mogoče najti v učbenikih za geografijo in zgodovino);
2. fotografije umetniških upodobitev – slik, risb, kipov, plakatov itn. (v tej skupini izstopajo učbeniki za zgodovino);
3. ilustracije, nastale v okviru učbenika (pogostejše so v učbenikih za zgodovino in DVE);
4. zemljevidi, grafi, diagrami itn. (daleč največ jih je zlasti v učbenikih za geografijo in zgodovino).⁴²

⁴² Delitev povzemamo po Verschuerenu (2010: 101-102). Nekoliko drugačno konceptualno delitev predstavlja Justin (2003: 26).

Pri analizi pravkar omenjenih reprezentacij eno pomembnejših izhodišč predstavljajo razlike med učbeniki, če jih osvetlimo z vidika posodobitve učnih načrtov. Obstoje razmeroma velikih oblikovnih razlik med učbeniki (tudi v smislu slikovnega materiala) je povezan tako s specifikami predmetov in ciljev, ki so jih v okviru prenove skušale doseči posamezne predmetne skupine, kakor tudi z že omenjeno splošno šolsko reformo, ki je izbirnost učnih gradiv opredelila v okviru temeljnih vzgojno izobraževalnih načel, in z drugimi večjimi družbenimi in kulturnimi spremembami v Sloveniji od 70. let prejšnjega stoletja pa vse do danes.⁴³

Če v učnih načrtih iz 70. in 80. let prejšnjega stoletja pomembnejših formulacij, ki bi vključevale tako imenovani vizualni del predstavitve učnih vsebin, ne zasledimo,⁴⁴ je prenova v 90. letih dvajsetega stoletja in v začetku 21. stoletja ta pogled nekoliko spremenila. V učnem načrtu za pouk zgodovine iz leta 2003 tako preberemo, da sta med cilji posodobitve pouka tudi »zagotavljanje večje izbirnosti, privlačnosti in odprtosti na ravni vsebin« ter oblikovanje »estetskega čuta«, ki ga učenci pridobijo »pri posrednem ali neposrednem opazovanju zgodovinskih spomenikov, predmetov, slik, kipov in zgradb«. ⁴⁵ Prav tako je v posodobitvah za pouk geografije slikovno gradivo neposredno povezano z usvajanjem učnih ciljev, in sicer z razvijanjem tako imenovane »geografske sposobnosti«, ki jo krepi navajanje »na uporabo, analizo in sklepanje na temelju slikovnega in statističnega gradiva (karte, grafi, tabele, slike in fotografije)«. ⁴⁶

Kako se tovrstne razlike v pojmovanju kažejo v učbeniškem materialu? Temeljne razlike med učbeniki pred in po posodobitvi, ki smo jih pregledali, so:

- V učbenikih, izdanih pred letom 1994,
 - prevladuje črno beli tisk s črno belim slikovnim materialom (fotografije, risbe, zemljevidi);
 - grafične izpostavitve so manj pogoste in omejene zlasti na ločevanje med naslovi (podnaslovi) in osrednjim besedilom;

⁴³ O spremembah in razvoju učbenikov in učbeniškega trga v postkomunističnih državah glej Kovač in Kovač Šebart, 2004.

⁴⁴ Prim. Obvezni predmetnik in učni načrt osnovne šole, 1983: 255, 272, 296. Omembe slikovnega materiala so tukaj omejene na navodila učitelju, kaj naj vključuje v pouk, denimo, zgodovine, geografije in družbeno moralne vzgoje, da bi bila reprodukcija znanja uspešnejša.

⁴⁵ UN Zgodovina, 2003: 5.

⁴⁶ UN Geografija, 2003: 38.

- oblikovno so ločene tudi naloge, stranski povzetki (ob uvodu v daljše sklope osrednjega besedila) ter napisi pod slikovnim materialom;
- materiali so v formatu manjšem od A4.
- Učbeniki, ki so izšli po letu 1994,
- so v barvni in črno beli tehniki;
- zelo pogoste so grafične izpostavitve, ki so v raznovrstni barvni tehniki in ločujejo različne odseke v besedilu: naslove (podnaslove), osrednje besedilo, stranske povzetke, številna motivacijska in raziskovalna vprašanja, krajše opombe in komentarje, naloge ter komentarje in napise pod slikovnim materialom;
- so slikovno precej bogatejši: vsebujejo raznoliko množico slikovnega materiala (fotografij, risb, zemljevidov, tabel, kot tudi različnih didaktičnih/motivacijskih oznak);
- so v formatu A4.

Ne glede na že omenjeno specifično didaktično funkcijo, ki jo ima slikovna oprema učbenikov in katere vloga pri posredovanju, recepciji in reprodukciji predpisanega znanja je zagotovo velikega pomena, pa je tovrstni material mogoče razumeti tudi v širšem kontekstu. Kot pravita Kress in van Leeuwen (2006: 19), je vsakršni slikovni material (bodisi v samostojni obliki ali kot del besedila) mogoče pojmovati kot vizualno komunikacijo, ki predstavlja sestavni del v ustvarjanju pomenov. Slednji vedno pripadajo določenemu kulturnemu prostoru in jih kultura v neki družbi tudi strukturira, obenem pa podobe kot sestavine vizualne komunikacije predstavlja jo strukturirana sporočila, ki jih je mogoče analizirati. Z drugimi besedami to pomeni, da so izbor, postavitev in kontekstualizacija slikovnega materiala z besedilom v učbenikih vedno tesno povezani s trenutno družbeno (zlasti »šolsko«) situacijo, ki izbire določa in jih legitimira, kakor tudi da je te izbire mogoče interpretirati s pomočjo ustreznega instrumentarija, ki ti te značilnosti lahko identificira in osvetli.⁴⁷

Tovrstno izhodišče postane pomembno, če ga primerjamo z značilnostmi učbeniških ilustracij, kot jih opredeljuje Justin (2003: 26):

- Ilustracije omogočajo učinkovite primerjave med pojavi.
- Ilustracije včasih bolje izrazijo temeljno avtorjevo idejo kot besedilo.
- Ilustracije lahko izboljšajo dolgoročno pomnjenje.

⁴⁷ S tovrstno analizo se v pričujočem delu ne bomo ukvarjali, ker načrtujemo samostojno analizo zbranega slikovnega materiala, ki bo temeljila na principih multimodalne analize.

– Ilustracije lahko pripomorejo k oblikovanju mentalnega modela pojava, ki ga ilustrirajo.

– *Ilustracije včasih močneje vplivajo na stališča kot besedilo* (poudarila J. Ž.).

Zlasti okoliščina, da »ilustracije včasih močneje vplivajo na stališča kot besedilo«, slikovnemu materialu podeljuje neposreden vpliv pri konstruiranju pomenov, reprezentaciji dogodkov, procesov in dejanj. V kontekstu pojmovanja in reprezentacij »Evrope« to pomeni, da je vsak slikovni material, ki se pojavlja skupaj z omembami »Evrope« mogoče razumeti kot enega od konstitutivnih elementov, ki prispevajo k dinamiki tvorjenja nje-nega pomena. Ta element pomen pojma Evropa, kot ga predstavlja besedilo, bodisi dopolnjuje, krepi ali mu nasprotuje.

Kakšna je slikovna reprezentacija Evrope v izbranih učbenikih?

Izhajajoč iz že zgoraj predstavljenih razlik med slikovnim materialom, bi za učbenike v najširšem smislu lahko rekli, da imajo bolj ali manj skupno eno značilnost. To je funkcija slikovnega materiala ob tekstualnih omembah Evrope, ki je bodisi

- ilustrirati vsebino,
- zgolj dekorirati izglede, ali
- podati ključne informacije iz tekstualnega dela.⁴⁸

Toda zaradi obstoječih razlik med materialom, bi za učbenike, ki so rezultat šolske prenovе, na prvi pogled lahko tudi rekli, da imajo še neko drugo funkcijo, da na oblikovni ravni sledijo tistim smernicam posodobitve pouka, ki stremijo k vzbujanju »aktivnejšega« odnosa do vsebin. Povedano z drugimi besedami, slikovni material bi lahko predstavljal pomembno (didaktično) strategijo tvorjenja pomena pojma Evropa, zlasti v smislu kritične osvetlitve posameznih procesov, dogodkov in dejanj, povezanih s pojmom Evropa.

A pregled materiala pokaže, da ta ne zaznamuje nujno tudi večje kritičnosti do vsebine, ki jo razumemo predvsem v smislu distanciranosti do zgodovinskih procesov, pojavov in dogodkov ter njihovega vključevanja v različne družbene in kulturne kontekste, temveč odražajo zgoraj omenjene tri vloge in tekstualni pomen pojma Evropa krepijo.⁴⁹ Do neke mere bi kritični vidik obravnave snovi lahko ponazarjala večja prisotnost tistega slikovnega materiala, ki v besedilu nakazano smer razumevanja ne le spremlja in podpira, temveč jo dopolnjuje tako, da jo tudi komentira, izziva, morda

⁴⁸ Zlasti v učbenikih za geografijo je slikovni material eden od pomembnejših načinov tudi za predstavitev s kurikulumom predpisanih vsebin.

⁴⁹ Glej Wodak, 2009: 16.

kdaj z njo celo polemizira. Temu bi ustrezali zlasti primeri uporabljenih izvirnih karikatur, dokumentov in slik, ki kažejo na druge vidike – tudi kontekste – v interpretaciji oziroma razumevanju zgodovinskih procesov, pojavov in pojmov. Z izjemo učbenikov za 9. razred (zlasti Kern idr., 2007) so takšni primeri v manjšini, prav tako jih je mogoče najti tudi v starejših učbenikih, ki so izšli pred prenovo.⁵⁰ Obenem tovrstna kritičnost pogosto niti ni osvetljena (tj. v obliki ustreznega, ne zgolj informativnega komentarja k slikovnemu materialu), iz česar je mogoče sklepati, da to ni bil vedno (glavni) cilj uporabe omenjenega materiala.

Za ilustracijo navajamo primera iz dveh učbenikov, kjer tovrstna kritičnost umanjka, čeprav se na ravni vsebine ponuja skorajda sama od sebe.

Prvi tak primer najdemo v učbeniku Potočnik in Otič (2009: 23), kjer se v okviru obravnave tematike trgovine s sužnji pojavi tudi slika časopisnega oglasa za prodajo sužnjev iz 18. stoletja:

Besedilo oglasa v angleškem jeziku je mogoče v celoti prebrati, med drugim tudi:

»A Cargoe of 152 prime healthy young Negroes just arrived in said ship from the river Gambia, after a passage of 85 days.

The Negroes from this part of the coast of Africa are well acquainted with the cultivation of rice, and are naturally industrious.

CONDITIONS OF SALE.

To approved purchasers, bonds payable the first of January, 1786, and to those who make payment in cash, rice or any other produce, a proper discount will be made thereon.«

/Tovor 152 mladih črncev odličnega zdravja je pravkar prispel na omenjeni ladji po reki Gambiji po 85 dneh plovbe.

Črnci iz tega predela afriške obale so dobro seznanjeni z gojenjem riža in so po naravi marljivi.

POGOJI PRODAJE

Priznanim kupcem za obveznice, plačljive s 1. januarjem 1786, in kupcem, ki bodo plačali z gotovino, rižem ali drugim pridelkom, bo ponujen primeren popust.../⁵¹

⁵⁰ Primere karikatur in plakatov, ki se v najširšem smislu navezujejo na Evropo, lahko, denimo, najdemo v Melik in Gestrin (1983: 5 in 27), v Žvanut in Vodopivec (1996: 118), razmeroma pogosto pa v Dolenc idr. (2008: 76, 78, 116, 120, 130, 133) in zlasti Kern idr. (2007: 7, 16, 17, 35, 37, 44, 52, 54, 62, 95, 154, 155, 156, 169, 226).

⁵¹ Prevedla J. Ž.

(18)

GAMBIA NEGROES.
TO BE SOLD,
 On **TUESDAY**, the 7th of **JUNE**
 On board the **SHIP**
MENTOR,
 Captain **WILLIAM LYTTLETON,**
 Lying at **MOTTE'S wharf,**
A Cargo of 15 prime healthy young Negroes, just arrived in said ship from the river Gambia, after a passage of 35 days.
 The Negroes from this part of the coast of Africa, are well acquainted with the cultivation of rice, and are naturally industrious.
CONDITIONS OF SALE.
 To approved purchasers, bonds payable the first of January, 1786, and to those who make immediate payment in cash, rice or any other produce, a proper discount will be made thereon.
ROBERT HAZLEHURST & Co.

Vir: Potočnik in Otič, 2009: 23.

Pod takšno besedilo je v obliki komentarja seveda mogoče zapisati marsikaj, a v kontekstu pouka zgodovine bi se zdelo didaktično ustrezno in še posebej smiselno poudariti različne vidike v besedilu (kulturni, humani, rasni, oglaševalski, gospodarski itn.), s pomočjo katerih je mogoče osvetliti vprašanje trgovine z ljudmi v tistem času, kakor isto tematiko tudi aktualizirati. Žal je vse, kar zapišeta avtorja pod omenjeno besedilo, nekritično pojasnilo *Časopisni oglas za prodajo črncev iz Gambije*.

Drugi primer je nekoliko podoben, in sicer gre za letak o odkritju Brazilije iz 15. stoletja, ki se v učbeniku Žvanut in Vodopivec (1996:24) pojavi v kontekstu iznajdbe tiska v Evropi:

(19)

Vir: Žvanut in Vodopivec, 1996: 24.

Sliko, na kateri je ob odsotnosti besedila upodobljena morska plovba, lahko na podlagi dodanega komentarja interpretiramo kot prikaz živahnega pomorskega prometa med znanim, domnevno »evropskim/-imi« krajem/-i in tujo/-imi še neznano/-imi, »neevropsko/-imi« deželo/-ami (razmerje med domačim/znanim in tujin/neznanim je ponazorjeno tako, da je prvo prikazano bližje in upodobljeno kot večje). V že omenjenem komentarju avtorjev učbenika lahko po sliko preberemo namreč sledeče:

LETAK O ODKRITJU BRAZILIJE

Letaki so že kmalu po iznajdbi tiska postali nepogrešljivo sredstvo za sporočanje novic. To so bili listi, ki so v sliki in besedi opisovali vojaške, politične in družabne

dogodke, poročali so o nesrečah in nenavadnih pojavih, slavili ali smešili so znane osebnosti, reklamirali novo modo in nove ideje ...

Tale letak je Evropejcem že zelo kmalu po dogodku sporočil, da je bila odkrita nova dežela – Brazilija.

Slika z navedenim komentarjem se v učbeniku pojavlja v kontekstu kulturnih oziroma civilizacijskih vrednot (kamor lahko postavimo iznajdbo tiska), medtem ko je vprašanje »odkritij«/»osvajanj« na tem mestu drugotnega pomena, lahko bi celo rekli, da je iz tovrstnega konteksta izvzeto. Toda narave izbranega materiala (tj. letaka, katerega funkcija je vedno tesno vpeta v sočasno družbeno dogajanje) in njegove vsebine (tj. kolonizacije izvenevropskega prostora) pravzaprav ni mogoče prezreti, zato je komentar k sliki le deloma umesten. Kajti v nazorni, a zelo poenostavljeni uvodni opredelitvi funkcije letakov, ki jo najdemo v prvem odstavku, manjka ključno – prvič, da so tovrstni letaki tudi konstruirali podobe in poglede v družbi ter so kot taki predstavljali pomembno orodje moči vladajočih struktur. Drugič, odsotna je kritična opredelitev konkretnega dogodka: kaj je za »Evropejce« lahko pomenilo takšno sporočilo, kaj »odkritje« nove dežele iz »evropske perspektive« pomeni in koga pojem Evropejci v tem kontekstu sploh označuje. Sklepna trditev komentarka, ki se torej neposredno navezuje na prikazano upodobitev in kjer beremo, da je letak (sicer v dognednem času) zgolj *sporočil, da je bila odkrita nova dežela*, je tako precej poenostavljena in vsaj nepopolna, če ne zavajajoča. Pozornost branja usmerja namreč le k specifični okoliščini dejanja (tj. hitrosti sporočanja), ne pa tudi k dejanju samemu in njegovim akterjem, ki so neposredno povezani z nekimi drugimi družbenimi dogodki (tj. s kolonizacijo) in k dinamiki katerih so tovrstni letaki najverjetneje celo prispevali.

Na tem mestu povejmo na kratko še o rabi pojma Evropa kontekstu zemljevidov (in grafov). Pri tem se bomo omejili na učbenike zgodovine, ker se v učbenikih za DVE pojem v takšni obliki ne pojavlja, medtem ko je v učbenikih za geografijo Evropa vedno predstavljena s sodobne perspektive – kot geografska in/ali geopolitična entiteta, ki ima glede na stroko ali aktualne politične spremembe »dogovorjeno« podobo. Nekoliko drugačne (in zato z vidika analize zanimive) so razmere v učbenikih za pouk zgodovine, ki tudi na ravni tovrstnih elementov kažejo evrocentričnost, saj zemljevidi običajno neposredno dopolnjujejo besedilo, ki omenja Evropo. To pomeni, da v učbenikih za zgodovino najdemo zemljevide, ki prikazujejo Evropo bodisi v samostojni obliki (npr. »Evropa v 16. stoletju«) ali kot del širšega (svetovnega) prikaza (npr. »Evropske kolonije v 17. stoletju«). Tovrstni slikovni material (skupaj z diagrami) najdemo v okviru obravna-

ve tako rekoč vseh zgodovinskih obdobj, kar prispeva k ustvarjanju pomena »Evrope« kot vseprisotne in stalne entitete, obenem pa takšni prikazi »naturalizirajo prisotnost Evropejcev« (Verschueren, 2010: 10) tudi v svetovnem pogledu.

Oglejmo si tri takšne primere. Prva dva predstavljata prikaz Evrope v kontekstu kolonizacije (20)⁵² in sodobnih političnih institucij (21), medtem ko je zadnji primer posebnost zaradi neprimernega (evrocentričnega?) prikaza tistih področij na afriški celini, kjer je potekala trgovina s sužnji.

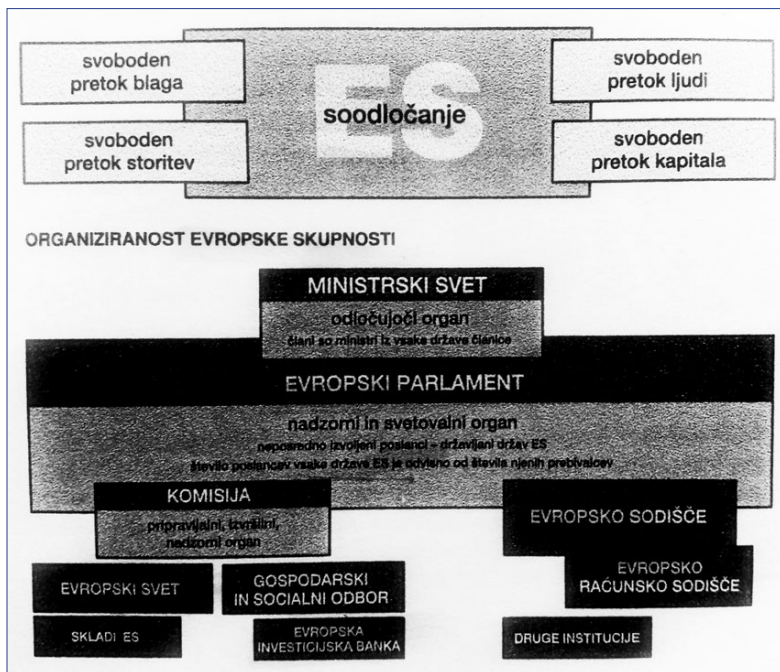
(20)

Vir: Božič in Weber, 1979: 135.

⁵² Zanimivo je, da zraven pozitivističnega prikaza posledic »evropske kolonizacije« (tj. kaj vse sta Evropa in Amerika dobili), Evropa na zemljevidu sega tudi v Azijo (ki na njem sploh ni označena).

(21)

Vir: Kern idr., 2007: 175.

jo dve izhodišči: *jezikovni kanal*, ki ga izjavitelj izbere za komuniciranje,⁵³ ter jezikovni kontekst, ki zaznamuje vidike samega izbiranja. Poimovanje diskurza kot razsežnosti, kamor so kontekstualno na različne načine zasidrane jezikovne izbire, jezikovna pragmatika imenuje tudi *kontekstualna kohezija*.⁵⁴ Najpogostejši zaznamovalci kontekstualne kohezije so priredja, anafora, koreferenca, samoreferenca, sopostavljanje, ponazoritev, razlaga, sklepanje, elipsa, poudarjanje, protistava, primerjava, različne oblike pon-

53 V primeru učbenikov govorimo o pisnem kanalu, ki ga opredeljujejo značilnosti zvrsti tako imenovanega »učbeniškega pisanja«. Zanj v kontekstu jezikovnega kanala lahko rečemo, da zraven tipičnih ekspozitornih značilnosti vsebuje tudi elemente govorjenega diskurza. Gre za elemente dialoga, ki se odražajo v izjaviteljevem/avtorjevem neposrednem nagovoru interpretov/bralcev učbenikov in jih v učbenikih (v našem primeru zlasti tistih za zgodovino in geografijo) najdemo v obliki nalog ali komentarjev k slikovnemu materialu. Zanimiv primer v zvezi s pojmovanjem Evrope najdemo v nalogi, kjer avtorja v obliki dialoga (tj. z neposrednim vprašanjem) skušata vzpostaviti po našem mnenju neustrezno povezavo med že obstoječimi (in v tem smislu »sodobnimi«) predstavami o Evropi, ki jih pripisujeta uporabnikom učbenika, in pojmovanjem, ki je vezano na konkretno historično obdobje (tj. »čas Napoleonovih osvajanj«). V takšni jezikovni rabi – gre namreč za odkrito aluzijo na današnjo Evropsko unijo, ki jo avtorja brez vsakršnega pojasnila povezujeta z Napoleonovo ekspanzijo –, lahko namreč prepoznamo tendenco konstruiranja znanja, ki temelji na »sodobni« evrocetrični perspektivi in čisto konkretnemu historičnemu dogodku (*Napoleon je osvojil velik del Evrope*) anahronistično pripisuje vrednote sodobne družbeno politične situacije (*gospodarska in politična skupnost danes = njegove* (tj. Napoleonove; op. J. Ž.) ideje):

(23)

»Napoleon je osvojil velik del Evrope. Katera *gospodarska in politična skupnost danes* ustreza *njegovim idejam*?« (Potočnik in Otič, 2009: 70; poudarila J. Ž.).

Posebnost v smislu vključevanja elementov dialoga so novejši učbeniki za DVE, kjer se v okviru integralnega teksta pogosto pojavlja 1. in/ali 2. oseba množine. Oglejmo si primer, povezan s predstavitvijo evropskih institucij, kjer je rabljena celo 2. oseba ednine, ki s tovrstno jezikovno rabo bralcem učbenika sporoča vsaj dvojje o tem, kako naj razumejo pojem Evropa: a) da so kot Slovenci del evropskega družbeno-političnega prostora (*članice organizacije Svet Evrope*) in b) da lahko tovrstno družbeno realnost »spreminjajo«, saj jim skuša v obliki nakazanega »navodila za uporabo« (*postopek, kako se pritožiš*) približati oddaljeno in kompleksno institucijo:

(24)

»Na sliki so novi sodniki Evropskega sodišča za človekove pravice na slovesnem zasedanju 3. novembra 1998 v francoskem mestu Strasbourg. *Slovenski član tega sodišča je Boštjan M. Župancič*. Na to sodišče se lahko pritoži vsak od 760 milijonov državljanov iz držav, ki so *članice organizacije Svet Evrope* (torej *tudi Slovenije*). Ti državljani se lahko pritožijo, če je bila kršena katera od njihovih človekovih pravic, sodna oblast v njihovi državi pa proti tej kršitvi ni ustrezno ukrepala. Mimogrede: Postopek, *kako se pritožiš na Evropsko sodišče* za človekove pravice, je opisan na tudi na internetu: www.dhcour.coe.fr.« (Črnič Istenič idr., 1999: 15; komentar k fotografiji; poudarila J. Ž.)

54 Glej Verschueren, 2000: 154. V okviru jezikovnega konteksta pragmatika običajno obravnava tudi *intertekstualnost in sosledičnost*, ki ju v pričujoči analizi ne bomo posebej osvetlili.

vljanja, nadomeščanja in združevanja pojmov itn.⁵⁵ Vsi so del procesa tvorjenja pomena tako na eksplicitni kot implicitni ravni.

Kontekstualno kohezijo je mogoče osvetliti tudi kot okoliščino tvorjenja pomena pojma Evropa. Posebej zanimivi so nekoliko daljši, vsebinsko zaključeni odlomki, kjer je s pomočjo identifikacije zaznamovalcev kohezije mogoče razbrati tudi, kako izjavitelji/avtorji učbenikov konstruirajo pomen pojma Evropa v besedilu – diskurzu. Oglejmo si primer:

(25)

»(a) Med starim in na novo odkritim svetom je prišlo do pomembne izmenjave rastlin. (b) Evropa je šele tedaj spoznala krompir, koruzo, tobak, papriko, paradižnik in kakao. (c) Novi svet pa je spoznal sladkorni trs, bombaž, kavovec in pšenico, in začel gojiti na velikih plantažah.

(č) Osvajalci Novega sveta so v Evropo privlekli veliko zlata in srebra. V tem so prednjačili Španci, ki so ropali po Ameriki. (d) Z njim so se okoristili španski dvor, trgovci in bankirji. (e) Velika ponudba zlahtnih kovin je povzročila padec cene le-teh, s tem pa je padla tudi vrednost denarja. Vrednost raznega blaga je narasčala in povzročila draginjo, ki so jo najbolj občutili delavci in obrtniški pomočniki. (f) Povečane cene so silile fevdalce, da so večali kmečke dajatve in obveznosti, kar je poslabšalo položaj kmetov. (g) Zaradi tega je prišlo do številnih uporov rudarjev, delavcev v pristaniščih, kmetov in drugih revežev.

(h) Zemljepisna odkritja so pomenila za Evropo spodbudo v njenem gospodarskem in kulturnem razvoju. (i) Omogočila so razvoj novih velikih držav v zahodni Evropi, ki so neusmiljeno izkoriščale na novo osvojene celine. (j) Za Ameriko in Azijo pa se je z odkritji začelo obdobje krutega kolonialnega izkoriščanja, ki se je za mnoge dežele končalo šele po drugi svetovni vojni, po letu 1945.« (Božič in Weber, 1979: 135; črkovne oznake dodala J. Ž.)

V omenjenem odlomku lahko v zvezi s konstruiranjem pomena Evrope identificiramo tele zaznamovalce kohezije:

– priredje: *med starim in na novo odkritim svetom* (a), *veliko zlata in srebra* (č), *v njenem gospodarskem in kulturnem razvoju* (h), *razvoj novih velikih držav v zahodni Evropi* (i); *za Ameriko in Azijo* (j);

– anafora ali izrazi, ki se nanašajo na isto entiteto kot poprejšnji izraz v diskurzu in s tem vzpostavljajo oblike koreference: *so pomenila za Evropo spodbudo v njenem gospodarskem in kulturnem razvoju* (h), *razvoj novih velikih držav v zahodni Evropi, ki so neusmiljeno izkoriščale* (i), *obdobje krutega kolonialnega izkoriščanja, ki se je za mnoge dežele* (j);

⁵⁵ Glej Verschueren, 2000: 155–157.

– protistava: *Evropa je šele tedaj spoznala Novi svet pa je spoznal* (b in c), *zemljepisna odkritja so pomenila za Evropo ... za Ameriko in Azijo pa se je z odkritji začelo ...* (h in i);

– ponavljanja: ponavljanje pojma »Evropa« bodisi kot del protistave (b in h), v obliki sinonimnih izrazov (*Stari svet* v a) ali podpomenk (*Španci* v č; *zahodna Evropa* v i);

– nadomeščanje: Evropa kot *stari svet* (a), ne-Evropa kot *na novo odkriti svet* (a), *Novi svet* (č), *na novo osvojene celine* (i), *Azija in Amerika* (j).

Na tem mestu lahko orišemo tudi značilnosti implicitnega pomena pojma Evropa, kot ga oblikujejo/konstruirajo pravkar prikazani zaznamovalci kontekstualne kohezije. V navedenem odlomku, ki je del širše obravnave procesov kolonizacije v 15. in 16. stoletju, so predstavljene posledice tako imenovanih »zemljepisnih odkritij«. ⁵⁶ Kot izhaja iz zgoraj predstavljenih diskurzivnih povezav, je posebej očitna značilnost (glede na dolžino odlomka) pogosta raba pojma Evropa v okviru protistavnih (antitetičnih) oziroma primerjalnih konstrukcij, kjer drugi element predstavlja ne-Evropa (*na novo odkriti svet*, *Novi svet*, *na novo osvojene celine*, *Amerika*, *Azija*). A v vseh primerih tovrstnih rab je Evropa tista, ki je postavljena v ospredje in okoli katere so nanizani drugi akterji in dogodki. Prav tako je predstavljena kot civilizacijsko superiorna:

– »Zemljepisno odkrivanje« in »osvajanje« sta prikazana izključno v kontekstu »evropskega početja« in potekata v smeri »Starega sveta« (tj. Evrope) proti »Novemu svetu« (tj. ne-Evropi).

– Evropa je predstavljena kot prostor kompleksnejših družbenih sistemov (tj. opis posledic, ki sta jih imela zlato in srebro), za ne-Evropo tovrstnih opisov v odlomku ne zasledimo.

– Opisi negativnih posledic »zemljepisnih odkritij« (osvajanje oze-melj, izkoriščanje), so eksplicitno povezani z partikularnimi omembami elementov »znotraj Evrope« (tj. »ropanje Novega sveta« = »Španci«; »velike države zahodne Evrope« = »izkoriščanje«), medtem ko Evropa kot entiteta ostaja prikazana v pozitivnem smislu (tj. »zemljepisna odkritja« = »spodbu-da v gospodarskem in kulturnem razvoju Evrope«). ⁵⁷

⁵⁶ Besedilo dopolnjuje zemljevid, ki smo ga omenjali že v okviru primera (20).

⁵⁷ Pri tem moramo omeniti, da gre za analizo odlomka v poglavju, ki sledi uvodnemu poglavju o kolonizaciji v 15. in 16. stoletju (*Odkritja čezmorskih dežel in začetki kolonialnih osvajanj*), a je obravnava tovrstnih procesov predstavljena izključno kot dejanje posameznih »držav kolonizatorok« (npr. Portugalska, Španija, Anglija, Nizozemska) in eksplicitnih omemb Evrope ne vsebuje.

Dinamika tvorjenja pomena Evrope v učbenikih – igra med eksplicitnim in implicitnim

Učbeniško pisanje kot tip posebne govorne dejavnosti

Preden prikažemo izbor konkretnih primerov in elementov jezikovne rabe, ki so povezani z dinamiko tvorjenja (zlasti) implicitnega pomena pojma Evropa, bomo zelo na kratko opredelili značilnosti učbeniškega pisanja kot posebne *govorne dejavnosti* oziroma *dogodka*,⁵⁸ ki predstavljajo osnovni interpretativni okvir, kamor sodi učbeniški diskurz o Evropi. Kot pravi Verschueren (2010: 116), lahko *učbeniško pisanje* razumemo kot poseben tip dejavnosti, ki vsiljuje določena svoja pravila in postavlja svoje meje glede možnosti interpretacije. Izhajajoč iz njegove opredelitve elementov, ki sodijo v tip učbeniškega pisanja (Verschueren, 2010: 117), lahko v našem materialu najdemo značilnosti govorne dejavnosti:

- jasna členitev/strukturacija besedil, ki že vnaprej pojasni vsebino (naslovi, podnaslovi, povzetki poglavij oz. odlomkov);
- ekspozitorni slog (besedila so v večjem delu sestavljena iz neposrednih izjav o znanih ali predpostavljanih dejstvih)⁵⁹;
- prizadevanje za čim večjo eksplicitnost (izogibanje nejasnosti in dvomju);
- težnja po pojasnjevanju (prikazi dejanj in dogodkov so povezani s poudarjanjem motivov, namenov in vzrokov).

Verschueren poudarja (2010: 117), da je za raziskovanje dinamike tvorjenja pomena posebej zanimivo, kadar »opazujemo vidike rabe, za katere (se zdi), da kršijo lastna pravila in pričakovanja privzete govorne dejavnosti. Če so kršitve naključne, jim ni treba posvečati posebne pozornosti, če pa kažejo na sistematičnost, postanejo pomenljive.«

Ali lahko sistematične kršitve ekspozitornega sloga najdemo tudi v okviru materialov učbeniškega diskurza o Evropi?

V najširšem smislu bi lahko rekli, da učbeniki, ki smo jih pregledali, ostajajo v okviru značilnosti in pravil. Zlasti kršitev, ki bi jih lahko opredelili kot sistematične, nismo zaznali.

⁵⁸ Verschueren (2000: 223) takole opredeljuje oba koncepta: »Vsaka kombinacija iz katere koli skupine kontekstualnih razsežnosti lahko določa (*govorno*) *dejavnost* ali (*govorni*) *dogodek*. S tema izrazoma včasih poudarjamo različne vidike jezikovne rabe: ‚govorni dogodek‘ se nanaša kratko malo na sosledično urejene nize govora (kar je analitično področje), ‚govorna dejavnost‘ pa se nanaša na pomensko obliko vedenja, ki si jo mora interpret predstavljati, da lahko ustvari interpretacijo.«

⁵⁹ Navajanje dejstev implicira tudi poskus osebne ograditve, saj avtorji svoj prikaz dejanj in dogodkov predstavljajo kot objektivna, če že ne nevtralna stališča.

Je pa v tem kontekstu mogoče osvetliti tudi okoliščino, ki je povezana z *učbeniškim pisanjem* kot *tipom govorne dejavnosti* in jo je mogoče opredeliti kot neke vrste kršitev ali odstopanje od norme učbeniškega pisanja. Poleg že omenjenih značilnosti ekspozitornega sloga, ki smo jih navedli zgoraj, je za učbenike značilen zlasti 'racionalni', 'analitični' diskurz, ki izključuje čustvene elemente.⁶⁰ Toda v okviru izbranega materiala smo našli tudi lepo število mest, kjer avtorji odstopajo o tovrstne norme in v prikaz vključujejo *sredstva za vzbujanje čustev* (npr. dramatične opise, čustveno zaznamovane izraze, eksplicitne izraze čustvovanja akterjev). Pri tem je treba poudariti, da so ta mesta značilna predvsem za učbenike zgodovine, nekoliko tudi za učbenike DVE, medtem ko v učbenikih za geografijo te značilnosti nismo zasledili. Ker se v naši analizi omejujemo na raziskovanje rabe pojma Evropa, so nas zanimala mesta, kjer se pojavlja Evropa in ki kakorkoli referirajo na čustva. Tovrstni elementi kot sestavni del opisov Evrope ne kažejo le na drugačne strategije jezikovne rabe, ki naj poživijo »suhi« učbeniški slog, temveč na ta način postajajo konstitutivni (in legitimni) del takšnega sloga in s tem institucionalne, racionalne in objektivne predstavitve dejstev. Z drugimi besedami, tovrstna jezikovna raba odraža specifično konstrukcijo pomena pojma Evropa, ki zaradi »učbeniškega slogovnega okvirja« dobiva podobo objektivnih in legitimnih opisov, obenem pa zaradi posebnosti (tj. učinkov), ki jih prinašajo »čustveni elementi«, implicira večjo interakcijo med avtorjem/avtorji in bralcem/bralci. Oglejmo si dva primera:

(26)

»Informbiro in *jugoslovanska samostojna pot* v socializem: Ker je bila *Jugoslavija* dežela, ki *naj bi spadala v vzhodni blok*, so ji *zahodne države delale težave*. To so pokazali tudi dogodki okrog STO. Pri tem *niso imeli za pomembno, da je jugoslovansko ljudstvo prispevalo velik delež k zmagi protihitlerjevske zveze*. *Zahodne sile so hotele preprečiti notranjo utrditev nove jugoslovanske države in zmanjšati njen mednarodni ugled*. *Letala ZDA so preletavala jugoslovansko ozemlje*. *ZDA so podpirale pobegle četnike in beglorgardiste, ovirale pravično ocenitev vojne škode itd.*« (Božič in Weber, 1987: 141; poudarila J. Ž.)

Odlomek predstavlja pojmovnje Evrope v kontekstu blokovske delitve na »Vzhod« in »Zahod«, ki jo natančneje določa »jugoslovanska politična perspektiva«. Jugoslavija je prikazana kot samostojna politična in prostorska entiteta znotraj Evrope, ki je del »Vzhoda« le pogojno: tako jo namreč opredeljuje »Drugi« (tj. »Zahod«, katerega sestavni del so tudi ZDA). Na to kažejo formulacije, ki Jugoslavijo opisujejo kot deželo, ki *naj*

⁶⁰Prim. Verschueren, 2010: 120.

bi spadala v vzhodni blok in ki se je odločila za *socializem*, torej družbeno politični sistem, ki so ga poznale dežele »Vzhoda«, a brez tesne navezave na omenjeno skupino držav (*samostojna pot*). Toda še bolj zanimiva je čustvena perspektiva, skozi katero avtorja predstavita dogodke, ki so povezani s pravkar omenjenimi opredelitvami in pomembno vplivajo na dinamiko tvorjenja njihovega pomena.

Jugoslavija je predstavljena v izrazito pozitivni luči (opazna je očitna naklonjenost avtorjev), in sicer kot :

- »neblokovska« država v Evropi (*jugoslovanska samostojna pot*);
- »žrtev vplivnih zahodnih držav« (*so ji delale težave; letala ZDA so preletavala jugoslovansko ozemlje*);
- pomembna udeleženka v antifašističnem boju (*jugoslovansko ljudstvo je prispevalo velik delež k zmagi protihitlerjevske zveze*);
- nova država, ki se uspešno spopada z začetnimi težavami (*notranjo utrditev nove jugoslovanske države*);
- država z že pridobljenim mednarodnim ugledom (*zmanjšati njen mednarodni ugled*).

Na drugi strani je »Zahod« predstavljen kot veliki nasprotnik »mlade, neodvisne države«, kar se pokaže v izrazito negativni karakterizaciji, ki za nameček vsebuje še dramatičen opis morebitnega letalskega napada. »Zahod« oziroma »zahodne sile« (skupaj z ZDA) v odnosu do Jugoslavije izstopijo kot:

- močnejši nasprotnik (zahodne sile : Jugoslavija);
- povzročiteljice težav (*so ... zahodne države delale težave*);
- krivične do Jugoslavije glede njene vloge v antifašističnem boju (*niso imeli za pomembno ...*);
- element vmešavanja v notranje in zunanje zadeve suverene države (*so hotele preprečiti notranjo utrditev ... in zmanjšati ... mednarodni ugled*).

ZDA kot sestavni del »Zahoda« so v nadaljevanju še bolj neposredno prikazane v negativni luči:

- kršijo zračni prostor Jugoslavije (*letala ZDA so preletavala jugoslovansko ozemlje*; implicira tudi grožnjo napada);
- podpirajo »sovražnike Jugoslavije«, ki obenem veljajo za »nesporne sovražnike antifašističnega boja« (*so podpirale pobegle četnike in belogardiste*);

– ovirajo zakonite in mednarodno uveljavljene postopke (*ovirale pravično ocenitev vojne škode*).

Naš drugi primer je v okviru vključevanja čustvenih elementov v ekspozitorni slog pisanja zanimiv zato, ker v prikaz zgodovinskih procesov in dogodkov (tj. renesanse), ki so povezani s pojmom Evropa, vključuje eksplicitne opise počutja:

(27)

»Kot smo že omenili, so se v Evropi of 14. do 16. stoletja rojevale številne nove ideje. Tako meščani kot tudi aristokrati v italijanskih mestih so se počutili svobodni in neodvisni kot nekoč atenski meščani. Navduševali so se nad deli Atencev iz Periklejevega časa, nad Aleksandrom Velikim, helenizmom ter večino rimskih vladarjev. Ob odkrivanju antične zgodovine so se počutili kot prerajeni, še posebej v primerjavi s cerkveno umetnostjo, ki je dosegla vrh v gotiki, ki se jim je zdela mračna in toga. Zaradi tega so veliko govorili o preporodu. /.../ Renesansa ni pomenila le posnemanja antičnih dosežkov. Bila je široko gibanje, ki je vplivalo na kulturne tokove po vsej Evropi.« (Potočnik in Otič, 2009: 18; poudarila J. Ž.)

Odlomek predstavlja uvod v poglavje o renesansi, kjer lahko prepoznamo stereotipen prikaz podobe »renesančne Evrope«, ki se prebujajo iz »temnega« srednjega veka in navdušeno odkriva antiko.⁶¹ Eden od razlogov, zakaj je mogoče odlomek razumeti v tem smislu, je – ob zelo posplošenih temeljnih opredelitvah renesanse kot družbeno kulturnega pojava –, tudi intenzivno vključevanje čustvenih elementov, ki dopolnjujejo opise konkretnih dogodkov v »Evropi od 14. do 16. stoletja«⁶² in so tako sestavni del »objektivnega« prikaza, ki ga predpostavlja in zagotavlja učbeniški diskurz.

V odlomku pravzaprav umanjajo tipični elementi učbeniškega pisanja, ki bi »razumsko in objektivno« utemeljili povezavo med Evropo (kot njen sestavni del so predstavljene razmere na območju današnje Italije) v 14. in 16. stoletju ter obdobjem grško-rimske antike. Za slednjo sicer najdemo zelo poenostavljene opise, ki so reducirani na (arbitrarno?) mešanico štirih pojmov in zgodovinskih osebnosti (*Periklejev čas, Aleksander Veliki, helenizem, rimski vladarji*), od katerih za nobenega ni pojasnjena njegova reprezentativna vloga.

⁶¹ V nadaljevanju so predstavljene konkretne značilnosti renesanse na različnih družbenih in kulturnih področjih, skupaj z glavnimi »predstavniki« tega obdobja, zato lahko pričujemo uvod razumemo tudi v vlogi širšega konteksta, kamor avtorja vpenjata dogodke, ki jih obravnavata v nadaljevanju.

⁶² Opredelitve, kaj Evropa v tem kontekstu pomeni, ne najdemo nikjer.

Toda kot posebej problematično v okviru dinamike tvorjenja pomena Evrope (v kontekstu prikaza renesanse kot izbranega zgodovinskega pojava) razumemo zlasti rabe, kjer gre za

- izenačevanje »Evrope« (oziroma njenega dela – »italijanskih mest«) z grško-rimsko antiko na ravni družbenih značilnosti (atenski meščani so izenačeni z aristokrati in meščani italijanskih mest, prav tako je kot enakovredno predstavljeno pojmovanje svobode in neodvisnosti v antiki in pojmovanje svobode in neodvisnosti v 14. in 16. stoletju),

- vključevanje in (celo) pripisovanje istih/enakih? čustev, občutkov in pogledov ljudem iz povsem različnih družbenih, kulturnih in političnih okolij (*so se počutili svobodni in neodvisni; navduševali so se, so se počutili kot prerajeni, se jim je zdela*), ki so predstavljeni kot dejstva brez vsakršne verodostojne utemeljitve,

in ker obe pravkar omenjeni izhodišči (tj. 'odkritje antike' in 'občutki') v protistavni primerjavi s cerkveno umetnostjo (zlasti 'mračnega in togega obdobja gotike') služita kot ključna (in edina) pojasnjevalna elementa za pojem renesansa (tj. *zaradi tega so veliko govorili o preporodu*).

Strategije jezikovne rabe in dinamika tvorjenja pomena pojma Evropa

V zadnjem delu naše kvalitativne analize bomo skušali na primeru štirih načinov opisovanja Evrope pokazati rabo različnih jezikovnih strategij, s pomočjo katerih je mogoče prepoznati različna pojmovanja Evrope bodisi na eksplicitni ali implicitni ravni. Strategije jezikovne rabe lahko v najširšem smislu opredelimo kot načine »izkoriščanja medsebojnega delovanja eksplicitnosti in implicitnosti pri tvorjenju pomena na ravni stavčnih in nadstavčnih izjav ter na ravni gruč izjav« (Verschuieren, 2000: 228-229).

V analizi primerov, ki jih bomo na kratko predstavili v nadaljevanju, smo se omejili le na izbor konceptov, ki sodijo med strukturne *predmete prilagodljivosti* in osvetljujejo različne jezikovne rabe pojma Evropa, pri čemer ta nabor ni absoluten in bi bilo mogoče vključiti tudi druge elemente.⁶³ Namesto podrobne teoretske razdelave izbranih pragmatičnih konceptov, smo se odločili, da jih uvodoma le na kratko pojasnujemo skupaj z raziskovalnimi vprašanji, ki se navezujejo na naš raziskovani diskurz.⁶⁴

⁶³ Med strukturne predmete prilagodljivosti Verschuieren umešča »'strukture' v strogem pomenu besede (v raznih plasteh ali na raznih ravneh ureditve) in načela, strukturiranja« (2000: 171). Pri tem podrobneje opredeljuje štiri ravni strukture, na katerih deluje jezikovno izbiranje: *jeziki, kodi in slogi, sestavine za gradnjo izjav, tipi izjav in gruč izjav, načela gradnje izjav*.

⁶⁴ Metodološki zgled nam je tudi v tem primeru predstavljal Verschuieren (2010: 128 in nasl.).

– Kakšni vzorci besednih izbir se v učbeniškem materialu pojavljajo v zvezi s pojmom Evropa?

- *zaznamovanost/nezaznamovanost*: eksplicitna ali implicitna odstopanja od *narativne nevtralnosti*, ki odražajo perspektive o entitetah in dogodkih (npr. evfemizmi, raba stopnjevanih pridevnikov in prislovov);
- *karakterizacija ljudi, dogodkov, odnosov*: diskurzivne prakse, ki odražajo in vplivajo na *precepcijo socialnega sveta* (npr. primerjalno/izenačujoče opisovanje različnih pojavov; različno opisovanje primerljivih pojavov; depersonalizacija, kolektivizacija v opisih oseb);
- *gramatična razmerja, kategorije sklonov in semantične vloge*: odražajo različne perspektive dogodkov, dejanj ali odnosov med ljudmi ali skupinami ljudmi (npr. položaji subjekta/objekta, raba tvornika/trpnika, nominalizacije ...);
- *modalnost*: zaznamuje izjaviteljev odnos do propozicije, kot je stopnja nujnosti, možnosti, dejanskosti, dvoma, nejasnosti, dovoljenje, obveza, negacija itn. (npr. raba naklonov, naklonskih pomožni glagolov, prislovov, stvačnih prislovov, členic);
- *postavljanje v ospredje/ozadje* (diskurzivne prakse, ki odražajo različne perspektive na stavčni ravni, npr. paralelizmi);
- *diskurzivne topike* (načini prikaza in strukturiranja informacij/dogodkov znotraj izbrane teme).

– Katere nosilce implicitnega pomena lahko najdemo v zvezi z omembami pojma Evropa?

- *izrazi/konstrukcije, ki vsebujejo predpostavke* (vidiki pomena, ki jih moramo predpostaviti, razumeti, jemati za samoumevne, da je izjava lahko smiselna, npr. določni opisi, faktični glagoli, implikativni glagoli, skalarni pojmi);
- *izrazi/konstrukcije, ki vsebujejo implikacije* (vidiki pomena, na katere lahko sklepamo iz izraznih oblik);
- *izrazi/konstrukcije, ki vsebujejo implikature* (vidiki pomena, na katere lahko sklepamo iz očitne kršitve kakšne konverzijske maksime in domnevnega upoštevanja kooperativnega načela).

»Evropa‘ je središče sveta«

Omenjali smo že evrocentrično perspektivo, ki jo kot izstopajoč pojav lahko prepoznamo zlasti v učbenikih zgodovine in je utemeljena tudi v uč-

nih načrtih.⁶⁵ Poudariti je treba, da je tovrstna perspektiva problematična zlasti takrat, kadar v prikazu zgodovinskih dogodkov in procesov izključuje druge, »neevropske« perspektive, ki so za tovrstne prikaze (lahko) relevantne. V mislih imamo zlasti vsebinske sklope, kjer so obravnavani dogodki in procesi, ki niso neposredno vezani na »evropski prostor« (npr. ker se v njem niso odvili, ali ker ključni akterji niso neposredno povezani s pojmom Evropa), a so predstavljeni skozi »evropske oči«.

To okoliščino zaznamujejo različne jezikovne strategije. V spodaj navedenem primeru (28) evrocentričnost, denimo, zaznamuje zlasti prikaz pomorskih dejavnosti (*plovba, potovanja*), v okviru katerih so kot edini akterji prikazani *evropski pomorščaki* in *Evropejci*. Gre za kolektivni opredelitvi, ki obenem implicirata, da moramo dejanje razumeti kot skupinski podvig v okviru Evrope kot »skupne« entitete (*domače obale*). Drugi implicitni pomen, ki ga lahko izluščimo iz odlomka je izrazita enostranskost dejanja, in sicer, da so *evropski pomorščaki* in *Evropejci* edini pluli po oceanih in da so od tovrstnega dejanja edini imeli »koristi« (*nova spoznanja, celine približala Evropi*).⁶⁶ Obenem so iz prikaza dogodka popolnoma izključeni ljudje (ljudstva), ki so prebivali na območjih, kamor so »Evropejci« »pripotovali« s pomočjo svojih dosežkov. Še več, njihovo odsotnost ponazarja depersonalizacija v obliki geografskih izrazov (*obale Afrike, Azije in obeh Amerik, te celine*), ki so izenačeni v skupnem pojmu »Drugega«. Izključno »Evropejcem« so pripisane tudi lastnosti, ki evrocentrično perspektivo krepijo, saj vsebujejo elemente, s katero avtorja odstopata od »nevtralnosti« prikaza. Takšna sta, denimo, raba pridevnikov in prislovov, ki izražajo presežne lastnosti prikazanih dogodkov oziroma dejanj (*novi dosežki, velik napredek, nova spoznanja, močno približala*), ter raba izrazov, ki zaznamujejo oddaljenost in tujost »neevropskega prostora« (*plovbo ... daleč od domačih obal*):

(28)

Novi dosežki v ladjedelništvu in velik napredek v navigaciji so omogočili *evropskim pomorščakom plovbo po oceanih daleč od domačih obal. Evropejcem so ta potovanja prinesla nova spoznanja o obalah Afrike, Azije in obeh Amerik in te celine močno približala Evropi.* (Potočnik in Otič, 2009: 88, poudarila J. Ž.)

Naš drugi primer prinaša zanimive karakterizacije, ki prav tako (vsaj deloma) kažejo na evrocentričnost prikaza zgodovinskih dogodkov in proce-

⁶⁵ Glej zlasti str. 40-42, 55 in nasl. Da slovenski učbeniki v tem niso posebnost, kar lahko razberemo iz Verschuerenove (2010) analize francoskih in angleških materialov.

⁶⁶ S tem seveda ne skušamo zagovarjati procesa »evropske« kolonizacije v katerem koli zgodovinskem obdobju.

sov. V spodnjem odlomku, ki obravnava sodobnost, srečamo namreč tipične formulacije iz vsakdanjega političnega in medijskega sveta (npr. »jug«, »tretji svet«, »terorizem«, »revne dežele«, »razviti svet«, »zahodni svet« ...). Slednje so v našem primeru rabljene kot povsem samozadostni opisi, brez pojasnil, ki bi (lahko) izključila perspektivo, ki jo implicirajo: to je pogled na »Drugega« s perspektive »razvitega zahodnega sveta«, kate-re del je tudi »evropski prostor«.

(29)

Kaj storiti s *svetovnim jugom*? Na začetku tretjega tisočletja so razlike v razvitosti gospodarstev ogromne in ohranjajo revščino tretjega sveta. Globalizacijo svetovne trgovine razumejo revni kot gospodarsko ureditev, ki bo koristila le bogatim, njim pa onemogočila razvoj.

Razviti svet se spopada s vprašanjem *ilegalnega priseljevanja*. *Prebivalci tretjega sveta* iščejo v ZDA, Evropi ali Avstraliji »obljubljeno deželo«, kjer bodo prišli do dela ali pa našli zatočišče pred političnim ali verskim preganjanjem v domači deželi. Problem, ki vedno bolj skrbi *zahodni svet*, je terorizem. Po šestdesetih in sedemdesetih letih, ko je *Evropo ogrožal terorizem domačega izvora* (IRA, Rdeče brigade ipd.), so ga sprejeli tudi *nerazviti*. Z nasilnimi sredstvi opozarjajo na *za njih* neustrezno ureditev sveta: maščujejo se za krivice, ki jih *po njihovem mnenju* povzročajo predvsem ZDA kot tista velesila, ki stoji v ozadju svetovne politike. (Dolenc idr., 2008: 122; poudarila J. Ž.)

Že v začetku odlomka (v vlogi naslova) najdemo sintagmo »svetovni jug«, ki bi načeloma lahko zaznamovala prostorsko opredelitev, izhajajoč pri tem iz geografskih pojmov, kot sta »južna in severna polobla«. Toda pozornejše branje pokaže, da imamo opraviti predvsem z vrednostno karakterizacijo. Izraz »jug« zaradi svoje specifične rabe zlasti v vsakdanjem medijskem in političnem diskurzu namreč najpogosteje zaznamuje gospodarsko in družbeno nerazvitost ter kulturno inferiornost. Da tudi v našem primeru ne gre za (golo) geografsko opredelitev, lahko zelo jasno razberemo v nadaljevanju, ko je omenjena tudi Avstralija, ki geografsko sodi na »južno poloblo«, a je v besedilu iz »svetovnega juga« nedvoumno izvzeta. Zato lahko slednjega razumemo kot opis za vsa območja na svetu, ki so kakor koli inferiorna glede na »razviti svet«. Odlomek, kjer se omenja Avstralija, implicira izenačevanje tudi med pojmom »svetovni jug« in »tretji svet«, ne da bi za to povezavo našli kakršno koli utemeljitev ali vsaj pojasnilo. Prav tako je sintagma »tretji svet« rabljena samoumevno in njen pomen (ne pa tudi konceptualne opredelitve) lahko rekonstruiramo iz dveh elementov v besedilu: najprej iz opisa pripisanih lastnosti »tre-

tjemu svetu« (tj. *revščina*), nato pa še iz nasprotja, ki ga uvaja naslednji stav-
vek s formulacijo »razviti svet«. Slednji je zelo jasno opredeljen, sestavlja-
jo ga namreč eksplicitno navedene geopolitične entitete (ZDA, Evropa,
Avstralija),⁶⁷ obenem pa je predstavljen kot gospodarsko, kulturno (in celo
»etično«) superioren, zaradi česar mu pripada tudi privilegij »aktivnega«
reševanja problemov drugih (npr. *se spopada z vprašanjem; prebivalci tretje-
ga sveta iščejo v ZDA, Evropi ali Avstraliji »obljubljeno deželo«; problem,
ki vedno bolj skrbi zahodni svet*).

Ne gre spregledati, da je v omenjenem odlomku tudi »problem ilegalne-
ga priseljevanja« v »razvitem svetu« prikazan tako, da so kot njegovi ne-
posredni »krivci« predstavljeni »prebivalci tretjega sveta«, ki jim avtorji
odrekajo tudi upravičenost priseljevanja. Kajti stavku, ki napoveduje temo
(tj. »vprašanje ilegalnega priseljevanja«), kot sopostavljen neposredno sle-
di opis povzročiteljev tega »problema« (tj. »prebivalci tretjega sveta«), kar
implicira povezavo med njima, dodatno pa jo dopolni opis prebivalcev tre-
tjega sveta, ki nimajo niti dejanske predstave o tem, kam se selijo (*iščejo v
ZDA, Evropi ali Avstraliji »obljubljeno deželo«*).

V nadaljevanju je brez vsakršnega pojasnila/dopolnila tudi »razviti
svet« izenačen z novim pojmom (tj. »zahodni svet«),⁶⁸ obenem pa se kot
del karakterizacije obeh »svetov« (»južnega« in »zahodnega«) pojavi nov
pojem – »terorizem«, ki mu je kljub odsotnosti jasne opredelitve zaradi le-
ksikalnih izbir, s katerimi je opisan (»problem«, »skrbeti«, »ogroziti«), mogo-
če pripisati negativno konotacijo.⁶⁹

Tukaj lahko opazimo zanimivo okoliščino v zvezi s sintaktičnimi raz-
merji, ki vplivajo na dinamiko tvorjenja pomena. »Evropi«, kot članici
»razvitih« je dodeljena vloga objekta, ki ga dejanje subjekta zgolj prizade-
va (npr. *Evropa je ogrožal terorizem domačega izvora*), obenem pa je ta su-
bjekt predstavljen sicer kot izvirajoč iz Evrope (*domačega izvora*), a ome-
jen na posamezne elemente (*IRA, Rdeče brigade ipd.*). Na drugi strani lah-
ko najdemo povsem drugačno sintaktično strukturo in leksikalne izbire v
zvezi s terorizmom in »ne-Evropo« (oziroma »nerazvitim«, »južnim sve-
tom«). V drugem delu istega stavka »nerazviti« nastopajo kot subjekt, na-

⁶⁷ Zlasti zaradi rabe pojma ZDA lahko sklepamo, da gre za geopolitične prostorizacije in ne za
gole geografske opredelitve.

⁶⁸ Kar lahko obenem implicira, da tudi »vzhod« in »sever« (kar koli pod tema pojmomah lah-
ko razumemo) nista del »razvitiga sveta«.

⁶⁹ Res je, da v nadaljevanju najdemo opredelitev terorizma kot »opozarjanje z nasilnimi sred-
stvi«, a ta je eksplicitno vezana na karakterizacijo »nerazvitih« in se pojavi šele v drugem
delu obravnave »terorizma«, zato jo je mogoče razumeti tudi kot da gre za partikularen opis,
ki ne velja nujno za izhodiščno opredelitev pojma.

tančneje kot subjekt dejanja, ki v najširšem smislu izraža voljo, ali celo urenitve želje. V odlomku namreč preberemo, da so »nerazviti« terorizem »sprejeli«, ker pa gre za absolutno rabo brez dopolnil, narava tega sprejetja ni natančno pojasnjena (npr. od koga, kako so ga sprejeli). Povedano še drugače, iz odlomka težko razberemo, kaj »sprejeti terorizem« v tem kontekstu sploh pomeni.⁷⁰ V nadaljevanju avtorji sicer podajajo pojasnilo, zakaj so »nerazviti« »sprejeli« terorizem in kaj sedaj z njim počnejo (z *nasilnimi sredstvi opozarjajo na ... neustrezno ureditev sveta.... maščujejo se za krivice*). A zanimivo je, da se ta opis neposredno vrača na »zahodni«, »razviti« svet (natančneje na eno od njegovih entitet, to je ZDA) in tako implicira stereotipno ideološko opredelitev iz medijskega sveta o terorizmu »kot grožnji nerazvitega sveta, ki preti razvitemu svetu«.

Omenimo še tele vidike jezikovne zaznamovanosti, ki prav tako odražajo pravkar omenjena razmerja:

- razlike v rabi splošnih in konkretnih opisov: »razviti svet« je v prikazan tudi s pomočjo konkretnih opisov (*ZDA, Evropa, Avstralija; IRA, Rdeče brigade*) medtem ko »nerazviti svet« določajo zgolj kolektivni, splošni opisi (*tretji svet, svetovni jug, prebivalci tretjega sveta, nerazviti, oni*);

- raba čustveno zaznamovanih izrazov, ki izražajo »skrb« oziroma »zaskrbljenost« pri opisih »razvitega sveta« (»spopadati se«, »obljubljena dežela«, »zatočišče«, »problem«, »skrbeti«), in izrazov za povzročanje neprijetnih posledic drugemu pri opisih »nerazvitega sveta« (»maščevati se«, »opozarjati z nasilnimi sredstvi«);

- spremembe modalnosti v opisih: izražanje dejanskosti v trditvah, ki opisujejo »razviti svet« in nakazovanje manjše stopnje verjetnosti v trditvah, ki opisujejo »nerazviti svet« (*nasilnimi sredstvi opozarjajo na za njih neustrezno ureditev sveta: maščujejo se za krivice, ki jih po njihovem mnenju povzročajo ...*).

Za ilustracijo navedimo odlomek iz učbenika za DVE, kjer se pojavljajo nekateri od zgornjih pojmov. Posebej so zanimive opredelitve »svetov«, ki odstopajo od običajnih dihotomičnih in ideoloških karakterizacij: pojmi so namreč postavljeni v navednice, najdemo pa tudi modifikatorje za izražanje stopnje dejanskosti (*nekateri imenujejo; tako imenovani*). Obe strategiji omogočata konstrukcijo pomenov, ki so niso samozadostni in stereotipni ter se bistveno bolj približajo učbenišskemu »objektivnemu« tipu:

⁷⁰ V SSKJ po geslom »sprejeti« najdemo lepo število definicij, ki kažejo na to, da je takšna formulacija, kot jo najdemo v pričujočem odlomku neposrečena ravno zaradi tega, ker glagol v vseh primerih izraža voljo subjekta.

(30)

Države »prvega sveta«, kot nekateri imenujejo tiste, ki so v ospredju po gospodarski razvitosti, ne prevladujejo le nad državami tako imenovanega »tretjega sveta«, kamor spadajo nekdanje kolonije, temveč tudi »drugega sveta«, kamor spadamo poleg bivših socialističnih držav vzhodne Evrope in Kitajske tudi mi. Njihovo prevladovanje ni le na področju gospodarstva, temveč tudi kulture. (Milharčič-Hladnik et. al., 2004: 15; poudarila J. Ž.)

»Slovenija je del Evrope«

V temle krajšem poglavju, si bomo ogledali primera, kjer je pojem Evrope prikazan z vidika nacionalnih in/ali trenutnih političnih interesov. Posebej se bomo omejili na niste rabe, kjer lahko prepoznamo konstrukcije nacionalne identitete, bodisi v kontekstu različnih prostorizacij Evrope (geopolitičnih ali kulturnih, kot so, denimo, »Vzhod«, »Zahod«) ali konkretnih evropskih političnih institucij (»EGS«, »EU« itn.).

V starejših učbenikih do leta 1990 tako najdemo primere, kjer je v kontekstu takratne družbeno politične situacije raba pojma Evropa pogosto povezana tudi z obravnavo razmer v Jugoslaviji. Oglejmo si še enkrat primer, ki rabo pojma Evropa kontekstualizira z blokovsko delitvijo na »Vzhod« in »Zahod« (tj. *vzhodni blok; zahodne države, zahodne sile*), obenem pa Jugoslavijo zaradi posebnosti v takratnem družbenem razvoju eksplicitno opredeljuje izven te delitve (*jugoslovanska samostojna pot v socializem*), a v okviru »Evrope, ki si prizadeva za mir« (*je jugoslovansko ljudstvo prispevalo velik delež k zmagi protihitlerjevske zveze*).⁷¹

(26)

»Informbiro in jugoslovanska samostojna pot v socializem: Ker je bila Jugoslavija dežela, ki naj bi spadala v vzhodni blok, so ji zahodne države delale težave. To so pokazali tudi dogodki okrog STO. Pri tem niso imeli za pomembno, da je jugoslovansko ljudstvo prispevalo velik delež k zmagi protihitlerjevske zveze. Zahodne sile so hotele preprečiti notranjo utrditev nove jugoslovanske države in zmanjšati njen mednarodni ugled. Letala ZDA so preletavala jugoslovansko ozemlje. ZDA so podpirale pobegle četnike in belogardiste, ovirale pravično ocenitev vojne škode itd.« (Božič in Weber, 1987: 141; poudarila J. Ž.)

Sodobnejši učbeniški materiali težišče nacionalnih interesov iz »zgodovine Jugoslavije« prenašajo na »zgodovino Slovenije«, zlasti v prikazu dogodkov ob oblikovanju samostojne države in njenega vstopa v Evropsko unijo.

⁷¹ Vzporednice s takšno rabo najdemo tudi v medijskem poročanju. Glej Krašovec, 2009:133.

Kot pravi Velikonja (2005: 16), se je v »slovenskem prostoru« novi evrocentrizem oblikoval ob osamosvojitvi, zlasti pa ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo. Avtor v svoji analizi opredeljuje dve izhodiščni smeri v pojmovanju Slovenije v kontekstu »Evrope«:

»Evroslovenski diskurz je konstitutivno razcepljen na dva, zaporedno dopolnjujoča se pogleda na to, kakšen je položaj Slovenije glede na *Evropo*. Prvi razločuje med eno *in* drugo (med dvema entitetama, Slovenijo *in* Evropo), drugi je ‚povratniški‘ (*vracamo se tja, kjer smo že ves čas*).« (Vsi poudarki so avtorjevi.)

Druga značilnost »evroslovenskega« javnega diskurza je pogosta zamenjava med »Evropo« in »Evropsko unijo«, ki določa tudi, kaj v tem kontekstu zaznamuje »Evropa« in kaj »Neevropa«. Velikonja (2005: 15-16) pravi:

»/P/od pretvezo poenostavljanja, skrajševanja oz. elokventnosti (*eu*lokventnosti?) ju kratko malo enačijo: politično-ekonomska skupnosti prevzame geografsko-historično ime cele celine. /.../ Obstoje *Evrope* in *Neevrope* je tako posledica ne pa vzrok delitve stare celine na dva dela: sam proces vstopanja v EU namreč kaže, kako se lahko *neevropske* države transformirajo v evropske. *Euzurpiranje* izraza Evropa, *evropskost* zlasti v času *vstopanja vanjo* oziroma *priključevanja njej* (odvisno od pozicije govornika, ali pripada prihodnjim ali starim članicam), uvršča geografsko evropske države med tiste, ki v politično ekonomskem smislu *so evropske* (ki torej so v EZ), in na one geografsko evropske, ki *niso evropske* ... Zadnjim /.../ je torej *evropskost* nekaj, kar lahko pridobijo (bolje rečeno, kar *si morajo izbojevati* oziroma za kar *morajo dozoreti*) ne glede na svojo dejansko geografsko evropskost.« (Vsi poudarki so avtorjevi.)

Tale daljši odlomek smo navedli zato, ker odraža nekaj ključnih značilnosti javnega diskurza o »Evropi«, ki ga je mogoče najti tudi v učbeniškem primeru in tako kaže na prehajanje »medijskega pojmovanja Evrope« v kanonično, šolsko literaturo. Spomnimo se še enkrat tegale primera:

(4)

»Na socialno podobo (tj. Slovenije, op. J. Ž.) vplivajo značilne poteze kapitalističnega gospodarstva. V desetletju se je družba močno razslojila. Manjši del prebivalstva je bogat, mnogo družin pa komaj zasluži za preživetje. Toda med nekdanjimi komunističnimi državami velja Slovenija za tisto, ki je uspešno prehodila pot v novi politični in gospodarski sistem ter se po razvitosti lahko primerja s slabše razvitimi državami Evropske unije. Prav hitra včlanitev v *družino evropskih držav* je poglobitna slovenska zunanje-politična opredelitev.« (Dolenc idr., 2008: 165; poudarila J. Ž.)

Ugotovili smo že, da v zgornjem odlomku opisi Evrope odražajo institucionalno avtoriteto avtorjev in da so ti opisi konstruirani s sedanje perspektive, ki je tudi izjaviteljeva. Prav tako na ravni konstrukcije nacionalne identitete izstopita povezava z rabo pojma Evropska unija in znana medijska opredelitev Slovenije kot »zgodbe o uspehu« (*je uspešno prehodila pot*) in »priložnosti« (*včlanitev v družino evropskih držav je poglobljena slovenska zunanjepolitična opredelitev*). Toda iz odlomka lahko jasno razberemo tudi evrocentrično perspektivo, ali povedano z drugimi besedami, transformacijo »geografsko evropske« Slovenije iz »ne-evropske« v »evropsko« entiteto. Kot nekdanja »komunistična« država se je Slovenija iz teh razmerij uspešno izvila (*je uspešno prehodila pot*) in »dozorela« (*se po razvitosti lahko primerja s ...*) za to, da lahko vstopi v »Evropo«, ki jo v tem primeru zaznamuje pojem Evropska unija. Dokaz, da gre za pomensko izenačitev med »Evropo« in EU, najdemo v njuni sopostavitvi in rabi členice *prav*, ki sicer uvaja novo, v medijskem diskurzu precej pogosto rabljeno sintagmo (tj. *družina evropskih držav*), a zaradi sopostavitve obenem krepi pomen prve sintagme (*države Evropske unije*).⁷² Pri tem lahko iz odlomka razberemo tudi, da imajo opisi preteklosti negativno konotacijo, ki jo implicirajo zlasti izrazi »uspešnega odhoda iz komunizma«, medtem ko opisi sedanjosti (kljub uvodnemu delu, ki problematizira poglobljanje socialnih razlik) implicirajo pozitivno podobo (tj. »razvitost«).

»Evropejci‘ so (le)odkrivali in se spoznavali z novimi ljudstvi«

Kot primer ideološke in zato posebej problematične rabe pojma Evropa želimo pokazati primer dveh sodobnih učbenikov za zgodovino, kjer je tematika evropske kolonizacije obravnavana v luči »odkrivanja neznanih ozemelj in kultur« in kjer jezikovne strategije kljub predstavitvi njegovih »temnih plati« implicirajo pozitivne reprezentacije pojma Evropa ter na ta način opravičujejo in/ali zmanjšujejo posledice omenjenega zgodovinskega procesa.

Podobne značilnosti smo ugotovili že v analizi elementov kontekstualne kohezije primera (25), ki sodi med starejše učbenike,⁷³ podobno nekritično obravnavo dogodkov, procesov, ljudi, institucij v kontekstu »evropske kolonizacije« pa lahko zasledimo tudi v spodaj navedenih primerih.

⁷² Kot ugotavlja Velikonja (2005: 37), gre za enega pogosteje uporabljenih izrazov (skupaj z izrazi, kot so ‚dom‘, ‚domovina‘, ‚našost‘, ‚bratskost‘), ki so se v zvezi s pojmom Evropa v javnem diskurzu pojavljali v času vstopanja Slovenije v EU.

⁷³ Glej poglavje *Jezikovni kontekst*.

(31)

»Novi vek: Začetek novega veka postavljamo v leto 1492, ko so Evropejci odkrili *nove celine in se spoznali z novimi ljudstvi*, ki so živela v Ameriki, Oceaniji in Avstraliji. Geografska odkritja so imela velik pomen, ker so *človeštvu razkrila novo podobo sveta* in Evropa je postala v očeh Evropejca bistveno »manjša«. Temeljito se je pričelo spreminjati vsakdanje življenje, človekova miselnost se je obrnila k razumu, tehniki in umetnosti. Vse to je v naslednjih stoletjih povsem spremenilo podobo sveta in način življenja ljudi. Nekatere evropske države, ki so se želele polastiti bogastva, so zavračale velikemu delu sveta, kar je sprožilo tudi številne vojaške spopade.« (Otič, 2006: 13; poudarila J. Ž.)

Naš prvi primer predstavlja odlomek iz učbenika za 6. razred devetletke, kjer je tematika kolonizacije predstavljena v okviru splošnega časovnega prikaza temeljnih zgodovinskih obdobij. Kljub izključno informativni funkciji, ki jo ima prikaz na začetni stopnji pouka zgodovine, je presenetljiva jezikovna raba, ki (za ceno poenostavitve?) odraža očitno ideološko pojmovanje. Evropska kolonizacija je namreč ubesedena kot »odkrivanje novih celin in spoznavanje z novimi ljudstvi«, česar ne moremo označiti le kot izrazito evrocentrično perspektivo, temveč kot očitno evfemističen diskurz, ki odstopa tudi od »nevtralnega« učbeniškega sloga.

V nadaljevanju se pojavi še nekaj formulacij, ki sicer niso neposredno povezane z opisi Evrope, a so zanimive, ker ponovno odražajo zelo poenostavljene in celo nesmiselne opise zgodovinskih pojavov. Absolutna trditev, da se je v tako imenovanem novem veku *človekova miselnost ... obrnila k razumu, tehniki in umetnosti*, zaradi dovršne glagolske oblike v pretekliku (*se je obrnila*) namreč implicira, da je »človekova miselnost« pred omenjenim časovnim obdobjem »delovala« v drugi ali celo nasprotni smeri. Če kategorijam, ki v trditvi zaznamujejo »področja« človekove miselnosti (*razum, tehnika, umetnost*), poiščemo nasprotja zgolj v obliki zanikanih pojmov (*,ne-razum', ,ne-tehnika', ,ne-umetnost'*),⁷⁴ lahko ugotovimo, da gre pri tovrstnih opisih za pomeni, ki so zaradi splošne vednosti o zgodovinskem razvoju neustrezni in nesmiselni.

Na koncu odlomka najdemo še zanimivo kategorizacijo tokrat vendarle nekoliko problematiziranega procesa evropske kolonizacije. Če je »odkrivanje in spoznavanje« v uvodu prikazano kot univerzalna lastnost »Evropejcev« tistega časa in celo kot vrednota, ki je spremenila podobo *sveta in način življenja ljudi*, so »nesprejemljive oblike vedenja in delovanje«

⁷⁴ Iz besedila namreč ne izvemo, k čemu natanko (v konceptualnem smislu) je »človekova miselnost« stremela pred novim vekom.

(tj. pohlep, zasedba dežel, vojaški spopadi) pripisane le »nekaterim evropskim državam«. »Evropska kolonizacija« tako v najširšem ohranjanju pozitivnega predznaka, saj so v ospredje postavljene vrednote *odkrivanja, spoznavanja in razvoja*, medtem ko so »antivrednote« (*se želele polastiti bogastva; so zavladele velikemu delu sveta; ... je sprožilo ... številne vojaške spopade*) zaradi omejenosti na le nekaj akterjev (*nekateri evropske države*) postavljene v ozadje in s tem prikazane kot manj problematična.

(32)

Med *najpomembnejše posledice evropskih odkritij in osvajanj* sodi izmenjava rastlinskih in živalskih vrst. Iz Amerike so v Evropo prinašali rastline, ki jih Evropejci niso poznali. /.../

Za prvotne prebivalce novoodkritih dežel so bile posledice osvajanja katastrofalne: uničenje njihovih cvetočih kultur in množično izumiranje prebivalstva. Osvajanje Amerike je močno prizadelo tudi Afriko, saj so *Portugalci* prvi začeli prodajati ujetnike iz zahodne Afrike kot sužnje za delo v rudnikih in na planтажah v Ameriki. Tako je bilo do konca 19. stoletja v Ameriko prepeljanih približno 20 milijonov sužnjev iz Afrike.

Za Evropo so bila odkritja in osvajanja začetek gospodarske, politične in kulturne prevlade v svetu. Brezobzirnost evropskih osvajalcev je povzročila, da sta kitajski in islamski svet vse bolj izgubljala moč. Zaradi odkritja novih pomorskih poti se je središče svetovne trgovine postopoma preneslo s Sredozemskega morja na Atlantski ocean. *Španija* je do konca 16. stoletja postala najmočnejša in najbogatejša evropska država. Veliko španskega bogastva je prišlo iz ameriških rudnikov srebra. Toda sto let kasneje je Španija postala revna in šibka. Del njenih težav je bil v tem, da je večina njenega bogastva prišla iz čezmorskega sveta oz. da je velik dotok zlata povzročil padec vrednosti denarja. Cene so porasle, sledile so gospodarske krize, ki so jih najbolj občutili revni prebivalci. Vse to in stroški vojn so Španijo toliko oslabili, da je *Nizozemska* dosegla neodvisnost od Španije, nato pa so ji *Francija, Anglija* in *Nizozemska* odvzele prevlado nad nekrščanskim svetom. Omenjene tri države so v 17. stoletju postale najmočnejše evropske sile.

Pomembne posledice odkritij so bile tudi selitve evropskega prebivalstva v Ameriko. Z razširitev trgovine je Evropa spoznala tudi nove užitke. V drugi polovici 17. stoletja se je zelo hitro uveljavila kava, vse bolj priljubljen pa je postal kakav. (Potočnik in Otič, 2009: 13-14, poudarila J. Ž.)

Zgornji odlomek sodi v učbenik za osmi razred devetletke in ima s predhodnim primerom skupno eno od avtoric. A bistvena razlika med obema v zvezi z obravnavo »evropske kolonizacije« je že v prostoru, ki je v okviru kurikula namenjen tej tematiki, in načinu njene obravnave. V osmem ra-

zredu tovrstna tematika namreč sovпада s predpisano snovjo zgodovinskega obdobja 15. do 19. stoletja, obenem so zgodovinski dogodki in procesi predstavljeni na kompleksnejši način (tj. način obravnave temelji na prikazovanju vzrokov, motivov, posledic).

Odlomek prikazuje dogodke in procese »evropske kolonizacije« iz izrazito evrocentrične perspektive in v zrcalu *odkritih in osvojenih dežel* na eni strani lahko razberemo, da je »Evropa« predstavljena kot nosilka civilizacijskega, tehnološkega in kulturnega razvoja, ki ponovno odkriva in osvaja »nove« dežele.

Slednje so sicer imele razvito kulturo, a prikazovanje superiornosti evropske kulture se, denimo, lepo pokaže zlasti na ravni izbora jezikovnih sredstev, kot je

– raba kvalifikatorjev ‚tudi‘ in ‚celo‘ (v kontekstu razvitosti ne-evropskih kultur),⁷⁵

– opisovanje ne-evropskih območij s pridevniki ‚neznani‘ in ‚skrivnostni‘⁷⁶ ter

– raba glagolov ‚osvajati‘ in ‚odkrivati‘, ki sta kot pojma rabljena v pozitivnem smislu, problematični so le njuni vzroki in posledice.

Podoba superiorne »Evrope« obenem krepijo emocionalni prikazi omenjenih vzrokov in posledic »evropskih odkritij in osvajanj« (npr. ‚pohlep‘, ‚širjenje krščanstva‘, ‚katastrofalne posledice‘, uničenje kultur‘, množično izumiranje‘), pri čemer ne gre zanemariti, da je pozitivna reprezentacija Evrope kljub temu postavljena v ospredje. Kajti uvodoma je kot »ena najpomembnejših posledic« prikazana »pragmatična« *izmenjava rastlinskih in živalskih vrst*, prav tako zaključuje zgornji odlomek opis Evrope v kontekstu »prijetnejših« posledic (*je ... spoznala tudi nove užitke; ... se je zelo hitro uveljavila kava, vse bolj priljubljen pa je postajal kakav*).

Za primerjavo navedimo odlomek iz učbenika za DVE, ki za razliko od zgornjih dveh primerov proces »evropske kolonializacije« skuša kritično

⁷⁵ Tukaj moramo omeniti opis »evropske in afriške zgodovine«, ki ga najdemo v istem učbeniku (prav tam: 22) in kjer je utemeljitev, zakaj je afriška zgodovina primerljiva z evropsko, formulirana okrog kvalifikatorja ‚tudi‘. Takšna ubeseditev skuša pokazati le na primerljivost z vidika evrocentrične perspektive in »afriški zgodovini« v izhodišču odreka neodvisen obstoj:

(33)

V Evropi je bilo dolgo časa razširjeno mnenje, da je afriška zgodovina skromna in da ni primerljiva z evropsko ali azijsko. A tak pogled je bil zmoten. *Tudi* v Afriki so namreč že od antičnih časov obstajale države, ena najmočnejših v svetovni zgodovini je bila egiptovska, ta pa je močno vplivala tudi na kraljestva južno od Sahare.

⁷⁶ Posebnost omenjenega učbenika so tudi naslovi, ki vsebujejo izraze skrivnostnosti in oddaljenosti (npr. *Potovanje v skrivnostne kraje Afrike; Potovanje v skrivnostne kraje Azije*).

predstaviti skozi štiri temeljne pojme: *etnocentrizem*, *etnocid*, *kolonializacija* in *izkoriščanje*. Pri tem velja še opozoriti na značilnosti jezikovne rabe, ki se skuša ohraniti »nevtralni slog« učbeniškega pisanja in ne vsebuje čustveno zaznamovanih in dramatičnih opisov.

(34)

Kakšna očala nosiš:

Upoštevanje le lastne kulture in osredotočenost zgolj nanjo imenujemo *etnocentrizem*. Gre za prepričanje, da se sami pravilno odzivamo na svet, drugi pa naših vrednot in načina življenja nočejo sprejeti in razumeti. Zaradi tega prepričanja prihaja do konfliktov med pripadniki različnih kultur, do diskriminacije, nestrpnosti, ksenofobije in navsezadnje tudi do številnih vojn, zaslužnjevanja in s tem do *etnocida*, to je uničenja kultur.

/.../

Morske poti v Afriko, Azijo in Ameriko so že konec 15. stoletja omogočale *kolonializacijo*, to je osvajanje in izkoriščanje čezmorskih dežel. Prvi naseljenci iz velikih evropskih držav so ustanavljali naselbine na krajih, kjer ni bilo staroselcev ali pa so ti bili tako šibki, da so jih zlahka pobili, jih podvrgli ali izrinili. Le redke so bile kulture, kot je bila npr. mehiška, v katerih naseljenci niso mogli iztrebiti ali razredčiti staroselcev, ki se jim je posrečilo ohraniti kulturno samostojnost.

/.../

Cilj kolonialistov je bil vselej enak: *izkoriščanje* naravnih bogastev kolonij in ljudi ter *ustvarjanje lastne blaginje*. To ne pomeni, da niso prav nič vlagali v razvoj kolonij, temveč da je bil razvoj kolonij podrejen temu cilju. (Milharčič-Hladnik idr., 2004: 13-14; poudarila J. Ž.)

»Vremenske motnje nad Evropo«

V zadnjem poglavju bomo osvetlili še primer stereotipnega prikazovanja »Evrope«, ki vsebuje opise o njeni kulturni in civilizacijski superiornosti in prikazih skozi »Drugega«.

Kajti docela stereotipno in po našem mnenju izrazito problematično je v spodnjem primeru prikazano razmerje med Evropo in Turki. Slednji so eksplicitno opisani z metaforama 'nevarnost' in 'ciklon'.⁷⁷

Zanimivo je, da se pojem Evropa v zvezi s Turki pojavi zgolj na začetku poglavja, ki obravnava omenjeno tematiko, in tako predstavlja neke vrste uvodno izhodišče oziroma »stališče« avtorjev učbenika (tj. avtorite) do omenjenega zgodovinskega procesa, s čimer neposredno prispeva k

⁷⁷ O ustaljenosti takšnega prikazovanja glej Verschueren, 2010; o historičnih temeljih tovrstnega pojmovanja Turkov glej Mastnak, 2005.

zamejeni in stereotipizirani konstrukciji pojma Evropa: »Evropo« v odločku določajo pojmi *renesansa in humanizem* (dve veliki družbeno-kulturni gibanji) in *osvajanje novih dežel* (ki je omogočilo njeno gospodarsko in kulturno prevlado), ki so vsi prikazani v pozitivni luči. Na drugi strani je »Turkom« odvzeta vsakršna značilnost »civilizacije«, ker so njihovi opisi zreducirani zgolj na vremenski pojav z izrazito negativno konotacijo.

Da v nadaljevanju sledi razmeroma podroben prikaz značilnosti turške države in celo samostojno (izbirno poglavje) o njenih civilizacijskih dosežkih, bi spričo zgornjega uvoda lahko razumeli celo kot jezikovno strategijo v smislu »objektivnosti«, in sicer da je tovrsten zgodovinski proces treba vrednotiti v kontekstu grožnje Evropi.

(33)

Medtem ko je Evropa ob koncu srednjega veka *doživljala silovite spremembe z renesanso in humanizmom ter z osvajanjem novih dežel*, je nad južni del Evrope *kot ciklon prihajala nova nevarnost – Turki*. (Otič in Potočnik, 2009: 44; poudarila J. Ž.)

Kvantitativna analiza učbenikov za pouk zgodovine

Učbeniki za pouk zgodovine razmeroma pogosto eksplicitno omenjajo Evropo. Redka so poglavja, kjer že v okviru naslova vsebinskega sklopa oziroma podnaslova ne srečamo pojma Evropa in njenih izpeljank. Zelo očitno odsotnost Evrope lahko opazimo v tistih učbenikih, ki obravnavajo obdobje grško-rimske antike.⁷⁸

Sicer se omembe Evrope pogosto pojavljajo v eksplicitni obliki zlasti od obdobja srednjega veka vse do zgodovine 20. stoletja (npr. »Evropski srednji vek«, »Evropa in svet na pragu 21. stoletja«, »Tiskana knjiga osvobje Evropo«, »Začetki industrializacije in evropsko gospodarstvo«, »Meje Evropejcem znanega sveta se širijo«, »Turki v Evropi«, »Evropa drvi v vojno« itn.), pa tudi v implicitni obliki (npr. »Srečanje civilizacij«, »Prvi svetovni vojni naproti«, »Razhajanje vzhoda in zahoda«), kjer je, poznavajoč značilnosti (v tem primeru osnovnošolske) obravnave zgodovinskih tematik, prav tako mogoče razbrati, da je mišljen (zlasti) »evropski kontekst«.

Povzetek ugotovitev

Omenili smo že, da v okviru izbora učbenikov, ki časovno segajo od leta 1979 do 2006, zlasti učbeniki za 6. in 9. razred veljajo za nekoliko večjo posebnost v smislu konceptualnih sprememb pouka zgodovine, medtem ko

⁷⁸ Razen v Otič in Potočnik (2007: 38) ter Simonič Mervic (2006: 38), ki grško rimsko civilizacijo obravnavajo v kontekstu »ene prvih civilizacij na evropskih tleh«, ki je pomembno znamenovala »kulturni razvoj Evrope« (Simonič Mervic, 2006: 50, poudarila J. Ž.).

ostali učbeniki (za 7. in 8. razred) prav tako vsebujejo razlike bodisi na ravni vsebin ali v načinu njihove obravnave. Učbeniki do leta 2003 (ko je izšel zadnji prenovljeni UN) obravnavajo predvideno snov v obliki diahronega prikaza dogodkov od prazgodovine do druge polovice 20. stoletja (oziroma sodobnosti). Pri tem velik del prostora namenjajo nacionalni zgodovini oziroma zgodovini narodov takratne skupne jugoslovanske države ter deloma tudi vlogi slednje v evropski in svetovni politiki. Kasnejše izdaje učbenikov, ki so (bile) namenjene le še za devetletko, pa so na začetni stopnji učenja zasnovane kot prikaz temeljnih človekovih civilizacijskih dosežkov in družbenih procesov, ki so v najširšem smislu predstavljeni tudi diahrono skozi različna časovna obdobja (npr. razvoj in uporabe pisave, razvoj mest, oblikovanje družbenih skupnosti itn.), medtem ko v nadaljevanju tovrstna obravnava prehaja v prikaz specifičnih dogodkov in procesov. Obravnavi nacionalne zgodovine ti učbeniki namenjajo manj prostora, prav tako izpuščajo velik del t. i. skupne, jugoslovanske zgodovine. Zlasti učbeniki, ki so namenjeni zadnjemu letu učenja posebno pozornost posvečajo zgodovinskemu obdobju tako imenovane sodobnosti in v tem okviru podrobneje predstavljajo zgodovino ideje evropskega povezovanja ter nacionalno zgodovino (z zelo kratko obravnavo zgodovine Jugoslavije) in njeno vlogo v evropskem kontekstu.

Pojem Evrope se v izbranih učbenikih pojavlja razmeroma pogosto, a se njegovo pojavljanje glede na raven učenja tudi precej razlikuje, kar ni presenetljivo, saj predstavlja Evropa prostor različnih zgodovinskih dogodkov in procesov, ki naj bi jih učenci pri pouku zgodovine osvojili. Najpogostejši predstavitvi Evrope v učbenikih zgodovine bi lahko opredelili kot *prostor bodisi obravnavanih družbeno političnih dogodkov* (tj. revolucij, družbenih gibanj, vojaških spopadov) ali kot *prostor, kjer nastajajo in se oblikujejo posebne vrednote* (demokracija, pravičnost, povezovanje, razvoj, kritičnost). Zanimivo je, da se Evropa kot pojem običajno ne pojasnjuje – niti kaj bi pojem utegnil pomeniti v določenem zgodovinskem obdobju niti z vidika njegovega sodobnega razumevanja, razen v nekaterih geopolitičnih kontekstih, kot so, denimo, »versajska Evropa«, »Vzhod«, »Zahod«, »Evropska skupnost«.

Posebej zanimiva je okoliščina s Turčijo, ki jo nekateri učbeniki pojmujejo kot del »geografske Evrope«, drugi pa kot neevropsko deželo. Slednje velja zlasti za prikaz obdobje t. i. »turške ekspanzije«, medtem ko je v okviru konca 19. stol. in začetku 20. stoletja Turčija vselej prikazana kot del omenjene entitete. Podobno pojmovanje opazimo tudi v reprezentaciji Rusije, katere del »sodi« v Evropo in je tudi poimenovan kot »evropski

del Rusije« - pojmovanje, ki je značilno za prikaz Rusije v obdobjih pred koncem 19. in začetkom 20. stoletja.

Socialni akterji

Najpogostejši socialni akterji, ki so povezani z omembami »Evrope« in njenih izpeljank, izhajajo iz geopolitičnih opredelitev. Predstavljeni so bodisi kot

– *sestavni del evropskega geografskega prostora* in zaznamujejo

- njegove prebivalce v najširšem smislu (npr. ljudje v Evropi, ljudje zahodne Evrope),
- posebna ljudstva oziroma narode (npr. Angleži, Francozi, Nemci, Slovenci ... ali tudi starejši, kot so Franki, Obri, Kelti) in njihove dežele (npr. Anglija, Francija, Španija, italijanska mesta, ...) ter
- za ta prostor značilne, historično pogojene družbene položaje posameznikov ali skupin, ki so lahko predstavljene v nezaznamovani obliki (npr. lovci, vojaki, fevdalci, kmetje, obrtniki, trgovci, humanisti, katoliška cerkev),

– ali pa izrazito odražajo *hierarhična družbena razmerja* (izkoriščevalci, izkoriščani, osvajalci novega sveta, humanisti, vladarji močnih evropskih držav, ...) ter *konkretne zgodovinske osebnosti* (npr. Karel Martel, Napoleon, Churchill).

Drugo vrsto predstavljajo socialni akterji, ki jih glede na izvor lahko opredelimo kot

– ne-evropske, in v odnosu do Evrope vedno predstavljajo »drugega« (npr. Arabci, Azteki, Inki, Novi svet, dežele Amerike in Azije, Kitajska, Turki, Japonci itn.).

Pregled spodnji preglednic nam pokaže, da v okviru obravnave vsebin, ki so povezane s pojmom Evropa, slednja tudi privzema vlogo najpogostejše rabljenega akterja, ki je kot tak izrazito postavljen v ospredje. Nekoliko drugačne razmere najdemo le v okviru učbenikov za 6. razred, kjer Evropa zaseda drugo mesto med najpogostejše rabljenimi akterji. To okoliščino lahko pripišemo vsebinam, ki so predvidene za to raven učenja in predpostavljajo splošnejšo obravnavo zgodovinskih dogodkov in procesov, ki ni vpisana v strog geografski ali celo geopolitični kontekst. Drugi najpogostejše rabljeni akter so ‚evropske države‘, ki predstavljajo geopolitično konceptualizacijo pojma Evropa, temu pa sledijo bodisi posamezne države, kot so Anglija, Francija, Nemčija in Rusija (Sovjetska zveza), ali širše geopolitične regije, kot sta ‚zahodnoevropske države‘ in ‚vzhodnoevropske države‘.

ve, ki se v okviru posameznih let učenja rabijo v kontekstu obravnave posameznih zgodovinskih obdobj, dogodkov in procesov. Med družbenimi akterji, povezanimi z omembami Evrope, se nekoliko pogosteje pojavljajo ,delavci', ,kmetje'. Neevropski akterji se pojavljajo v manjšem številu, med njimi izstopajo zlasti ,Amerika', ,ZDA', ,Američani', ,Japonci' in ,Arabci'.

Vrednote

Identifikacija vrednot, ki se v izbranih učbenikih pojavljajo v kontekstu omemb Evrope, je vsebovala veliko število pojmov, ki smo jih razporedili v različne vsebinske sklope, upoštevajoč pri tem klasifikacijo iz analize medijskega poročanja. Kvantifikacija v tem primeru ne bi prinesla smiselnih rezultatov, saj so vrednote, kot jih pojmuje v tej analizi, vezane na predstavitev različnih družbenih akterjev v zelo različnih (zgodovinskih) kontekstih. Vendar je na ravni vsebine mogoče oblikovati tri glavne skupine, v okviru katerih lahko govorimo o vrednotah, ki so povezane s pojmom Evropa v izbranih učbenikih:

Razvoj – vrednote, ki sodijo v to skupino, se v učbenikih pojavljajo najpogosteje in običajno zaznamujejo družbene spremembe povezane z gospodarskim razvojem. V kontekstu reprezentacije Evrope so te vrednote največkrat povezane z omembo »Zahodne Evrope« oziroma posameznih držav ali dežel, ki so (bile) del tega prostora, kot so Anglija (Velika Britanija), Francija, Nizozemska. V okviru obravnave srednjega veka v to skupino sodita tudi Španija in Portugalska, v okviru obravnave humanizma in renesanse se v tem kontekstu omenja še Italija, medtem ko se v okviru obravnave novega veka in zlasti sodobnosti v tem kontekstu pojavlja tudi Amerika oziroma ZDA.

Demokratičnost – vrednote, ki sodijo v to skupino, zaznamujejo družbene spremembe, povezane z družbeno političnimi dogodki iz obdobja tako imenovanega novega veka (npr. revolucije, družbena gibanja, vojaški spopadi) in so v zvezi z omembami Evrope povezane z njenimi različnimi geopolitičnimi razdelitvami, ki sovpadajo z določenimi časovnimi obdobji (npr. »Zahodna Evropa«, »Vzhodna Evropa«, »Srednja Evropa«, »antifašistična Evropa«, »kapitalistične države«, »socialistične države« itn.)

Svobščine – vrednote, ki sodijo v to skupino, zaznamujejo družbene spremembe, povezane z družbeno političnimi dogodki iz obdobja srednjega veka (npr. kmečki upori, verske vojne) in novega veka (npr. revolucije, družbena gibanja, delavski boj, volilna pravica, vojaški spopadi), in so v zvezi z omembami Evrope povezane z njenimi različnimi historičnimi in geopolitičnimi razdelitvami, ki sovpadajo z določenimi časovnimi obdobji

(npr. »srednjeveška Evropa«, »Napoleonova Evropa«, »versajska Evropa« »Zahodna Evropa«, »Vzhodna Evropa«, »Srednja Evropa« itn.)

Spodnje tabele prinašajo zbir podatkov za učbenike, ki smo jih zajeli v naš korpus:

Tabela 5: Povzetek rabe pojma Evropa glede razred.

Evropa in izpeljanke	število vsebinskih sklopov	število strani	vrsta pojavitev						Σ
			osr. bes.	str. povz.	kom./napis	nal.	poj. izr.	nasl.	
6. razred (2 učbenika)	12/23	38/218	61	3	6	2	1	1	74
7. razred (3 učbeniki)	16/24	166/506	383	1	62	38	3	17	504
8. razred (2 učbenika)	15/24	85/314	162	0	10	23	3	8	206
9. razred (2 učbenika)	13/16	101/398	274	4	50	10	26	8	372

Tabela 6: Povzetek rabe pojma Evropa glede na 8. ali 9. letno OŠ.

Evropa in izpeljanke	število vsebinskih sklopov	število strani	vrsta pojavitve						Σ
			osr. bes.	str. povz.	kom./ napis	nal.	poj. izr.	nasl.	
8. letna OŠ (5 učbenikov)	29/49	222/840	453	4	67	48	3	19	594
9. letna OŠ (4 učbeniki)	27/38	168/596	427	4	61	23	30	15	560

Tabela 7: povzetek rabe pojma Evropa (vse pojavitve) glede na razred

[illegible]

Evropa in izpeljanke	politična raba				geografska raba				geopolit. raba				kult. raba				Σ
	6. r.	7. r.	8. r.	9. r.	6. r.	7. r.	8. r.	9. r.	6. r.	7. r.	8. r.	9. r.	6. r.	7. r.	8. r.	9. r.	(vsi)
evropeizirati	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
stara celina	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Σ (glede na razred)	0	0	2	97	64	277	123	114	10	226	78	132	1	5	0	1	

Tabela 8: Povzetek rabe pojma Evropa (vse pojavitve) glede na 8. ali 9. letno OŠ.

Evropa in izpeljanke	politična raba		geografska raba		geopolit. raba		kult. raba	
	8-letka	9-letka	8-letka	9-letka	8-letka	9-letka	8-letka	9-letka
Evropa	1	20	213	155	144	116	4	1
evropski, -a, -o	0	73	97	70	103	73	1	1
Evropejec, -ka	0	0	19	15	1	1	0	0
zunajevropski	0	0	2	1	0	0	0	0
izvenevropski	0	0	1	0	0	0	0	0
neevropski	0	0	2	1	0	0	0	0
evro	0	3	0	0	0	0	0	0
evroskeptik	0	2	0	0	0	0	0	0
evropeizirati	0	0	0	0	1	0	0	0
stara celina	0	0	2	0	1	0	0	0
Σ (vsi)	1	98	336	242	255	192	5	2

Akterji – pregled rabe po posameznih razredih⁷⁹

6. razred

Kolektivni-EVROPSKI	št. pojavitev (VSI 113)	%
trgovci	6	5,31 %
Evropa	4	3,54 %
obrtniki	4	3,54 %
Franki	3	2,65 %
Obri	3	2,65 %
prebivalci Evrope	3	2,65 %

⁷⁹ V povzetku identifikacije družbenih akterjev smo zaradi večje preglednosti oblikovali nekoliko drugačno razporeditev, kot jo je mogoče najti v analizi posameznih učbenikov. V skupino kolektivnih evropskih akterjev smo združili skupini t. i. geopolitičnih akterjev in akterjev družbenih položajev, ki so bili predstavljeni kot del evropskega prostora, posebno skupino akterjev nato predstavljajo kolektivni neevropski akterji ter na koncu individualni akterji, kjer so združeni tako evropski kot neevropski akterji. V zbir rezultatov smo zajeli le akterje, ki so se pojavljali v 3 in več primerih, pri čemer so v skupini »vsi« zajeti vsi akterji, ki smo jih identificirali v našem korpusu. Na nekaterih mestih združili tiste akterje iz analize posameznih učbenikov, ki so si med seboj podobni.

Kolektivni – NEEVROPSKI	št. pojavitev (VSI 19)	%
Arabci	6	31,58 %

Individualni (EVROPSKI IN NEEVROPSKI)	št. pojavitev (VSI)	%
/	/	/

7. razred

Kolektivni – EVROPSKI	št. pojavitev (VSI 367)	%
Evropa	43	11,72 %
evropske države	19	5,18 %
Anglija, Velika Britanija	13	3,54 %
Evropejci	12	3,27 %
Francija	11	3 %
Rusija, Sovjetska zveza	11	3 %
delavci	8	2,18 %
Nemčija	7	1,91 %
Angleži	7	1,91 %
evropske sile	6	1,63 %
evropski narodi	6	1,63 %
evropski vladarji	6	1,63 %
Španija	6	1,63 %
trgovci	6	1,63 %
kmetje	6	1,63 %
prebivalci Evrope	5	1,63 %
Italija	5	1,36 %
izobraženci	3	0,82 %
humanisti	3	0,82 %

Kolektivni – NEEVROPSKI	št. pojavitev (VSI 44)	%
Amerika, ZDA	6	13,64 %
Arabci	3	6,82 %

Individualni (EVROPSKI IN NEEVROPSKI)	št. pojavitev (VSI 41)	%
Napoleon	4	9,76 %

8. razred

Kolektivni – EVROPSKI	št. pojavitev (VSI 194)	%
Evropa	18	9,28 %
evropske države	14	7,22 %
Francija	9	4,64 %
Anglija, Velika Britanija	7	3,61 %
evropski osvajalci	6	3,09 %
evropski prebivalci	5	2,58 %
Rusija, Sovjetska zveza	5	2,58 %
Nemčija	5	2,58 %
kmetje	5	2,58 %
Evropejci	4	2,06 %
Portugalci	4	2,06 %
revolucija, revoluc. gibanja	4	2,06 %
evropski vladarji	3	1,55 %
Jugoslavija	3	1,55 %

Kolektivni – NEEVROPSKI	št. pojavitev (VSI 42)	%
Amerika, ZDA	5	11,9 %
Afrika	3	7,14 %
Turčija	3	7,14 %

Individualni (EVROPSKI IN NEEVROPSKI)	št. pojavitev (VSI 26)	%
/	/	/

9. razred

Kolektivni – EVROPSKI	št. pojavitev (VSI 300)	%
Evropa	34	11,33 %
Nemčija	17	5,67 %
Rusija, Sovjetska zveza	17	5,67 %
evropske države	15	5 %
Anglija, Velika Britanija	12	4 %
zahodnoevropske (razvite) države, (kapitalistični) Zahod, vodilne sile demokracije, prebivalci, mladi, študentje Zahoda	11	3,67 %
Francija	10	3,33 %

Kolektivni – EVROPSKI	št. pojavitev (VSI 300)	%
vzhodnoevropske (komunistične) države, socialistični Vzhod; prebivalci Vzhoda	7	2,33 %
evropski prebivalci	5	1,67 %
komunisti, komunistične stranke	5	1,67 %
Nemci	4	1,33 %
revne množice, reveži	4	1,33 %
Jugoslavija	3	1 %
delavci	3	1 %
nacisti	3	1 %
rdeča armada	3	1 %

Kolektivni – NEEVROPSKI	št. pojavitev (VSI 40)	%
ZDA	14	35%
Japonska	10	25%
Američani	6	15%

Individualni (EVROPSKI IN NEEVROPSKI)	št. pojavitev (VSI 35)	%
Churchill	6	17,14 %
Roosevelt	4	11,43 %

**KORPUS OMEMB
POJMA EVROPA V
IZBRANIH UČBENIKIH
ZA POUK ZGODOVINE
NA OSNOVNIH ŠOLAH**

Branko Božič in Tomaž Weber: Zgodovina za šesti razred

Splošne značilnosti

Razred: 6. razred osemletke

Vsebina in značilnosti pojavitev: Evropa se pojavlja v okviru vsebinskih sklopov, ki obravnavajo obdobje prazgodovine, srednjega veka in novega veka (do sredine 16. stol). Vsebinski sklopi, ki obravnavajo prve visoke kulture (tj. sužnjelastniški družbeni red) ter grško-rimsko antiko (Grčija in Rimska svetovna država), Evrope ne omenjajo. V okviru prazgodovine se Evropa pojavlja sklopih, ki obravnavajo življenje prvih človeških skupin, začetke verovanja in umetnosti ter pojav rodovnih skupnosti in vzroke njihovega razpada. Poglavlja, posvečena obdobju srednjega veka, odražajo rabo pojma Evropa in njenih izpeljank v okviru predstavitve splošnih značilnosti fevdalnega družbenega reda (nastanek in uveljavitev fevdalizma v »evropskem prostoru«, značilnosti islama in arabske kulture) in skozi obravnavo razseljevanja Slovanov ter prvih južnoslovanskih fevdalnih držav (tj. Karantanija in njena izguba samostojnosti, Makedonska država in Bosna). V okviru srednjega veka se Evropa omenja tudi v kontekstu nastanka in razvoja mest ter razvoja obrti in trgovine. Poglavlja, ki obravnavajo visoki fevdalizem in začetke novega veka, Evropo omenjajo nekoliko pogoščeje, zlasti v okviru tem, kot so iznajdbe in izumi tistega časa, kolonialna osvajanja in njihove posledice ter v okviru splošnih značilnosti obdobja humanizma in renesanse. Učbenik Evropo omenja tudi v poglavjih o kmeč-

kih uporih na Slovenskem in obdobju reformacije ter sklepnemu poglavju, ki je posvečeno Turkom in njihovem prihodu v Evropo.

Statistika pojavitev

Tabela 1: Pregled rabe pojma Evropa glede na vsebinske sklope.

Evropa in izpeljanke	število vsebinskih sklopov	število strani	vrsta pojavitev						Σ
			osr. bes.	str. povz.	kom./napis	nal.	poj. izr.	nasl.	
Božič in Weber (1979)	8/17 47,06 %	32/159 20,13 %	43 81,13 %	3 5,66 %	4 7,55 %	2 3,77 %	0	1 1,89 %	53 100 %

Evropa se pojavlja v 8 vsebinskih sklopih od skupno 17 in na 32 straneh od skupaj 159 strani. V okviru vsebinskih sklopov najdemo 5 vrst pojavitev, od tega med najpogostejše pojavitve sodijo tiste, ki se pojavljajo v okviru osrednjega besedila (43). Precej redkeje se pojavljajo Evropa in njene izpeljanke v okviru stranskih povzetkov in komentarjev. Dve pojavitvi je mogoče zaslediti v okviru nalog in enkrat se Evropa pojavi v obliki naslova. V okviru pojasnil neznanih izrazov Evrope in njenih izpeljank ne najdemo.

Tabela 2: Podrobnejši pregled rabe pojma Evropa po vsebinskih sklopih.

Vsebinski sklop	Št. pojavitev glede na sklop (53)	100 %
Uvod v zgodovino	0	0
Doba praskupnosti	13	24,53 %
Sužnjelastniški družbeni red	0	0
Grčija in Rimska svetovna država	0	0
Boj Grkov s Perzijci za svobodo	0	0
Nastanek Rimske države	0	0
Rimski sužnji	0	0
Fevdalni družbeni red	7	13,21 %
Slovani in njihova pradomovina	2	3,77 %
Naši predniki v Vzhodnih Alpah	0	0
Prve južnoslovske fevdalne države	6	11,32 %
Hrvatska pod domačimi vladarji	0	0
Posebnosti fevdalnega reda pri jugoslovanskih narodih	0	0
Nastanek in razvoj mest	6	11,32 %
Iznajdbe in izumi	14	26,42 %

Vsebinski sklop	Št. pojavitev glede na sklop (53)	100 %
Kmečki upori na Slovenskem	3	5,66 %
Turki v Evropi	2	3,77 %

Najpogostejše je raba pojma Evropa zastopana v poglavjih, ki sodijo v vsebinska sklopa *Iznajdbe in izumi* (14) ter *Doba praskupnosti* (13). Sledijo pojavitve v okviru sklopov *Fevdalni družbeni red* (7) in *Prve južnoslovanske fevdalne države* (6) ter *Nastanek in razvoj mest* (6). Število pojavitev v prvih dveh sklopih bi lahko pojasnili s tem, da vsebine v okviru sklopa *Iznajdbe in izumi* postavljajo Evropo v širši kontekst svetovne zgodovine in prikazujejo teme s pomočjo primerjave (npr. Evropa proti Aziji, Evropa proti Kitajski, Evropa proti Ameriki ...), medtem ko poglavja, ki obravnavajo najzgodnejšo človeško zgodovino, Evropo predstavljajo kot izhodiščni geografski prostor za obravnavo izbranih tem.

Tabela 3: Pregled rabe pojma Evropa (vse pojavitve).

Evropa – izpeljanke	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	kult. raba	Σ
Evropa ¹	0	44 93,62%	3 6,38%	0	47 100%
Evropejec, -ka	0	0	0	0	0 100%
evropski, -a, -o	0	4 66,67%	2 33,33%	0	6 100%

‘Evropa’ in pridevnik ‘evropski’ se v učbeniku najpogostejše rabita v geografskem oziroma prostorskem smislu, a to območje ni predstavljeno kot fiksna, nespremenljiva in celo enoznačna entiteta. Čeprav eksplicitno nikjer ni opredeljeno, kaj ‘Evropa’ v geografskem smislu obsega, je iz konteksta mogoče sklepati, da pojem Evropa, kadar ga v strogo geografskem smislu natančneje ne določajo pridevniška dopolnila (Južna, Severna, Srednja itd.), lahko zaznamuje zelo različne stvari:

– *geografsko območje* v smislu najširše opredelitve Evrope kot celine, kjer natančne razmejitve niso navedene, a je iz sobesedila mogoče sklepati, da gre za tovrstno rabo (npr. *pred približno 35.000 leti je prišlo v Evropi, prednji Aziji in severni Afriki do pomembnih sprememb; Obri so bili plemo turškega porekla, ki je prišlo sredi 6. stol. iz Azije v Evropo*)

– *prostor*, ki ga podrobneje opredeljujejo in zamejujejo *intelektualne tradicije*, kot so zgodovina, kultura, gospodarski in družbeni razvoj. Sem sodi-

¹ Kot metonimično rabo Evrope najdemo na enem mestu tudi frazem ‘Stari svet’.

jo tudi opredelitve »Evrope znotraj Evrope«, ki jih zaznamujejo zlasti geopolitične rabe s pomočjo pridevnikov ali drugih geografskih pojmov (npr. *Tako so se Slovenci vključili v svet zahodnoevropskega fevdalnega družbenega reda, čeprav od konca 8. stoletja v Karantaniji še ni bilo frankovskih imenitnikov; Čeprav so bili obrtniki v mestih najštevilnejši, niso bili tudi najbogatejši. To so bili trgovci, so trgovali po vsem Sredozemlju in po Evropi.*)

– geografski prostor skupnih zgodovinskih in kulturnih vrednot v odnosu do »Ne-Evrope« (npr. *Arabci so v marsičem predstavljali most med vzhodno, zlasti grško kulturo, in Evropo; Zemljepisna odkritja so pomenila za Evropo spodbudo v njenem gospodarskem in kulturnem razvoju. Omogočila so razvoj novih velikih držav v zahodni Evropi, ki so neusmiljeno izkoriščale na novo osvojene celine.*²)

Pojem *Evropejec* se v učbeniku ne pojavlja.

Tabela 4: Pregled rabe pridevnikov ob pojmu Evropa.

pridevniki	Σ
južna/Južna*	2 100 %
severna/Severna*	1 100 %
vzhodna/Vzhodna*	0 100 %
zahodna/Zahodna*	6 100 %
srednja/Srednja*	8 100 %
sodobna, današnja, moderna	0 100 %
vsa	4 100 %

Pridevniki 'južni', 'severni', 'vzhodni', 'zahodni' in 'srednji', kadar so ob samostalniku 'Evropa' rabljeni na dva načina: bodisi z malo bodisi z veliko začetnico. Izhajajoč iz pravopisnih norm, bi lahko sklepali, da velika začetnica zaznamuje imensko poimenovanje natanko določene regije, medtem ko bi mala začetnica lahko zaznamovala tudi kaj drugega, zlasti rabo v smislu geografsko opredeljenega prostora, ki ga določajo specifične kulturne in historične tradicije (npr. *Arabci so v marsičem predstavljali most med*

2 Prva raba zaznamuje Evropo kot »prostor skupnih vrednot«, medtem ko bi druga raba ustrezala geopolitični opredelitvi v okviru 2. skupine.

vzhodno, zlasti grško kulturo, in Evropo). A če to drži, potem učbenik v tovrstni rabi ni vedno dosleden, saj najdemo primere, kjer bi po smislu pričakovali zemljepisno ime in s tem rabo velike začetnice (npr. *Kot sklepamo po najdbah iz severne Evrope, je bila tedanja žena oblečena in okrašena približno tako, kot je videti na sliki*, ali *V 8. stoletju pr. n. št. je bila raba železa že splošna. Nastala je železna doba, katere glavni nosilci so postali Kelti, ljudstvo, ki je živelo v južni in srednji Evropi, v Franciji in Angliji*).

Najpogostejše se ob pojmu Evropa rabi pridevnik ‚zahoden‘ (5), sledita pridevnika mu ‚srednji‘ (4) in ‚ves‘ (4). Vse pojavitve pridevnikov skupaj s pojmom Evropa sodijo med geografske rabe.

Akterji

Tabela 5: Pregled akterjev (geopolitični).

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (33)	100 %
Kelti	1	3,03
Franki	3	9,1
Slovani	1	3,03
Obri	2	6,06
Huni	1	3,03
Bolgari	1	3,03
Karantanski Slovenci	1	3,03
Bavarci	1	3,03
Madžari	1	3,03
makedonski Slovani	1	3,03
Španci	1	3,03
Kordova	1	3,03
Evropa	3	9,1
države v Zahodni Evropi ³	2	6,06
Bizanc	1	3,03
Bosna	1	3,03
dežele Evrope	1	3,03
Stari svet	1	3,03
španski dvor	1	3,03
italijanska mesta,	1	3,03
Benetke	1	3,03

3 Druga pojavitve se dobesedno glasi »nove velike države v zahodni Evropi«.

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (33)	100 %
Milano	1	3,03
Firence	1	3,03
vladarji močnih evropskih držav	1	3,03
ljudje v Evropi	1	3,03
ljudje iz zahodne Evrope	1	3,03
plemena v prostoru od Srednje Azije do Evrope	1	3,03

Tabela 6: Pregled akterjev (družbeni položaji).

DRUŽBENI POLOŽAJI	ŠT. POJAVITEV (50)	100 %
lovci	1	2
začasne skupine naseljencev	1	2
homo sapiens	1	2
arheologi	1	2
prvi poljedelci in živinorejci	1	2
manjše družine	1	2
vaske skupnosti	1	2
rodovi	1	2
konjenica	1	2
plemenske zveze	1	2
obrniki⁴	4	8
trgovci⁵	6	12
cehi	1	2
fevdalci	2	4
ladje evropskih mest	1	2
alkimisti	1	2
meščani	1	2
najemniška/viteška vojska	1	2
bankirji	1	2
delavci ⁶	1	2
kmeti	1	2
rudarji	1	2

⁴ Tretja in četrta pojavitev se dobesedno glasita 'mestni obrtniki' in 'obrnikiški pomočniki'.

⁵ Četrta, peta in šesta pojavitev se dobesedno glasijo 'evropski trgovci', 'italijanski trgovci', 'bogati trgovci'.

⁶ Druga pojavitev se dobesedno glasi 'delavci v pristaniščih'.

DRUŽBENI POLOŽAJI	ŠT. POJAVITEV (50)	100 %
humanisti	1	2
kmečka gibanja	1	2
slovenski kmet	1	2
bogomili	1	2
katoliška cerkev	1	2
papež	1	2
škofi	1	2
opati	1	2
cerkveni prelati	1	2
menihi	1	2
bogati	1	2
revni	1	2
družba enakih	1	2
družba neenakih	1	2
izkoriščevalci	1	2
izkoriščani	1	2
podložniki	1	2
reveži	1	2
osvajalci Novega sveta	1	2

Tabela 7: Pregled akterjev (ne-evropski).

NE-EVROPSKI	ŠT. POJAVITEV (14)	100 %
Arabci	3	21,43
karavane s Kitajske in iz Indije	1	7,15
arabski trgovci	1	7,15
Kitajci	1	7,15
indijanski Azteki	1	7,15
Inki	1	7,15
drugi Indijanci	1	7,15
stari prebivalci Amerike	1	7,15
Novi svet	1	7,15
novo osvojene celine	1	7,15
dežele Amerike in Azije	1	7,15
Turki	1	7,15

Tabela 8: Pregled akterjev (individualni).

INDIVIDUALNI	ŠT. POJAVITEV (6)	100 %
Karl Martel	2	33,33
knez Borut	1	16,67
Oton I.	1	16,67
Marco Polo	1	16,67
Kolumb	1	16,67

Vrednote

DRUŽBENE SPREMEMBE: lov; življenje v skupinah in rodovih, spremembe: revolucionarna iznajdba orožja in orodja, širitev poljedelstva, živinoreje in obrti, stalne kmečke naselbine, nastanek družin, vaških skupnosti, rodov, predelava kovin, trgovanje; nastanek razredne družbe; razvoj družbe, oblikovanje novih odnosov med ljudmi in proizvodnjo; utrditev fevdalnih odnosov v zahodni Evropi, preseljevanje plemen, večanje št. prebivalstva, utrjevanje nadoblasti, razvijajoče se meščanstvo v Evropi, oblikovanje naselbin obrtnikov in trgovcev, pot, spremembe v trgovini in vojskovanju, povečanje povpraševanja, začetek zgodnje kapital. proizvodnje, nastanek odvisnih dežel-kolonij, odkritje, upor, draginja, razvoj kapital. gospodarstva, kmečka gibanja, preobrat, kmečki upori, izguba prevlade, turški prodori

DOGODKI: zavrnitev napadov Arabcev, zmaga Frankov nad Arabci, bitka med Franki in Arabci pri Poitiersu; nadaljnji arabski vdor v Evropo, preprečitev vdorov

OBČEČLOVEŠKE: odkritja, izumi, humanistični pogledi, resnično versko življenje, pohlep, ugled, veljava

DRUŽBENA STANJA: reforma vojske; zavrnitev, zmaga; širjenje vere z ognjem in mečem; ohranitev kultur osvojenih dežel, notranji vzroki, osvajanja, napadi, boj proti katoliški cerkvi, pomanjkanje blaga, razvitost, zaostalost, kriza

LIBERALNE: samostojnost (2), bogastvo, trgovanje, boj za pravice in ugled, živahna trgovina, široka dostopnost, razvoj in razširitev tržišč, gospodarska razvitost, veliki dosežki, medsebojna menjava dobrin, posredniška trgovina, omejevanje vpliva, svobodna volja

KULTURNE: prve umetniške upodobitve, verovanje v posmrtno življenje, način pokopa; pomembna najdišča, vzhodna/grška kultura, vera, rimska kultura, muslimanska kultura; umetnost, znanost, šole

EMOCIONALNE: velikanski prostor, krivoversko-heretična, nekrščanska cerkev, iztrgati trgovino iz rok Arabcev, neusmiljeno; kruto kolonialno izkoriščanje, so privlekli, so ropali, razkošno, razuzdano življenje; težka notranja kriza

EVRO-ATLANTSKE: /

SOCIALISTIČNE: /

KRITIKA ZAHODA: frankovska nadoblast, osvajanje ozemelj, širjenje krščanske vere, fevdalni družbeni red

KRITIKA DRUŽBENE NEENAKOSTI: razlike med bogatimi in revnimi, izkoriščevalci in izkoriščani, izkoriščanje, okoriščanje, bogateti z grabljenjem denarja, ceneje kupiti in dražje prodati

Seznam mest pojavitev in njihova okvirna opredelitev

I. vsebinski sklop/tema: DOBA PRASKUPNOSTI

- naslov: Življenje prvih človeških skupin
- akterji: lovci, začasne skupine naseljencev
- vrednote: vrsta družbenih sprememb (lov; življenje v skupinah, rodovih), občečloveške vrednote (povezovanje v skupine)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: risbe
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

a) str. 10 (osrednje besedilo): Lov na severne jelene je zelo spremenil način življenja. Črede jelenov so se poleti selile daleč na sever, pozimi pa daleč proti jugu. Na tej poti so jim sledili lovci, hkrati pa so postavljali lovske postaje. Tako so že tedaj lovci prepotovali Evropo, se zbirali v večje skupine, rodove in prodrli prek tedaj še prehodnih ožin v Severno Ameriko (Beringova ožina) in Avstralijo (Vzhodna Indija, Malaja).

b) str. 10 (osrednje besedilo): Pred 10.000 leti je bilo konce ledene dobe. V Evropi so se ledeniki, ki so obdajali tudi našo deželo, počasi umikali proti severu.

II. vsebinski sklop/tema: DOBA PRASKUPNOSTI

- naslov: Začetki verovanja in umetnosti
- akterji: homo sapiens, arheologi
- vrednote: vrste družbenih sprememb (pomembne spremembe: revolucionarna iznajdba orožja in orodja), kulturne (prve umetniške upodobitve)

- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slika (upodobitev bizona v Altamiri, Španija)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

a) str. 11 (osrednje besedilo): Pred približno 35.000 leti, med staro kameno dobo, je prišlo v Evropi, prednji Aziji in severni Afriki do pomembnih sprememb. Razen revolucionarne iznajdbe orožja (kopje, lok, harpuna) in orodja (bodala, noži, klini iz kosti in slonovine), kar je rabil homo sapiens, so arheologi odkrili v zadnjih sto letih številne upodobitve v jamah, največ v Španiji in Franciji. Te podobe so presenetljiv dokaz umetnosti in jo do tega obdobja ne poznamo.

III. vsebinski sklop/tema: DOBA PRASKUPNOSTI

- naslov: Ljudje v rodovni skupnosti
- akterji: prvi poljedelci in živinorejci, manjše družine, vaške skupnosti, rodovi
- vrednote: vrste družbenih sprememb (širitev poljedelstva, živinoreje in obrti, stalne kmečke naselbine, nastanek družin, vaških skupnosti, rodov)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: /
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

a) str. 13 (osrednje besedilo): Poljedelstvo, živinoreja in obrt so se iz Prednje Azije že v 6. tisočletju pr. n. št. razširili po Evropi s selitvijo prvih kmečkih rodov na Ciper, Kreto in Balkanski polotok. Od tu so se stalne kmečke naselbine razširile v Srednjo Evropo. Druga pot poljedelcev in živinorejcev iz Prednje Azije je šla po morju v Italijo, Španijo in Francijo.

V 3. in 2. tisočletju pr. n. št. se je kmečki način življenja razširil skoraj po vsej Evropi. Ljudje so živeli v manjših družinah, ki so bile povezane v vaško skupnost in rodove.

IV. vsebinski sklop/tema: DOBA PRASKUPNOSTI

- naslov: Vzroki razpada rodovne skupnosti
- akterji: bogati, revni, družba enakih, družba neenakih, izkoriščevalci, izkoriščani, Kelti
- vrednote: vrste družbenih sprememb (predelava kovin, trgovanje; nastanek razredne družbe, razlike med bogatimi in revnimi, izkoriščevalci in

izkoriščani; razvoj družbe), kulturne (verovanje v posmrtno življenje, način pokopa; pomembna najdišča)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: 2 risbi (primer menjalne trgovine in trgovskega posredništva)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 15 (osrednje besedilo): Trgovski stiki med mnogimi deželami so prinesli nove kulturne dobrine. Večale pa so se tudi razlike med bogatimi in revnimi. Začel se je razvoj iz družbe enakih v družbo neenakih, iz praskupnosti v sužnjelastniško dobo, iz brezrazredne v razredno družbo.

Lastništvo rudnikov in obrtnih delavnic je bilo podlaga za prvo družbeno razslojevanje, za prihodnjo družbo neenakih, izkoriščevalcev in izkoriščanih.

Zaradi pomena in rabe kovin v Prednji Aziji so v 3. tisočletju pr. n. št. začeli iskati čiste kovine na Balkanu, Siciliji, v Italiji in Španiji. V teh deželah so nastajale nove naselbine – mesta – kolonije, kjer so menjavali blago. Po trgovskih potih pa niso prinesli v Evropo le znanje o predelavi kovin, ampak tudi nove duhovne in verske ideje, zlasti verovanje v posmrtno življenje ...

V 2. tisočletju pr. n. št. so nastala v Evropi prva središča bronastih kultur. /.../ V tem času naletimo v Južni in Srednji Evropi na sežiganje mrličev. Pepel sežganih so spravili v lončene posode-žare, ki so jih nosili na velika žarna grobišča. Ta so se razširila po vsej Evropi, vendar imamo največ teh grobišč na Balkanu.

b) str. 16 (komentar k sliki): Kot sklepamo po najdbah iz severne Evrope, je bila tedanja žena oblečena in okrašena približno tako, kot je videti na sliki.

c) str. 16 (osrednje besedilo): V 8. stoletju pr. n. št. je bila raba železa že splošna. Nastala je železna doba, katere glavni nosilci so postali Kelti, ljudstvo, ki je živelo v južni in srednji Evropi, v Franciji in Angliji.

č) str. 18 (stranski povzetek): Bronasta in železna doba sta zapustili na našem ozemlju najdišča, ki pomembno osvetljujejo tedanji razvoj družbe na evropskih tleh.

V. vsebinski sklop/tema: FEVDALNI DRUŽBENI RED

– naslov: Nastanek in uveljavitev fevdalizma

- akterji: ljudje v Evropi, Franki, Karl Martel, Arabci
- vrednote: vrste družbenih sprememb (oblikovanje novih odnosov med ljudmi in proizvodnjo; utrditev fevdalnih odnosov v zahodni Evropi); vrste dogodkov (zavrnitev napadov Arabcev, zmaga Frankov nad Arabci)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: zemljevid Evrope (nove srednjeveške države po propadu rimskega imperija)
- št. strani: 2
- izbrano besedilo:

str. 60: (stranski povzetek): Od 3. pa tja do 11. stol. pr. n. št. so se v Evropi oblikovali novi odnosi med ljudmi in proizvodnjo, temelječi na izrabi zemlje, fevdalizem.

str. 62: (osrednje besedilo): V začetku 8. stol. so Franki pod vodstvom Karla Martela zavrnili napade Arabcev, ki so prek Španije vdirali v frankovsko državo. Ta zmaga je utrdila fevdalne odnose v zahodni Evropi in pospešila razvoj frankovske države v cesarstvo, v naslednika propadlega rimskega imperija.

VI. vsebinski sklop/tema: FEVDALNI DRUŽBENI RED

- naslov: Islam in arabska kultura
- akterji: Franki, Arabci, Karel Martel, konjenica, Kordova, ljudje iz zahodne Evrope, Evropa
- vrednote: vrsta stanja (reforma vojske; zavrnitev, zmaga; širjenje vere z ognjem in mečem; ohranitev kultur osvojenih dežel), vrsta dogodkov (bitka med Franki in Arabci pri Poitiersu; nadaljnji arabski vdor v Evropo), kulturne (vzhodna/grška kultura, vera, rimska kultura, muslimanska kultura; umetnost, znanost, šole)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slika (bitka pri Poitiersu); slikovni material (arabski astronomi; prevod Evklidove geometrije v arabščino)
- št. strani: 3
- izbrano besedilo:
 - a) str. 63 (komentar pod sliko): Verjetna podoba bitke pri Poitiersu 732. leta, kjer je Frankom po reformi vojske Karla Martela, uspelo s konjenico zavrniti nadaljnji arabski vdor v Evropo.

b) str. 64 (osrednje besedilo): Čeprav so Arabci širili svojo vero z ognjem in mečem, niso uničili kulture, ki so jo našli v osvojenih deželah. Nasprotno, prav v času, ko so barbarska plemena uničila velik del rimske kulture v Evropi, so Arabci razvili muslimansko kulturo. Pri tem so se naslonili na vse znane kulture, na kitajsko, indijsko, perzijsko in grško-rimsko. Še nadalje so razvijali filozofijo, astronomijo, fiziko, matematiko (indijske-arabske številke), literaturo (Tisoč in ena noč) in druge umetnosti in znanosti.

/.../ Močno središče njihove kulture je bilo okrog 700 let tudi v Španiji. Glavno mesto Kordova je imela na stotine šol, ker so se šolali mnogi ljudje iz zahodne Evrope.

c) str. 64 (stranski povzetek): Arabci so v marsičem predstavljali most med vzhodno, zlasti grško kulturo, in Evropo.

č) str. 65 (naloga): Kje in zakaj je lahko Evropa zavrnila njihove napade (= napade Arabcev, op. JŽ)?

VII. vsebinski sklop/tema: SLOVANI IN NJIHOVA PRADOMOVINA

– naslov: Razseljevanje Slovanov

– akterji: Slovani, plemena v prostoru od Srednje Azije do Evrope, plemenske zveze, Obri, Huni, Bolgari

– vrednote: vrste družbenih sprememb (preseljevanje plemen, večanje št. prebivalstva), vrste družbenih stanj (notranji vzroki, osvajanja, napadi), emocionalne (velikanski prostor)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: zemljevid (razseljevanje Slovanov)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 67 (osrednje besedilo): Preseljevanje Slovanov je bilo povezano s preseljevanjem številnih plemen na velikanskem prostoru od Srednje Azije do Evrope. Povzročili pa so ga tudi notranji vzroki. Preprosto poljedelstvo je zahtevalo več zemlje, zlasti zaradi večjega števila ljudi. Preprosto poljedelstvo je zahtevalo več zemlje, zlasti zaradi večjega števila ljudi. Zaradi napadov na sosednje dežele in osvajanj novega zemljišča so nastale plemenske zveze.

b) str. 69 (osrednje besedilo): Obri so bili pleme turškega porekla, ki je prišlo sredi 6. stol. iz Azije v Evropo. Ob prihodu v Panonsko kotlino so šteli 20.000 mož, z ostanki Hunov in sorodnih Bolgarov pa jih je bilo 50.000.

VIII. vsebinski sklop/tema: PRVE JUŽNOSLOVANSKE FEVDALNE DRŽAVE

- naslov: Izguba samostojnosti
- akterji: Karantanski Slovenci, Bavarci, Obri, Franki, knez Borut, države v Zahodni Evropi
- vrednote: liberalne (samostojnost), kritika zahoda (frankovska nadoblast, osvajanje ozemelj, širjenje krščanske vere, fevdalni družbeni red)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: /
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 75 (osrednje besedilo): Sredi 8. stoletja so Karantaniji spet grozili Obri, ki so znova okrepili svojo oblast v Panonski nižini. Tedanji knez Borut je za boj proti Obrom moral zaprositi za pomoč Bavarce. /.../ Po zmagi pa so morali Karantanski Slovenci priznati nadoblast Bavarcev in poslati talce v njihovo deželo. Ker so Bavarci tedaj priznavali frankovsko nadoblast, je tako Karantanija prišla pod frankovski vpliv. /.../

Izguba samostojnosti je pomenila za Karantanske Slovence prvi večji stik s fevdalno frankovsko državo in krščansko vero. /.../

Tako so se Slovenci vključili v svet zahodnoevropskega fevdalnega družbenega reda, čeprav do konca 8. stoletja v Karantaniji še ni bilo frankovskih imenitnikov. Franki in Bavarci so vplivali na Karantanijo predvsem s širjenjem krščanstva. Za tisti čas je bilo značilno, da so si hotele države v Zahodni Evropi zagotoviti vsako novo osvojeno ozemlje tudi z razširjenjem krščanske vere in s tem svoje cerkvene organizacije.

IX. vsebinski sklop/tema: PRVE JUŽNOSLOVANSKE FEVDALNE DRŽAVE

- naslov: Tuji fevdalci na slovenskih tleh – prihod Madžarov
- akterji: Madžari, Oton I.
- vrednote: vrste dogodkov (preprečitev vdorov)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: /
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 82 (osrednje besedilo): Leta 955 je Oton I. premagal madžarsko vojsko in s tem preprečil madžarske vdore v Srednjo Evropo. Madžari so se po tem porazu prenehali ukvarjati z živinorejo in so pod vplivom Slovanov prešli k poljedelstvu, in tako ustvarili možnosti za nastanek ogrske (madžarske) države.

X. vsebinski sklop/tema: PRVE JUŽNOSLOVANSKE FEVDALNE DRŽAVE

- naslov: Makedonska država
- akterji: makedonski Slovani, Bizanc
- vrednote: liberalne (samostojnost), vrsta družbenih sprememb (utrjevanje nadoblasti)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: foto (freska iz samostana Nerezi, 12. stol.)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 94 (osrednje) besedilo: Bizanc je skušal utrditi oblast nad makedonskimi Slovani zaradi poti, ki so šle do Egejskega in Jadranskega morja, do severnih dežel Balkanskega polotoka in v Srednjo Evropo.

XI. vsebinski sklop/tema: PRVE JUŽNOSLOVANSKE FEVDALNE DRŽAVE

- naslov: Bosna v srednjem veku
- akterji: Bosna, bogomili
- vrednote: emocionalne (krivoversko-heretična, nekrščanska cerkev); vrsta družbenih sprememb (razvijajoče se meščanstvo v Evropi); vrsta stanja (boj proti katoliški cerkvi)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: polit. zemljevid Bosne od 12. do 15. stol.
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 101 (osrednje besedilo): Gospodarsko je bila Bosna šibka in ni mogla preprečiti ustanovitve posebne bosenske cerkve, ki so jo organizirali iz Makedonije in Srbije pregnani bogomili, bila je krivoversko-heretična, nekrščanska cerkev v Evropi in se je obdržala vse do propada bosenske države v drugi polovici 15. stoletja. Vplivala je na podobna verska gibanja v Evro-

pi, ki so nastala kot posledica boja razvijajočega se meščanstva proti katoški cerkvi.

XII. vsebinski sklop/tema: NASTANEK IN RAZVOJ MEST

– naslov: /

– akterji: obrtniki, trgovci, dežele Evrope

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (oblikovanje naselbin obrtnikov in trgovcev), liberalne (bogastvo, trgovanje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (cehovska znamenja), foto (Škofja Loka danes)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

str. 114 (osrednje besedilo): V obdobju razvitega fevdalizma od 11. do konca 15. stoletja so se po vsej Evropi oblikovali srednjeveški trgi in mesta, naselbine obrtnikov in trgovcev. Do 11. stoletja je v mnogih deželah Evrope prevladovalo tako imenovano naturalno gospodarstvo.

str. 115 (osrednje besedilo): Čeprav so bili obrtniki v mestih najštevilnejši, niso bili tudi najbogatejši. To so bili trgovci, ki so trgovali po vsem Sredozemlju in po Evropi.

XIII. vsebinski sklop/tema: NASTANEK IN RAZVOJ MEST

– naslov: Razvoj obrti in trgovine

– akterji: mestni obrtniki, cehi, trgovci, karavane s Kitajske in iz Indije, ladje evropskih mest

– vrednote: liberalne (boj za pravice in ugled, živahna trgovina)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: foto (Ljubljanska cehovska skrinja)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 118 (osrednje besedilo): V boju za svoje pravice in ugled so se mestni obrtniki združevali po strokah v posebne združbe, imenovane cehi. Ti so nastali najprej v italijanskih mestih, od tam pa so se razširili po vsej Evropi.

b) str. 119 (osrednje besedilo): Čeprav so bili obrtniki v mestih najštevilnejši, niso bili tudi najbogatejši. To so bili trgovci, ki so trgovali po vsem Sredozemlju in po Evropi. Razen trgovine s tkaninami, orožjem, južnim

sadjem in drugim je bila najpomembnejša trgovina z začimbami, ki je prinašala velike dobičke. Številne karavane s Kitajske in iz Indije so prek Arabije prišle do obal Sredozemskega morja, kjer so blago prevzele ladje evropskih mest zlasti italijanskih, pa tudi Dubrovnika. Prav tako je bila živahna trgovina ob Severnem in Baltiškem morju in tudi po kopnem.

XIV. vsebinski sklop/tema: IZNAJDBE IN IZUMI

– naslov: /

– akterji: Marco Polo, evropski trgovci, arabski trgovci, Kitajci, Arabci, Evropa, alkimisti, meščani, najemniška/viteška vojska

– vrednote: vrste družbenih sprememb (pot, spremembe v trgovini in vojskovanju), občečloveške (odkritja, izumi) liberalne (široka dostopnost), emocionalne (iztrgati trgovino iz rok Arabcev)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: foto (M. Polo), risbe (kompas, Kitajci, strelno orožje, I. Guttenberg)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 125 (osrednje besedilo): Povečanje trgovine z Orientom v 13. stol. je znova okrepilo zanimanje za daljne dežele in s tem širilo zemljepisno znanje. Med drugim je beneški trgovec Marko Polo konec 13. stoletja opisal svoja pota po Kitajskem. Evropski trgovci so začeli iskati zlasti pot v Indijo, deželo dragocenega blaga in začimb. To je pomenilo iztrgati donosno trgovino iz rok arabskih trgovcev.

b) str. 126 (komentarja pod/nad risbo): Kompas, kakršnega so verjetno posredovali Kitajci prek Arabcev Evropi. ; Zgodnji primeri strelnega orožja v Evropi.

c) str. 127 (osrednje besedilo): Velike spremembe v vojskovanju in viteškem načinu življenja je povzročila iznajdba smodnika in strelnega orožja. Smodnik so poznali že Kitajci, v Evropi pa so ga morda odkrili alkimisti – kemiki, ko so skušali dobiti zlato, ali pa so ga posredovali Arabci. Z iznajdbo strelnega orožja in njegovim izpopolnjevanjem je viteška vojska izgubila svoj pomen. Umikala se je najemniški, dobro oboroženi vojski, ki je v 16. in 17. stoletju prevladovala v skoraj vseh evropskih državah.

Kitajci in Arabci si bili slednjih še posredniki papirja. V Evropi je papir v 14. stoletju zamenjal drag pergament, na katerega si v glavnem pisali državne listine, kronike in prve urbarje. Papir so izdelovali iz lanenih in ko-

nopljinih vlaken ter ostankov blaga. Bil je cenejši od pergamenta in dostopen širšemu krogu ljudi, zlasti meščanom, ki so ga uporabljali pri trgovskih in drugih podjetniških poslih.

XV. vsebinski sklop/tema: IZNAJDBE IN IZUMI

- naslov: Nove oblike proizvodnje
- akterji: bogati trgovci, obrtniki, podložniki, fevdalci
- vrednote: vrsta družbenih sprememb (povečanje povpraševanja, začetek zgodnje kapital. proizvodnje), vrste stanja (pomanjkanje blaga), liberalne (razvoj in razširitev tržišč), kritika kapitalizma (bogategi z grabljenjem denarja, ceneje kupiti in dražje prodati)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: risbe (prve tiskarne, manufaktura v Idriji, fužine)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 128 (osrednje besedilo): V obdobju razvitega fevdalizma je povečanje povpraševanja v 14. in 15. stoletju povzročilo začetke zgodnje kapitalistične proizvodnje. Razvoj menjave blaga za denar je omogočal bogatitev tistih, ki so si s trgovino prigrabili del vrednosti prodanega blaga. Trгоvec je namreč skušal blago čim ceneje kupiti, nato pa čim dražje prodati.

Z razvojem trgovine in z razširitvijo tržišč po vsej Evropi je vse bolj primanjkovalo raznega blaga, ki ga obrtniki v mestih niso izdelali v zadostnih količinah. Vse večjih potreb ni mogla pokriti niti kmečka obrt, namenjena podložniku, fevdalcu in trgovcem.

XVI. vsebinski sklop/tema: IZNAJDBE IN IZUMI

- naslov: Odkritja čezmorskih dežel, začetki kolonialnih osvajanj
- akterji: indijanski Azteki, Inki, drugi Indijanci, Kolumb, stari prebivalci Amerike
- vrednote: vrste družbenih sprememb (nastanek odvisnih dežel-kolonij), vrste stanja (razvitost, zaostalost), liberalne (gospodarska razvitost, veliki dosežki)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (trgovina z afriškimi sužnji)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 133 (osrednje besedilo): Z odkritjem Amerike so se začela osvajanja zahodnega sveta. Nastajale so prve odvisne dežele – kolonije. V Mehiki, srednji in južni Ameriki, so tedaj živeli Azteki, Maji in Inki na visoki kulturni stopnji sužnjelastniške družbene ureditve. Drugi Indijanci, kot je prebivalce poimenoval Kolumb, pa so živeli na stopnji rodovne ureditve in bili zlasti v porečju Amazonke zelo zaostali kot so ostali vse do današnjih dni.

Kultura indijanskih Aztekov, Inkov in drugih, je poznala polja z namakalnimi napravami. Na njih so gojili krompir in koruzo, ki ju Evropa še ni poznala. Zidali so mogočne zgradbe, ki še danes pričajo o velikih dosežkih starih prebivalcev Amerike.

XVII. vsebinski sklop/tema: IZNAJDBE IN IZUMI

– naslov: Posledice zemljepisnih odkritij

– akterji: Stari svet, Novi svet, osvajalci Novega sveta, Evropa, Španci, španski dvor, trgovci, bankirji, delavci, obrtniški pomočniki, fevdalci, kmeti, rudarji, delavci v pristaniščih, drugi reveži, nove velike države v zahodni Evropi, novo osvojene celine, dežele Amerike in Azije

– vrednote: vrste družbenih sprememb (odkritje, upor, izkoriščanje, okoriščanje, draginja), liberalne (medsebojna menjava dobrin), emocionalne (neusmiljeno; kruto kolonialno izkoriščanje, so privlekli, so ropali)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (podoba medsebojen menjave dobrin med Starim in Novim svetom) – napis zgoraj: Amerika dobila; Evropa dobila

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 135 (osrednje besedilo): Med starim in na novo odkritim svetom je prišlo do pomembne izmenjave rastlin. Evropa je šele tedaj spoznala krompir, koruzo, tobak, papriko, paradižnik in kakao. Novi svet pa je spoznal sladkorni trs, bombaž, kavovec in pšenico, in začel gojiti na velikih plantažah.

Osvajalci Novega sveta so v Evropo privlekli veliko zlata in srebra. V tem so prednjačili Španci, ki so ropali po Ameriki. Z njim so se okoristili španski dvor, trgovci in bankirji. Velika ponudba žlahtnih kovin je povzročila padec cene le-teh, s tem pa je padla tudi vrednost denarja. Vrednost raznega blaga je naraščala in povzročila draginjo, ki so jo najbolj občutili delavci in obrtniški pomočniki. Povečane cene so silile fevdalce, da so večali kmečke dajatve in obveznosti, kar je poslabšalo položaj kmetov. Zaradi

tega je prišlo do številnih uporov rudarjev, delavcev v pristaniščih, kmetov in drugih revežev.

Zemljepisna odkritja so pomenila za Evropo spodbudo v njenem gospodarskem in kulturnem razvoju. Omogočila so razvoj novih velikih držav v zahodni Evropi, ki so neusmiljeno izkoriščale na novo osvojene celine. Za Ameriko in Azijo pa se je z odkritji začelo obdobje krutega kolonialnega izkoriščanja, ki se je za mnoge dežele končalo šele po drugi svetovni vojni, po letu 1945.

XVIII. vsebinski sklop/tema: IZNAJDBE IN IZUMI

- naslov: Humanizem in renesansa
- akterji: italijanska mesta, italijanski trgovci, humanisti
- vrednote: vrsta družbenih sprememb (razvoj kapital. gospodarstva), liberalne (posredniška trgovina), občečloveške (humanistični pogledi)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: risbe (Nikolaj Kopernik, heliocentrični sistem, Galileo Galilei, stolp v Pizi)
- št. strani: 2
- izbrano besedilo:
 - a) str. 136 (osrednje besedilo): V obdobju razvitega fevdalizma v 15. in 16. stoletju se je že začel razvoj kapitalističnega gospodarstva. Italijanska mesta so v tem času doživljala največji razcvet in blaginjo. Obvladovala so posredniško trgovino med Evropo in Bližnjim vzhodom, slovela so po svojih izdelkih, zlasti svili in suknu.
 - b) str. 137 (osrednje besedilo): Humanisti so bili književniki, znanstveniki, umetniki. Ustanavljali so posvetne šole. Iz Italije so se novi pogledi razširili po srednji in zahodni Evropi.

XIX. vsebinski sklop/tema: KMEČKI UPORI NA SLOVENSKEM

- naslov: /
- akterji: kmečka gibanja, slovenski kmet
- vrednote: vrste družbenih sprememb (kmečka gibanja, preobrat, kmečki upori)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (kmečki upor)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 140 (osrednje besedilo): Že v 14. stoletju so se začela velika kmečka gibanja v Angliji in Franciji ter se nadaljevala v 15. stol. in 16. stol. tudi v srednji Evropi. Tudi v življenju slovenskega kmeta se je začel pomemben preobrat, ki je slednjič pripeljal do velikih kmečkih uporov.

XX. vsebinski sklop/tema: KMEČKI UPORI NA SLOVENSKEM

– naslov: Reformacija na Slovenskem

– akterji: katoliška cerkev, vladarji močnih evropskih držav (Francije, Anglije in Španije), papež, škofi, opati, Benetke, Milan, Firence, cerkveni prelati, menihi

– vrednote: vrste družbenih sprememb (izguba prevlade), občečloveške (resnično versko življenje, pohlep, ugled, veljava), liberalne (omejevanje vpliva, svobodna volja), vrste stanj (kriza), emocionalne (razkošno, razuzdano življenje; težka notranja kriza)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (Primož Trubar), foto (Raščica),

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

str. 148 (osrednje besedilo): V 14. stoletju je katoliška cerkev izgubila prevlado v Evropi. Papežev oblast so omejevali vladarji močnih evropskih držav Francije, Anglije in Španije. Posegali so v cerkvene zadeve, sami postavljali škofo in opate samostanov, omejevali papežev vpliv in njegove dohodke. V Italiji so postala močnejša od papeža mesta, zlasti Benetke, Milan in Firence. To pa je bil tudi čas, ko je resnično versko življenje zamenjal pohlep po denarju, razkošno in razuzdano življenje cerkvenih prelatov in menihov. Cerkev in papeži so izgubljali nekdanko veljavo in ugled tako, da je katoliška cerkev doživljala težko notranjo krizo.

str. 152 (naloga): Kje so vzroki reformacijskega gibanja v Evropi in na Slovenskem?

XXI. vsebinski sklop/tema: TURKI V EVROPI

– naslov: /

– akterji: Turki

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (turški prodori)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (sultan Mehmed II.)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 153 (osrednje besedilo): Že sredi 14. stoletja so Turki prešli na Balkanski polotok v zaledje Bizanca in tu ustvarili oporišče za svoje nadaljnja osvajanja. Od sredine 14. stoletja do začetka 16. stoletja so si Turki podvrgli vse balkanske države in prodrli v Srednjo Evropo do Dunaja in Poljske.

Marta Otič: Zgodovina 6: svet skozi čas. Učbenik za zgodovino v šestem razredu osnovne šole

Splošne značilnosti

Razred: 6. razred devetletne osnovne šole

Vsebina in značilnosti pojavitev: Evropa se pojavlja v okviru vsebinskih sklopov, ki v zelo zgoščeni obliki obravnavajo uvod v zgodovino, posamezne družbene in kulturne dosežke, kot so razvoj pisave, dosežki v arhitekturi ter vzgoja in izobraževanje. V uvodnih poglavjih učbenika se ‚Evropa‘ in njene izpeljanke pojavljajo v kontekstu predstavitve pojma zgodovinskih obdobjev ter se rabijo (še) v okviru orisa srednjega in novega veka. V tem pogledu je zanimiva zlasti predstavitev novega veka, kjer se v zvezi s t. i. geografskimi odkritji pojavi pojem ‚Evropejec‘, ki je (skupaj z Evropo) rabljen kot izhodišče za pojasnjevanje značilnosti omenjenih dogodkov v odnosu do ostalih ne-evropskih akterjev.⁷ Podobno velja za ostala poglavja: izbrane razmere in dogodki različnih časovnih obdobjev v Evropi so predstavljene kot izhodišče za obravnavo tematik, kot so razvoj pisave, kultura zapisovanja, razvoj tiskarstva, gradbeni dosežki in oblike izobraževanja, a se obenem rabijo v vlogi elementov primerjave z deželami in ljudstvi, ki so predstavljeni izven prostora Evrope (Egipčani, Rimljani, Mala Azija, Kitajska).

Statistika pojavitev

Tabela 9: Pregled rabe pojma Evropa glede na vsebinske sklope.

Evropa in izpeljanke	število vsebinskih sklopov	število strani	vrsta pojavitev						Σ
			osr. bes.	str. povz.	kom.	nal.	poj. izr.	nasl.	
Otič (2006)	4/6 66,67%	6/59 10,17%	18 85,72%	0	2 9,52%	0	1 4,76 %	0	21 100 %

⁷ Omenjena mesta predstavljajo izjemno zanimiv material za kvalitativno analizo, saj jih lahko beremo kot izrazito evrocentrična, ki obenem vsebujejo zelo grobe poenostavitve v interpretaciji zgodovinskih dejstev.

‘Evropa’ se pojavlja v 4 vsebinskih sklopih od skupno 6 in na 6 straneh od skupaj 59 strani. V okviru vsebinskih sklopov najdemo 3 vrste pojavitev, med katerimi prevladujejo pojavitve v osrednjem besedilu (18).

Tabela 10: Podrobnejši pregled rabe pojma Evropa po vsebinskih sklopih.

VSEBINSKI SKLOP	ŠT. POJAVITEV GLEDENA SKLOP (21)	100%
Spoznavajmo zgodovino	9	42,86 %
Od prvih zapisov do tiskane knjige	7	33,33 %
Človek ustvarja, razmišlja	4	19,05 %
Začetki znanosti	0	0
Način življenja	1	4,76 %
Kulturna dediščina, šege in navade	0	0

‘Evropa’ in njene izpeljanke se najpogosteje rabijo v dveh vsebinskih sklopih: *Spoznavajmo zgodovino* (9) in *Od prvih zapisov do tiskane knjige* (7). Sledita sklopa *Človek razmišlja in ustvarja* (4) in *Način življenja* z eno samo pojavitvijo.

Tabela 11: Pregled rabe pojma Evropa (vse pojavitve).

Evropa-izpeljanke	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	kult. raba	Σ
Evropa	0	12 70,59%	4 23,53%	1 5,88%	17 100 %
Evropejec, -ka	0	2 100%	0	0	2 100 %
evropski, -a, -o	0	2 100%	0	0	2 100 %

Tabela 12: Pregled rabe pridevnikov ob pojmu Evropa.

pridevniki	Σ
južna/Južna*	0
severna/Severna*	0
vzhodna/Vzhodna*	0
zahodna/Zahodna*	1 100 %
srednja/Srednja*	0
sodobna, današnja, moderna	1 100 %
vsa	0

pridevniki	Σ
srednjeveška	1 100%

Pojem Evropa in njegove izpeljanke ('evropski', Evropejec') se v učbeniku najpogosteje rabijo v *geografskem smislu*, srečamo pa tudi nekaj primerov, kjer lahko govorimo o nedvoumni *geopolitični rabi* pojma Evropa (npr. *Karavane bojevnikov so se premikale po ozemlju takratne Evrope* ali misel o tem, da so ljudstva močno spreminjala *podobo Evrope*). Pomenljiva pri omenjenih rabah je zlasti okoliščina, da se na istem mestu rabi pojem Evropa tudi v *geografskem smislu*, a semantične distinkcije niso z ničemer nakazane, temveč bi jih morali učenci rekonstruirati sami iz sobesedila.

V okviru rabe pridevnikov, ki zaznamujejo geografsko področje, najdemo le en primer (,zahodna Evropa'), ki bi ga kljub zapisovanju z malo začetnico lahko razumeli v *geografskem smislu* specifičnega dela Evrope. Kot je mogoče razbrati iz zgornje razpredelnice, je raba pridevnikov zelo skopa. Med tremi primeri sta vendarle nekoliko posebni dve rabi, ki bolj kot geopolitično zaznamujeta historično-kronološko perspektivo (tj. ,srednjeveška' in ,današnja Evropa').

Akterji

Tabela 13: Pregled akterjev (geopolitični).

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (20)	100 %
Rimljani	2	10%
Germani	1	5%
Huni	1	5%
Obri	1	5%
Slovani	1	5%
Ogri	1	5%
Evropejci	1	5%
nova ljudstva	1	5%
evropske države	1	5%
Feničani	1	5%
Grki	1	5%
Etruščani	1	5%
Grki	1	5%
(prebivalci) Evrope	2	5%
Vandali	1	5%

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (20)	100 %
Vikingi	1	5%
Madžari	1	5%
Evropa	1	5%

Tabela 14: Pregled akterjev (družbeni položaji).

DRUŽBENI POLOŽAJI	ŠT. POJAVITEV (10)	100 %
karavane bojnikov (z ženami in otroki)	1	10 %
novi naseljenci	1	10 %
(prebivalci) Kitajske	1	10 %
pismeni	1	10 %
nepismeni	1	10 %
cerkev	1	10 %
cerkvene šole	1	10 %
mestne šole	1	10 %
univerze	1	10 %
študentje	1	10 %

Tabela 15: Pregled akterjev (ne-evropski).

NE-EVROPSKI	ŠT. POJAVITEV (5)	100%
barbarska ljudstva	1	20%
Arabci	3	60%
Turki	1	20%

Tabela 16: Pregled akterjev (individualni).

INDIVIDUALNI	ŠT. POJAVITEV	%
0	0	0

Vrednote

DRUŽBENE SPREMEMBE: preseljevanje ljudstev, nastanek novih držav, korak nazaj v razvoju, odkritje novih celin, vojaški spopadi, sprememba načina življenja, vdori, priseljevanja ljudstev, stalni spopadi, prevlada, oblast, zastoj gradnje, redka poseljenost, slaba prometna povezanost; kultura zidanja gradov, razvoj mest

DOGODKI: /

OBČEČLOVEŠKE: geografska odkritja, nova podoba sveta, miselnost, razum, tehnika, umetnost, iznajdba pisave, sporočanje, komunikacija, kultura pisanja, prenos postopkov izdelave materialov za pisanje, razmah tiskarstva, dostopnost knjig, razvoj novičarstva, prenos informacij, oblike izobraževanje, znanje, pismenost, izobrazba; kritika: pismenost in izobrazba privilegij ozkega kroga

DRUŽBENA STANJA: razgibano dogajanje, podoba današnje Evrope, nizka stopnja pismenosti

LIBERALNE: /

KULTURNE: kritika: preprost način življenja in gospodarjenja; polastitev bogastva

EMOCIONALNE: vznemirljiv čas

EVRO-ATLANTSKE: /

SOCIALISTIČNE: /

Seznam mest pojavitev in njihova okvirna opredelitev

I. vsebinski sklop/tema: SPOZNAVAJMO ZGODOVINO

– naslov: Zgodovinska obdobja

– akterji: karavane bojevnikov (z ženami in otroki), Rimljani, barbar-ska ljudstva, Germani, Huni, Obri, Slovani, Ogri, Arabci, novi naseljenci, Evropejci, nova ljudstva, evropske države

– vrednote: vrste družbenih sprememb (preseljevanje ljudstev, nastanek novih držav; korak nazaj v razvoju; odkritje novih celin; vojaški spopadi, sprememba načina življenja), občečloveške (geografska odkritja, nova podoba sveta, miselnost, razum, tehnika, umetnost) liberalne (kritika: preprost način življenja in gospodarjenja; polastitev bogastva)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: risbe (kužne bolezni); foto (slika časopisa – Bellov izum telefona)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 13 (osrednje besedilo): Srednji vek

Začetek srednjega veka je bil v Evropi zelo razgiban, saj so potekala velika preseljevanja ljudstev. Karavane bojevnikov se z ženami, otroki in živino na škripajočih vozovih premikale po ozemlju takratne Evrope in iskale nov, za življenje primernejši dom. Ta ljudstva, ki so jih Rimljani imeno-

vali barbarska, so bili: Germani, Huni, Obri, Slovani, Ogri, Arabci. Vsi so močno spreminjali podobo Evrope. Nastale so nove države, ki si zaradi preprostega življenja in načina gospodarjenja novih naseljencev pomenile korak nazaj v razvoju velikega dela predvsem zahodne Evrope.

b) str. 13 (osrednje besedilo): Novi vek

Začetek novega veka postavljamo v leto 1492, ko so Evropejci odkrili nove celine in se spoznali z novimi ljudstvi, ki so živel v Ameriki, Oceaniji in Avstraliji. Geografska odkritja so imela velik pomen, ker so človeštvu razkrila novo podobo sveta in Evropa je postala v očeh Evropejca bistveno »manjša«. Temeljito se je pričelo spreminjati vsakdanje življenje, človekova miselnost se je obrnila k razumu, tehniki in umetnosti. Vse to je v naslednjih stoletjih povsem spremenilo podobo sveta in način življenja ljudi. Nekatere evropske države, ki so se želele polastiti bogastva, so zavladale velikemu delu sveta, ker je sprožilo tudi številne vojaške spopade.

c) str. 14 (pojasnilo izrazov): **Kuga (črna smrt)**: bolezen, ki se je v srednjem veku širila po Evropi.

II. vsebinski sklop/tema: OD PRVIH ZAPISOV DO TISKANE KNJIGE

- naslov: Začetki pisave
- akterji: Feničani, Grki, Etruščani, Rimljani
- vrednote: občečloveške (iznajdba pisave, sporočanje, komunikacija)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slike (primeri različnih pisav, primer besedila v cirilici)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

a) str. 17 (osrednje besedilo): Razvoj črkovne pisave

Feničani, prebivalci Fenicije, dežele na ozkem priobalnem pasu vzhodnega Sredozemlja, ki je imela številne kolonije ob Sredozemskem morju, so na svojih potovanjih spoznali egipčanske hieroglife in klinopis. Iz praktičnih potreb, da bi se lažje razumeli s številnimi ljudstvi sveta, so Feničani črkopis poenostavili. /.../ Grki so feničanski alfabet izpopolnili tako, da so dodali samoglasnike. Nastal je **grški alfabet**, ki so ga Etruščani posredovali Rimljanom in preko Rima se je razširil v Evropo in svet. Pisava je omogočila sporočanje skozi prostor in čas. Z njeno pomočjo se je ohranilo, kar so ljudje znali in zapisali.

b) str. 17 (komentar pod sliko): Danes po vsem svetu večinoma uporabljajo črkovno pisavo. Ob najbolj razširjeni latinici, se je razvila še cirilica, ki je druga najbolj razširjena pisava predvsem v vzhodnem delu Evrope.

III. vsebinski sklop/tema: OD PRVIH ZAPISOV DO TISKANE KNJIGE

- naslov: Na kaj in s čim so pisali
- akterji: Grki, (prebivalci) Kitajske, (prebivalci) Evrope, Arabci
- vrednote: občečloveške (kultura pisanja, prenos postopkov izdelave materialov za pisanje)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: foto (primer papirusa, glinene ploščice), fotografija (klinopis)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 18 (osrednje besedilo): Grki so pisali tudi na voščene tablice, ki so jih izdelali tako, da so kos deske v sredini izdolbli in vdolbino napolnili z raztopljenim voskom. Podobne tablice so v Evropi uporabljali še do 18. stoletja. /.../

Okrog leta 105 so na Kitajskem izumili **papir**. Izdelovali so ga po posebnem postopku iz bambusa, starih cunj in lubja murve. Za tiskanje na papir so uporabljali preproste, lesene šablone. V Evropi je papir v 14. stoletju zamenjal drag pergament, na katerega so v glavnem pisali državne listine, kronike in urbarje.

Postopek za izdelavo papirja so v Evropo prinesli Arabci. Večje količine papirja so začeli proizvajati šele po iznajdbi papirnega stroja v začetku 19. stoletja. Nastale so prve tovarne papirja, ki so izpodrinile ročno izdelavo papirja.

IV. vsebinski sklop/tema: OD PRVIH ZAPISOV DO TISKANE KNJIGE

- naslov: Od prvih zapisov do tiskane knjige
- akterji: (prebivalci) Evrope, pismeni, nepismeni
- vrednote: občečloveške (razmah tiskarstva, dostopnost knjig, razvoj novičarstva, prenos informacij)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slike (Katekizem, Abecednik, Primož Trubar)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 22 (osrednje besedilo): Prvi tisk s premičnimi črkami

Razmah tiskarstva po Evropi se je začel v 15. stoletju, ko so bile v številnih evropskih mestih ustanovljene prve tiskarne. Do konca leta 1500 jih

je bilo samo v Benetkah že 150. V teh tiskarnah je bilo natisnjenih okrog 4000 knjig. V svet so pošiljale tudi veliko količino letakov in listov z novicami, ki so bile predhodnice današnjih časopisov. Knjige so torej postale dostopne vsem, ki so znali brati, ti pa so z vsebino seznanjali tudi nepismene.

V. vsebinski sklop/tema: ČLOVEK USTVARJA, RAZMIŠLJA

– naslov: Gradbene stvaritve srednjega veka

– akterji: Vandali, Vikingi, Madžari, Arabci, Turki

– vrednote: vrste družbenih sprememb (vdori, priseljevanja ljudstev, stalni spopadi, prevlada, oblast, zastoj gradnje, redka poseljenost, slaba prometna povezanost; kultura zidanja gradov), vrste stanj (razgibano dogajanje, podoba današnje Evrope) emocionalne (vznemirljiv čas)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: foto (primeri tipov hiš)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 27 (osrednje besedilo): Srednji vek je bil v Evropi čas razgibanega dogajanja, na katero so vplivali vdori ljudstev (Vandali, Vikingi, Madžari, Arabci, Turki) ter stalni spopadi za prevlado in oblast. S propadom rimske države je zamrla gradnja cest, mest, med priseljevanjem ljudstev in med stalnimi spopadi pa so bila številna mesta, ceste in mostovi uničeni.

Za sprehod po srednjeveški Evropi bi si zato morali vzeti veliko časa, kajti poti so bile večinoma slabe, naseljenost pokrajine pa redka. Nasploh je bil to vznemirljiv čas, v katerem je nastajala podoba današnje Evrope.

b) str. 28 (komentar pod risbo – grad): Srednjeveški gradovi

Gradove so v Evropi začeli zidati v 8. stoletju in so jih gradili do 17. stoletja. To je bil pravzaprav stolp, v njem je živel graščak z družino. Obzidan je bil z visokim obzidjem, skozenj so vodila velika grajska vrata in več obrambnih stolpov. Gradovi so večinoma imeli svoje cerkve oz. kapele.

VI. vsebinski sklop/tema: NAČIN ŽIVLJENJA

– naslov: Vzgoja in izobraževanje nekoč in danes

– akterji: cerkev, cerkvene šole, mestne šole, Evropa, univerze, študentje

– vrednote: vrste družbenih sprememb (razvoj mest), občečloveške (oblike izobraževanje, znanje, pismenost, izobrazba; kritika: pismenost in izobrazba privilegij ozkega kroga), vrste stanj (nizka stopnja pismenosti)

- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: foto (rimska šola – relief)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 48 (osrednje besedilo): Nosilec šolske izobrazbe v **srednjem veku** je bila cerkev, ki je postavila prve šolske sisteme osnovnega in srednjega šolstva. **Cerkvene šole** so učence pripravljale na duhovniški poklic. Pismenost in izobrazba sta bili privilegij ozkega kroga ljudi. V 12. in 13. stoletju so z razvojem mest nastale **mestne šole**, ki so učile obrtne veščine, veščine trgovanja in drugih služb. V Evropi je bilo takrat malo pismenih ljudi. Univerze v današnjem smislu so nastale v 18. stoletju. Tam so študentje pridobivali filozofska znanja, nato so se lahko odločali za pravo, medicino ali teološko fakultete.

Vasilij Melik in Ferdo Gestrin: Zgodovina za 7. razred

Splošne značilnosti

Razred: 7. razred osemletne osnovne šole

Vsebina in značilnosti pojavitev: Učbenik je osredinjen na obravnavo zgodovinskih dogodkov v obdobju med 18. in začetkom 20. stoletja. ‚Evropa‘ in njene izpeljanke se pojavljajo zlasti v vsebinskih sklopih, ki obravnavajo Evropo kot »prostor ključnih družbeno političnih dogodkov« bodisi v smislu »evropske zgodovine« ali »svetovne zgodovine«. ¹ Poglavlja, ki so v celoti posvečena dogajanju v evropskem prostoru, dogodke, kot so revolucije in delavska gibanja ter prva svetovna vojna na različnih območjih Evrope, obravnavajo kot elemente, ki »Evropo« kot skupni prostor konstruirajo. O tem priča tudi razmeroma veliko število geopolitičnih zemljevidov Evrope, ki spremljajo omenjene vsebine in v okviru katerih se pojem Evropa pogosto tudi eksplicitno pojavlja kot del napisa in/ali komentarja. Na drugi strani se omembe ‚Evrope‘ in njenih izpeljank v kontekstu svetovne zgodovine navezujejo na primerjavo dogodkov v evropskem prostoru s tistimi izven Evrope (zlasti kot prikaz družbenega in gospodarskega razvoja Evrope proti Ameriki) ter na prikaz imperialistične politike držav evropskega prostora v azijskem, južno ameriškem in afriškem območju.

¹ V učbeniku je vsaj tretjina snovi posvečena obravnavi zgodovine posameznih jugoslovanskih narodov od 18. do začetka 20. stol.

Statistika pojavitev

Tabela 1: Pregled rabe pojma Evropa glede na vsebinske sklope.

Evropa in izpeljanke	število vsebinskih sklopov	število strani	vrsta pojavitev						Σ
			osr. bes.	str. povz.	kom.	nal.	poj. izr.	nasl.	
Melik in Gestrin (1983)	6/14 42,86 %	27/151 17,88 %	36 75 %	1 2,1 %	5 10,42 %	5 10,42 %	0	1 2,1 %	48 100 %

Pojem Evropa se pojavlja v 6 vsebinskih sklopih od skupno 14, in sicer na 27 straneh od skupaj 151 strani, kolikor jih obsega učbenik. V okviru vrste pojavitev lahko najdemo daleč največ primerov, ko se 'Evropa' in njene izpeljanke pojavljajo kot del osrednjega besedila (36 pojavitev), sledijo jim pojavitve v obliki komentarja oziroma napisa pod slikovnim materialom (5) ter enako število pojavitev (5) v okviru nalog. Po eno pojavitev srečamo v obliki naslova in stranskega povzetka. V obliki pojasnil neznanih izrazov se pojem Evropa ne pojavlja.

Tabela 2: Podrobnejši pregled rabe pojma Evropa po vsebinskih sklopih.

VSEBINSKI SKLOP	ŠT. POJAVITEV GLEDE NA SKLOP (48)	100 %
Svet sredi 18. stoletja	0	0
Razsvetljenske reforme in začetki narodnega prebujenja na Slovenskem	0	0
Ameriška in francoska buržoazna revolucija	5	10,42 %
Ilirske province	0	0
Prva srbska vstaja	0	0
Evropa v letih 1815 do 1848	13	27,1 %
Narodna gibanja jugoslovanskih narodov v predmarčni dobi v Avstriji	0	0
Boji jugoslovanskih narodov proti Turkom	0	0
Revolucionarno leto 1848	4	8,33 %
Delavski razred se prebuja in organizira	6	12,5 %
Boj za narodne pravice in enakopravnost pod Avstro-Ogrsko	0	0
Uničenje turške oblasti na Balkanu	0	0
Prehod v imperializem	16	33,33 %
Prva svetovna vojna	4	8,33 %

‘Evropa’ in njene izpeljanke se najpogosteje rabijo v dveh vsebinskih sklopih, in sicer zasledimo 13 pojavitev v okviru sklopa *Evropa v letih 1815 do 1848* ter še nekoliko več, to je 16 pojavitev v okviru sklopa *Prehod v imperializem*. Pojem Evropa se skorajda enakovredno zastopan pojavi še v štirih sklopih: *Ameriška in francoska buržoazna revolucija* (5 pojavitev), *Revolucionarno leto 1848* (4 pojavitve), *Delavski razred se prebuja in organizira* (6 pojavitev) ter *Prva svetovna vojna* (4 pojavitve). Razloge za odstopanje v številu pojavitev dveh omenjenih sklopov gre iskati v tematiki, ki jo obravnavata: medtem ko je vsebinski sklop *Evropa v letih 1815 do 1848* v celoti osredinjen na obravnavno dogodkov v evropskem prostoru, so poglavja v okviru sklopa *Prehod v imperializem* z evropskim prostorom tesno povezana, saj poleg primerjalnega orisa družbeno političnih razmer v Evropi in ZDA obravnavajo zlasti kolonizacijo afriškega in azijskega območja kot dejanje evropskih držav ali »Evrope«.

Tabela 3: Pregled rabe pojma Evropa (vse pojavitve).

Evropa-izpeljanke	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	kult. raba	Σ
Evropa	0	16 51,61 %	15 48,39 %	0	31 100 %
Evropejec, -ka	0	0	0	0	0
evropski, -a, -o	0	13 76,47 %	4 23,53 %	0	17 100 %

Tabela 4: Pregled rabe pridevnikov ob pojmu Evropa.

pridevniki	Σ
južna/Južna*	1 100 %
severna/Severna*	0
vzhodna/Vzhodna*	4 100 %
zahodna/Zahodna*	0
srednja/Srednja*	1 100 %
sodobna, današnja, moderna	0
vsa	1 100 %
celinska	1 100 %

Glavna značilnost v rabi pojma Evropa na ravni pojavitev je skoraj enakovredna raba v geografskem (16 pojavitev) in geopolitičnem smislu (15 pojavitev). To bi lahko pojasnili z usmeritvijo učbenika, da izbrano zgodovinsko obdobje med 18. in 20. stoletjem poudarjeno prikazuje kot pregled družbeno političnih dogodkov, ki so vpisani v Evropo kot *specifično geopolitično regijo* (npr. Evropa 19. stoletja; zahodna Evropa itn.). Geografske rabe pojma se bolj ali manj omejujejo na prikaz Evrope kot geografskega območja, kjer se odvijajo izbrani dogodki (npr. evropska celina, Vzhodna Evropa, Srednja Evropa), medtem ko geopolitične rabe Evropo prikazujejo kot *prostor specifičnih kulturnih in gospodarskih tradicij*, ki zamejujejo bodisi prostore »znotraj Evrope« (npr. fevdalna oziroma stara Evropa proti revolucionarni Evropi; Evropa v letih 1815–48 proti Evropi 1849; zahodna Evropa proti vzhodni Evropi; t. i. celinska Evropa proti Angliji) bodisi tako pojmovano Evropo (ali njene sestavne dele) predstavljajo *v odnosu do ne-Evrope* (npr. zahodna Evropa proti ZDA; evropske države, evropske velesile proti azijskim deželam).

Druga zanimivost je obseg, ki ga zaznamuje pojem Evropa. V učbeniku sicer vse zamejitve, do kod naj bi segala Evropa, niso eksplicitno podane, je pa iz sobesedila mogoče razbrati, kaj v konkretnem primeru obsega, denimo »fevdalna Evropa« oz. »stara Evropa«, kaj je obsegala v letu 1815, katere (današnje) države predstavljajo zlasti »zahodno« in »vzhodno Evropo« in katere zaznamujejo »evropske velesile«. Iz rabe pojma Evrope je mogoče zelo jasno razbrati tudi, da v »evropski prostor« sodita Rusija (kot del t. i. evropskega vzhoda) in Turčija. Pri slednji zasledimo dve različni rabi: prva Turčijo skupaj z Rusijo v celoti opredeljuje kot vzhod Evrope (npr. *Na vzhodu Evrope pa sta se vse do 20. stoletjadve veliki absolutni monarhiji, Rusija in Turčija*), medtem ko druga raba Turčijo le deloma ali še raje navidezno pojmuje kot del Evrope. V sintagmi »evropska Turčija« je vsebovano namreč le tisto območje, kar je v okviru učbenika že v izhodišču pojmovano kot Evropa (tj. Balkanski polotok in Grčija) in ga je (sicer ne-evropska) Turčija osvojila naknadno (npr. *V evropski Turčiji se je leta 1815 drugič osvobodila Srbija, 1821 pa je prišlo go grške osvobodilne vojne, ki je pripeljala do samostojne grške države*).

Akterji

Tabela 5: Pregled akterjev (geopolitični).

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (38)	100 %
angleška vlada	1	2,63 %

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (38)	100 %
pariško prebivalstvo	1	2,63 %
jakobinci	1	2,63 %
(francoski) kralj	1	2,63 %
(francoska) skupščina	1	2,63 %
(francoska) armada	1	2,63 %
predstavniki fevdalnih držav	1	2,63 %
predstavniki Anglije	1	2,63 %
»sveta zveza«	1	2,63 %
reakcionarne sile, reakcija	1	2,63 %
napredne sile	1	2,63 %
pariško ljudstvo	1	2,63 %
evropske dežele	1	2,63 %
zastopniki slovanskih narodov	1	2,63 %
Prusija	1	2,63 %
Avstrija	1	2,63 %
evropski narodi	1	2,63 %
nemški narod	1	2,63 %
italijanski narod	1	2,63 %
Anglija	2	5,26 %
evropske vesile	1	2,63 %
Angleži	2	5,26 %
evropsko prebivalstvo	1	2,63 %
Evropa	2	5,26 %
kolonialne sile	1	2,63 %
evropske države	2	5,26 %
Rusija	1	2,63 %
Turčija ²	2	5,26 %
nemška socialno demokratična stranka	1	2,63 %
evropske delavske stranke	1	2,63 %
Nemčija	1	2,63 %
nasprotne sile ³	1	2,63 %
antantni zavezniki	1	2,63 %

2 Turčija je v učbeniku obravnavana kot del evropskega prostora.

3 Mišljeni so predstavniki evropskih držav.

Tabela 6: Pregled akterjev (družbeni položaji).

DRUŽBENI POLOŽAJI	ŠT. POJAVITEV (15)	100 %
izseljenci iz raznih evropskih dežel	1	6,67 %
plemstvo	1	6,67 %
cerkveni krogi	1	6,67 %
osvobodilna gibanja	1	6,67 %
meščanstvo	1	6,67 %
narodna skupnost	1	6,67 %
revolucija ⁴	1	6,67 %
industrijska revolucija	1	6,67 %
delavstvo	1	6,67 %
borci revolucije	1	6,67 %
kapitalistično gospodarstvo ⁵	1	6,67 %
vojska	1	6,67 %
meščanske stranke	1	6,67 %
delavske stranke	1	6,67 %
delavska gibanja	1	6,67 %

Tabela 7: Pregled akterjev (ne-evropski).

NE-EVROPSKI	ŠT. POJAVITEV (6)	100 %
angleške kolonije v Severni Ameriki	1	16,67 %
azijske države	1	16,67 %
Japonska	1	16,67 %
domačini	1	16,67 %
ameriške države	1	16,67 %
Arabci	1	16,67 %

Tabela 8: Pregled akterjev (individualni).

INDIVIDUALNI	ŠT. POJAVITEV (3)	100 %
Napoleon	2	66,67
Napoleon III.	1	33,33

⁴ Mišljena so revolucionarna gibanja.

⁵ Metonimija za 'predstavniki kapitalizma'.

Vrednote

DRUŽBENE SPREMEMBE: spremembe(3), novo obdobje(2), upor(4), prihodnost (2), razvoj(2), zmaga reakcije, širjenje industrijske revolucije, revolucionarne novosti, boj, zedinjenje narodov, zmaga narodnostnega načela, napredovanje kapitalističnega gospodarstva, vpliv novih izumov in znanstvenih odkritij, vpliv evropskih velesil v Aziji, naseljevanje, gospodarska in vojaška tekma, uveljavitev parlamentarne vladavine, razvoj Nemčije

DOGODKI: obglavljenje (francoskega) kralja, dunajski kongres, upiranje buržoazije, zahteve večjih in manjših evropskih narodov po družbenih spremembah, prevrat, državni udar, poseg vojske, vladni pritisk, sarajevski atentat, vojna izven Evrope

OBČEČLOVEŠKE: življenje (2), resnica(2), akcija(2), humanizem, liberalizem

DRUŽBENA STANJA: kriza, vrenje (3), razhajanja (3), protesti, zaostrovanje (3), demonstracije, protesti, ohranitev dveh absolutnih monarhij, gospodarjenje meščanskih strank v parlamentih, zaostala državna ureditev, nasprotja med velesilami, položaj Anglije

LIBERALNE: demokracija, tržna ekonomija, svobodne volitve, svoboda tiska, svoboda izražanja mnenj, enakopravnost, svoboda združevanja, svoboda, enakost, bratstvo, pravice delavcev, boj ljudstva, zmaga svobode in demokracije, svobodno izražena volja, volitve, splošna volilna pravica, večja revolucionarnost

KULTURNE: /

EMOCIONALNE: »krvavo zatreti«, spretna politika, nagel napredek, krutost, (za)gospodariti

EVRO-ATLANTSKE: /

SOCIALISTIČNE: svoboda, enakost, bratstvo, pravice delavcev, boj ljudstva

KRITIKA DRUŽBENE NEENAKOSTI: /

Seznam mest pojavitev in njihova okvirna opredelitev

I. vsebinski sklop/tema: AMERIŠKA IN FRANCOSKA BURŽOAZNA REVOLUCIJA

– naslov:

- akterji: angleške kolonije v Severni Ameriki, angleška vlada, izseljenci iz raznih evropskih dežel, pariško prebivalstvo, jakobinci, kralj, skupščina, armada, Napoleon

- vrednote: vrsta družbenih sprememb (spremembe, novo obdobje, upor, prihodnost, razvoj), občečloveške vrednote (življenje, resnica, akcija, humanizem), vrsta stanja (kriza, vrenje, razhajanja, protesti, zaostrovanje), liberalne vrednote (demokracija, tržna ekonomija, svobodne volitve mogoče še kaj), vrsta dogodka (obglavljenje kralja)

- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

- slikovni material: fotografija (»obglavljanje Ludvika XVI.«, »Karikatura revolucije«)

- št. strani: 5

- izbrano besedilo:

a) str. 20 (osrednje besedilo): V drugi polovici 18. stoletja so prišle angleške kolonije v Severni Ameriki v spor z angleško vlado. Njihovo prebivalstvo so bili izseljenci iz raznih evropskih dežel, zlasti iz Velike Britanije in Irske.

b) str. 25–26 (osrednje besedilo): Med pariškim prebivalstvom, ki je trpelo pomanjkanje, so jakobinske ideje dobivale vedno več privrženecv. Zakonodajna skupščina je kralja odstavila in proglasila republiko (22. Septembra 1792). Očitala je kralju, da je hotel pobegniti in da je veleizdajalec. Izdali so novo ustavo. Bila je mnogo bolj demokratična, uvedla je splošno moško volilno pravico. Vso oblast je po ustavi imela skupščina, ki je imenovala konvent. Konvent je nato kralja zaradi veleizdaje obsodil na smrt (1793) in ga dal obglaviti z giljotino, novo pripravo za obglavljanje. Odstavitev in usmrnitev kralja je v fevdalni Evropi močno odjeknila.

c) str. 27 (komentar pod sliko): Karikatura francoske revolucije in stare Evrope (cesar Jožef II., papež, španski kralj).

č) str. 28 (osrednje besedilo): Jakobinci so preuredili tudi vojsko. /.../ V novi armadi je mogel vsakdo doseči najvišji vojaški čin, če je bil sposoben. /.../ Nastala je cela vrsta revolucionarnih pesmi, ki so spremljale vojake v boju proti fevdalni Evropi. Najbolj priljubljena pesem je bila marseljeza, ki je dobila ime po bataljonu iz Marseilla, ki jo je prvi pel v Parizu.

d) str. 30 (osrednje besedilo): Vojne proti revoluciji so sedaj prerasle v vojne proti Napoleonu. V teh vojnah je Napoleon razširil oblast Francije po velikem delu Evrope od Španije do Rusije.

II. vsebinski sklop/tema: EVROPA V LETIH 1815 DO 1848

– naslov:

– akterji: predstavniki fevdalnih držav in Anglije, Napoleon, »sveta zveza«, plemstvo, cerkveni krogi, osvobodilna gibanja, reakcionarne sile, meščanstvo, narodna skupnost, napredne sile

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (spremembe, novo obdobje, upor, prihodnost, razvoj), občečloveške vrednote (življenje, resnica, akcija, liberalizem), vrsta stanja (vrenje, razhajanja, zaostrovanje), liberalne vrednote (svoboda tiska, svoboda izražanja mnenj, enakopravnost), vrsta dogodka (dunajski kongres, upiranje buržoazije)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: zemljevid (»Evropa za Napoleona«, »Evropa 1815 (Dunajski kongres)«, »karta železnic v Evropi leta 1848«)

– št. strani: 5

– izbrano besedilo:

a) str. 40 (stranski povzetek): Dunajski kongres in preureditev Evrope

b) str. 40–41 (osrednje besedilo): Predstavniki zmagovitih fevdalnih držav in Anglije so se po zmagi nad Napoleonom zbrali na Dunaju (1815). Na kongresu so uredili Evropo po svoje. Postavili so na prestole stare vladarske rodbine. Ponekod so obnovili stanje, kakor je bilo pred francosko revolucijo, marsikje pa so Napoleonove vojne pustile trajne posledice. Francija je dobila v glavnem svoje predrevolucijske meje. Ozemlje današnje Belgije, Nizozemske in Luxembourgja je bilo združeno v eno državo, Nizozemsko kraljestvo. Rimsko nemško cesarstvo bi bilo obnovljeno. Namesto njega je bila ustvarjena rahla zveza skoraj 40 neodvisnih nemških držav in državic, tako imenovana Nemška zveza. Predsedstvo v tej zvezi je bilo dano Avstriji. Avstrija je bila član Nemške zveze za svoje češke, nemške (avstrijske) in slovenske dežele. V Italiji je Avstrija dobila Lombardijo in Benečijo, sicer pa so bile v Italiji v glavnem obnovljene države izpred francoske revolucije. Na evropskem vzhodu se je močno okrepila Rusija, glavni zmagovalec nad Napoleonom. Dobila je Finsko in glavni del nekdanje Poljske z Varšavo.

/.../

Glavne fevdalne države, Avstrija, Prusija in Rusija, so se nato povežale v tako imenovano »Sveto zvezo«. Sklenile so, da bodo varovale stanje, kakršnega so ustvarili na dunajskem kongresu, a hkrati, da se bodo bojevale proti revoluciji povsod, kjerkoli bi do nje prišlo. V Evropi je nastopila doba reakcije.

c) str. 45 (osrednje besedilo): Ponekod prej drugod pozneje so se začela med narodi, ki so bili pod tujo oblastjo, razvijati tudi osvobodilna gibanja. V latinski Ameriki so že med Napoleonovimi vojskami v Evropi nastala gibanja za neodvisnost. Iz španskih in portugalskih kolonij so nastale samostojne države. V evropski Turčiji se je leta 1815 drugič osvobodila Srbija, 1821 pa je prišlo do grške osvobodilne vojne, ki je pripeljala do samostojne grške države. V Španiji in nekaterih italijanskih državah je prišlo v dvajsetih letih do revolucij. Sveta zveza jih je z vojaško silo zadušila.

č) str. 45 (vaje): Evropa v letih 1815 – 1848: Opiši novo ureditev Evrope po Dunajskem kongresu! Označi »Sveto zavezo«, njeno nalogo ter pomen! Katere so bile reakcionarne sile v takratni Evropi? Kaj so hotele? Katere so bile napredne sile in za kaj so se borile? Naštej uspešne revolucije v prvi polovici 19. stoletja!

III. vsebinski sklop/tema: REVOLUCIONARNO LETO 1848

– naslov:

– akterji: revolucija, pariško ljudstvo, evropske dežele, zastopniki slovanskih narodov, reakcija, Napoleon III.

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (upor, spremembe, zmaga reakcije), vrsta stanja (vrenje, razhajanja, demonstracije, protesti), liberalne vrednote (svoboda združevanja, svoboda, enakost, bratstvo), vrsta dogodka (zahteve večjih in manjših evropskih narodov po družbenih spremembah)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Manifestacije na Dunaju leta 1848«, »Poslanci vstopajo v frankfurtski parlament«)

– št. strani: 4

– izbrano besedilo:

a) str. 66 (osrednje besedilo): Leta 1848 je prišlo v Evropi do novih revolucij. Januarja 1848 je izbruhnila revolucija v južni Italiji, naslednji mesec se je uprlo pariško ljudstvo. Začela se je februarska revolucija.

b) str. 67 (osrednje besedilo): Februarska revolucija je sprožila še druge revolucije v evropskih deželah, zlasti v raznih italijanskih in nemških državah ter v Avstriji.

c) str. 71 (osrednje besedilo): Konec maja so prišli zastopniki vseh slovanskih narodov habsburške monarhije v Prago na slovanski kongres, da bi se povezali in tako lažje uresničili svoje zahteve. Na kongres je prišlo prek 300 ljudi, med njimi nad 40 Jugoslovanov, od teh štirje Slovenci. Izdelali so manifest evropskim narodom, v katerem so poudarili, naj veljajo svobo-

da, enakost in bratstvo – gesla francoske revolucije – ne le za posameznega človeka, ampak tudi za vse narode, velike in majhne.

č) str. 73 (osrednje besedilo): Kakor v Avstriji tako je zmagala reakcija tudi v ostali Evropi. V Franciji je republiko zamenjalo cesarstvo Napoleonevega nečaka Napoleona III., v Italiji in Nemčiji pa so bile obnovljene razmere pred revolucijo. Vendar pa zgodovinskega razvoja ni bilo mogoče zaustaviti. Reakcija je bila prisiljena znova popuščati, neke prej, drugod pozneje.

IV. vsebinski sklop/tema: DELAVSKI RAZRED SE PREBUJA IN ORGANIZIRA

– naslov:

– akterji: industrijska revolucija, delavstvo, borci revolucije, Prusija, Avstrija, evropski narodi, nemški in italijanski narod

– vrednote: vrste družbenih sprememb (širjenje industrijske revolucije, revolucionarne novosti, boj, zedinjenje narodov, zmaga narodnostnega načela), liberalne (pravice delavcev, boj ljudstva, zmaga svobode in demokracije), emocionalne (»krvavo zatreti«, spretna politika)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Prvi parnik v ZDA (Fultonov »Clermont«)«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 75 (osrednje besedilo): Industrijska revolucija, ki se je začela v drugi polovici 18. stoletja v Angliji, se je v začetku 19. stoletja razširila tudi po celinski Evropi iz Francije proti vzhodu. Osvobojena fevdalnih vezi pa se je po letu 1848 začela industrijska revolucija hitreje širiti tudi po srednji Evropi.

b) str. 75 (osrednje besedilo): Izreden pomen za razvoj gospodarstva sta imeli tudi dve revolucionarni novosti v prometu: parniki in železnice. Po več različnih poskusih se je leta 1807 prvič uveljavil parnik v Združenih državah ameriških (ZDA). Že leta 1818 je bil v Trstu splavljen prvi parnik v Jadranskem morju, last konzula ZDA. Prvi vlak s parno lokomotivo je vozil 1825 v Angliji s hitrostjo okoli 10 km na uro, deset let kasneje pa prvi na evropski celine.

c) str. 78 (osrednje besedilo): V letu 1848 je bilo delavstvo po vsej Evropi v prvih vrstah borcev revolucije. Tedaj so se junaško borili za svoje pravi-

ce zlasti pariški delavci. Toda njihovo gibanje je krvavo zatrla buržoazija. V času, ko se je buržoazija še bojevala s fevdalno reakcijo, se je torej že javljal tudi nov razredni boj: boj proletariata z buržoazijo.

č) str. 84 (osrednje besedilo): Leta 1866 je prišlo do vojne med Prusijo in Italijo na eni ter Avstrijo na drugi strani. Vojno je odločila pruska zmaga nad Avstrijo. Tedaj je Avstrija dokončno izgubila boj za prevlado v Nemčiji. Nemška zveza je bila razpuščena. Italija je dobila Benečijo in z njo tudi Beneško Slovenijo. Hitri vzpon Prusije, ki jo je vodil minister Bismarck, je pomenil nevarnost za Francijo. Že leta 1870 je prišlo do vojne med Prusijo in Francijo, v kateri je bila Francija premagana. Pruski kralj je bil proglašen za nemškega cesarja, pod pruskim vodstvom so se povezale vse nemške države in državnice (izven Avstrije) v novo nemško državo (1871), ki je postala najmočnejša država na evropski celini. Tako je v desetih letih prišlo do zedinjenja dveh velikih evropskih narodov: nemškega in italijanskega.

V. vsebinski sklop/tema: PREHOD V IMPERIALIZEM

– naslov: /

– akterji: kapitalistično gospodarstvo, Anglija, azijske države, evropske velesile, Japonska, Angleži, evropsko prebivalstvo, Evropa, domačini, kolonialne sile, evropske in ameriške države, vojska, Rusija, Turčija, meščanske stranke, delavske stranke, nemška socialno demokratična stranka, evropske delavske stranke, delavska gibanja

– vrednote: vrste družbenih sprememb (napredovanje kapitalističnega gospodarstva, vpliv novih izumov in znanstvenih odkritij, vpliv evropskih velesil v Aziji, naseljevanje, gospodarska in vojaška tekma, upor, uveljavitev parlamentarne vladavine,), vrsta dogodka (prevrat, državni udar, poseg vojske, vladni pritisk), vrsta stanja (ohranitev dveh absolutnih monarhij, gospodarjenje meščanskih strank v parlamentih, zaostala državna ureditev) liberalne (svobodno izražena volja, volitve, splošna volilna pravica, večja revolucionarnost) emocionalne (nagel napredek, krutost, (za)gospodariti)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Avto Daimler-Benz leta 1885«, »Prvo letalo«)

– št. strani: 6

– izbrano besedilo:

a) str. 132 (osrednje besedilo): Kapitalistično gospodarstvo je v zahodni Evropi in v ZDA v 19. stoletju naglo napredovalo. Novi izumi in znanstve-

na odkritja so igrala vedno večjo vlogo. Poleg parnega stroja, ki je bil značilen za industrijsko revolucijo, so začeli zdaj za pogonsko silo uporabljati še elektriko in nafto.

b) str. 136 (osrednje besedilo): V Aziji si je Anglija dokončno podredila ves Indijski polotok in Burmo ter si pridobila postojanke na obalah Arabskega polotoka. Francija je zasedla Indokino (današnji Vietnam, Kampučija in Laos). Rusija je širila svojo posest nad ogromnim ozemljem Centralne Azije vzhodno od Kaspijskega morja in se utrjevala v deželah ob tihomorski obali. Anglija, Francija, Rusija in Nemčija so si od Kitajske izsilile razne postojanke na obali. Vrsta azijskih držav je prišla pod večji ali manjši vpliv evropskih velesil (Perzija, Afganistan, Siam itd.). Popolno izjemo v azijskem razvoju pa je predstavljala Japonska, ki se je edina izmed domačih držav uveljavila kot enakovredna evropskim velesilam, se gospodarsko in vojaško izredno razvila, se polastila Koreje, tekmovala z Rusijo za vpliv v Mandžuriji in premagala Rusijo v vojni leta 1904/5. Avstralijo z Novo Zelandijo so zasedli Angleži. Tu se je naseljevalo evropsko prebivalstvo, tako da danes domačinov skoraj ni več.

Vsak upor domačinov proti kolonialnim silam je bil v tem času brezuspešen in so ga zatrli z večjo ali manjšo krutostjo. Evropske države oziroma Evropa je v tem času, kot še nikdar dotlej, zagospodarila svetu.

c) str. 138 (osrednje besedilo): V drugi polovici 19. stoletja se je v večini evropskih in ameriških držav uveljavila parlamentarna oblika vladavine, prevladovala so še vedno monarhije. V Evropi je bila v začetku 20. stoletja razen Švice republika le še Francija, v novem svetu, Ameriki, pa so se vsepovsod uveljavile republike.

č) str. 138–139 (osrednje besedilo): V nekaterih državah se kljub ustavam in parlamentom ustavno življenje ni moglo uveljaviti. Nепrestano so ga motili prevrati, državni udari in posegi vojske ali pa so bile volitve pod takim vladnim pritiskom, da ni bilo mogoče govoriti o svobodno izraženi volji volilcev. Tako je bilo v večini latinsko ameriških držav (in je še danes) pa tudi ponekod v Evropi, kot npr. pogosto v Španiji in v balkanskih državah.

d) str. 139 (osrednje besedilo): Na vzhodu Evrope pa sta se vse do 20. stoletja dve veliki absolutni monarhiji, Rusija in Turčija. V obeh je prišlo v začetku 20. stoletja do revolucij, v Rusiji leta 1905, v Turčiji leta 1908.

e) str. 139–140 (osrednje besedilo): V parlamentih evropskih držav tega časa so gospodarile meščanske stranke. V Angliji sta se menjavali na oblasti dve stranki, konservativna in liberalna. V ZDA sta vladali republikan-

ska in demokratska stranka. V drugih državah je bilo število strank večje, od skrajne desnice (najbolj konservativnih strank) do skrajne levice (demokratov, radikalov in podobnih struj). Tu so se običajno menjavale na oblasti zveze (koalicije) različnih strank.

f) str. 140 (osrednje besedilo): Poleg meščanskih strank so se začele v parlamentu pojavljati delavske stranke, ki so se večinoma imenovala socialnodemokratske, v Angliji pa je nosila ime laburistična stranka. /.../ Največje parlamentarno zastopstvo v Evropi je imela socialna demokracija v Nemčiji, po številu poslancev največja stranka. Tudi zaradi tega je nemška socialnodemokratska stranka uživala med vsemi evropskimi delavskimi strankami največji ugled.

g) str. 140–141 (osrednje besedilo): Pod vplivom uspehov v nekaterih državah, zlasti v Nemčiji, se je začelo v delavskem gibanju uveljavljati mnenje, da bo delavski razred lahko na miren način prišel na oblast, /.../. Tako sta se v delavskem gibanju vedno bolj začeli uveljavljati dve struji. Prva je poudarjala razredna nasprotja, potrebo po revolucionarnem razrednem boju in Marxova načela, druga pa je zavračala revolucionarnost in nekatere Marxove nauke, poudarjala miren razvoj in politiko reform. Večjo revolucionarnost so ohranila delavska gibanja v deželah, kjer je bil položaj delavcev težji in državna ureditev bolj zaostala, zlasti v Vzhodni in Južni Evropi.

h) str. 141 (vaje): V kateri evropski državi se je najdalj obdržal absolutizem? Primerjaj današnjo karto Evrope s tisto pred prvo svetovno vojno, primerjaj število držav, republik in monarhij!

VI. vsebinski sklop/tema: PRVA SVETOVNA VOJNA

– naslov:

– akterji: Nemčija, evropske države, Anglija, nasprotne sile, Evropa, antantni zavezniki, Angleži, Arabci

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (razvoj Nemčije), vrsta stanja (nasprotja med velesilami, položaj Anglije), vrsta dogodkov (sarajevski atentat, vojna izven Evrope)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: zemljevid (»Evropa pred vojno«), fotografija (»Streški jarek v prvi svetovni vojni«, »Pustošenje v prvi svetovni vojni«)

– št. strani: 4

– izbrano besedilo:

a) str. 142 (osrednje besedilo): Nasprotja med velesilami so v začetku 20. stoletja naglo naraščala. Nemčija se je od vseh evropskih držav najbolj na-

glo razvijala. Začela je ogrožati položaj Anglije, zlasti še, ker se je hotela uveljaviti tudi na morju z močnim trgovskim in vojaškim brodomjem.

b) str. 142 (osrednje besedilo): Ob manevrih avstrijske vojske v Bosni in Hercegovini je avstrijski prestolonaslednik Franc Ferdinand obiskal tudi Sarajevo. Na Vidov dan dne 28. Junija 1914 je član Mlade Bosne gimnazijec Gavrilo Princip na ulici ob reki Miljacki streljal na prestolonaslednika in ga smrtno zadel. Avstro-Ogrska je obdolžila Srbijo odgovornosti za atentat. /.../

Sporov, ko so grozili z vojno, je bilo tudi že poprej veliko. Toda vedno so nasprotni sile našle neko sporazumno rešitev. Tokrat pa do tega ni prišlo. V tednu dni je bila Evropa v vojni, ki je po številu žrtev preseгла vse do tedanje.

c) str. 146 (osrednje besedilo): Z vstopom Italije v vojno maja leta 1915 so vojne grozote zajele tudi slovensko ozemlje. Nastala je soška fronta, kjer je v avstrijski vojski padlo veliko slovenskih vojakov, civilno prebivalstvo pa je moralo bežati s svojih domov. /.../

Izven Evrope so antantni zavezniki prej ali pozneje zasedli nemške kolonije. V vojni proti Turčiji pa so se Angleži oprli na Arabce in počasi osvajali turško ozemlje.

Z leti je postajal položaj vojskujočih se držav vedno težji. Pripravljenost ljudi za nadaljevanje vojne je bila v obeh taborih iz dneva v dan manjša.

Gestrin Ferdo in Vasilij Melik: Zgodovina 7

Splošne značilnosti

Razred: 7. razred osemletne osnovne šole

Vsebina in značilnosti pojavitev: Učbenik obravnava obdobje med 18. in začetkom 20. stoletja. ‚Evropa‘ in njene izpeljanke se pojavljajo v okviru tistih vsebin, ki obravnavajo in predstavljajo Evropo kot *prostor skupnih in ključnih družbeno političnih dogodkov*. V tem pogledu posebej izstopata vsebinska sklopa *Kapitalizem* in *Industrijska revolucija*, kjer so teme – zgodovinski dogodki in življenjske razmere v 18. in 19. stol. –, v celoti obravnavane v »evropskem okvirju«. Ta je bodisi jasno določen v obliki podnaslovov (npr. *Gospodarska in družbena preobrazba Evrope*, *Napoleonova prevlada v Evropi* itn.) ali ga je mogoče razbrati iz rabe v besedilu.

‚Evropa‘ in njene izpeljanke se pojavijo tudi v poglavjih, ki obravnavajo nacionalno zgodovino in zgodovino narodov skupne države Jugoslavije. Raba pojma Evrope je v tem kontekstu omejena na obravnavo dogod-

kov v zvezi s Srbijo in zaznamuje *prostor kulturnega, gospodarskega in političnega napredka*.

V okviru svetovne zgodovine se omembe Evrope navezujejo ali na primerjavo dogodkov, razmer, dosežkov v evropskem in izven evropskem geopolitičnem prostoru ter zlasti na družbeno politični in kulturni vpliv »držav evropskega prostora« (poglavja o kolonizaciji in imperializmu).

Posebna značilnost pojavitev pojma Evropa je njena pogosta raba v smislu specifičnih geografskih in tudi političnih opredelitev kot so, denimo, »zahodnoevropske države«, »vzhodna Evropa«, »srednja Evropa« itn., ki kažejo pojmovanje Evrope v smislu delitve na Vzhod-Zahod.

Statistika pojavitev

Tabela 9: Pregled rabe pojma Evropa glede na vsebinske sklope.

Evropa in izpeljanke	število vsebinskih sklopov	število strani	vrsta pojavitve						Σ
			osr. bes.	str. povz.	kom.	nal.	poj. izr.	nasl.	
Gestrin in Melik (1992)	4/4 100 %	36/154 23,38 %	62 80,52 %	0	4 5,19 %	6 7,79 %	0	5 6,5 %	77 100 %

Pojem Evropa se pojavlja vseh štirih vsebinskih sklopih, in sicer na 36 straneh od skupno 154 strani. V okviru vrste pojavitev obsegajo od skupno 77 daleč največ pojavitev tiste v osrednjem besedilu (62), sledijo pojavitve v okviru nalog (6), naslovov (5) ter komentarjev (4).

Tabela 10: Podrobnejši pregled rabe pojma Evropa po vsebinskih sklopih.

VSEBINSKI SKLOP	ŠT. POJAVITEV GLEDE NA SKLOP (77)	100 %
Nastajanje kapitalizma	46	59,74 %
Industrijska revolucija in delavsko gibanje	7	9,09 %
Slovenci in Južni Slovani 1849-1914	3	3,9 %
Svet na prehodu v 20. stoletje	21	27,27 %

‘Evropa’ in njene izpeljanke se rabijo v vseh štirih vsebinskih sklopih, a je treba pri tem poudariti, da omenjeni vsebinski sklopi vsebujejo manjše enote. Od skupno 77 pojavitev jih najdemo največ v sklopu *Nastajanje kapitalizma* (46), ki vsebuje 25 manjših podsklopov, od tega se Evropa pojavlja v 13 podsklopih (*Gospodarska in družbena preobrazba Evrope; Začetek industrije; Kolonialna podoba sveta; Absolutne države; Francoska revoluci-*

ja; *Napoleonova prevlada v Evropi; Ureditev Evrope po dunajskem kongresu; Turška oblast na Balkanu; Druga srbska vstaja in Miloševa Srbija; Osvojitve Grčije; Vojvodinski Srbi, Vuk Karadžić; Revolucije 1848 v Evropi; Zmaga reakcije; Pomen leta 1848*). Sledijo pojavitve v sklopu *Svet na prehodu v 20. stoletje*, kjer se ‚Evropa‘ in njene izpeljanke pojavijo na 21 mestih in v okviru 6 od skupno 7 podsklopov (*Druga industrijska revolucija; Oblikovanje kolonialnih imperijev, Imperializem; Politična in državna nasprotja v imperializmu; Revizionizem in radikalizem v II. internacionali; Vzroki prve svetovne vojne; Potek prve svetovne vojne*) in pojavitve v sklopu *Industrijska revolucija in delavsko gibanje*, kjer ‚Evropa‘ zasledimo v 7 pojavitvah in sicer v 4 od skupno 6 podsklopov (*Širjenje prve industrijske revolucije po celinski Evropi; Položaj delavcev; Marksizem; Druga internacionala in delavske stranke*) in na koncu še pojavitve v sklopu *Slovenci in Južni Slovani 1849-1914*, kjer se ‚Evropa‘ pojavi na 3 mestih in v 2 podsklopih (*Spremembe v Srbiji po majskem prevratu 1903; Balkanske vojne*).

Tabela 11: Pregled rabe pojma Evropa (vse pojavitve).

Evropa-izpeljanke	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	kult. raba	Σ
Evropa	0	26 53,06 %	23 46,94 %	0	49 100 %
Evropejec, -ka	0	1 100 %	0	0	1 100 %
evropski, -a, -o	0	13 48,15 %	14 51,85 %	0	27 100 %

Glavna značilnost v rabi pojma Evropa na ravni pojavitev je nekoliko pogostejša raba v geografskem smislu (26 pojavitev), ki ji sledijo geopolitične rabe (23 pojavitev). To bi ponovno lahko pojasnili z usmeritvijo učbenika, da izbrano zgodovinsko obdobje med 18. in 20. stoletjem poudarjeno prikazuje kot pregled družbeno političnih dogodkov, ki so vpisani v Evropo kot *specifično geopolitično regijo* (npr. Evropa 19. stoletja; zahodna Evropa itn.).⁶ Geografske rabe pojma se bolj ali manj omejujejo na prikaz Evrope kot geografskega območja, kjer se odvijajo izbrani dogodki (tukaj mislimo zlasti na rabe v smislu »evropske celine« ali posameznih geografskih regij znotraj Evrope), medtem ko geopolitične rabe Evropo prikazujejo kot *prostor specifičnih kulturnih in gospodarskih tradicij*, ki zamejujejo bodisi *prostore znotraj Evrope* (npr. ustavne evropske monarhije; ‚evropske reakcionarne sile‘ proti ‚evropskim revolucionarnim si-

⁶ Glej tudi učbenik Melik in Gestrin (1983).

lam'; ,zahodna Evropa' proti ,vzhodni Evropi'; ,zahodna in srednja Evropa' proti ,vzhodni in južni Evropi', ,celinska Evropa' proti ,Angliji', ,zahodna Evropa proti Srbiji', ,razvitejša Evropa proti Srbiji') bodisi tako pojmovano Evropo (ali njene sestavne dele) *predstavljajo v odnosu do ne-Evrope* (npr.: ,zahodna Evropa' proti ,ZDA'; ,evropske države', ,evropske velesile' proti ,azijskim deželam', ,evropske turške dežele' proti ,azijski Turčiji', ,evropske oblike življenja' proti ,ne-evropskim oblikam življenja', ,evropsko prebivalstvo' proti ,ne-evropskemu prebivalstvu').

Natančne in vse zamejitve, do kod naj bi segala Evropa, v učbeniku niso eksplicitno podane, je pa iz sobesedila mogoče razbrati, kaj v konkretnem primeru obsega, denimo, »Evropa reakcionarnih sil«, kaj je obsegala v začetku 20. stol., katere (današnje) države so v določenem zgodovinskem obdobju predstavljale zlasti »srednjo«, »zahodno« in »vzhodno Evropo« in katere zaznamujejo takratne »evropske velesile«. Iz rabe pojma Evrope je mogoče razbrati tudi, da v evropski prostor sodita Rusija (kot del t. i. evropskega vzhoda) in Turčija, ki vsebujeta identične opredelitve kot v učbeniku Melik in Gestrin (1983).

Tabela 12: Pregled rabe pridevnikov ob pojmu Evropa.

pridevniki	Σ
južna/Južna*	1 100 %
severna/Severna*	0
vzhodna/Vzhodna*	2 100 %
zahodna/Zahodna*	11 100 %
srednja/Srednja*	6 100 %
sodobna, današnja, moderna	0
vsa	1 100 %
celinska	2 100 %
razvita	1 100 %

Raba pridevnikov, s katerimi so opisane 'Evropa' in njene izpeljanke, odraža posebnosti zlasti v opustitvi rabe velike začetnice pri ločevanju med določenimi ali splošnejšimi geografskimi in geopolitičnimi rabami. Slednje

se v učbeniku vse zapisujejo z malo začetnico in njihov smisel je treba razbrati iz sobesedila. Pogostejše se ob pojmu Evropa rabita pridevnika 'zahodni' (11 pojavitev) in 'srednji' (6 pojavitev), ki odražata poleg geografskih odražata tudi geopolitične rabe. Slednje se običajno pojavljajo kot geopolitične regije znotraj Evrope (npr. *zahodnoevropske* in *vzhodnoevropske države*) ali izven Evrope (npr. *zahodnoevropske države in ZDA*). Kot posebnost lahko omenimo tudi rabo pridevnika 'razvitejši', ki jo je iz sobesedila mogoče razumeti kot sinonim za »zahodno« in tudi »srednjo Evropo«.

Akterji

Tabela 13: Pregled akterjev (geopolitični).

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (92)	100 %
Evropa	9	9,78 %
prebivalstvo Evrope	3	3,26 %
(razvite) zahodnoevropske države	2	2,17 %
Anglija	3	3,26 %
celinska Evropa	1	1,09 %
dežele Sredozemlja	1	1,09 %
države ob Atlantskem oceanu	1	1,09 %
Evropejci	1	1,09 %
Španija	1	1,09 %
Portugalska	1	1,09 %
Nizozemska	1	1,09 %
Francija	5	5,43 %
Amerika	1	1,09 %
evropske države (države v Evropi)	2	2,17 %
evropske sile	2	2,17 %
(carska) Rusija	5	5,43 %
Sveto rimsko cesarstvo	1	1,09 %
Poljska	1	1,09 %
francoska revolucija	1	1,09 %
francoska oblast	1	1,09 %
zmagovite fevdalne države	1	1,09 %
(stare) reakcionarne sile	2	2,17 %
dežele pod turško oblastjo	1	1,09 %
zahodna Evropa	4	4,35 %

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (92)	100 %
srednja Evropa	2	2,17 %
Srbi	1	1,09 %
Turki	1	1,09 %
razvitejša Evropa	1	1,09 %
turška oblast v Grčiji	1	1,09 %
posamezniki iz Evrope	1	1,09 %
evropske velesile	2	2,17 %
avstrijski vladarji	1	1,09 %
južna Italija	1	1,09 %
pariško ljudstvo	1	1,09 %
nemške države	1	1,09 %
Italija	1	1,09 %
Nemčija	2	2,17 %
ljudje v zahodni Evropi	1	1,09 %
ljudje v srednji Evropi	1	1,09 %
oblasti evropskih držav	1	1,09 %
buržoazne vlade evr. monarhij	1	1,09 %
Srbija	2	2,17 %
Avstro-Ogrska	1	1,09 %
avstrijska vlada	1	1,09 %
srbski kmet	1	1,09 %
Bolgarija	1	1,09 %
Grčija	1	1,09 %
Črna gora	1	1,09 %
južnoslovanski narodi	1	1,09 %
Angleži	2	2,17 %
kmečko prebivalstvo evropskih držav	1	1,09 %
evropske države	2	2,17 %
republike v Evropi	1	1,09 %
Turčija	1	1,09 %
nove velesile	1	1,09 %
stare velesile	1	1,09 %
evropski delavci	1	1,09 %
evropska bojišča	1	1,09 %

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (92)	100 %
antantni zavezniki	1	1,09 %

Tabela 14: Pregled akterjev (družbeni položaji).

DRUŽBENI POLOŽAJI	ŠT. POJAVITEV (26)	100 %
meščanstvo	2	7,69 %
kmetje	2	7,69 %
manufakture	1	3,85 %
državni zbori	1	3,85 %
vladarji	1	3,85 %
plemstvo	1	3,85 %
ustavobranitelji	1	3,85 %
delavstvo, delavci	4	15,38 %
industrijska revolucija, borci revolucije	2	7,69 %
delavska društva	1	3,85 %
delavski voditelji	1	3,85 %
trgovci	1	3,85 %
izvozniki	1	3,85 %
bogati	1	3,85 %
revni	1	3,85 %
vojska	1	3,85 %
vlada	1	3,85 %
volivci	1	3,85 %
socialnodemokratska stranka	1	3,85 %
delavska gibanja	1	3,85 %

Tabela 15: Pregled akterjev (ne-evropski).

NE-EVROPSKI	ŠT. POJAVITEV (10)	100 %
novi deli sveta	1	10 %
staro prebivalstvo	1	10 %
kolonije	1	10 %
ZDA	1	10 %
azijske države	1	10 %
Japonska	1	10 %
Avstralija	1	10 %

NE-EVROPSKI	ŠT. POJAVITEV (10)	100 %
domačini	1	10 %
republike v Ameriki	1	10 %
Arabci	1	10 %

Tabela 16: Pregled akterjev (individualni).

INDIVIDUALNI	ŠT. POJAVITEV (5)	100 %
Napoleon	1	20 %
Metternich	1	20 %
Miloš	1	20 %
Marx	1	20 %
Engels	1	20 %

Vrednote

DRUŽBENE SPREMEMBE: spremembe podobe družbe in družbenih odnosov, nastanek mest, izhod iz krize, odkritja in osvajanje ozemelj, izoblikovanje kolonialnega imperija, razvoj kapitalizma, revščina, zaostalost, oblikovanje državnih in političnih ureditev v Evropi, absolutizem, odprava absolutizma, ustavna ureditev, odpor, osvobodilna gibanja, nova ureditev, zmaga reakcionarnih sil, začetek boja proti Turkom, samostojnost, odhod, ustavna ureditev, uvajanje zakonitosti in pravnega reda, ureditev sodstva in uprave, upor, motenje uvedenega reda, neodvisnost, spremembe, razvoj, nove revolucije, upor, gibanja, republika, zmaga reakcije, zamenjava, ponovno popuščanje, širjenje industrijske revolucije, upor, povezovanje delavcev, uspehi, pomoč, rešitev, povečevanje pritiska, sodni procesi, zatrtje I. internacionale, samostojnejša zunanja politika, spor, preobrat, razvoj industrije, sporazum, zapetljaj, napredovanje, kolonialna osvajanja, migracije, upor, družbene in kulturne razlike, razdelitev sveta, nasprotja med vellesilami, razredni boj, politično delovanje delavcev, zaostalost, naraščanje nasprotij, razvoj, ogrožanje, zasedba, osvajanje

DOGODKI: revolucija, zmaga nad Napoleonom, dunajski kongres, grški boj, revolucije 1848 v Evropi, zadušitev pariške komune, carinska vojna, prva balkanska vojna

OBČEČLOVEŠKE: širjenje kulture, jezika, načina življenja; hitrejši razvoj, pomoč, človeka vredno življenje, razvoj tehnike in znanosti

DRUŽBENA STANJA: moč plemstva, širjenje franc. oblasti, stanje pred francosko revolucijo, trajne posledice, zaostajanje v gospodarskem razvoju za zah. in sr. Evropo, naseljevanje, zgodovinski razvoj, bedno življe-

nje, delavski nemiri, upori, državne ureditve v Evropi, čas političnih kriz, nevarnost svetovne vojne, revizionizem, vojna

LIBERALNE: nove oblike proizvodnje, gospodarski razvoj, manufakturna proizvodnja, industrijska revolucija, osebna svoboda; pravice, ideje franc. revolucije, razvoj kapitalistične družbe, ustanavljanje univerz, splošna moška volilna pravica, osvoboditev iz fevdalnih vezi, zakoni, omejen delovni čas, omejitev ženskega in otroškega dela izginjanje manufaktur, industrija, uvajanje parne sile in strojev, socialno vprašanje, medsebojni odnosi, vprašanje delavstva, delavske zahteve; kritika: zatiranje delavcev, uprizarjani sodni procesi, obsodbe, dolga leta ječe; krajši delovni čas, bolniško, nezgodno, invalidsko in starostno zavarovanje, pravica do stavk; novi trgi, osvoboditev sonarodnjakov; kritika: pridobivanje ozemlja; kapitalistično gospodarstvo, uporaba elektrike in nafte, svobodno izražena volja, organizacije delavcev, delavski poslanci, boljše delovne razmere, pravice žensk

KULTURNE: evropski način življenja, obleke, navade, evropske oblike življenja in kulture

EMOCIONALNE: ogromna posest, uničevanje, zlomiti moč, pretresti, zadušitev, trpeti, turški jarem, simpatije, nezaupanje, izbruhniti, dvigniti se, izkoriščevalci, »prve vrste borcev«, junaški boj, vznemirjati, udarjati, priboriti si, spraviti na kolena, hudo prizadeti, veliko navdušenje, strah pred slovanstvom, nevarnost, uživati ugled, najhujši boj

EVRO-ATLANTSKE: /

SOCIALISTIČNE: /

KRITIKA ZAHODA: uničevanje starega prebivalstva

KRITIKA DRUŽBENE NEENAKOSTI: izkoriščanje, zadušitev političnih pravic

Seznam mest pojavitev in njihova okvirna opredelitev

I. vsebinski sklop/tema: KAPITALIZEM; NASTAJANJE KAPITALIZMA

– naslov: Gospodarska in družbena preobrazba Evrope

– akterji: družba v zahodni in srednji Evropi, meščanstvo, kmetje, Evropa, prebivalstvo Evrope, manufakture, razvite zahodnoevropske države

– vrednote: vrste družbenih sprememb (spremembe podobe družbe in družbenih odnosov, nastanek mest, izhod iz krize), liberalne (nove oblike proizvodnje, gospodarski razvoj, manufakturna proizvodnja)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

- slikovni material: /
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 3 (osrednje besedilo): Od 16. st. dalje so se začele v zahodni in srednji Evropi poleg obrti nakoliko hitreje uveljavljati nove oblike proizvodnje in z njimi so se spreminjali tudi podoba družbe in družbeni odnosi. Poglavitno vlogo v tej preobrazbi je imelo v mestih živeče meščanstvo.

Že v srednjem veku so v Evropi nastala mesta in v njih se je začelo razvijati meščanstvo. V nasprotju s kmeti je bilo osebno svobodno in se je predvsem ukvarjalo s trgovino in obrtjo. Po velikih kužnih boleznih, ki so pomorile veliko število ljudi (zlasti tako imenovana črna smrt leta 1348) in povzročile zastoj v gospodarskem razvoju, se je Evropa zopet počasi popravljala. Prebivalstvo je zopet naraščalo, obrtna proizvodnja in trgovina sta se povečali. Proti koncu srednjega veka je gospodarstvo izšlo iz krize in prebivalstvo se je zopet pomnožilo, začele so se uveljavljati nove oblike proizvodnje: založništvo in manufaktura.

/.../

V mestih so se posamezni meščani, zlasti trgovci, ki so trgovali z dragocenim blagom na velike razdalje, zelo obogateli. Še bolj se je to meščanstvo razmahnilo po odkritju Amerike in morskih poti okoli sveta. S tem so se odprli novi trgi in močno, kakor še nikdar dotlej, se je povečala proizvodnja. Od 16. st. dalje so se manufakture naglo množile in v 18. st. se je v gospodarsko najbolj razvitih zahodnoevropskih državah manufakturna proizvodnja prevladala v proizvodnji različnega blaga.

II. vsebinski sklop/tema: KAPITALIZEM; NASTAJANJE KAPITALIZMA

- naslov: Začetek industrije
- akterji: Anglija, celinska Evropa
- vrednote: liberalne (industrijska revolucija)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Jenny, prvi predilni stroj«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 6 (osrednje besedilo): Več desetletij je ostala industrijska revolucija omejena na Anglijo, šele v začetku 19. st. se je začela širiti po celinski Evropi.

III. vsebinski sklop/tema: KAPITALIZEM; NASTAJANJE KAPITALIZMA

– naslov: Kolonialna podoba sveta

– akterji: Evropa, dežele Sredozemlja, države ob Atlantskem oceanu, Španija, Portugalska, Anglija, Nizozemska, Francija, novi deli sveta, Evropejci, Amerika, staro prebivalstvo, evropske države, evropske sile, zahodnoevropske države, carska Rusija, kolonije

– vrednote: vrste družbenih sprememb (odkritja in osvajanje ozemelj, uničevanje starega prebivalstva, izoblikovanje kolonialnega imperija, razvoj kapitalizma, revščina, zaostalost), občečloveške (širjenje kulture, jezika, načina življenja; kritika: izkoriščanje; hitrejši razvoj), emocionalne (ogromna posest, uničevanje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: politični zemljevid (»svet sredi 18. st.«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 7 (osrednje besedilo): Z odkritji in osvajanjem novih zemljin od konca 15. st. naprej je Evropa razširjala svoje gospodstvo nad vedno večjim delom sveta. Dežele okoli Sredozemlja, ki so bile doslej gospodarsko med najbolj razvitimi, so začele izgubljati svoj dotedanji pomen. Med njimi so bile tudi Benetke. Na njihovo mesto so stopale države ob Atlantskem oceanu, ki so postale izhodiščno področje za odkritja in osvajanja. To so bile Španija, Portugalska, Anglija, Nizozemska in Francija. Te države so si z odkritji novih delov sveta in v medsebojnih sporih prilastile kolonialno posest v vseh delih sveta. Pri tem so se Evropejci v velikih množicah tudi naseljevali v Ameriko, uničevali staro prebivalstvo in širili evropsko kulturo, jezi-ke in način življenja, zlasti na današnjem ozemlju Združenih držav Amerike (ZDA).

b) str. 8 (osrednje besedilo): Zunaj Amerike so evropske države do tega časa v glavnem ustanjavljale samo vojaška in trgovska oporišča, vendar so iz obalnih postojank počasi širile in uveljavljale svoj vpliv, če že ne oblast, proti notranjosti celin. V Indiji so nastajala oporišča Portugalcev, Nizozemcev, Francozov in Angležev, ki pa so sredi 18. st. skoraj izrinili tekmece in začeli osvajati širša ozemlja. Na indonezijskih otokih so se utrdili Nizozemci, a na Filipinih Španci. Pomembna pa je bila tudi naselitev nizozemskih kmetov, Burov, na skrajnem jugu celine od sredine 17. st. dalje. Evropske sile so iz kolonialnih posesti počasi izoblikovale svoj kolonialni impe-

rij, to je ogromno posest s posebno upravo in praviloma podrejeno matični državi.

c) str. 8 (naloga): Po zemljevidu v učbeniku (prim. slikovni material; op. JŽ) in atlasu:22, ugotovi poglobitno kolonialno posest posameznih zahodnoevropskih držav sredi 18. st.

č) str. 9 (osrednje besedilo): Zahodnoevropske države so širile svojo kolonialno posest po raznih celinah onstran morij, carska Rusija pa je širila svojo oblast po slabo naseljenih prostranstvih Sibirije.

d) str. 9 (osrednje besedilo): **Kolonialni imperij oziroma njihovo izkoriščanje so zahodnoevropskim državam omogočili hitrejši razvoj, pospeševali so razvoj kapitalizma v matičnih državah, kolonije pa držali v revščini in zaostalosti.**

IV. vsebinski sklop/tema: KAPITALIZEM; NASTAJANJE KAPITALIZMA

– naslov: Absolutne države

– akterji: državni zbori, vladarji, države v Evropi, Sveto rimsko cesarstvo, kmetje, plemstvo, meščanstvo, Poljska

– vrednote: vrste družbenih sprememb (oblikovanje državnih in političnih ureditve v Evropi, absolutizem), vrste stanj (moč plemstva), liberalne (osebna svoboda; pravice), emocionalne (zlomiti moč)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: politični zemljevid (»Evropa sredi 18. st.«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 10 (osrednje besedilo): Od srednjega veka so v večini evropskih držav obstajali državni zbori (označujemo jih kot državne stanove, imenovali pa so se različno). Skliceval jih je vladar zgolj zato, da bi mu potrdili zahtevana finančna sredstva v obliki izrednih davkov. /.../

b) str. 10–11 (osrednje besedilo): Skoraj vse države v Evropi so bile monarhije. Izjema so bile Švica in nekatere mestne države (npr. Benetke, Dubrovnik). /.../

Najbolj čudna državna tvorba v Evropi je bilo v tem času tako imenovano Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti. Ozemlje tega cesarstva je obsegalo v glavnem ozemlje današnjih Nemčij, Belgije, Češke, Avstrije in Slovenije. Toda bilo je razbito na vrsto večjih in manjših samostojnih držav in držav. /.../

(naloga): Po karti v učbeniku (prim. slikovni material; op. JŽ) in atlasu: str 24, ugotovi evropske države in njihovo ozemlje.

(osrednje besedilo): V teh državah in v tedanji družbi sta imela največ pravic plemstvo in duhovščina. Meščanstvo, ki se je gospodarsko zelo okrepilo in je bilo osebno svobodno, je imelo v mestih večjo ali manjšo samoupravo, pri državnih poslih pa ni imelo političnega vpliva. V zahodni in srednji Evropi je bil kmet marsikje že osebno svoboden, v vzhodni Evropi pa je bil večinoma nesvoboden. Političnih pravic ni imel skoraj nikjer.

Od 16. st. naprej so vladarji v evropskih državah začeli počasi krepiti svojo moč. Znali so izrabiti nove smeri razvoja, ki so koristile krepitvi državne oblasti in države, med drugim nasprotje med plemstvom in meščanstvom. S pomočjo meščanstva so zmanjševali moč plemstva. /.../

Ko so se vladarji finančno okrepili, so v velikem delu Evrope zlomili moč plemstva. Vladali so brez državnih stanov; niso jih več sklicevali ali pa le poredkoma. /.../

c) str. 11 (osrednje besedilo): Absolutizem se je uveljavil v Franciji, Španiji, Prusiji, Rusiji, deloma v avstrijskih deželah (na Ogrskem in Hrvaškem so stanovi ohranili svoj politični vpliv) in še drugod. V nekaterih državah pa je šel drugačno pot. Na Poljskem se absolutizem ni uveljavil, država v rokah plemstva je postala nemočna in ob koncu 18. st. so si sosedje njeno ozemlje razdelile. Poljska je do leta 1918 izginila s politične karte Evrope. /.../

V. vsebinski sklop/tema: KAPITALIZEM; NASTAJANJE KAPITALIZMA

- naslov: Francoska revolucija
- akterji: Evropa, franc. revolucija
- vrednote: vrste družbenih sprememb (odprava absolutizma, ustavna ureditev), vrste dogodkov (revolucija), emocionalne (pretresti)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: /
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 31 (osrednje besedilo): Francoska revolucija je pretresla vso Evropo in vplivala na vse 19. st. z zahtevami po odpravi absolutizma in ustavni ureditvi.

VI. vsebinski sklop/tema: KAPITALIZEM; NASTAJANJE KAPITALIZMA

- naslov: Napoleonova prevlada v Evropi
- akterji: francoska oblast, Evropa
- vrednote: vrste stanj (širjenje franc. oblasti), liberalne (ideje franc. revolucije), vrste družbenih sprememb (odpor, osvobodilna gibanja)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: politični zemljevid (»Evropa za Napoleona (1812)«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 32 (osrednje besedilo): Francoska oblast se je širila po Evropi in prišla s seboj veliko idej francoske revolucije, vendar pa je z visokimi davki in izkoriščanjem osvojenih dežel zbujala odpor in ponekod tudi prava osvobodilna gibanja.

VII. vsebinski sklop/tema: KAPITALIZEM; NASTAJANJE KAPITALIZMA

- naslov: Ureditev Evrope po dunajskem kongresu
- akterji: zmagovite fevdalne države, Anglija, Napoleon, Evropa, Rusija, stare reakcionarne sile, Metternich
- vrednote: vrste družbenih sprememb (nova ureditev, zmaga reakcionarnih sil), vrsta dogodka (zmaga nad Napoleonom, dunajski kongres), vrste stanja (stanje pred francosko revolucijo, trajne posledice) emocionalno-družbena neenakost (zadušitev političnih pravic)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slika (»dunajski kongres«)
- št. strani: 2
- izbrano besedilo:

a) str. 35 (osrednje besedilo): Predstavniki zmagovitih fevdalnih držav in Anglije so po zmagi nad Napoleonom na dunajskem kongresu (1815) uredili Evropo po svoje. Postavili so na prestole stare vladarske rodbine. Ponekod so obnovili stanje, kakršno je bilo pred francosko revolucijo, marsikje pa so Napoleonove vojne pustile trajne posledice. /.../ Na evropskem vzhodu se je močno okrepila Rusija, glavni zmagovalec nad Napoleonom.

b) str. 36 (osrednje besedilo): V Evropi so prevladale stare reakcionarne družbene sile. Budno so pazile, da bi povsod zadušile vse težnje po poli-

tičnih pravicah. Sklicale so več kongresov vladarjev in ministrov, na katerih so se dogovarjali o potrebnih ukrepih za ohranitev obstoječega stanja. Eden takih kongresov je bil leta 1821 v Ljubljani. Glavni predstavnik te politike je bil avstrijski minister knez Metternich.

c) str. 36 (naloge): Opiši ureditev Evrope po dunajskem kongresu. Katere so bile reakcionarne sile v takratni Evropi?

VIII. vsebinski sklop/tema: KAPITALIZEM; NASTAJANJE KAPITALIZMA

- naslov: Turška oblast na Balkanu
- akterji: dežele pod turško oblastjo, zahodna in srednja Evropa
- vrednote: vrste družbenih sprememb (začetek boj proti Turkom), vrste stanja (zaostajanje v gospodarskem razvoju za zah in sred. Evropo)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: /
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

a) str. 38 (osrednje besedilo): Dežele pod turško oblastjo so v gospodarskem razvoju za zahodno in srednjo Evropo vedno bolj zaostajale. Turški sultan tudi znotraj države ni imel več potrebne moči. Njegovim zakonom in ukazom se niso povsod pokoravali. Sodniki in predstavniki oblasti so bili močno podkupljivi. Namesto reda in urejenosti je mnogokje gospodovala samovolja posameznih oblastnikov. Tako so nastale razmere za začetek boja naših ljudstev proti Turkom.

IX. vsebinski sklop/tema: KAPITALIZEM; NASTAJANJE KAPITALIZMA

- naslov: Druga srbska vstaja in Miloševa Srbija
- akterji: Srbi, Turki, Miloš, ustavobranitelji, razvitejša Evropa
- vrednote: vrste družbenih sprememb (samostojnost, odhod, ustavna ureditev, uvajanje zakonitosti in pravnega reda, ureditev sodstva in uprave), kulturne (način življenja, obleke, navade), emocionalne (trpeti, turški jarem), liberalne (razvoj kapitalistične družbe, ustanavljanje univerz)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: politični zemljevid (»Evropa po dunajskem kongresu (1815)«)
- št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 45 (osrednje besedilo): V svobodno Srbijo so prihajali naseljenci in begunci iz krajev, ki so še trpeli pod turškim jarmom, in krčili gozdove za nova polja. Število prebivalstva je naglo raslo. Mesta, ki so jih zapustili Turki, so se začela polniti s Srbi. Tudi na zunaj si začela srbska naselja spreminjati svoj videz. V nošah, navadah in načinu življenja so v naslednjih desetletjih izginjali znaki muslimanskega turškega sveta, uveljavljale pa so se obleke, navade in način življenja iz zahodne in srednje Evrope.

b) str. 46 (osrednje besedilo): Ustavobranitelji so hoteli preprečiti vladarjevo samovoljo, uvesti zakonitost in pravni red, približati s tem Srbijo razvitejši Evropi, urediti sodobno sodstvo in upravo, poskrbeti za potrebno izobrazbo uradništva. Izdali so vrsto zakonov, med katerimi je bil najpomembnejši državljanski zakonik iz leta 1844, sestavljen po avstrijskem zgledu. Zakonik je uvajal v Srbijo moderno zakonodajo in pospešil razvoj kapitalistične družbe, to pa je bilo seveda najbolj v korist novemu meščanskemu razredu. Dobro ureditev sodstva in uprave je najbolj oviralo pomanjkanje šolanih ljudi.

Med sodniki je bilo 1844 še tretjina nepismenih ljudi. Zato so začeli ustavobranitelji ustanavljati šole in pošiljati najboljše dijakе študirat v Pariz in na druge evropske univerze.

X. vsebinski sklop/tema: KAPITALIZEM; NASTAJANJE KAPITALIZMA

– naslov: Osvoboditev Grčije

– akterji: turška oblast v Grčiji, Evropa, posamezniki iz Evrope, evropske velesile

– vrednote: vrste družbenih sprememb (upor, motenje uvedenega reda, neodvisnost), vrste dogodka (grški boj), občečloveške (pomoč), emocionalne (simpatije, nezaupanje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: /

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 50 (osrednje besedilo): Leta 1821 se je začel upor proti turški oblasti v Grčiji, ki je vzbujal v Evropi veliko simpatij zaradi pomena grške kulture v starem veku. Prihajala je denarna pomoč, prihajali so tudi posamezniki grškemu boju na pomoč, med njimi znameniti angleški pesnik lord Byron. Medtem ko so evropske velesile gledale na boj z nezaupanjem, ker je motil

na Dunajskem kongresu uvedeni red. Vendar so nazadnje priznale neodvisnost Grčije kot kraljevine, za kralja pa so izbrale najprej bavarskega (1832) nato (1836) danskega princa.

XI. vsebinski sklop/tema: KAPITALIZEM; NASTAJANJE KAPITALIZMA

- naslov: Vojvodinski Srbi, Vuk Karadžić
- akterji: avstrijski vladarji, prebivalstvo raznih delov Evrope
- vrednote: vrste družbenih sprememb (spremembe, razvoj), vrste stanj (naseljevanje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: /

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 59 (osrednje besedilo): Ko je na ozemlju severno od Save in Donave, na današnjih vojvodinskih tleh, prenehala turška oblast, se je tu veliko spremenilo. /.../ Avstrijski vladarji so začeli z obsežnimi osuševalnimi deli: kopanjem večjih in manjših kanalov, regulacijo rek, gradnjo nasipov. Tu so zdaj začela nastajati nova naselja s prebivalstvom, ki so ga vabili iz raznih delov Evrope. Sem so prihajali Srbi, Hrvati, Slovaki, Nemci, Madžari, Romuni in še mnogi drugi.

XII. vsebinski sklop/tema: KAPITALIZEM; NASTAJANJE KAPITALIZMA

- naslov: Revolucije 1848 v Evropi
- akterji: Evropa, južna Italija, pariško ljudstvo, Francija, nemške države
- vrednote: vrsta družbenih sprememb (nove revolucije, upor, gibanja, republika), vrsta dogodka (revolucije 1848 v Evropi), liberalne (splošna moška volilna pravica), emocionalne (izbruhniti, dvigniti se)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Boji na barikadi, Dunaj 1848«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 61 (osrednje besedilo): Leta 1848 si izbruhnile v Evropi nove revolucije. Januarja revolucija v južni Italiji, naslednji mesec pa se je uprlo pariško ljudstvo (februarska revolucija). Francija je drugič postala republika. Spet je bila razglašena splošna moška volilna pravica. Revolucija v Franciji

je sprožila še druge revolucije v evropskih deželah, zlasti v deželah avstrijskega cesarstva. Tudi v nemških državah so se dvignila močna revolucionarna gibanja.

XIII. vsebinski sklop/tema: KAPITALIZEM; NASTAJANJE KAPITALIZMA

- naslov: Zmaga reakcije. Pomen leta 1848
- akterji: sile reakcije, Evropa, Francija, Italija, Nemčija
- vrednote: vrste družbenih sprememb (zmaga reakcije, zamenjava, ponovno popuščanje), vrste stanj (zgodovinski razvoj)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: /
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:
 - a) str. 68 (osrednje besedilo): Kakor v Avstriji je zmagala reakcija tudi drugje v Evropi. V Franciji je republiko zamenjalo cesarstvo Napoleonovega nečaka Napoleona III., v Italiji in Nemčiji pa so bile obnovljene razmere izpred revolucije.

b) str. 68 (osrednje besedilo): **Vendar pa zgodovinskega razvoja ni bilo mogoče zaustaviti. Reakcija je bila prisiljena znova popuščati, neke prej, drugod pozneje.**

XIV. vsebinski sklop/tema: INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA IN DELAVSKO GIBANJE

- naslov: Širjenje prve industrijske revolucije po celinski Evropi
- akterji: industrijska revolucija
- vrednote: vrste družbenih sprememb (širjenje industrijske revolucije), liberalne (osvoboditev iz fevdalnih vezi, izginjanje manufaktur, industrija, uvajanje parne sile in strojev)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Prvi parnik v ZDA«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 70 (osrednje besedilo): /../

Industrijska revolucija, ki se je začela v drugi polovici 18. st. v Angliji, se je v začetku 19. st. razširila tudi po celinski Evropi iz Francije proti vzhodu. Osvobojena fevdalnih vezi pa se je po letu 1848 začela industrijska revo-

lucija hitreje širiti tudi po srednji Evropi. V habsburških deželah, zlasti na Češkem, okoli Dunaja, so izginjale manufakture, ki jih je zamenjala industrija. Tudi na slovenskih tleh so že pred sredo stoletja začeli uvajati parno silo in stroje. Poleg tekstilnih tovarn si nastajala še razna druga industrijska podjetja, vendar jih je bilo med njimi le malo velikih. Namesto prej cvetočega železarstva pa so sedaj rasli premogovniki. Toda industrijska revolucija je na Slovenskem potekala le počasi.

XV. vsebinski sklop/tema: INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA IN DELAVSKO GIBANJE

- naslov: Položaj delavcev
- akterji: delavstvo, borci revolucije
- vrednote: vrste družbenih sprememb (upor, povezovanje delavcev, uspehi), liberalne (zakoni, omejen delovni čas, omejitev ženskega in otroškega dela), emocionalne (izkoriščevalci, »prve vrste borcev«, junaški boj)
- Evropa: a) geo., b) polit., c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slika (Doré: »Prodajanje rabljenih stvari v revni londonski četrti«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 74 (osrednje besedilo): **Bedno življenje je delavce sililo v nemire in upore. Vedno bolj so se povezovali v boju proti svojim izkoriščevalcem. Zahtevali so višje plače, krajši delovni čas, izboljšanje delovnih razmer in politične pravice.**

Prve uspehe so dosegli v Angliji, kjer je bila industrija najbolj razvita in delavstvo najbolj močno. Že v prvi polovici 19. st. so si izborili več zakonov, ki so omejevali delovni čas, zlasti pa žensko in otroško delo. Ti uspehi v Angliji so pomagali delavstvu tudi v drugih deželah. V letu 1848 je bilo delavstvo po vsej Evropi v prvih vrstah borcev revolucije. Tedaj so se junaško borili za svoje pravice zlasti pariški delavci.

XVI. vsebinski sklop/tema: INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA IN DELAVSKO GIBANJE

- naslov: Marksizem
- akterji: delavci, ljudje v zahodni in srednji Evropi, Marx, Engels
- vrednote: vrste stanj (bedno življenje, delavski nemiri, upori), vrste družbenih sprememb (pomoč, rešitev), liberalne (socialno vprašanje, med-

sebojni odnosi, vprašanje delavstva) občečloveške (človeka vredno življenje), emocionalne (vznemirjati)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (K. Marx; F. Engels)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 75 (osrednje besedilo): Izkoriščanje in bedno življenje delavcev, delavski nemiri in upori so že v prvi polovici 19. st. vznemirjali ljudi v zahodni in srednji Evropi. Poskušali so pomagati delavcem, jih rešiti tegob in jim zagotoviti človeka vredno življenje. Nastajali so različni načrti, kako bi se rešilo socialno vprašanje, vprašanje medsebojnih odnosov med posameznimi plastmi prebivalstva, zlasti vprašanje delavstva. Eno vrsto odgovorov je dal marksizem, tako imenovan po Karlu Marxu.

XVII. vsebinski sklop/tema: INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA IN DELAVSKO GIBANJE

– naslov: Druga internacionala in delavske stranke

– akterji: oblasti evropskih držav, delavci, delavska društva, delavski voditelji, buržoazne vlade evropskih monarhij

– vrednote: vrste družbenih sprememb (povečevanje pritiska, sodni procesi, zatrtje I. internacionale), vrste dogodkov (zadušitev pariške komune), emocionalne (zadušitev, udarjati, priboriti si), liberalne (delavske zahteve; kritika: zatiranje delavcev, uprizarjani sodni procesi, obsodbe, dolga leta ječe; krajši delovni čas, bolniško, nezgodno, invalidsko in starostno zavarovanje, pravica do stavk)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografije (»Delavske manifestacije v ZDA leta 1882«, »Vojaštvo in orožništvo v Hrastniku ob stavki leta 1889«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 84 (osrednje besedilo): Oblasti evropskih držav so po zadušitvi pariške komune povečale pritisk na delavce. Nastopale so proti delavskim društvom in delavskim voditeljem, uprizarjale proti njim sodne procese in jih obsojale na dolga leta ječe. Še posebej so udarjale po I. internacionali. Ko so skoraj povsod zatrle njeno dejavnost, so voditelji sedež organizacije prenesli v ZDA. Vendar se je 1876. leta I. internacionala razšla, ker ni mogla več delovati.

b) str. 85 (osrednje besedilo): **Buržoazne vlade v ustavnih evropskih monarhijah so se morale sprijazniti z delavskimi zahtevami in jim popuščati. Vedno večje število delavcev si je priborilo krajši (praviloma osemurni) delovni čas, bolniško, nezgodno, invalidsko in starostno zavarovanje, pravico do stavk in še drugo.**

XVIII. vsebinski sklop/tema: SLOVENCİ IN JUŽNI SLOVANI 1849–1914

– naslov: Spremembe v Srbiji po majskem prevratu 1903

– akterji: Srbija, Avstro-Ogrska, Rusija, Francija, avstrijska vlada, srbski kmet, trgovci izvozniki, zahodna Evropa

– vrednote: vrste družbenih sprememb (samostojnejša zunanja politika, spor, preobrat, razvoj industrije), vrsta dogodka (carinska vojna), liberalne (novi trgi), emocionalne (spraviti na kolena, hudo prizadeti)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: /

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 122 (osrednje besedilo): Srbija je po majskem prevratu začela voditi samostojnejšo zunanjo politiko in se naslanjati na Rusijo in Francijo, zato je prišla v spor z Avstro-Ogrsko. Avstrijska vlada je povsem prepovedala uvoz iz Srbije, saj je bila prepričana, da bo spravila Srbijo na kolena. Res se je izvoz živine, žita in sadja v začetku močno zmanjšal in hudo prizadel srbskega kmeta in trgovce izvoznike. Vendar je Srbija sčasoma našla v zahodni Evropi in drugod nove trge za svoje proizvode. Velik preobrat je povzročila carinska vojna v razvoju industrije, ki je v nekaj letih doživela dokaj velik razmah.

XIX. vsebinski sklop/tema: SLOVENCİ IN JUŽNI SLOVANI 1849–1914

– naslov: Balkanske vojne

– akterji: Srbija, Bolgarija, Grčija, Črna gora, južnoslovanski narodi, evropske sile, Rusija

– vrednote: vrste družbenih sprememb (sporazum, „zapeljaj“), vrste dogodkov (prva balkanska vojna), emocionalne (veliko navdušenje, strah pred slovanstvom), liberalne (osvoboditev sonarodnjakov; kritika: pridobivanje ozemlja)

– Evropa: a) geo. b) polit., c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Mobilizacija ob začetku balkanske vojne (glavni kolodvor v Beogradu)«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 128 (osrednje besedilo): Po berlinskem kongresu se je želja, da bi se dokončno osvobodili in otresli oblasti zaostale turške države, med narodi na Balkanu vedno bolj krepila.

Ta želja je pripeljala do sporazuma med Srbijo, Bolgarijo, Grčijo in Črno goro in zavezniki so sredi oktobra 1912 napovedali vojno Turčiji.

Vojske teh držav so v prvi balkanski vojni v kratkem času osvobodile skoraj vse evropsko turško ozemlje. Zmage so zbudile veliko navdušenje tudi med vsemi južnoslovanskimi narodi pod Avstro-Ogrsko. /.../

Toda prišlo je do zapetljajev dveh vrst. Evropske sile so se bale Rusije in slovanstva sploh. Kakor leta 1878 niso dovolile, da bi Carigrad zasedle ruske čete, tako zdaj niso dovolile, da bi ga zasedle bolgarske. Poleg tega nobena balkanska država ni mislila le na osvoboditev svojih sonarodnjakov, ampak tudi na pridobitev drugega ozemlja.

XX. vsebinski sklop/tema: SVET NA PREHODU V 20. STOLETJE

– naslov: Druga industrijska revolucija

– akterji: kapitalistično gospodarstvo v zahodni Evropi in ZDA

– vrednote: vrste družbenih sprememb (napredovanje), občečloveške (razvoj tehnike in znanosti), liberalne (kapitalistično gospodarstvo, uporaba elektrike in nafte)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Eden najstarejših avtomobilov – Daimler Benz leta 1885«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 134 (osrednje besedilo): Kapitalistično gospodarstvo je v zahodni Evropi in ZDA v drugi polovici 19. st. naglo napredovalo. Razvoj tehnike in znanosti je k temu veliko pripomogel, zlasti ob prehodu v 20. st. Novi izumi in znanstvena odkritja so bili vedno pomembnejši. Poleg parnega stroja, ki je bil značilen za industrijsko revolucijo, so začeli sedaj za pogonsko silo uporabljati še elektriko in nafto.

XXI. vsebinski sklop/tema: SVET NA PREHODU V 20. STOLETJE

– naslov: Oblikovanje kolonialnih imperijev. Imperializem

– akterji: azijske države, evropske velesile, Japonska, Avstralija, Nova Zelandija, Angleži, evropsko prebivalstvo, domačini, Evropa, kmečko prebivalstvo evropskih držav, delavstvo, bogati, revni

– vrednote: vrste družbenih sprememb (kolonialna osvajanja, migracije, upor, družbene in kulturne razlike, razdelitev sveta), kulturne (evropske oblike življenja in kulture)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: /

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

str. 137–138 (osrednje besedilo): /.../ Vrsta azijskih držav je prišla pod večji ali manjši vpliv evropskih velesil (Perzija, Afganistan, Siam itd.). Japonska, ki se je edina izmed domačih držav uveljavila kot enakovredna evropskim velesilam, se je gospodarsko in vojaško izredno razvila, se polastila Koreje, tekmovala z Rusijo za vpliv v Mandžuriji in premagala Rusijo v vojni leta 1904–5. Avstralijo z Novo Zelandijo so v celoti zasedli Angleži. Tu se je naseljevalo evropsko prebivalstvo, ki je domačine povsem izrinilo.

Vsak upor domačinov proti kolonialnim silam je bil v tem času neuspešen. Evropa je kot še nikdar dotlej zagospodarila svetu.

/.../

Kot posledica nove industrijske revolucije in novih razmer se je zlasti v razvitih državah naglo povečevalo prebivalstvo. Raslo je zlasti v mestih in industrijskih središčih, ki so preraščala v milijonske naselbine. Upadalo pa je število kmečkega prebivalstva, ker se je to selilo v mesta in se izseljevalo iz evropskih držav v čezmorski svet. Zelo naglo se je večalo število delavstva. Spreminjal se je način življenja in tudi dvigala njegova raven. Toda rasla so tudi razredna nasprotja. Zaostroval se je boj med kapitalisti in delavstvom, povečevale so se razlike med bogatimi in revnimi pa tudi med industrijskimi in zaostalimi državami ter kolonialnim svetom. Raslo je kulturno življenje, razvijalo se je šolstvo in padala je nepismenost. Vendar so obstajale velike razlike med meščansko ter delavsko in ljudsko kulturo. Z razdelitvijo sveta so se evropske oblike življenja in kulture uveljavljale po celem svetu.

XXII. vsebinski sklop/tema: SVET NA PREHODU V 20. STOLETJE

– naslov: Politična in državna nasprotja v imperializmu

– akterji: evropske države, republike v Evropi in Ameriki, vojska, vlada, volivci, absolutni monarhiji (Rusija, Turčija), nove in stare velesile

– vrednote: vrste stanj (državne ureditve v Evropi, čas političnih kriz, nevarnost svetovne vojne), liberalne (svobodno izražena volja), emocionalne (nevarnost), vrste družbenih sprememb (nasprotja med velesilami)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografije (»Manifestacije v Carigradu ob razglasitvi ustave leta 1908«; »Barikade v prvi ruski buržoazni revoluciji«, »Vojška v prvi ruski revoluciji strelja na demonstrante v Petrogradu«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 139 (osrednje besedilo): V Evropi sta bili v začetku 20. st. samo dve republiki, Francija in Švica, v novem svetu, Ameriki, pa so bile same republike. V večini držav so imeli parlamenti zakonodajno oblast; ponekod se je uveljavila splošna moška volilna pravica, tako npr. v Franciji, Nemčiji in ZDA. Drugje je bila volilna pravica omejena na ožji ali širši krog davkoplačevalcev, npr. v Angliji, Italiji, Avstro-Ogrski. V nekaterih državah se kljub ustavam in parlamentom ustavno življenje ni moglo razviti. Nenehno so ga motili prevrati, državni udari in posegi vojske ali pa so bile volitve pod takim vladnim pritiskom, da ni bilo mogoče govoriti o svobodno izraženi volji volilcev. Tako je bilo v večini latinskoameriških držav (in je še danes) pa tudi ponekod v Evropi, kot npr. pogosto v Španiji in v balkanskih državah.

Na vzhodu Evrope pa sta se do 20. st. ohranili dve veliki absolutni monarhiji, Rusija in Turčija. V obeh je prišlo zdaj so revolucije, v Rusiji leta 1905, v Turčiji leta 1908.

b) str. 140 (osrednje besedilo): Od konca 19. st. dalje se je v meddržavnih odnosih nabiralo vedno več spornih vprašanj. Zlasti med velesilami je bilo vedno več nasprotij. Prišel je čas političnih kriz in rasla je nevarnost svetovne vojne. Tako je bilo večkrat v boju za kolonije, v Evropi pa še posebej v času aneksije Bosne in Hercegovine. Zlasti novi evropski velesili Nemčija in Italija sta postajali nevarni starim velesilam.

c) str. 141 (naloge): Primerjaj karto Evrope s tisto pred prvo svetovno vojno, primerjaj število držav, republik in monarhij.

XXIII. vsebinski sklop/tema: SVET NA PREHODU V 20. STOLETJE

– naslov: Revizionizem in radikalizem v II. internacionali

– akterji: socialnodemokratska stranka, evropski delavci, delavska gibanja

– vrednote: vrste družbenih sprememb (razredni boj, politično delovanje delavcev, zaostalost), vrste stanj (revizionizem), liberalne (organizacije delavcev, delavski poslanci, boljše delovne razmere, pravice žensk), emocionalne (uživati ugled, najhujši boj)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Deložacija stavkajočih delavcev leta 1902«, »Delavski miting v Londonu leta 1911«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 141 (osrednje besedilo): V zadnjih desetletjih 19. in 20. st. se je delavsko gibanje že močno uveljavilo. Razredni boj delavstva z buržoazijo je bil vedno hujši in delavski razred je močneje nastopal tudi v političnem življenju. Število delavstva je hitro naraščalo, največ ga je bilo v velikih industrijskih središčih. Tu so se delavci najhitreje in trdno organizirali in tu je potekal najhujši boj za njihove družbene in politične pravice. /.../

V parlamentih so se začeli pojavljati tudi delavski poslanci. Težje je bilo priti delavskim strankam po svojih zastopnikih v parlament tam, kjer ni bila v veljavi splošna volilna pravica. Zato so se delavci povsod borili za splošno volilno pravico. Največ poslancev v parlamentu je imela v Evropi socialnodemokratska stranka v Nemčiji, ki je bila tudi najmočnejša delavska stranka. Med vsemi evropskimi delavci je uživala največji ugled in je imela velik vpliv. Povsod so se delavci še vedno odločno potegovali za boljše delovne razmere, večje mezde, osemurni delovnik, za boljše zavarovanje in za večje pravice žensk. Ponekod so to tudi dosegli.

b) str. 142 (osrednje besedilo): Na splošno lahko rečemo, da je druga struja vse bolj prevladovala in z njo revizionizem. Večina socialnodemokratskih strank je postala nerevolucionarnih. Večjo revolucionarnost so ohranile delavska gibanja v državah, kjer je bil položaj delavcev slabši in državna ureditev bolj zaostala. Tako je bilo predvsem v vzhodni in južni Evropi.

XXIV. vsebinski sklop/tema: SVET NA PREHODU V 20. STOLETJE

– naslov: Vzroki prve svetovne vojne

– akterji: Nemčija, evropske države

– vrednote: vrste družbenih sprememb (naraščanje nasprotij, razvoj, ogrožanje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: politični zemljevid (»Evropa pred prvo svetovno vojno«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 143 (osrednje besedilo): Nasprotja med velesilami v začetku 20. st. naglo naraščala. Nemčija se je med vsemi evropskimi državami najbolj naglo razvijala. Začela je ogrožati položaj Anglije, zlasti še, ker se je hotela uveljaviti tudi na morju z močnim trgovskim in vojaškim ladjevjem.

b) str. 144 (osrednje besedilo): Sporov, ki so grozili z vojno, je bilo že prej veliko. Toda vedno so nasprotne sile našle kako sporazumno rešitev. To-krat pa do tega ni prišlo. V tednu dni je bila Evropa v vojni, ki je po številu žrtev preseгла vse dotedanje.

XXV. vsebinski sklop/tema: SVET NA PREHODU V 20. STOLETJE

– naslov: Potek prve svetovne vojne

– akterji: evropska bojišča, antantni zavezniki, Angleži, Arabci

– vrednote: vrste stanj (vojna), vrste družbenih sprememb (zasedba, osvajanje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Umik italijanske vojske s soške fronte proti Piavi«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 148 (naloge): Atlas:38. Ponovi s pomočjo karte glavna evropska bojišča prve svetovne vojne.

b) str. 148 (osrednje besedilo): Zunaj Evrope so antantni zavezniki prej ali pozneje zasedli nemške kolonije. V vojni proti Turčiji pa so se Angleži oprli na Arabce in počasi osvajali turško ozemlje.

Maja Žvanut in Peter Vodopivec: Vzpon meščanstva: zgodovina za 7. razred osnovne šole

Splošne značilnosti

Razred: 7. razred osemletne osnovne šole

Vsebina in značilnost pojavit: Učbenik obravnava obširno obdobje od 15. stoletja do začetka prve svetovne vojne in predstavlja posebnost v obravnavi pojma Evropa. V prikazu izbranih dogodkov in procesov je namreč

Evropa v veliki meri predstavljena kot eden ključnih pojmov, skozi katerega so ti dogodki in procesi predstavljeni, utemeljeni in (občasno tudi) vrednoteni. To deloma velja tudi za poglavja, ki obravnavajo nacionalno zgodovino (tj. dogodke in procese na Slovenskem). Evropa kot ključni pojem ali celo koncept v učbeniku sicer ni eksplicitno opredeljena, razen v poglavjih, ki obravnavajo geopolitično podobo sveta v 18. stoletju in deloma v poglavju, ki obravnava razsvetljenstvo. V prvem so nakazane geopolitične opredelitve Evrope v smislu ločevanja med »zahodno«, »vzhodno«, »severno« in »južno Evropo« ter »Evropo« in (ostalim) svetom, medtem ko je v kontekstu razsvetljenstva pojasnjeno oblikovanje koncepta Evrope, a v »neproblematičnem« smislu, saj je Evropa brez utemeljitev (kako in zakaj) predstavljena kot dominantna, »civilizirana« entiteta proti manj razvitemu, barbarskemu svetu. Res je sicer, da je takšno pojmovanje pripisano »razsvetlencem tistega časa«, a alternative ali konceptualizacije, ki bi vsaj pojasnila, kako razumeti tudi vse preostale (zelo številne) rabe ‚Evrope‘ in njenih izpeljank, v učbeniku ne srečamo.

V okviru natančnejših opredelitev znotraj Evrope pogosto srečamo pojmovanje »zahodne« (in na nekaterih mestih tudi »srednje«) Evrope kot središča gospodarskega, intelektualnega in kulturnega razvoja, medtem ko »vzhodna« Evropa predstavlja prostor, ki v razvoju zaostaja.

Statistika pojavitev

Tabela 17: Pregled rabe pojma Evropa glede na vsebinske sklope.

Evropa in izpeljanke	število vsebinskih sklopov	število strani	vrsta pojavitev						Σ
			osr. bes.	str. povz.	kom.	nal.	poj. izr.	nasl.	
Žvanut in Vodopivec (1996)	6/6 100 %	103/201 51,24 %	285 75,2 %	0	53 13,98 %	27 7,12 %	3 0,8 %	11 2,9 %	379 100 %

‘Evropa’ se pojavlja v vseh 6 vsebinskih sklopih na 103 straneh učbenika, kar predstavlja malce več kot polovico njegovega obsega. Med vrstami pojavitev prevladujejo pojavitve v osrednjem besedilu, ki od skupno 379 predstavljajo 285 pojavitev. Sledijo jim pojavitve v komentarjih (53), nalogah (27), naslovih (11) in pojasnilih neznanih izrazov (3).

Tabela 18: Podrobnejši pregled rabe pojma Evropa po vsebinskih sklopih.

VSEBINSKI SKLOP ⁷	ŠT. POJAVITEV GLEDE NA SKLOP (379)	100 %
Odkritja: človek, svet, vesolje	55	14,51 %
Evropa na prehodu v novi vek	8	
Evropa odkriva in osvaja svet	6	
Srečanje civilizacij	12	
V Italiji pride v modo antika - renesansa	7	
Človek postane merilo vsega - humanizem	5	
Tiskana knjiga osvoji Evropo	9	
Renesansa in humanizem severno od Alp	3	
Branje pisanje učenje	1	
Umetniki in njihovo občinstvo	0	
Humanizem in renesansa v slovenskih deželah	4	
Stoletja vojn: za staro pravdo, vero, domovino	57	15,04 %
Trgovci in bankirji	6	
Zgodnji kapitalizem v slovenskih deželah	0	
Evropa v začetku novega veka - krepitev nacionalnih držav	13	
Odnosi med državami: politika in vojna	9	
Rim-prestolnica cerkve	0	
Reformacija	6	
Reformacija na Slovenskem	2	
Verske vojne	9	
Staro in novo na podeželju	9	
Kmečki upori	3	
Barok in absolutizem	35	9,24 %
Znanost in tehnika	0	
Tudi izobraženi so verjeli v čarovnice	0	
Barok: Čustva naj vplivajo na razum	5	
Obdobje baroka na Slovenskem	5	
Janez Vajkard Valvasor predstavi svojo domovino	0	
Absolutizem: država, to sem jaz!	7	
Svetovni trgovci	11	
Kako so živeli?	7	

⁷ Ker je učbenik izrazito členjen na več ravni oziroma podpoglavij, zaradi večje nazornosti navajamo v razpredelnici prvi dve ravni členjenja (vsebinski sklop in teme), ki smo ju upoštevali tudi v zapisu.

VSEBINSKI SKLOP ⁷	ŠT. POJAVITEV GLEDE NA SKLOP (379)	100 %
Konec starega reda	107	28,23 %
Evropa in svet sredi 18. stoletja	46	
Nov pogled na svet: »luč« razuma	4	
Evropa razsveteljencev, Evropa preprostih ljudi	22	
Razsvetljeni absolutizem	0	
Habsburška monarhija postane evropska sila	6	
Parni stroj in prve tovarne v Veliki Britaniji	6	
Amerika se upre	12	
Francoska revolucija: svoboda, enakost, bratstvo	0	
Napoleon: zadnji med velikimi osvajalci	11	
Slovenci konec 18. in na začetku 19. stoletja	0	
Vzpon meščanstva	48	12,66 %
Dunajski kongres: diplomati delijo Evropo	17	
Toka zgodovine ni mogoče obrniti: Evropa 1815-48	6	
Tovarne, parniki, lokomotive in telegraf	19	
Slovenci v prvi polovici 19. stoletja	0	
Revolucije leta 1848	6	
Zmagoslavje meščanstva	77	20,32 %
Zlata doba industrije	10	
Evropski in svetovni zemljevid se spreminjata	21	
Habsburška monarhija v drugi polovici 19. stoletja	2	
Slovenci v drugi polovici 19. stoletja	0	
Blišč in beda novega industrijskega sveta	10	
Družina, otroštvo, šola v 19. stoletju	0	
Politiki, stranke in časopisi se borijo za volivce	13	
Nemirni Balkan	2	
Slovenci ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja	0	
Prvi svetovni vojni naproti	19	

Pregled podrobnejše razčlenitve vsebin razkrije, da so razmeroma redki primeri, ko se pojem Evropa ne pojavlja tudi na ravni poglavij, ki opredeljujejo vsebinske sklope. Od 53 poglavij 'Evropa' namreč umanjka le v 13 poglavjih in njihova prevladujoča značilnost je, da obravnavajo nacionalno zgodovino, kar deloma pojasni razlog, zakaj pojma Evropa tam ne najdemo tako pogosto. 'Evropa' in njene izpeljanke se najpogosteje rabijo v vsebinskem sklopu *Konec starega reda*, kjer zasledimo 107 pojavitev. Ta okoliščina je zanimiva tudi zato, ker gre za poglavja, ki obravnavajo obdobje, ko se je pojem Evrope v smislu »skupnega prostora« pričel oblikovati, kar lahko razumemo tudi kot enega bistvenih dejavnikov, ki so prispevali k tako velikemu številu pojavitev. Sledijo pojavitve v vsebinskih sklopih *Zmagoslavje meščanstva* (77), *Stoletja vojn: za staro pravdo, vero, domovino* (57), *Odkritja: človek, svet, vesolje* (55), *Vzpon meščanstva* (48) ter *Barok in absoluti-*

zem (35), kjer se v okviru posameznih poglavij, 'Evropa' najpogosteje rabi v primerih, ko je obravnavana kot samostojna geopolitična, kulturna ali historična entiteta, ki ima v kontekstu določenih dogodkov in procesov središčno vlogo.

Tabela 19: Pregled rabe pojma Evropa.

Evropa-izpeljanke	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	kult. raba	Σ
Evropa	0	119 56,13 %	88 41,51 %	5 2,36 %	212 100 %
Evropejec, -ka	0	18 94,74 %	1 5,26 %	0	19 100 %
evropski, -a, -o	0	64 46,04	74 53,24 %	1 0,72 %	139 100 %
evropeizirati	0	0	1 100 %	0	1 100 %
stara celina	0	2 66,67 %	1 33,33 %	0	3 100 %
zunajevropski, -a, -o	0	2 100 %	0	0	2 100 %
izvenevropski, -a, -o	0	1 100 %	0	0	1 100 %
neevropski, -a, -o	0	2 100 %	0	0	2 100 %

'Evropa' se sicer nekoliko pogosteje rabi v geografskem smislu (119 pojavitev), a opazno je predvsem veliko število pojavitev, ki bi ustrezale geopolitičnim rabam (93 pojavitev). Zanimiva je okoliščina, da kljub zelo pogosti rabi pojma Evropa, ko je le-ta postavljena v vlogo akterja, pojavitve, ki bi jih bilo mogoče razumeti v strogo političnem smislu, ne najdemo, najverjetneje zaradi specifične zgodovinskih obdobij, na katere se osredinja učbenik. Kadar se rabijo izraziti v geografskem smislu, 'Evropa' in njene izpeljanke običajno zaznamujejo prostor 'nekje med Rusijo, Sredozemskim morjem, Atlantskim oceanom in »neevropskim delom Turčije«, medtem ko geopolitične rabe Evropo predstavljajo zlasti kot:

- prostor specifičnega družbenega in gospodarskega razvoja, kulture ter zgodovinskih dogodkov in procesov (npr. *Kar nekaj izobražencev iz slovenskih dežel je dalo svoj prispevek v zakladnico evropskega humanizma*) in
- prostor skupnih zgodovinskih in kulturnih vrednot v odnosu od ne-Evrope (npr. *Razsvetljenci in drugi izobraženi ljudje 18. stoletja so prvi za-*

čutili, da niso samo podaniki svojih kraljev in pripadniki svojih narodov, torej Francozi, Nemci, Angleži ali Italijani, temveč tudi Evropejci. Šele sedaj so začeli govoriti o Evropi kot posebnem delu sveta, ki je sam zase celota in ki po dosežkih in sposobnostih svojega prebivalstva celo prekaša druge celine).

Posebnost predstavlja tudi raba izpeljanih izrazov, kot so glagol ‚evropeizirati‘ (npr. *Evropejci so v prebivalcih novoodkritih dežel videli pogane, ki častijo malike. Njihova vera in kultura se jim nista zdeli vredni ohranitve, hoteli so jih evropeizirati in pokristjaniti*) ter pridevniki ‚zunajevropski‘ (npr. *Mnogi misijonarji so postali odlični poznavalci zunajevropskih ljudstev in so to znanje posredovali Evropi*), ‚izvenevropski‘ (npr. *Evropske države so si prizadevale osvojiti vedno nova, izvenevropska ozemlja, bogastva in tržišča, saj so želele utrditi gospodarsko in politično moč lastne države v Evropi in svetu*) in ‚neevropski‘ (npr. *Japonska je Rusijo prepričljivo premagala. Prvič se je zgodilo, da je azijska, neevropska država premagala evropsko velesilo*). Razmeroma raznolika raba izpeljank, ki odražajo semantične distinkcije v opredeljevanju različnih lastnosti v odnosu do ne-Evrope, prav tako kaže na to, da učbenik veliko pozornost posveča obravnavi Evrope kot *skupnega prostora, ki se konstituira v odnosu do Drugega*.

Metonimično rabo pojma Evropa najdemo na dveh mestih v obliki frazema ‚stara celina‘.

Tabela 20: Pregled rabe pridevnikov ob pojmu Evropa.

pridevniki	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	Σ
južna/Južna*	0	0	0	0
severna/Severna*	0	0	1 100 %	1 100 %
vzhodna/Vzhodna*	0	0	3 100 %	3 100 %
zahodna/Zahodna*	0	7 35 %	13 65 %	20 100 %
srednja/Srednja*	0	1 16,67 %	5 83,33 %	6 100 %
sodobna, današnja, moderna	0	0	1 100 %	1 100 %
vsa	0	3 100 %	0	3 100 %
srednjeveška	0	0	1 100 %	1 100 %

V okviru rabe pridevnikov posebej izstopa večje število rabe pridevnika 'zahodni' (skupaj 20 pojavitev) in deloma tudi raba pridevnika 'srednji', iz česar bi lahko sklepali na osrediščenost učbenika v prikazovanju zgodovinskih dogodkov in procesov na omenjeni geopolitični območji.

Akterji

Tabela 21: Pregled akterjev (geopolitični).

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (141)	100 %
Evropejci	11	7,8 %
(zahodno evropske, srednjeevropske) evropske države (sosedje)	11	7,8 %
evropski narodi	5	3,55 %
Portugalska	1	0,71 %
Antwerpen	1	0,71 %
Benetke	1	0,71 %
Španija	5	3,55 %
Angleži, Britanci	3	2,13 %
Francozi	2	1,42 %
Nizozemci	2	1,42 %
Portugalci	1	0,71 %
Amerika	1	0,71 %
Italija	5	3,55 %
italijanska mesta (države)	2	1,42 %
Florentinci	1	0,71 %
(moderna, srednjeveška, osrednja, zahodna, južna, vzhodna, stara, srednja) Evropa (18. stoletja, izobražencev in umetnikov); (jug, vzhodna meja) Evrope	25	17,73 %
Francija	6	4,26 %
Rusija	5	3,55 %
Nemško cesarstvo	1	0,71 %
evropska javnost	1	0,71 %
protestanti v avstrijskih deželah	1	0,71 %
evropske (katoliške, industrijske) dežele	3	2,13 %
evropska gospoda	1	0,71 %
Pariz	3	2,13 %
(evropski) vladarji (Evrope)	6	4,26 %

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (141)	100 %
Portugalska	1	0,71 %
Nizozemska	1	0,71 %
evropsko prebivalstvo	1	0,71 %
(velika) evropska mesta (prestolnice)	2	1,42 %
London	1	0,71 %
Velika Britanija, Anglija	8	5,67 %
habsburška monarhija	3	2,13 %
(evropski) priseljenci (iz Evrope)	2	1,42 %
evropska kraljestva	2	1,42 %
francoska vojska	1	0,71 %
Avstrija	1	0,71 %
Prusija	1	0,71 %
članice Svete zveze	1	0,71 %
zahodnoevropski privrženci (liberalcev)	1	0,71 %
ljudje po vsej Evropi	1	0,71 %
Srbi	1	0,71 %
Nemčija	4	2,84 %
Belgija	1	0,71 %
(samostojne) države na Balkanu	2	1,42 %
Dunaj	1	0,71 %
evropske sile	1	0,71 %

Tabela 22: Pregled akterjev (družbeni položaji).

DRUŽBENI POLOŽAJI	ŠT. POJAVITEV (57)	100 %
(evropski, bogati, britanski) trgovci	5	8,78 %
papež	1	1,75 %
misijonarji	1	1,75 %
srednjeveška katoliška družba Evrope	1	1,75 %
(plemiški, meščanski) izobraženci (slovenskih dežel)	3	5,27 %
evropski učenjaki (učene družbe)	2	3,52 %
rokodelci	1	1,75 %
(evropski, slovenski) humanisti	3	5,27 %
mladi ljudje	1	1,75 %
močne (trgovske, evropske, bančne) družbe	3	5,27 %

DRUŽBENI POLOŽAJI	ŠT. POJAVITEV (57)	100 %
stanovi	1	1,75 %
kralj	1	1,75 %
uradniki	1	1,75 %
plemiči	1	1,75 %
ruska pravoslavna cerkev	1	1,75 %
diplomatski odposlanci	2	3,52 %
verski reformatorji	1	1,75 %
Cerkev	1	1,75 %
tridentinski koncil	1	1,75 %
jezuiti	1	1,75 %
inkvizicija	1	1,75 %
(francoski) kmetje	4	7,06 %
revni	1	1,75 %
bogati	1	1,75 %
fevdalci	1	1,75 %
tridesetletna vojna	1	1,75 %
absolutni vladarji	1	1,75 %
preprosto ljudstvo	1	1,75 %
evropske akademije	1	1,75 %
akademija delavnih Ljubljancev	1	1,75 %
(holandski, pariški) meščani	2	3,52 %
evropski raziskovalci	2	3,52 %
pismeni, nepismeni	1	1,75 %
filozofi	1	1,75 %
zagovorniki, nasprotniki franc. revolucije	1	1,75 %
vladarji	1	1,75 %
liberalci, liberalna meščanska gibanja	2	3,52 %
evropsko delavstvo	1	1,75 %
internacionala	1	1,75 %

Tabela 23: Pregled akterjev (ne-evropski).

NE-EVROPSKI	ŠT. POJAVITEV (26)	100 %
Arabci	1	3,85 %
(muslimanski) Turki	2	7,69 %
domačini na afriški celini	1	3,85 %
prebivalci mesta Gao	1	3,85 %
črnci	1	3,85 %
Indijanci	1	3,85 %
Azteki	1	3,85 %
Inki	1	3,85 %
zunajevropska ljudstva	1	3,85 %
Kitajci	1	3,85 %
Sulejman II. Veličastni	1	3,85 %
(evropska) Turčija	2	7,69 %
necvropski svet, država	2	7,69 %
družba v Ameriki	1	3,85 %
ZDA, Amerika	3	11,54 %
kolonije	1	3,85 %
Afrika	1	3,85 %
Azija	1	3,85 %
prebivalstvo ZDA	1	3,85 %
azijski narodi	1	3,85 %
Japonska	1	3,85 %

Tabela 24: Pregled akterjev (individualni).

INDIVIDUALNI	ŠT. POJAVITEV (33)	100 %
Julij Cezar	1	3,03
Cortéz	1	3,03
Pizarro	1	3,03
Petrarca	1	3,03
Boccaccio	1	3,03
Gutenberg	1	3,03
Erazem Rotterdamski	1	3,03
Thomas More	1	3,03
Jacobus Gallus	1	3,03

INDIVIDUALNI	ŠT. POJAVITEV (33)	100 %
Fuggerji	1	3,03
Maksimilijan I	1	3,03
Karel	1	3,03
Habsburžani	2	6,1
Karel Habsburski	1	3,03
Franc I	1	3,03
Žiga Herberstein	1	3,03
Benedikt Kuripečič	1	3,03
Martin Luter	1	3,03
nadvojvoda Ferdinand	1	3,03
Rembrandt	1	3,03
Janez Ludvik Schönleben	1	3,03
Janez Krstnik Mayr	1	3,03
Ludvik XIV.	1	3,03
kardinal Richelieu	1	3,03
Mozart	1	3,03
Marija Terezija	1	3,03
Jožef II.	1	3,03
Napoleon	2	6,1
Metternich	1	3,03
K. Marx	1	3,03
F. Engels	1	3,03

Vrednote

DRUŽBENE SPREMEMBE: izguba samostojnosti, prevzemanje vloge, delitev sveta, zavzetje, srečanje civilizacij, evropeizacija, pokristjanjevanje, prilagajanje, razvoj gospodarstva, spremembe, pospeševanje znanosti in umetnosti, širjenje humanizma, začetek kapitalizma, monopol, spodbuda, odkritje čezmorskih dežel, razvoj pristanišč, prevzem, upadanje moči stanov, postopno uvajanje neomejene vladarjeve oblasti, krepitev držav, spremembe razmerja moči, osvajanja Turkov, kritika razmer v Cerkvi, širjenje reformacije, popustljivost do protestantov, boj proti protestantizmu, inkvizicija, nove dajatve, kmečki upori, boj za staro pravdo, razvoj novega družbenega sloga, Francija – vodilna politična sila, gospodarski zastoj, upočasnen razvoj kapitalizma, merkantilizem, nove trgovske velesile, širitev novih pogledov na človeka, razsvetljski pogledi na človeka in družbo; potovanja kot oblika družbenega udejstvovanja, pridobivanje ozemlja,

širitev vpliva, oblikovanje velesile, industrijska revolucija, razmah trgovine s sužnji, migracije v Ameriko, nastanek nove družbe, novi/stari način življenja, odprava fevdalizma, upor proti absolutizmu, uvedba francoskega cesarstva, širitev pridobitev francoske revolucije, vsiljevanje davkov in ureditve, zmaga nad Napoleonom, delitev Evrope, prizadevanja za vzpostavitev ravnovesja med silami, utrjevanje oblasti starih dinastij, legitimizem, novi evropski red, liberalizem, narodna gibanja, upori, sodobna industrija, tehnične novosti, promet, rast mest, nov val revolucij, neuspeh, konec stare Evrope, gospodarski in industrijski razcvet, počasnejši razvoj v evropskih državah, gradnja železnic; premoženje in bogastvo/obubožanje in propad, nastanek novih držav, združitve narodov, nove/stare velesile, tekmovalstvo, delitev Evrope na dva dela, oblikovanje kolonialne posesti, osvajanje, jemanje zemlje Indijancem, spreminjanje mest, slabšanje položaja kmetov, izseljevanje v Ameriko, povezovanje delavstva, uveljavitev ustave in parlamentov, spori, boj za kolonije, imperializem, premagljivost evropskih velesil

DOGODKI: prenos sifilisa, bitka pri Mohacsu, ustanovitev jezuitskega reda, tridesetletna vojna, odprtje tiskarne in knjigarne, ustanovitev akademije, sprejetje Zakona o plovbi, prisilna zaveznitva, Napoleonovo osvajanje Evrope, »dunajski kongres«, združitev Italije, nastanek Nemškega cesarstva, boj za Afriko, atentat na avstro-ogrskega prestolonaslednika

OBCĚČLOVEŠKE: spoznanje, vedenje, raziskovanje, izmenjava dobrin, tradicija domačinov, posredovanje novega znanja, izum papirja in tiska, prihod v Evropo, iskanje izboljšav, humanizem, izobraženost, izobraževanje, umetnost; kritika duhovništva: zabave, razkošje, kopičenje bogastva, trgovanje s službami; spreminjanje prehranjevalnih navad jezuitske šole, verska pripadnost, pismenost, evropska kultura, oblikovanje pojma Evropa, izobrazba, kultura, verska strpnost, sposobnosti, vzor, listina o človekovih pravicah, razsvetljenska misel o človeški enakosti in svobodi; kritika: neprizanesljivo izkoriščanje;

DRUŽBENASTANJA: nepoznavanje afriške celine, indijansko pojmovanje prišlekov, inflacija, evropsko pojmovanje staroselcev, stopnja razvoja, obljudenost, blagostanje, stičišče trgovskih poti, prispevek, najbogatejša trgovska in bančna hiša v Evropi, razmerje med vladarji in stanovi, monarhije, vzdrževanje armade, omejeni stiki, medsebojni nadzor, vojaški spopadi, cerkvene razmere, politične razmere v Evropi, položaj podložnikov, bedne življenjske razmere, splošni nered v državi, brezpravnost, privezanost na zemljo, neomejene obveznosti, povečevanje državnih davkov, Evropa – posledice vojne, Francija – najgostejše naseljena država, Pariz – največje mesto, Evropa v 18. stoletju: vsakdanje življenje, mesta, število prebivalcev glede

na geopolitično razdelitev; velikost Evrope; evrocentrizem (razviti zahod, slika sveta in Evrope, evropsko/neevropsko); verske, vojne, evropski način življenja, francoska revolucija, vojne med Francijo in Evropo, položaj delavcev, gospodarski zaostanek za Nemčijo in zahodno Evropo, evropska kulturna prestolnica, naraščanje prebivalstva, zanemarjena predmestja, nape-ti odnosi, izguba ozemlja, moč, uspeh, zaostrovanje odnosov

LIBERALNE: trgovina, evropsko tržišče, iskanje novih trgovskih poti, vodilna pomorska sila, prodaja kolonialnega blaga, najvažnejše evropsko trgovsko središče, gospodarstvo, boj proti monopolu, svobodna plovba in pomorska trgovina, trgovska menjava blaga, vrednost denarja, trgovina, obrt, kapital, trgovina, proizvodnja, pridobitniška miselnost, založništvo, gospodarsko težišče, trgovske družbe, svetovna trgovina, blagovno in denarno gospodarstvo, uradi, plačani uradniki, enotno rimsko pravo, učinkovit davčni sistem, denar, dedna last, meddržavni odnosi, diplomacija, ponudba knjig, pospeševanje zunanje trgovine, trgovske družbe, svetovna trgovina, uvoz, izvoz, kolonialno blago, gospodarstvo kolonij, konkurenca, protestantizem, dobički od trgovine, razvoj industrije, pravičnost, svoboda; kritika: neenakost; dovolj denarja, gospodarska svoboda, ukinitve ce-hov, konkurenca, vpliv železnic, rast mest, industrijska podjetja

KULTURNE: koledar, razcvet kulture, verovanje, pojmovanje posameznika, raba jezika, evropska književnost, antika, ustanavljanje akademij, nastanek letakov, tiskanje knjig, razvoj tiskarn, Biblija, raba pisave, igralne karte, ruska pravoslavna cerkev, zahodnoevropska katoliška civilizacija, uveljavitev baročnega sloga na Slovenskem, Versailles – vzor bivališča, življenje v mestih, higienske navade, olika, razvade, »dunajski valček« (2), splošna volilna pravica, pravice žensk, sodelovanje v političnem življenju

EMOCIONALNE: podjarmiti, »vera in kultura, »nevredni ohranitve«, razcveteti se, pomlad, zakladnica, negovanje, sovražnost, razklati, razburkati, ogorčen, silovit razmah, »znova se je razdivjala vojna«, požigati, pleniti, divjati, žalostna podoba, osupniti, ponos, prezir, prijatelji, sovražniki, revolucionarni nemir, izbruh, revolucij, cvetoča in velika mesta, temna in žalostna plat, sodček smodnika, veliko navdušenje

EVRO-ATLANTSKE: moderna Evropa

SOCIALISTIČNE: /

Seznam mest pojavitev in njihova okvirna opredelitev

I. vsebinski sklop/tema: ODKRITJA: ČLOVEK, SVET, VESOLJE

– naslov: Evropa na prehodu v novi vek: vedenje o prostoru in času

– akterji: evropski trgovci, Arabci, Turki, Evropejci, Julij Cezar, evropske države, evropski narodi

– vrednote: obččloveške (spoznanje, vedenje), liberalne (trgovina, evropsko tržišče, iskanje novih trgovskih poti), kulturne (koledar)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: zemljevid (»potovanja Marca Pola«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 6 (osrednje besedilo): Meje znanega sveta pred Kolumbom: Čeprav je v Evropi že v srednjem veku prevladalo spoznanje, da je Zemlja okrogla, se je za večino ljudi takratni znani svet končal nekje na meji z Rusijo in na obalah Sredozemskega morja. Vedeli so za obstoj Afrike in Azije, a so imeli o njej zelo nepopolne podatke. O velikosti Zemlje niso imeli prave predstave. Mislili so, da je na njej le 15 odstotkov morja, vse ostalo pa kopno. Nekoliko več so o svetu vedeli tisti pomorščaki in trgovci, ki so redno odhajali v severnoafriška in bližnja azijska mesta in pristanišča po dragoceno robo, tako imenovano levantinsko blago. To so bili predvsem različne začimbe, dragocene tkanine, slonova kost, drago kamenje in kovine, biseri, zdravila in barvila, sladkor in riž, ki so tja prihajali iz notranjosti Afrike in iz Azije. Vse to so potem z velikim dobičkom prodajali na evropskem tržišču. Dobički pa bi bili še večji, ki bi evropski trgovci to blago lahko kupovali kar v tistih deželah, kjer so ga proizvajali. Vendar poti do tja niso bile proste, vodile so prek ozemlja, ki je bilo pod oblastjo Arabcev in Turkov; ti so hoteli biti v tej trgovini posredniki in so si sami jemali velik delež. To je vzpodbudilo Evropejce, da so začeli iskati druge, nove trgovske poti, zlasti po morju.

b) str. 10 (osrednje besedilo): Meseci in leta: V Evropi je bil še vedno v veljavi rimski koledar, ki ga je uvedel Julij Cezar: leto je že imelo 12 mesecev in 365 dni, vsako četrto leto pa so dodali še en dan. Vendar se je zaradi prvotne napake v izračunu v dolgih stoletjih nabralo 10 dni preveč. To so ob koncu srednjega veka ugotovili matematiki in astronomi in predlagali popravek. Papež Gregor XIII. je v svoji cerkveni državi leta 1582 uveljavil popravljeni koledar (odvečnih 10 dni so preprosto izbrisali), enako pa so kmalu storile skoraj vse evropske države. Tudi uradna imena, ki jih imamo še danes, izvirajo iz rimskega koledarja. Vendar so vsi evropski narodi imeli tudi svoja stara, domača imena za mesece, ki so označevali vremenske značilnosti /.../.

II. vsebinski sklop/tema: ODKRITJA: ČLOVEK, SVET, VESOLJE

– naslov: Evropa odkriva in osvaja svet

– akterji: Portugalska, Antwerpen, Benetke, Španija, papež, evropski narodi, Angleži, Francozi, Nizozemci, Portugalci

– vrednote: vrste družbenih sprememb (izguba samostojnosti, prevzemanje vloge, delitev sveta), liberalne (vodilna pomorska sila, prodaja kolonialnega blaga, najvažnejše evropsko trgovsko središče, gospodarstvo, boj proti monopolu, svobodna plovba in pomorska trgovina), občečloveške (raziskovanje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: zemljevid (»Odkritja v 15. in 16. stoletju«, »K. Kolumb«, »Kolumbovo prvo srečanje z domačini«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 12 (osrednje besedilo): Osvojitve Portugalcev: Portugalska je ostala vodilna pomorska sila do srede 16. stoletja, ko je za nekaj časa sama izgubila samostojnost. Svojega na hitro pridobljenega bogastva ni mogla izkoristiti, saj ni imela dovolj izkušenih trgovcev, da bi sama organizirala prodajo kolonialnega blaga v Evropi. To nalogo je prepustila pristanišču Antwerpen, in to je tako postalo najvažnejše evropsko trgovsko središče: prevzelo je vlogo, ki so jo dotlej imele Benetke.

b) str. 13 (osrednje besedilo): Angleži, Francozi in Nizozemci v boju proti monopolu: Po prvem Kolumbovem potovanju sta se Portugalska in Španija po posredovanju papeža dogovorili, da si razdelita svet: kar je že bilo ali bi še bilo novo odkritih ozemelj zahodno od 46 poldnevnikarja zahodne dolžine, naj bi pripadlo Španiji, področje vzhodno od njega pa Portugalski. To je tudi pomenilo, da sta si lastili monopol nad morskimi potmi in sta obravnavali vse druge ladje, kot da so piratske.

Na tako delitev sveta niso pristajali drugi evropski narodi z bogato pomorsko tradicijo; zagovarjali so mnenje, da morata biti plovba in trgovina po morju svobodni. Prihajalo je bo pravih pomorskih bitk in ropanja ladij, obenem pa so Angleži, Francozi in Nizozemci pospešeno iskali nove poti do Daljnega vzhoda. /.../ Motivi vseh teh potovanj niso bili več izključno gospodarski, ampak tudi že raziskovalni: Evropejci so hoteli novoodkrita dela sveta čim bolj spoznati, jih izmeriti, narisati, opisati.

c) str. 13 (naloga): Preudarite: Kateri evropski narodi so sodelovali pri odkrivanju neznanih predelov sveta?

III. vsebinski sklop/tema: ODKRITJA: ČLOVEK, SVET, VESOLJE

– naslov: Srečanje civilizacij

– akterji: Evropejci, domačini na afriški celini, prebivalci mesta Gao, črnici, Indijanci, Evropejci, Cortéz, Azteki, Pizarro, Inki, Amerika, Španija, misijonarji, zunajevropska ljudstva

– vrednote: vrste družbenih sprememb (zavzetje, srečanje civilizacij, evropeizacija, pokristjanjevanje, prilagajanje), vrste stanj (nepoznavanje afriške celine, indijansko pojmovanje prišlekov, inflacija, evropsko pojmovanje staroselcev, stopnja razvoja), liberalne (trgovska menjava blaga, vrednost denarja), občečloveške (izmenjava dobrin, tradicija domačinov, posredovanje novega znanja), emocionalne (podjarmiti, »vera in kultura, »nevredni ohranitve«)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: zemljevid (»Afrika – domača kraljestva in glavne trgovske postojanke«: slika (»Azteški bogovi so zahtevali kri«), fotografija (»Majevsko svetišče«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 14 (osrednje besedilo): Afrika: Notranjost afriške celine, kjer so obstajala različno velika arabska in črnska kraljestva, je Evropejcem še dolgo ostala neznana. Njihovi stiki z domačini so bili v glavnem omejeni na izmenjavo dobrin v trgovskih središčih severne in zahodne afriške obale.

b) str. 15 (izvirno besedilo/komentar): Opis trgovskega mesta Gao: Gao je zelo veliko mesto. Prebivalci mesta so bogati trgovci, ki s svojim blagom neprestano krožijo po deželi. Mnogi črnici prinašajo zlato v mesto, da bi ga zamenjali za evropsko in berbersko blago. Vendar pa nikoli ne najdejo toliko blaga, kolikor je vredno njihovo zlato, in ga zato polovico ali dve tretjini spet odnesejo domov. /.../ (Leo Africanus, Opis Afrike, 1525)

c) str. 15 (osrednje besedilo): Amerika: Indijanci so v prišlekih videli polbogove, vojaki na konjih in v železnih oklepih so se jim zdeli nepremagljivi. Tako je bilo mogoče, da so zelo majhne čete Evropejcev zavzele obširne pokrajine: Cortéz je podjarmil državo Aztekov s 600 vojaki, 16 konji in 10 topovi, Francisco Pizarro pa državo Inkov s 187 vojaki in 27 konji. Pri tem so jima šli na roko nesloga indijanskih plemen in državljanske vojne.

č) str. 17 (naloga): Preudarite: Na kakšni stopnji razvoja so bili Indijanci ob prihodu Evropejcev? Zakaj so Evropejci lahko tako naglo zavzeli indijanska ozemlja?

d) str. 17 (osrednje besedilo): Posledica srečanja civilizacij: Evropejci so v Ameriko prinesli žito, sladkorni trs, kavo, vinsko trto, oljko, pomarančevce in limonovec ter konja, govedo, ovco, svinjo in perutnino. Amerika je dala Evropi koruzo, krompir, kakav, tobak, paradižnik in ananas, predvsem pa velike količine zlata in srebra – večina ga je šla v Španijo. Ob prituoku tako velikih količin dragocenih kovin so v Evropi cene drugega blaga zelo narasle in prišlo je do inflacije: v 16. stoletju je denar izgubil dve tretjini svoje vrednosti. Najhujše posledice do občutili tisti, ki so plačilo za svoje delo prejeli v denarju.

e) str. 17 (osrednje besedilo): Misijonarji: Evropejci so v prebivalcih novoodkritih dežel videli poganke, ki častijo malike. Njihova vera in kultura se jim nista zdeli vredni ohranitve, hoteli so jih evropeizirati in pokristjaniti. To je bila naloga misijonarjev. Vendar so misijonarji kmalu ugotovili, da se morajo – če želijo z uspehom širiti krščanstvo med domačini – prilagoditi njihovem načinu življenja in mišljenja, v nekaterih okoljih pa so domačini običajem prilagajali celo krščansko vero samo. To je Cerkev v 18. stoletju prepovedala, in tradicije domačinov misijonarji upoštevajo spet šele v našem stoletju. Mnogi misijonarji so postali odlični poznavalci zunajevropskih ljudstev in so to znanje posredovali Evropi.

IV. vsebinski sklop/tema: ODKRITJA: ČLOVEK, SVET, VESOLJE

- naslov: V Italiji pride v modo antika – renesansa
- akterji: Italija, trgovci, italijanska mesta, Florentinci, moderna Evropa
- vrednote: vrste družbenih sprememb (razvoj gospodarstva), liberalne (trgovina, obrt,) vrste stanj (obljudenost, blagostanje), kulturne (razcvet kulture), emocionalne (razcveteti se, pomlad), Evro-atlantske (moderna Evropa)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slika (»Vzorno mesto«, »Zmagoslavje pomladi«), zemljevid (»politična razdelitev Italije v 15. stoletju«)
- št. strani: 2
- izbrano besedilo:

a) str. 18 (osrednje besedilo): Italija – dežela mest: Italija je bila v 15. stoletju najbogatejša dežela zahodne Evrope. Politično je bila razdeljena na mnogo večjih in manjših držav, med katerimi so bile gospodarsko najuspešnejše neodvisne mestne države v osrednjem in severnem delu polotoka (Benetke, Genova, Milano, Firence). V nekaterih so že odpravili fevdalizem, to pa je omogočilo hiter razvoj trgovine in obrti. /.../ Pristanišča so

bila polna levantinskega blaga, ki so ga trgovci pošiljali naprej na evropske trge. Veliki trgovci so bili zelo bogati. Ukvarjali so se z bankirskimi posli in imeli svoje bančne podružnice v številnih evropskih deželah. Pospeševali so obrt in jo že organizirali tudi na založniški način. V tem ozračju blagostanja se je razcvetela kultura.

Italijanska mesta so bila najbolj obljudena v Evropi, nekatera so imela nad 50 000 prebivalcev. V njih sta se srečevala največje razkošje in najhujša revščina, sijajne palače bogatašev so se dvigovale nad revnimi mestnimi predeli, kjer so se stiskali mali obrtniki in trgovci in slabo plačani ročni delavci in kjer sta vladali beda in nesnaga. V mestih je pogosto prihajalo do uporov mali ljudi proti mogočnim bogatašem, a so bili vedno s trdo roko zadušeni.

b) str. 18 (osrednje besedilo): Florentinci so na veliko izdelovali fino volneno sukno, sloveče po vsej Evropi; to je postalo še bolj iskano, ko so ga začeli barvati s posebno vijolično barvo. /.../ Bili so prvi v Evropi, ki so na svojem podežlju zasadili belo murvo, po poreklu iz Kitajske, in na njej gojili sviloprejko ter iz njenih kokonov izdelovali svilo.

c) str. 19 (komentar ob sliki): Zmagoslavje pomladi: Sandro Botticelli je sliko naredil za vilo nekega florentinskega bogataša. Predstavlja s cvetlicami ozaljšano Pomlad (na desni), ki zmagoslavno stopa v vrt antičnih božanstev. Nastala je v času, ki mu enako upravičeno lahko rečemo tako »jesen srednjega veka« kot tudi »pomlad moderne Evrope«.

V. vsebinski sklop/tema: ODKRITJA: ČLOVEK, SVET, VESOLJE

– naslov: Človek postane merilo vsega – humanizem

– akterji: srednjeveška katoliška družba Evrope, izobraženci, evropski učenjaki, Petrarca, Boccaccio

– vrednote: vrste družbenih sprememb (spremembe, pospeševanje znatnosti in umetnosti), kulturne (verovanje, pojmovanje posameznika, raba jezika, evropska književnost, antika, ustanavljanje akademij)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»L. Da Vinci: Človek«, »R. Santi: Atenska šola«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 21 (osrednje besedilo): Srednjeveška katoliška družba Evrope je bila predvsem skupnost vernikov, v kateri usoda človeka posameznika ni bila posebej pomembna. V središču zanimanja ljudi sta bila Bog in ono-

stranstvo. Izobraženci so odgovore na življenjska vprašanja iskali v Bibliji in delih cerkvenih pisateljev. Nasprotno pa so začeli izobraženci renesančnega časa pod vplivom antičnih avtorjev, ki so se ukvarjali s tem svetom in z vlogo človeka v njem, posvečati pozornost človeku in naravi.

b) str. 21 (osrednje besedilo): Humanisti so se s posebno vnemo posvečali študiju jezikov, grščini in predvsem latinščini. Latinščina je še dolgo ostala tisti jezik, v katerem so evropski učenjaki pisali razprave, medtem ko so jo v književnosti prav v času renesanse začeli izpodrivati moderni jeziki. Velika večina evropskih narodov, med njimi tudi Slovenci, je dobila svoja prva velika literarna dela v obdobju renesanse: njihovi jeziki so postali knjižni jeziki.

c) str. 21 (osrednje besedilo): Velik občudovalec antične poezije je bil nekoliko pozneje Francesco Petrarca, a tudi on je svoje prelepe sonete oboževani Lavri pisal v italijanščini. Prav tako Giovanni Boccaccio, ki je v svoji knjigi novel Dekameron zbral sto duhovitih in veselih zgodb, v katerih je opisoval ljudi v najrazličnejših življenjskih okoliščinah. Petrarca in Boccaccio sta zelo močno vplivala na vso evropsko renesančno književnost.

č) str. 22 (komentar pod sliko): Raffaello Santi: Atenska šola: Freska prikazuje družbo antičnih filozofov, učenjakov in umetnikov. Grški filozof Platon je imel v Atenah, na vrtu, posvečenem krajevemu junaku Akademосу, svojo znamenito filozofsko šolo. Take šole, imenovane akademije, so v renesančni Italiji ponovno postale zbirališče učenih ljudi. Akademije so pozneje ustanavljali povsod po Evropi, in sicer zato, da bi z njimi pospeševali znanost in umetnost.

VI. vsebinski sklop/tema: ODKRITJA: ČLOVEK, SVET, VESOLJE

– naslov: Tiskana knjiga osvoji Evropo

– akterji: Kitajci, praktični Evropejci, rokodelci, Gutenberg, evropski narodi

– vrednote: občečloveške (izum papirja in tiska, prihod v Evropo, iskanje izboljšav, nastanek letakov), kulturne (tiskanje knjig, razvoj tiskarn, Biblija, raba pisave, igralne karte)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Stran iz Gutenbergove biblije«, »Letak o odkritju Braziliije«, »Igralna karta – sedmica«, »Tiskarna v 15. stoletju«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 23 (osrednje besedilo): Tako kot marsikateri drug pripomoček so tudi papir in preprost način tiskanja z lesenimi šablonami izumili na Kitajskem. Evropo sta ti dve novosti dosegli šele v poznem srednjem veku, vendar so ju potem praktični Evropejci hitro usvojili in še bolj izpopolnili.

b) str. 23 (osrednje besedilo): A tak način tiskanja še ni bil zadovoljiv, saj so se lesene šablone prehitro obrabljale. Zato so številni mojstri rokodelci povsod po Evropi iskali bolj učinkovito rešitev.

c) str. 23 (osrednje besedilo): Nova tehnika (tj. Gutenbergove pomične kovinske črke in posebna stiskalnica, op. JŽ) je v nekaj desetletjih osvojila vso Evropo, tako da je do leta 1500 imelo tiskarne že nad dvesto mest. Do takrat so natisnili več kot dvajset milijonov izvodov knjig, v 16. stoletju pa še desetkrat več.

č) str. 23 (osrednje besedilo): Prva knjiga, ki jo je natisnila delavnica Johanna Gutenberga, je bil nemški prevod Biblije (1456). Biblija je bila v tistem času knjiga, ki je bila največkrat natisnjena, bodisi v latinščini ali grščini bodisi v modernih evropskih jezikih.

d) str. 23 (komentar pod sliko): Prvi prevod nemškega svetega pisma je bil natisnjen leta 1456 v Gutenbergovi tiskarni v Mainzu. Videz te knjige je še precej srednjeveški, saj je tiskar uporabil črke gotske pisave (gotice), začetne črke poglavij pa so slikarsko okrašene, kot pri rokopisih. Gotica je ostala v Nemčiji v rabi vse do moderne dobe, medtem ko je večina evropskih narodov pod vplivom humanizma začela uporabljati veliko lažje berljivo latinito, kakršno poznamo še danes.

e) str. 24 (komentar pod sliko): Letak o odkritju Brazilije: Letaki so že kmalu po iznajdbi tiska postali nepogrešljivo sredstvo za sporočanje novic. To so bili listi, ki so v sliki in besedi opisovali vojaške, politične in družabne dogodke, poročali so o nesrečah in nenavadnih pojavih, slavili ali smešili so znane osebnosti, reklamirali novo modo in nove ideje...

Tale letak je Evropejcem že zelo kmalu po dogodku sporočil, da je bila odkrita nova dežela – Brazilija.

f) str. 24 (komentar pod sliko): Igralna karta – sedmica: Domovina igralnih kart je Azija; od tu so karte v srednjem veku prinesli v Evropo. Sprva so jih risali in poslikavali ročno, iznajdba lesoreza in pozneje tiska pa je omogočila množično proizvodnjo in veliko priljubljenost te družabne igre.

VII. vsebinski sklop/tema: ODKRITJA: ČLOVEK, SVET, VESOLJE
– naslov: Renesansa in humanizem severno od Alp

- akterji: Italija, humanisti, Erazem Rotterdamski, Thomas More
- vrednote: vrste stanja (stičišče trgovskih poti), vrste družbenih sprememb (širjenje humanizma), občečloveške (humanizem, izobraženost)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slika (»E. Rotterdamski«, »T. More«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

a) str. 25 (osrednje besedilo): Ker je bila Italija pomembno stičišče evropskih trgovskih poti, so se renesančni vzori in humanistični nazori kmalu razširili tudi zunaj nje. /.../ Humanisti so se zadrževali na vedno bolj sijajnih dvorih tistih vladarjev in knezov, ki so bili tudi sami vneti za to novost. Zbirali so se v mestih, ki so bila pomembna tiskarska središča (npr. Lyon, Basel), kjer so pogosto živeli od peresa kot publicisti. Njihova oporišča so postale tudi že nekatere univerze, kjer so ustanavljali svoje krožke in se ukvarjali z jezikoslovjem, govorništvo in književnostjo.

b) str. 25 (osrednje besedilo): Najpomembnejša osebnost evropskega humanizma v začetku 16. stoletja je bil Erazem Rotterdamski, odličen jezikoslovec in poznavalec antične filozofije in krščanske teologije.

c) str. 25 (komentar pod sliko): Thomas More je bil med najbolj izobraženimi ljudmi Evrope svojega časa. Zaradi nasprotovanja kraljevi samovolji ga je dal Henrik VIII. v sedeminpetdesetem letu starosti obglaviti.

VIII. vsebinski sklop/tema: ODKRITJA: ČLOVEK, SVET, VESOLJE

- naslov: Branje, pisanje in učenje
- akterji: Evropejci
- vrednote: vrsta dogodka (prenos sifilisa)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slika (»Ilustracija iz knjige A. Vesaliusa«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

a) str. 29 (osrednje besedilo): Znanost se loči od vere: V tistem času j so bila dragocena njegova (tj. Andreas Vesalius, op. JŽ) o kugi, sifilisu (spolni bolezni, ki so jo Evropejci prinesli iz Amerike in je bila zelo razširjena), o zdravljenju s termalnimi vodami ter o poklicnih boleznih.

IX. vsebinski sklop/tema: ODKRITJA: ČLOVEK, SVET, VESOLJE

- naslov: Humanizem in renesansa v slovenskih deželah

– akterji: izobraženci slovenskih dežel, slovenski humanisti, evropski humanisti, mladi ljudje, Jacobus Gallus

– vrednote: vrste stanja (prispevek), občečloveške (izobraževanje, umetnost), emocionalne (zakladnica, negovanje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Profesor s študenti. Naslovni list slovnice Bernarda Pergerja.«, »Jacobus Gallus«), fotografija (»Krumperk pri Domžalah«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 35 (osrednje besedilo): Humanizem: Kar nekaj izobražencev iz slovenskih dežel je dalo svoj prispevek v zakladnico evropskega humanizma. /.../

Tudi slovenski humanisti so, tako kot njihovi evropski tovariši, pisali svoje razprave v latinščini, vendar so se tudi oni zavedali, kako potrebno je znanje živih jezikov in negovanje materinščine.

b) str. 35 (osrednje besedilo): Šola: Šolski sistem je bil pri nas podoben kot drugod po Evropi, le da na slovenskem ozemlju ni bilo univerze. Mladi ljudje so hodili študirat na nekatere italijanske univerze, od konca srednjega veka dalje vedno pogosteje tudi na Dunaj, v času protestantizma pa na tiste nemške univerze, ki so bile protestantske. V drugi polovici 16. stoletja so dobila glavna mesta dežel, Ljubljana, Celovec in Gradec, tudi gimnazije.

c) str. 37 (osrednje besedilo): Renesančna umetnost: V družabnem življenju je imela pomembno mesto glasba, ki je bila sestavni del vzgoje in izobraževanja. /.../ Med našimi glasbenimi ustvarjalci tega časa sta najpomembnejša Jurij Slatkonja iz Ljubljane, dunajski škof, ki je na cesarskem dvoru ustanovil in vodil pevski zbor (ta deluje še danes pod nazivom Dunajski dečki) in Jakob Galus s Kranjskega, ki je v srednjo Evropo prenesel italijansko renesančno glasbo.

X. vsebinski sklop/tema: STOLETJA VOJN: ZA STARO PRAVDO, VERO, DOMOVINO

– naslov: Trgovci in bankirji: zgodnji kapitalizem

– akterji: bogati trgovci, Fuggerji, Maksimilijan I, Karel, močne trgovske družbe

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (začetek kapitalizma, monopol, spodbuda, odkritje čezmorskih dežel, razvoj pristanišč, prevzem), vr-

sta stanja (najbogatejša trgovska in bančna hiša v Evropi), liberalne (kapital, trgovina, proizvodnja, pridobitniška miselnost, založništvo, gospodarsko težišče, trgovske družbe, svetovna trgovina, blagovno in denarno gospodarstvo)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»Menjalec denarji in njegova žena«, »Beneški dukat«, »Jakob Fugger in njegov glavni knjigovodja v pisarni«), fotografija (»pristaniško dvigalo«, »trikotnik svetovnega gospodarstva: Amerika – Evropa – Afrika)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 40 (osrednje besedilo): Vloga denarja: Največji kapital so v Evropi v 15. in 16. stoletju prinašali trgovina z levantinskim blagom, soljo, žitom in sužnji ter proizvodnja dragocenih tkanin in orožja ter tiskarstvo. Bogati trgovci so si prizadevali pridobiti izključno pravico do prodaje zelo iskanega blaga (monopol). /.../

Pridobitniške miselnosti so se hitro navzeli tudi drugod v Evropi, pri čemer so močno spodbudo predstavljale velike količine zlata in srebra, ki so se začele stekati sem po odkritjih čezmorskih dežel. Okoli 1500 je že bila v Evropi najbogatejša trgovska in bančna hiša Fuggerjev iz Augsburga; /.../ Fuggerji so obogateli s trgovino s platnom, zlatom, srebrom in dragimi kamni, kmalu pa so začeli tudi posojati denar plemičem in vladarjem, posebno Habsburžanom. Ker jim ti posojenega denarja niso mogli vrniti, si jim v zameno zanj prepustili monopol na izkoriščanje rudnikov srebra na Tirolskem ter na proizvodnjo soli in trgovino z njo po vsej Nemčiji.

b) str. 40 (ekskurz/ osrednje besedilo): Kapitalisti in država (Jakob Fugger kupi cesarsko krono za Karla Habsburškega): Ko je leta 1519 umrl cesar Maksimilijan I., se je v Evropi začel boj za cesarsko krono, za katero so se potegovali Maksimilijanov vnuk Karel, ki je bil že španski kralj, francoski in angleški kralj in še nekaj knezov. ...

c) str. 41 (osrednje besedilo): Nove oblike poslovanja (Založništvo): Trgovci so začeli svoj denar vlagati v množično proizvodnjo tako, da so roko-delce (ti so delali še na svojih domovih) zalagali s surovinami in orodjem, ti pa so se zavezali, da jim bodo izročili vse proizvedeno blago. Trgovci so potem organizirali prodajo tega blaga na tržiščih, kjer je bilo po njem povpraševanje, in imeli pri tem dobiček. Glavna evropska središča založništva so bila v italijanski pokrajini Lombardiji in Firencah (sukno, svila), v fran-

coskem mestu Lyonu (svila, tiskarstvo), nizozemski Flandriji in Brabantu (svila, čipke, vezene stenske preproge – gobelini) in v južni Nemčiji (rudarstvo, solinarstvo).

č) str. 42 (osrednje besedilo): Nove oblike poslovanja (Borza): Gospodarsko težišče se je v 16. stoletju premaknilo s sredozemskega območja na sever Evrope, od koder je bilo lažje obvladovati oceane: tam so se razvila pomembna pristanišča z ladjedelnici in velikimi skladišči in nastale so močne trgovske družbe, ki so prevzele svetovno trgovino ter blagovno in denarno gospodarstvo.

XI. vsebinski sklop/tema: STOLETJA VOJN: ZA STARO PRAVDO, VERO, DOMOVINO

– naslov: Evropa v začetku novega veka – krepitev nacionalnih držav

– akterji: evropske države, vladarji, stanovi, Francija, kralj, uradniki, plemiči, ruska pravoslavna cerkev, Rusija, Evropa, Nemško cesarstvo, Habsburžani

– vrednote: vrste stanj (razmerje med vladarji in stanovi, monarhije, vzdrževanje armade, omejeni stiki), vrste družbenih sprememb (upadanje moči stanov, postopno uvajanje neomejene vladarjeve oblasti), liberalne (uradi, plačani uradniki, enotno rimsko pravo, učinkovit davčni sistem, denar, dedna last), emocionalne (sovražnost), kulturne (ruska pravoslavna cerkev, zahodnoevropska katoliška civilizacija)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»Ivan IV. Grozni, »Maksimilijan I. za družino«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 47 (osrednje besedilo): Vladarji in stanovi: Evropske države so bile v tistem času povečini monarhije in kraljeva oblast se je v njih dedovala.

b) str. 47 (osrednje besedilo): Davki in vojska: Razmerje med stanovi in vladarjem je bilo v različnih evropskih državah različno, vendar je razvoj na splošno šel v smeri upadanja moči stanov in postopnega uvajanja neomejene vladarjeve oblasti: vladarji so ustanavljali osrednje urade za vso državo s plačanimi uradniki, namesto zelo pisanega srednjeveškega so uvajali enotno rimsko pravo, njihova glavna opora pa je postala najemniška vojska. Moč države se je v tem času merila po tem, kakšno armado je bila sposobna vzdrževati.

c) str. 47–48 (osrednje besedilo): Pregled po evropskih državah (Francija): /.../ Država je skrbela za razvoj trgovine, manufaktur in pristanišč. Njen davčni sistem je bil bolj učinkovit kot druge v Evropi in kralj je imel dovolj denarja za vojsko. Glavno omejitev kraljevi oblasti so predstavljali uradniki, ki so bili tu večinoma plemiči; uradniške službe so se dedovale in tudi prodajale.

č) str. 48 (osrednje besedilo): Pregled po evropskih državah (Rusija): /.../ V državi je imela velik vpliv ruska pravoslavna cerkev, ki je bila sovražna zahodnoevropski katoliški civilizaciji, zato so bili stiki Rusije z Evropo zelo omejeni.

d) str. 49 (osrednje besedilo): Pregled po evropskih državah (Nemško cesarstvo): Bilo je največja država takratne Evrope in je poleg Nemčije obsegalo še skoraj vso današnjo Belgijo, Nizozemsko, Švico, del Francije, Avstrijo, Slovenijo, po letu 1526 pa tudi Češko, Moravsko, Slovaško, del Ogrske in Hrvaške.

e) str. 49 (osrednje besedilo): Habsburžani – najmočnejša vladarska družina Evrope: Habsburžani so si s spretno družinsko politiko (porokami) pridobili v dedno last velike predele Evrope, razen tega pa jim je od druge polovice 15. stoletja dalje uspevalo v okviru družine obdržati tudi cesarsko krono.

f) str. 49 (naloga): Preudarite: Kakšne vrste držav so bile v Evropi v tem času?

XII. vsebinski sklop/tema: STOLETJA VOJN: ZA STARO PRAVDO, VERO, DOMOVINO

– naslov: Odnosi med državami: politika in vojna

– akterji: evropske države – sosede, Karel Habsburški, Franc I., muslimanski Turki, Sulejman II. Veličastni, Evropa, evropske države, evropski vladarji, italijanske države, diplomatski odposlanci, Žiga Herberstein, Benedikt Kuripečič

– vrednote: vrste družbenih sprememb (krepitev držav, spremembe razmerja moči, osvajanja Turkov), vrste stanj (medsebojni nadzor, vojaški spopadi), vrsta dogodkov (bitka pri Mohacsu) liberalne (meddržavni odnosi, diplomacija)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»Franc I. in Karel V.«, »Sulejman II.«, »Žiga Herberstein«, »Kamengrad«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 51 (osrednje besedilo): Spodleteli načrti Karla V.: S krepitvijo držav so postali pomembni meddržavni odnosi, še posebej med sosedi. Močne države so se med seboj nadzorovale, da ne bi katera postala premočna; medsebojne napetosti in spore so reševale po diplomatski poti, še pogosteje pa z vojaškimi spopadi.

Ko je bil Karel Habsburški izvoljen za nemškega cesarja, je postal najmočnejši vladar Evrope. Njegova največja želja je bila, okrepiti svojo cesarsko moč, čemur pa so se nemški knezi odločno uprli in si poiskali zaveznika v Karlovem največjem nasprotniku, francoskem kralju.

b) str. 51 (komentar pod sliko): Franc in Karel V.: Francoski kralj Franc I. in cesar Karel V. ob neki slovesnosti v Parizu. Bila sta najmočnejša evropska vladarja prve polovice 16. stoletja ter velika politična in vojaška tekmeca.

c) str. 51 (osrednje besedilo): Sultan Sulejman se odpravi na Dunaj: Ker so muslimanski Turki meje svoje države raztegnili že krepko v notranjost Balkanskega polotoka in ker ni kar nič kazalo, da se nameravajo ustaviti, so okrog leta 1500 na evropskih dvorih na veliko razpravljali o morebitni križarski vojni proti njim. Sultan Selim (1512–20) je svoje osvajalske pohode usmeril proti sosednjim pokrajinam v Aziji in Afriki – podjarmil si je Sirijo, Egipt, del Mezopotamije in Palestino in tako postal gospodar nad svetima mestoma muslimanov, Mekko in Medino – njegov naslednik Sulejman II. Veličastni (1520–66) pa je imel posebne načrte z Evropo. Že leta 1521 je osvojil ogrsko trdnjavo Beograd in začel skrbne priprave za osvojitve Ogrske. V odločilni bitki pri Mohácsu leta 1526 je popolnoma porazil ogrsko vojsko in zavzel večji del države s prestolnico Budimom. Ogrji so v tem boju ostali sami, evropske države se zaradi svojih posebnih interesov niso mogle zediniti za skupen nastop proti Turkom.

č) str. 51 (komentar pod sliko): Suljeman II. (1494–1566): Turški sultan Sulejman II. Veličastni je na evropske vladarje gledal zviška in jih nikakor ni imel za sebi enake.

d) str. 53–54 (osrednje besedilo): Diplomati – popotniki: Države so medsebojne spore in napetosti poskušale reševati tudi po diplomatski poti. Italijanske države so že ob koncu srednjega veka imele svoje stalne predstavnike na sosednjih dvorih, ki so se, resnici na ljubo, precej ukvarjali z vo-hunjenjem v korist svoje države, druge evropske države pa so stalna diplomatska predstavništva začele uvajati šele v 17. stoletju; do takrat je bilo v navadi imenovanje posebnih odposlancev za posamezne diplomatske nalo-

ge. Odposlanec je bil človek s humanistično izobrazbo in uglajenega vedanja; biti je moral dober govornik in znati je moral več tujih jezikov.

e) str. 54 (osrednje besedilo): Diplomati – popotniki: Za Habsburžane so v 16. stoletju postali posebno pomembni odnosi s sosedami na vzhodu (Poljska, Rusija) in jugu (Turčija). Na ruskem in turškem dvoru ni bilo ljudi, ki bi bili vešč diplomatskega jezika tedanje dobe, latinščine, zato je bilo treba tja pošiljati poslanca, ki bi razumeli slovanske jezike (na turškem dvoru je bilo znanje srbščine splošno razširjeno). Za take naloge so bili najprimernejši izobraženci iz slovenskih dežel, ki so si na teh dvorih pomagali z znanjem slovenščine. Med njimi je bil najbolj ugleden plemič Žiga Herberstein iz Vipave: opravil je veliko diplomatskih nalog za svojega vladarja in bil dvakrat tudi v Rusiji. O potovanjih v Rusijo je leta 1549 izdal knjigo Moskovski zapiski, eno prvih evropskih del o ruskih razmerah in zgodovini; prevedeno je bilo v številne jezike in je doživelo veliko izdaj. Podobno je Evropo z razmerami na Balkanu in na turškem dvoru v svoji knjigi Itinerarij (izšli 1531) seznanil Benedikt Kuripečič iz Gornjega Grada, ki se je kot latinski tolmač leto dni pred tem udeležil avstrijskega odposlanstva Carigrad.

XIII. vsebinski sklop/tema: STOLETJA VOJN: ZA STARO PRAVDO, VERO, DOMOVINO

– naslov: Reformacija

– akterji: Martin Luter, Cerkev, evropska javnost, verski reformatorji,

– vrednote: vrste družbenih sprememb (kritika razmer v Cerkvi, širjenje reformacije), vrsta dogodka (ustanovitev jezuitskega reda), emocionalne (razklati, razburkati, ogorčen)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Martin Luter«, »Dve maši«), zemljevid (»Vere v Evropi sredi 16. stoletja«)

– št. strani: 4

– izbrano besedilo:

a) str. 57 (osrednje besedilo): Nastop Martina Lutra: Med kritiki razmer v Cerkvi, ki so nujno zahtevali njeno notranjo obnovo (reformo), je bilo veliko duhovnikov. Okoliščine so nanesele, da so v Evropi najbolj odmevale besede Martina Lutra, bivšega meniha in potem profesorja teologije na univerzi v Wittenbergu na Saškem. /.../

Ogorčeni Luter je dal natisniti in objaviti letak, na katerem je v 95 točkah ostro zavrnil tako trgovanje (tj. prodajo odpustkov za gradnjo cerkve

sv. Petra v Rimu, op. JŽ): njegova vsebina je razburkala in razklala nemško in evropsko javnost. Cerkev je zahtevala, da Luter svoje besede prekliče, vendar je on to ne le odklonil, ampak je šel v svoji kritiki še dlje.

b) str. 58–59 (osrednje besedilo): Reformacija v Evropi: Ob Lutru so v Evropi delovali še drugi verski reformatorji, ki so imeli na nekatera vprašanja drugačne poglede kot on. Tako je Jean Calvin v Ženevi ob podpori mestnih oblasti uvedel nauk, po katerem je bila Biblija prav tako edini vir vere, bogoslužje pa so predstavljali samo pridiga, molitev in petje psalmov. /.../

Kalvinizem se je razširil v precejšen del Evrope, predvsem pa v Francijo, kjer je imel privržence med plemstvom in meščani, močno oporo pa v narvski družini Burbonov.

c) str. 60 (osrednje besedilo): Odgovor katoliške cerkve: Cerkev je začela reformo izvajati zelo resno, neomajen pa je bil tudi njen namen: ponovno pridobiti vernike, ki jih je bila izgubila. Pri tem je računala na pomoč katoliškega cesarja in novih cerkvenih redov, ki so nastali v tem času. Najpomembnejši med njimi je bil jezuitski red (potrjen 1540), neposredno podrejen papežu, ki je bil ustanovljen, da bi deloval proti »krivovercem« v Evropi in da bi opravljal misijonsko delo v zunajevropskih deželah.

XIV. vsebinski sklop/tema: STOLETJA VOJN: ZA STARO PRAVDO, VERO, DOMOVINO

– naslov: Reformacija na Slovenskem

– akterji: Cerkev, nadvojvoda Ferdinand, protestanti v avstrijskih deželah

– vrednote: vrsta stanj (cerkvene razmere, politične razmere v Evropi), občečloveške (kritika duhovništva: zabave, razkošje, kopičenje bogastva, trgovanje s službami), vrsta družbenih sprememb (popustljivost do protestantov)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: (»Trubar«, »Katekizem«, »Abecednik«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 61 (osrednje besedilo): Vzroki: Ob koncu srednjega veka so bile cerkvene razmere na Slovenskem prav take kot drugod v Evropi. Cerkev si je nakopičila velika bogastva in je bila lastnica skoraj tretjine vse zemljiške posesti. Višja duhovščina je živela tako kot plemstvo: v zabavah in razkošju; razširjeno je bilo trgovanje s cerkvenimi službami in kopičenje vel takih služb v rokah posameznikov, slabo plačana nižja duhovščina pa si je morala iskati dodatnih zaslužkov s krčmarstvom in trgovino.

b) str. 63 (osrednje besedilo): Nastanek protestantskih deželnih cerkva: Ko je nadvojvoda Ferdinand v letu 1556 postal tudi nemški cesar, se je moral posvečati zapletenim političnim razmeram v cesarstvu in Evropi, tako da je moral biti bolj popustljiv do protestantov v avstrijskih deželah. Stanovi so se lotili organiziranja deželnih cerkva, ki pa jih tu ni vodil deželni knez (bil je katoličan), ampak cerkveni odbori.

XV. vsebinski sklop/tema: STOLETJA VOJN: ZA STARO PRAVDO, VERO, DOMOVINO

– naslov: Verske vojne

– akterji: tridentinski koncil, jezuiti, evropske katoliške dežele, Španija, inkvizicija, Evropejci

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (boj proti protestantizmu, inkvizicija), občečloveške (jezuitske šole, verska pripadnost), vrsta dogodka (tridesetletna vojna), emocionalne (silovit razmah, »znova se je razdivjala vojna«)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Ignacij Loyolski«, »Filip II.«), fotografija (»Praga 1618 – defenestracija«), zemljevid (»Evropa po vestfalskem miru«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 65 (osrednje besedilo): Protireformacija: Tridentinski koncil ni začrtal smernic le za notranjo obnovo katoliške Cerkve, marveč tudi za boj proti protestantizmu, da bi se v Evropi obnovila nekdanja cerkvena enotnost. V deželah, kjer so vladarji ostali katoličani, so bila tako ponovno uvedena cerkvena sodišča proti krivovercem (inkvizicija), ki so obstajala že v srednjem veku, pa so potem povsod, razen v Španiji, prenehala delovati. Izrekala so različne kazni drugače mislečim ljudem, na podlagi njihovega mnenja pa so potem svetna sodišča lahko izrekala tudi smrtne kazni. Najbolj dejavna so bila v Italiji in Španiji. Uveden je bil seznam knjig, ki jih katoličani niso smeli brati in med katerimi so bila na primer tudi dela Erazma Rotterdamskega.

Najpomembnejša je bila dejavnost jezuitskega reda; ta se je ob podpori vladarjev silovito razmahnil: sredi 16. stoletja je bilo v Evropi kakih tisoč, sto let pozneje pa že 16 000 jezuitov. V rokah so imeli vse srednje in visoke šole v katoliškem delu Evrope.

b) str. 65 (osrednje besedilo): Nizozemska osvobodilna vojna – uvod v tridesetletno vojno: Izmed katoliških vladarjev je bil glavna opora protireformacije španski kralj Filip II. (1556–98), o katerem so govorili, da je bolj katoliški od samega papeža.

Nikjer v Evropi ni inkvizicija tako temeljito preganjala drugovercev, kot jih je v deželah, ki so pripadale španski kroni, to pa so bile poleg Španije s kolonijami še Nizozemska in po letu 1580 tudi Portugalska s kolonijami. Tako je bila Španija v drugi polovici 16. stoletja velesila, ki je velik del svojih bogastev dala na razpolaga boju proti »krivovercem«. Inkvizicija je pozneje preganjala zlasti tiste, katerih delo je bilo nevarno takrat veljavnim verskim naukom katoliške Cerkve.

Cerkvena sodišča so bila v nekaterih evropskih katoliških deželah bolj dejavna, v drugih manj.

c) str. 65–67 (osrednje besedilo): Tridesetletna vojna odloči o verski priпадnosti Evropejcev: V nemškem cesarstvu je v drugi polovici 16. stoletja vladalo zatišje. Po letu 1600 pa je prišlo do napetosti med nemškimi protestantskimi in katoliškimi deželnimi knezi; protestanti so trdili, da imajo katoličani prevelik vpliv v skupnem državnem zboru. Stranki sta sklenili vsaka svojo politično in vojaško zvezo. Vendar so vojno sprožile razmere na Češkem, kjer je cesar najprej protestantskemu plemstvu prepovedal, da bi podložnike sililo v svojo vero, pozneje pa je za češkega kraja imenoval odločnega katoličana nadvojvodo Ferdinanda. Češki protestanti so leta 1618 vrgli tri cesarske svetovalce skozi okno praškega gradu, odstavili kralja Ferdinanda in za novega izvolili voditelja nemških protestantov. Ferdinand je ob vojaški pomoči Španije, papeža in nemških katoliških knezov vdril na Čepko in v bitki pri Beli gori (1620) porazil češko vojsko. Zdaj je lahko Ferdinand (od 1619 tudi nemški cesar) habsburške dedne dežele in Češko dokončno vrnil pod okrilje katoliške cerkve: protestantski plemiči, ki niso hoteli postati katoličani, so se morali izseliti. Proti zmagovitim španskim in cesarskim Habsburžanom so se zdaj povezali vsi njihovi nasprotniki, nemški protestantski knezi, Danci, Švedi in Francozi, in znova se je razdivjala vojna, ki je tokrat uničevala ljudi in pokrajino širom po Nemčiji. Ker nobena stran ni mogla doseči odločilne vojaške zmage, so stvar končno vzeli v roke diplomati. Leta 1648 je bil podpisan vestfalski mir, ki je med drugim Franciji dodelil del Alzacije (poslej je njena meja z Nemčijo potekala po Renu), priznal dokončno izločitev Švice in Nizozemske iz cesarstva, v Nemčiji pa obstoj protestantizma in pravico knezov, da smejo samostojno sklepati pogodbe med seboj in s tujino. Moč cesarstva je bila zelo

oslabljena. Časi, ko sta bili politika in vera v tesni medsebojni povezavi, pa so za vedno minili.

č) str. 67 (naloga): Preudarite: Kdo je v Evropi izvajal protireformacijo? Primerjajte zemljevid Evrope v 16. stoletju s tistim po vestfalskem miru sredi 17. stoletja. Kakšne spremembe opazite?

XVI. vsebinski sklop/tema: STOLETJA VOJN: ZA STARO PRAVDO, VERO, DOMOVINO

- naslov: Staro in novo na podeželju
- akterji: kmetje, evropske dežele, Evropejci, revni, bogati
- vrednote: vrste družbenih sprememb (nove dajatve), vrsta stanj (položaj podložnikov), občečloveške (spreminjanje prehranjevalnih navad)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: preglednica (»prebivalstvo evropskih držav«), slika (»koruza«, »čebelarjenje«)
- št. strani: 3
- izbrano besedilo:

a) str. 68 (osrednje besedilo): Kmetje so še vedno v večini: /.../ Po veliki kugi v letih 1348–50 se je položaj kmetov začasno izboljševal: bili so redka in dragocena delovna sila, zato so jim zemljiški posestniki morali nuditi razne ugodnosti, da so jim naselili izpraznjene vasi. /.../ Kmet je ime bolj proste roke za kupčevanje z živili in izdelki domače obrti, posebno če je živel v bližini mesti in pomembnejših trgovskih poti. Zato je tudi med kmečkimi podložniki prihajalo do razlik v premoženju. To je bila tista stara pravda, ki so jo zahtevali kmetje v marsikateri evropski deželi, ko so jim od konca srednjega veka zemljiški gospodje in država začeli nalagati vedno nove dajatve.

b) str. 68 (osrednje besedilo): Pregled po evropskih državah: /.../ V **Franciji** je bil njihov položaj boljši kot drugje v Evropi.

[sledijo opisi razmer v Angliji, Italiji, Nemčiji, Češki, na Ogrskem, v baltskih državah, na Poljskem in v Rusiji – Evropa se ne omeni eksplicitno; op. J. Ž.]

c) str. 68 (osrednje besedilo): Kakšna bo letina? To je bila večna skrb Evropejcev, saj so jim za osnovno prehrano še vedno rabile rastlinske jedi.

č) str. 69 (osrednje besedilo): Malo mesa: Druga pomembna sestavina prehrane Evropejcev je bilo meso, ki je bilo v kuhani ali pečeni obliki običajno tudi na kmetih. Po sredi 16. stoletja, ko je število prebivalstva spet na-

raslo, je začela poraba mesa padati, in to je trajalo vse do 19. stoletja, ko so se začeli kazati učinki izboljšanih tehnik v poljedelstvu in živiloreji. Važno živilo so bili mleko in mlečni izdelki, v prvi vrsti sir, ki so ga v najrazličnejših oblikah in okusih izdelovali po vsej Evropi. /.../ Priljubljeno pri revnih in bogatih je bilo in ostalo vino, katerega poraba je naraščala: kadar je primanjkovalo druge hrane, je postalo vino slabše kakovosti cenena hrana. Za pijačo revežev pa so imeli pivo, ki so ga iz različnih žit, a tudi že z dodatkom hmelja, varili v deželah severne Evrope.

d) str. 70 (naloge): Preudarite: Oglejte si preglednico rasti evropskega prebivalstva. V katerih državah je prebivalstvo po letu 1550 naraščalo on v katerih ne? Ali znate to razložiti?

e) str. 70 (komentar pod sliko): Čebelarjenje: Ilustracija iz ene od številnih knjig o umnem gospodarstvu, ki so izhajale v Evropi od 16. stoletja dalje. Čebelarstvo je bila zelo pomembna gospodarska panoga, saj je med za večino ljudi pomenil edino sladilo, vosek pa je bil nepogrešljiv za razsvetljavo.

XVII. vsebinski sklop/tema: STOLETJA VOJN: ZA STARO PRAVDO, VERO, DOMOVINO

- naslov: Kmečki upori
- akterji: srednjeveška Evropa, francoski kmetje, fevdalci, tridesetletna vojna

- vrednote: vrste družbenih sprememb (kmečki upori, boj za staro pravdo), vrste stanj (bedne življenjske razmere, splošni nered v državi, brezpravnost, privezanost na zemljo, neomejene obveznosti, povečevanje državnih davkov), emocionalne (požigati, pleniti, divjati)

- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

- slikovni material: slike (»Nemški kmetje so zajeli viteza«)

- št. strani: 3

- izbrano besedilo:

a) str. 71 (osrednje besedilo): Svoj prvi kmečki upor velikih razsežnosti je srednjeveška Evropa doživela leta 1358, ko so se zaradi bednih življenjskih razmer in splošnega nereda v državi – oboje je bila posledica kuge, zaporednih slabih letin in dolgotrajne vojne z Anglijo – uprli francoski kmetje in se odpravili požigati in pleniti dvorce in zemljišča svojih gospodov.

b) 72 (osrednje besedilo): Na evropskem vzhodu, kje se je fevdalizem razvil pozneje, je do velikih kmečkih uporov prihajalo v glavnem v 17. stole-

tju, ko so kmetje postali popolnoma brezpravni, privezani na zemljo, imeli so neomejene obveznosti do gospodov, ti pa so jih lahko celo prodajali. V Rusiji in Ukrajini so kmečke upore običajno spodbudili in jih vodili koza-ki, ubegli kmetje, naseljeni ob mejah.

c) str. 74 (osrednje besedilo): Leto 1635: » Hola, hola, mi smo tu!«: Po-sledice tridesetletne vojne, ki je že od leta 1618 divjala v osrednjem delu Evrope, so slovenske dežele občutile predvsem v neprestanem povečevanju državnih davkov.

XVIII. vsebinski sklop/tema: BAROK IN ABSOLUTIZEM

– naslov: Barok: čustva naj vplivajo na razum

– akterji: absolutni vladarji, Francija, evropska gospoda, Rembrandt, preprosto ljudstvo

– vrednote: vrste družbenih sprememb (razvoj novega družbenega sloga)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»Henrik IV. in Marija Medičejska«, »V čast jezuitov«, »Geometrijski liki«, »Nočna straža«)

– št. strani: 4

– izbrano besedilo:

a) str. 84 (osrednje besedilo): Sedemnajsto stoletje je bilo baročno: V naj-bolj izrazitih oblikah se je razširil (tj. barok, op. JŽ) v katoliških deželah Evrope, kjer so praviloma vladali absolutni vladarji, in v Latinski Ameriki. Izjema je bila Francija, s svojimi vladarji absolutisti in s pretežnim katoliškim prebivalstvom: baročna nabuhlost se ni prilegala njihovi miselnosti, ki teži k redu in razumu, zato so razvili lastno različico baroka, bližjo anti-ki in renesansi. Mnogo bolj umirjen, naslonjen na domače umetnostne tra-dicije, pa je bil barok tudi v protestantskih deželah.

b) str. 85 (osrednje besedilo): Cerkve in palače: Pri gradnji palač in dvor-cev pa se je evropska gospoda najraje zgledovala po delih francoskih arhi-tektov. Ti so ustvarili poseben tip gradu v parku, polnem kipov in vodnja-kov: najznamenitejša je bila pač palača Ludvika XIV. v Versaillesu – prava naselbina za množico dvorjanov, umetnikov, rokodelcev in služinčadi, ki je obdajala tega kralja.

c) str. 86 (komentar pod sliko): Nočna straža: Nočna straža je najslavnej-ša slika enega največjih evropskih slikarjev Rembrandta van Rijna, nastala leta 1642. Njeni naročniki so bili amsterdamski strelci, ki jih je slikar, da je lahko pokazal, kako sijajno zna naslikati prelivanje svetlobe in sence, upo-dobil v okrilju noči.

č) str. 87 (osrednje besedilo): Gledališče in glasba: Tudi preprosto ljudstvo je gojilo svoje »gledališče« in svojo glasbo. Godci niso smeli manjkati na nobeni poroki, ob nobenem kmečkem prazniku. Gledališče ubogih pa so predstavljale njihove starodavne šege ob menjavi letnih časov in kmečkih opravil ali ob družinskih dogodkih, kot so koledovanje, pustovanje, kresovanje, svatovanje. O takih kmečkih zabavah, ki so bile v navadi v Istri, a tudi drugod na Kranjskem, in seveda v Evropi, je Valvasor zapisal:

(izvirno besedilo) »Tako ne potrebujejo ti veseli kmetje ne angleških ne italijanskih komedijantov, da bi na svojih veselih poročnih dnevih prirejali veseloigre ali maškarade, temveč znajo to napraviti s tremi osebami ter so zadovoljni s tako iznajdbo« (Slava vojvodine Kranjske, šesta knjiga.)

d) str. 87 (pojasnilo pojmov): Novi pojmi: barok . evropski umetnostni slog med renesanso in klasicizmom

XIX. vsebinski sklop/tema: BAROK IN ABSOLUTIZEM

– naslov: Obdobje baroka na Slovenskem

– akterji: Janez Ludvik Schönleben, Janez Krstnik Mayr, evropske učne družbe, akademija delavnih Ljubljčanov, evropske akademije

– vrednote: vrsta dogodka (odprtje tiskarne in knjigarne, ustanovitev akademije), kulturne (uveljavitev baročnega sloga na Slovenskem), liberalne (ponudba knjig)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Uršulinska cerkev «), slika (»Sv. Jurij«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 89 (osrednje besedilo): Leto 1687: Ljubljana ponovno dobi tiskarno: Na pobudo Janeza Ludvika Schönlebna, ki je bil tudi sam plodovit pisec nabožnih in zgodovinskih del, so kranjski deželni stanovi leta 1678 poklicali v Ljubljano salzburškega tiskarja Janeza Krstnika Mayrja. Ta je v mestu poleg tiskarne odprl tudi knjigarno, v kateri je že takoj beročemu občinstvu ponujal nad 2500 naslovov iz vse Evrope.

b) str. 89 (izvirno besedilo/ osrednje besedilo): Pridiga ob zmagi na Turki: Kej si zdaj, o prevzetni inu grozovitni Turk? Odkud tu pride, de mi šlišmo, de ti s krivavo inu rezbito glavo iz naše lepe žlahtne Evrope v Turčijo bežiš? (Janez Svetokriški, Pridiga po zmagi nad Turki pred Dunajem leta 1683, Sveti priročnik, četrto del, 1700.)

c) str. 89 (osrednje besedilo): Akademija delavnih Ljubljancev: V letu 1693 je skupina izobraženih meščanov in plemičev po zgledu podobnih evropskih učenih družb v Ljubljani ustanovila Akademijo delavnih Ljubljancev (*Academia Operosorum Labacensium*), ki naj bi gojila in pospeševala domače znanosti in umetnosti. /.../ Akademija je delovala do okoli leta 1725. Imela je nekaj uglednih članov iz tujine, pa tudi nekateri ljubljanski akademiki so bili člani drugih evropskih akademij.

č) str. 90 (osrednje besedilo): Barok je ugajal vsem: Baročni slog se je k nam sprva širil naravnost iz Italije in se pod vplivom cerkvenih redov tako kot drugje v Evropi najprej uveljavil v cerkvenem stavbarstvu.

XX. vsebinski sklop/tema: BAROK IN ABSOLUTIZEM

– naslov: Absolutizem: država, to sem jaz!

– akterji: osrednji del Evrope, Francija, Pariz, Ludvik XIV., vladarji Evrope

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (Francija – vodilna politična sila), vrsta stanj (Evropa – posledice vojne, Francija – najgostejše naseljena država, Pariz – največje mesto), kulturne (Versailles – vzor bivališča), emocionalne (žalostna podoba)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Ludvik XIV.«, »Versailles«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 96 (osrednje besedilo): Francija: en vladar in osemnajst milijonov prebivalcev: Sredi 17. stoletja je osrednji del Evrope kazal kaj žalostno podobo: povsod so bile vidne strašne posledice tridesetletne vojne, od katerih si dežele v cesarstvu še dolgo niso opomogle. Nasprotno pa je sosednja Francija v tem času doživljala politični, gospodarski in kulturni vzpon. Z 18 milijoni prebivalcev, za katere je sama pridelala dovolj hrane, je bila najgostejše naseljena država Evrope; v njej sta cveteli obrt in trgovina. Pariz je bil s 400 000 prebivalci za Londonom drugo največje mesto Evrope.

b) str. 96 (osrednje besedilo): Gospodarstvo v službi kralja in države: Ludvik XIV. je želel, da bi imela njegova država in s tem on sam v Evropi vodilno vlogo na gospodarskem, političnem, vojaškem, diplomatskem, kulturnem in znanstvenem področju.

c) str. 98 (osrednje besedilo): Napadalna zunanja politika: /.../ Ludvik XIV. je v želji, da bi Francija postala vodilna politična sila v Evropi, upora-

bljal množico diplomatov, ki so sklepali skrivna zavezništva z državami v soseščini, hkrati pa je organiziral in vzdrževal največjo vojsko na stari celine.

a) str. 98 (osrednje besedilo): Življenje na dvoru sončnega kralja: /.../ Njegova prestolnica (tj. Ludvika XIV.; op. JŽ) je bila velikanska palača Versailles pri Parizu, zgrajena in opremljena po načrtih najboljših umetnikov; ta grad sredi velikega parka je postal vzor bivališča vsem malim in velikim vladarjem Evrope.

XXI. vsebinski sklop/tema: BAROK IN ABSOLUTIZEM

– naslov: Svetovni trgovci

– akterji: Evropa, Španija, Portugalska, Nizozemska, Anglija, evropsko prebivalstvo, močne evropske družbe, Evropejci, Nizozemci, kardinal Richelieu, evropske države, evropski narodi

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (gospodarski zastoj, upočasnen razvoj kapitalizma, merkantilizem, nove trgovske velesile), liberalne (pospeševanje zunanje trgovine, trgovske družbe, svetovna trgovina, uvoz, izvoz, kolonialno blago, gospodarstvo kolonij, konkurenca), vrsta dogodka (sprejetje Zakona o plovi), emocionalne (osupniti)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Angleški kralj Karel I.«, »Londonsko пристanišče leta 1600«, »Nizozemska transportna ladja«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 99 (osrednje besedilo): Stoletje gospodarskega zastoja: Na gospodarskem področju je Evropa v 17. stoletju na splošno doživljala zastoj. Pritok zlata in srebra iz španskih kolonij je počasi usihal, in to je upočasnilo razvoj kapitalizma. V kmetijstvu ni bilo nobenih izboljšav, proizvodnja hrane je ostajala močno odvisna od vremenskih razmer. To je bilo posebej usodno v drugi polovici stoletja, ko so si drugo za drugim sledila daljša obdobja slabega vremena, tako da so temu času rekli kar »mala ledena doba«: spomladi se je sneg tako pozno stopil in jesen se je tako hitro spet vrnila, da pšenica na poljih ni mogla dozoreti. Evropsko prebivalstvo ni kaj prida naraščalo, čeprav se je v družinah rojevalo zelo veliko otrok. Smrt je kosila v časih vojn in lakote, največ ljudi pa so pobrale epidemije, v tistem stoletju posebno kuga, tifus, kolera in različne otroške bolezni.

b) str. 99–100 (osrednje besedilo): Trgovina je bila izjema: /.../ Za pospeševanje zunanje trgovine so močne evropske družbe ustanovljale trgovske družbe, ki so obvladovale svetovno trgovino. Njihova naloga je bila, v

svoji državi dobavljati poceni surovine, v glavnem iz kolonij, ki so jih doma uporabili za izdelavo končnih izdelkov, te pa so potem prodajali po vsem svetu. Cilji te gospodarske politike so skratka bili, uvažati čim več surovin in čim manj izdelkov, izvažati pa čim manj surovin in čim več izdelkov.

/.../

Španija in Portugalska sta sicer imeli velika kolonijalna imperija, a njunega trgovskega in pomorskega gospodstva je bilo zdaj konec. V 17. stoletju sta na morjih in kopnem tekmovali dve novi trgovski velesili, Nizozemska in Anglija, v njuno vojno za trgovske postojanke in ozemlja v Aziji, Afriki in Ameriki, pa se je vmešala tudi Francija. Zdaj ni šlo več samo za pridobitev monopola nad trgovino s kolonialnim blagom, ampak so te celine že predstavljale tudi velikanska tržišča za evropsko blago. Evropejci so v svojih kolonijah urejali obsežne nasade začimb, kave, sladkornega trsa, tobaka i bombaža, ki so jih obdelovali z nesvobodnimi ali polsvobodnimi delavci.

c) str. 100 (osrednje besedilo): »Trgovina je duša njihove države«: Tako so menili o Nizozemcih njihovi sodobniki. Kardinal Richelieu jih je imenoval *»peščico ljudi, ki imajo košček iz voda in pašnikov sestoječe zemlje in ki preskrbujejo evropske narode s pretežno večino potrebnega blaga.«*

Precej gosto naseljena dežela je imela napredno kmetijstvo; na njivah, ki so jih z osuševanjem iztrgali morju in so jih pred njim varovali z nasipi, so ukinili praho na namesto tega sejali krmilne rastline, kot prvi v Evropi deteljo.

/.../

Nizozemska mornarica je bila v 17. stoletju največja na svetu; njene ladje so bile vsakdanje gostje tudi v sredozemskih pristaniščih, v Afriki in obeh Amerikah pa so morale računati s konkurenco drugih evropskih držav. Zunajtrgovinski promet male Nizozemske je bil sredi 17. stoletja večji kot angleški in francoski skupaj.

č) str. 101 (komentar pod sliko): Angleški kralj Karel I. (1625–49): Njegova usmritev je osupnila Evropo. Pred sodiščem in na morišču, ob katerem se je zbrala množica ljudi, je pokazal toliko poguma, da je Angležem ostal v lepem spominu.

d) str. 101 (osrednje besedilo): Angleži dohitevajo Nizozemce: Anglija je svoji največji tekmici Nizozemski zadala najhujši udarec, ko je leta 1651 sprejela Zakon o plovbi. Ta je nizozemskim ladjam prepovedoval loviti ribe ob angleški obali, obalna plovba in trgovinski promet s kolonijami sta bili dovoljeni samo angleškim ladjam. Tudi blago evropskega izvora so smele v

Anglijo voziti le angleške ladje ali pa ladje tistih držav, od koder je izviralo to blago. Zaradi tega se je med državama začela vojna, a končno je Nizozemska morala priznati zakonitost teh ukrepov.

e) str. 101 (nalog): Preudarite: Kaj so evropskim državam pomenile kolonije?

XXII. vsebinski sklop/tema: BAROK IN ABSOLUTIZEM

– naslov: Kako so živeli

– akterji: meščani, evropska mesta, bogati pariški meščan, Angleži, holandski meščani, Evropejci

– vrednote: kulturne (življenje v mestih, higienske navade, olika, razvade)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material:

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 102 (osrednje besedilo): Mesto – brezno, ki požira človeški rod: V mestih je bilo zaradi nesnage in bede, v katerih je živel prav velik del meščanov, in z njima povezanih epidemij, število umrlih vseskozi večje kot število rojenih. Pa vendar je mestno prebivalstvo naraščalo, ker so se v mesta neprestano priseljevali ljudje s podeželja. Dvanajst evropskih mest, v glavnem so bile to prestolnice držav, je imelo več kot 100 000 prebivalcev, ostala so bila precej manjša.

b) str. 103 (osrednje besedilo): Voda in milo nista bila v modi: Snaga in higiena nista bili vrlini baročnega človeka: o bogatem pariškem meščanu so še v 18. stoletju govorili, da navadno nima ne posteljnega, ne namiznega, ne osebnega perila, ima pa razkošne obleke, čipke, svilene nogavice, ure in zrcala. Vendar ni bilo povsod v Evropi enako: Angleži, na primer so že »izumili« stranišče na izplakovanje z vodo, mnoge hiše holandskih meščanov so že bile vzor reda in čistoče, vzhodni del celine pa se nikoli ni odrekel svojim starim kopalnim navadam.

c) str. 104 (osrednje besedilo): Nova olika in nove razvade Evropejcev: Če Evropejci v 17. stoletju še srajc niso imeli čistih, pa so bolj na široko začeli sprejemati pravila lepega vedenja. /.../

Iz čezmorskih dežel so prišle v Evropo tri nove pijače: kakav, čaj in kava. /.../ Po tistem, ko so v Londonu leta 1652 odprli prvo kavarno, je pitje kave počasi postajalo tudi družabni dogodek. Angleži so bili na tem področju precej časa vodilni; medtem ko je bilo ob koncu 17. stoletja menda v Lon-

donu že blizu tisoč kavarn, so se v ostala evropska mesta širile nekoliko kasneje.

XXIII. vsebinski sklop/tema: KONEC STAREGA REDA

– naslov: Evropa in svet sredi 18. stoletja

– akterji: Evropa 18. stoletja, London, Pariz, Italija, zahodna Evropa, Rusija, evropska Turčija, jug Evrope, vzhodna meja Evrope, evropski popotniki, Velika Britanija, evropska pristanišča, neevropski svet, evropski raziskovalci, Evropejci, evropske države

– vrednote: vrste stanj (Evropa v 18. stoletju: vsakdanje življenje, mesta, število prebivalcev glede na geopolitično razdelitev; velikost Evrope), evrocentrizem (razviti zahod, slika sveta in Evrope, evropsko/нееvropsko), emocionalne (ponos, prezir)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: zemljevid (»Evropa sredi 18. stoletja«), grafi (»Svetovna rast prebivalstva: 4 pojavitve Evropa, 3 pojavitve evropski«), tabela (»Približno število prebivalcev v evropskih mestih okoli leta 1750«)

– št. strani: 4

– izbrano besedilo:

a) str. 108 (osrednje besedilo): Če bi se lahko kot popotniki vrnili v Evropo 18. stoletja, bi se nam verjetno zdelo, da smo se znašli v pravi »zeleni divjini«: skozi obsežne gozdove in prek prostranih, neposeljenih travnikov bi potovali od vasi do vasi. /.../

V vsakdanjem življenju Evrope v 18. stoletju med mestom in podeželjem v veliki večini še ni bilo prave meje. Evropa 18. stoletja je bila še vedno kot stoletja prej – veliko podeželje.

b) str. 108 (osrednje besedilo): Vasi in mesta: Evropa je sredi 18. stoletja poznala le dve pravi velemesti: London in Pariz. London je imel nekaj več kot tričetr milijona prebivalcev, Pariz nekaj manj kot pol milijona. Poleg tega je bilo v tedanji Evropi še deset ali petnajst mest s 100 000 ali več prebivalci. Večina teh mest je bila v Italiji in zahodni Evropi, le dve sta bili v Rusiji in eno v evropski Turčiji. Vsa druga evropska mesta so bila veliko manjša, vendar so tudi v njih živeli meščani, ki so ponosno in prezirljivo gledali na okoliške vaščane.

V Evropi je tedaj živelo približno 140 milijonov ljudi. Osem desetlin, marsikje tudi več kot devet desetlin, jih je živelo na deželi, in le v redkih območjih, kjer sta posebej cveteli trgovina in obrt, je bil delež meščanov nekoliko večji.

Mest je bilo več na evropskem zahodu, v Italiji in Španiji, njihovo število pa se je manjšalo v smeri proti vzhodu. Tudi ljudi je bilo na zahodu in ob Sredozemlju več, proti vzhodu in severu pa vedno manj. V zahodni Evropi, habsburški monarhiji in celo na slovenskem ozemlju si potreboval le nekaj ur za pot od trga do trga, od mesta do mesta. Nasprotno pa je popotnik, ki je zašel v Rusiji in Skandinavijo, od naselja do naselja potoval prek nepreglednih pustih step in neposeljenih površin.

c) str. 108–109 (osrednje besedilo): Velikost Evrope in njen zemljevid: Za vse, ki so tedaj govorili in pisali o Evropi, je bila Evropa sredi 18. stoletja precej manjša, kot je danes. Njene meje na zahodu so bile jasne: tam se je začel Atlantski ocean, tam sta bili Velika Britanija in Irska. Tudi jug Evrope je imel svojo mejo: Sredozemsko morje. Že meje proti severu pa ni bilo tako lahko določiti: današnja Švedska, Norveška in Finska so bile močnejše poseljene le na jugu. Dalje proti severu so se začenjale gozdovi in tundre, kjer je bilo vse manj prebivalcev in naselij. Ta del Evrope je bil tudi za tedanje poznavalce evropskega zemljevida velika neznanka.

Še težavnejše vprašanje v 18. stoletju je bila vzhodna meja Evrope. Habsburžani so ob koncu 17. in v začetku 18. stoletja v vojnah Turke pregnali iz Panonske nižine in z ozemlja današnje Madžarske in močno razširili svojo posest proti vzhodu. Toda v turških rokah je ostal skoraj ves Balkanski polotok in meje osmanskega cesarstva so segale vse do zahodnih meja Bosne in Hercegovine, prav v neposredno bližino Karlovca. To, da Turčija ni več Evropa, bi se verjetno strinjali vsi, ki so v 18. stoletju razmišljali o evropskih mejah.

č) str. 109–110 (osrednje besedilo): Vzhod–zahod: Prav tako bi v tedanji Evropi težko dobili jasen odgovor na vprašanje, ali je Rusija še Evropa ali že Azija. Rusijo so tisti čas večinoma še zelo slabo poznali in le redki evropski popotniki si na vzhod potovali dalje od prestolnice Petra Velikega, Sankt Peterburga, kjer so se začenjale nepregledne travnate pustine. Te so bile redko poseljene s siromašnim, nesvobodnim, pravoslavnim kmečkim prebivalstvom. To je bilo na skrajnem vzhodnem delu, ob Volgi in Dnestru, pomešano s pripadniki različnih azijskih in tatarskih ljudstev. Polotok Krim ob Črnem morju je bil do leta 1783 sploh v rokah Tatarov.

Najbolj razvite in najmočnejše države so bile na evropskem zahodu: prva med njimi je bila Velika Britanija, sredi 18. stoletja največja in najmočnejša pomorska in kolonialna sila na svetu. Po gospodarski in politični veljavi je bila takoj za njo Francija, ki pa je po smrti Ludvika XIV. tonila v vedno večjo krizo in se po svoji moči in ugledu ni mogla več primerjati s Franci-

jo Sončnega kralja. V kolonijah, pomorski trgovini in bogastvu je z Veliko Britanijo tekmovala Nizozemska, saj se je tudi tam meščanstvo najhitreje krepilo. Nizozemska mesta in pristanišča so bila pomembna pomorska, kolonijalna in bančna središča. V istem času sta dve nekdanji veliki kolonijalni sili, Španija in Portugalska, kljub še vedno obsežni kolonijalni posesti v Srednji in Južni Ameriki naglo izgubljali svoj pomen.

Vzhodno od Francije in Nizozemske, sredi tedanje Evrope, je bilo ozemlje, polno manjših držav: Švica je bila manjša kot danes, Italija razdeljena med različne vladarje – največji državi na Apeninskem polotoku sta bili papeška država s središčem v Rimu in neapeljsko kraljestvo, ki mu je poleg juga polotoka pripadala še Sardinija. Obsežni prostor današnje Nemčije, Belgije, Avstrije, Češke in Slovenije je obsegalo Nemško cesarstvo. /.../ Nemčija je bila razdrobljena v nekaj sto manjših držav, svobodnih mest in cerkvenih posesti, kjer so vladali knezi, škofje ali mestni veljaki. Pomembnejši in večji med temi državami sta bili le Prusija in Avstrija.

d) str. 110 (osrednje besedilo): In svet? V to Evropo so vsak dan prihajale in z njenih obal odhajale jadrnice, ki so evropska pristanišča povezovale s »širšim«, neevropskim svetom. /.../

Vsem, ki jih je zanimal svetovni zemljepis, so bili v drugi polovici 18. stoletja glavni obris celin znani. /.../ Mnogo manj znana je bila notranjost celin in celo v Evropi so bila težje dostopna gorstva še neraziskana. Tudi kolonije in trgovske postojanke evropskih držav v Severni, Srednji in Južni Ameriki, Afriki in Aziji so bile v glavnem ob obali ali bližini morja. /.../

Svetovni zemljevid je imel res že svoje obrise, vendar je bil hkrati še poln belih lis – evropskim raziskovalcem še neznanih območij. Slika sveta, kot so ga poznali Evropejci, je bila rezultat potovanj, raziskovanj in osvajanj, evropski popotniki, pustolovci in zemljepisci pa so jo risali in dopolnjevali, tako kot so svet odkrivali sami.

e) str. 111 (naloge): Preudarite: Zakaj so prva vele mesta nastala v zahodni Evropi? Katere evropske države so bile v 18. stoletju vodilne v odkrivanju in osvajanju še neznanih območij? Kaj jih je pri tem vodilo?

f) str. 111 (komentar k grafom): Svetovna rast prebivalstva v letih 1650–1800: Številke so seveda lahko samo približne, saj do 18. stoletja (v mnogih delih sveta pa tudi kasneje) ni bilo pravih štetij prebivalstva. Vseeno pa podatki kažejo, da so bile že od srednjega veka najbolj naseljene Japonska, Kitajska, Indija in Evropa.

XXIV. vsebinski sklop/tema: KONEC STAREGA REDA

- naslov: Nov pogled na svet: luč razuma
- akterji: pismeni in nepismeni v Evropi, plemiški in meščanski izobraženci
- vrednote: vrsta družbenih sprememb (širitev novih pogledov na človeka), občečloveške (pismenost), liberalne (protestantizem)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: /
- št. strani: 2
- izbrano besedilo:

a) str. 112 (osrednje besedilo): Okoli leta 1700 so bili še v veliki večini povsod po Evropi ljudje, ki niso znali brati in pisati. Več pismenih je bilo na evropskem zahodu, posebno v deželah, kjer so živeli protestanti.

b) str. 113 (osrednje besedilo): »Razum ljudi uči, da smo vsi enaki...«: V 18. stoletju so se novi pogledi na človeka in njegove pravice razširili v Francijo in druge evropske države.

c) str. 113 (osrednje besedilo): Razsvetljenstvo: Novi pogledi na svet, naravo in človeka so v 18. stoletju dobili privrženca med plemiškimi in meščanskimi izobraženci v številnih evropskih državah in Ameriki.

XXV. vsebinski sklop/tema: KONEC STAREGA REDA

- naslov: Evropa razsvetljencev, Evropa preprostih ljudi
- akterji: filozofi, evropski vladarji, Pariz, Evropejci, Evropa, Mozart, Evropa izobražencev in umetnikov, kmetje, zahodna in vzhodna Evropa
- vrednote: vrsta družbenih sprememb (razsvetljenski pogledi na človeka in družbo; potovanja kot oblika družbenega udejstvovanja), občečloveške (evropska kultura, oblikovanje pojma Evropa, izobrazba, kultura)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slika (»Voltaire«, »Je te moj sin?«), zemljevid (»Mozartova Evropa«)
- št. strani: 3
- izbrano besedilo:

a) str. 116 (osrednje besedilo): O tem, kakšna bi morala biti »razumna« vlada in kakšen »pameten« vladar, filozofi niso pisali samo v knjigah, ampak so si s kralji in principi tudi dopisovali ali pa prepotovali nemajhen del Evrope, da so se z njimi sestali in pogovarjali. /.../

/.../

V drugi polovici 17. in v 18. stoletju se je število popotnikov naglo povečalo. To se ni zgodilo samo zato, ker so bile zgrajene nove ceste, izboljšane prometne zveze in velika mesta povezana z rednimi poštними kočijami, ampak tudi zato, ker so se na pot odpravili učenjaki, izobraženci in drugi mladi radovedneži, ki jih je od doma gnala radovednost. Ti so si želeli ogledati tuje kraje in njihove znamenitosti in se srečati in pogovoriti s tamkajšnjimi prebivalci. Njihov cilj so bila znamenita italijanska mesta: Rim, Benetke, Firence, poleg njih pa še Dunaj, München, London in predvsem Pariz, ki je v 18. stoletju veljal sploh za prestolnico razsvetljenstva in evropske kulture.

/.../ V 18. stoletju so začeli vse več pisati in govoriti v nemščini, angleščini, italijanščini in francoščini. V teh jezikih so izdajali tudi znanstvene in književne časopise in v naslovu nekaterih med njimi se je pojavilo ime Evropa.

Razsvetljenci in drugi izobraženi ljudje 18. stoletja so prvi začutili, da niso samo podaniki svojih kraljev in pripadniki svojih narodov, torej Francozi, Nemci, Angleži ali Italijani, temveč tudi Evropejci. Šele sedaj so začeli govoriti o Evropi kot posebnem delu sveta, ki je sam zase celota in ki po dosežkih in sposobnostih svojega prebivalstva celo prekaša druge celine.

b) str. 116 (komentar pod sliko): Voltaire: Francoski filozof François-Marie Arouet, po vsem svetu znan predvsem po pisateljskem imenu Voltaire (1694–1778), je v svojih zgodnjih delih bralcem ponujal Veliko Britanijo za zgled razumno urejene države. Voltaire je bil velik kritik cerkve in francoskega absolutizma, dopisoval se je z različnimi evropskimi vladarji, med drugim s pruskim kraljem Friderikom II. Z njim se je v letih 1750–53 tudi srečal, vendar sta se naglo naveličala drug drugega.

c) str. 116 (pojasnilo): Diližansa: Do srede 18. stoletja je bilo v Evropi vsako potovanje po kopnem prava pustolovščina. Boljše in hitreje ceste so začeli graditi po letu 1760 najprej v Angliji in Franciji, obenem pa so uvajali tudi redne poštne zveze, ki niso bile namenjene le prenašanju pošte, temveč tudi prevozu potnikov. Velika pridobitev te dobe je bila diližansa, hitra kočija, ki je lahko sprejela do osem potnikov in jo je lahko vleklo prav toliko konj. /.../

č) str. 117 (komentar pod sliko): Mozartova Evropa: Genialni avstrijski skladatelj Wolfgang Amadeus Mozart (1756–91) je v času svojega kratkega življenja dobesedno prekriziral Evropo. Smeri in glavne postaje njegovih potovanj kažejo, kje so bila v drugi polovici 18. stoletja glavna središča

evropskega kulturnega in umetniškega življenja. Evropa Mozartovih potovanj in koncertov je bila tedanja »Evropa« izobražencev in umetnikov.

d) str. 118 (komentar pod sliko): Je to moj sin? Potovanja mladih, ki so si v 18. stoletju po evropskih prestolnicah nabirali znanja in izkušnje, so nekatere starše spravljala tudi v obup. Oče na karikaturi je ves iz sebe ob pogledu na sina, ki se vrača domov obleče in s pričesko po baročni modi.

e) str. 118 (osrednje besedilo): Svet preprostih ljudi – kmečki svet: Velika večina tedanjega evropskega prebivalstva o Evropi seveda ni vedela skoraj nič ali prav ničesar. Svet preprostih ljudi, kmetov in mestnih revežev, je bil redko večji, kot je bilo obzorje, ki ga je vsakdo med njimi lahko zajel s pogledom s praga svoje hiše. /.../

Med prebivalci tedanje Evrope so povsod prevladovali kmetje, njihov položaj pa se je spreminjal od dežele do dežele. V Veliki Britaniji so bili že od konca srednjega veka svobodni, nekateri so imeli kmetijo celo v svoji lasti, večinoma pa so obdelovali zemljo velikih zemljiških posestnikov. Tudi drugod v zahodni Evropi so bili kmetje v glavnem svobodni: to pomeni, da so lahko odšli z zemlje, če so poravnali vse svoje dolgove in obveznosti. /.../

Precej drugače kot v zahodni Evropi je bil položaj kmečkega prebivalstva v nekaterih delih nemškega cesarstva, v južni Italiji in habsburški monarhiji, tudi v slovenskih deželah: tu je bilo število svobodnih kmetov manjše.

f) str. 118 (naloga): Preudarite: Primerjajte položaj kmečkega prebivalstva v zahodni in vzhodni Evropi.

XXVI. vsebinski sklop/tema: KONEC STAREGA REDA

– naslov: Habsburška monarhija postane evropska sila

– akterji: Habsburžani, Maria Terezija, Jožef II., habsburška monarhija, evropski vladarji

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (pridobivanje ozemlja, širitev vpliva, oblikovanje velesile)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Bernardo Bellotto: Schönbrunn«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 122 (osrednje besedilo): Habsburžani so v 18. stoletju pridobili nova ozemlja tudi drugod v Evropi. /.../ Habsburška monarhija je tako ob koncu 18. stoletja obsegala skoraj vso sredino Evrope, v njej pa so živeli najrazličnejši narodi: od Nemcev, Madžarov, Poljakov, Čehov, Italijanov

in Belgijcev prek Slovencev, Hrvatov in Srbov do Slovakov, Ukrajincev in Romunov.

Ko sta Marija Terezija in Jožev II. vsa ta ozemlja povezala v trdnejšo celoto, je postala habsburška monarhija ena najpomembnejših evropskih držav. Šele tedaj se je zares uvrstila med velike sile tedanjega časa. To so bile Velika Britanija, Francija in Rusija, njim pa se je med vladno Friderika II. pridružila tudi Prusija.

b) str. 123 (komentar pod sliko): Bernardo Bellotto: Schönbrunn: Podobno kot drugi veliki evropski vladarji so želeli tudi Habsburžani v bližini Dunaja, svoje prestolnice, zgraditi grad, ki bi bil podoben gradu vseh gradov, bivališču Ludvika XIV., Versaillesu pri Parizu. Grad Schönbrunn so začeli graditi že konec 17. stoletja, vendar so ga dokončali šele v času Marije Terezije. Schönbrunn je bil poletno bivališče habsburških vladarjev.

c) str. 123 (naloge): Kako si razlagate, da je bila habsburška monarhija v 18. stoletju navkljub svoji pisani (narodni) sestavi močna evropska sila?

XXVII. vsebinski sklop/tema: KONEC STAREGA REDA

– naslov: Parni stroj in prve tovarne v Veliki Britaniji

– akterji: britanski trgovci, Anglija, evropske države, zahodna Evropa

– vrednote: vrste družbenih sprememb (industrijska revolucija, razmah trgovine s sužnji), liberalne (dobički od trgovine, razvoj industrije)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»Ladja sužnjev«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 124 (komentar pod sliko): Ladja sužnjev: Velike dobičke je britanski trgovini prinašala trgovina s sužnji. Britanski trgovci so iz Evrope prevažali v Afriko orožje, smodnik, cenen nakit in žganje. Te izdelke so v Afriki zamenjali za črne sužnje. Sužnje so prepeljali v Ameriko, jih prodali in nakupili sladkor, tobak, kavo in bombaž. To, »kolonijalno«, blago so nato prepeljali v Evropo in ga nato prodali na britanskem trgu.

b) str. 124 (osrednje besedilo): Prvi stroji in tovarne: V Angliji je bilo, kot drugod v Evropi, do 18. stoletja glavno kurivo les, toda okoli leta 1700 so gozdove že močno posekali. Zato so začeli prej kot v drugih evropskih državah kot kurivo uporabljati premog.

c) str. 126 (osrednje besedilo): Industrijska revolucija: Druge evropske države so bile v 18. stoletju še premalo razvite in Anglije še niso mogle po-

snemati. Moderna industrija se je začela v zahodni Evropi uveljavljati šele okoli 1820–30.

XXVIII. vsebinski sklop/tema: KONEC STAREGA REDA

– naslov: Amerika se upre

– akterji: evropski narodi, priseljenci iz Evrope, družba v Ameriki, Britanci, Evropejci, Združene države Amerike

– vrednote: vrste družbenih sprememb (migracije v Ameriko, nastanek nove družbe, novi/stari način življenja), vrste stanj (verske, vojne, evropski način življenja), občečloveške (verska strpnost, sposobnosti, vzor), liberalne (pravičnost, svoboda; kritika: neenakost)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»New Amsterdam – New York«,), zemljevid (»Nastanek ZDA«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 127 (osrednje besedilo): Po Kolumbovem odkritju Amerike so na njenih obalah ustanavljali postojanke različni evropski narodi: Španci, Portugalski, Angleži, Francozi, Nizozemci in celo Švedi.

b) str. 127 (osrednje besedilo): Britanske kolonije v Severni Ameriki in njihovi prebivalci: /.../ Med priseljenci, ki so v 17. in 18. stoletju prihajali iz Evrope v Severno Ameriko, je bilo veliko trgovcev in pustolovcev, ki so želeli čim hitreje obogateti. Toda na dolgo in nevarno pot čez ocean se od začetka 17. stoletja v vedno večjem številu odpravljali tudi ljudje, ki so Evropo zapuščali zaradi svoje vere. Evropa tedaj še ni poznala verske strpnosti in pretresale so jo verske vojne. V katoliških državah so preganjali protestante, v protestantskih katolike in pripadnike tistih protestantskih skupin, ki niso pripadali isti cerkvi in veri kot večina plemstva in njihov vladar.

c) str. 127 (osrednje besedilo): V Ameriki nastaja nova družba: Med priseljenci, ki so prihajali v Ameriko, so bili torej ljudje različne vere, revni in bogati, preprosti in imenitni. Toda ko so pristali na ameriških obalah in se znašli v ameriški divjini, ni bilo več pomembno, kdo je bil v Evropi plemič in kdo kmet, kdo bogat meščan in kdo siromašen obrtnik, kdo protestant in kdo katolik.

/.../

V angleških kolonijah v Ameriki je tako postopoma nastajala nova družba, drugačna od družb v Evropi in družbe v Veliki Britaniji. Američani drug drugega niso več toliko cenili po imenitnosti prednikov, po tem,

ali je bil kdo z dežele ali iz mesta, temveč po uspehu in sposobnostih. Obenem je bilo vse manj pomembno, kakšne vere je bil kdo. Drug ob drugem so živeli pripadniki različnih ver, med seboj so trgovali in si pomagali v stiski in težavah. Med prebivalci angleških kolonij v Ameriki je zato mnogo prej kot v Evropi zavladala verska strpnost, v vsakdanjem življenju pa je prevladalo pravilo, da je človek vreden predvsem toliko, kolikor zna sam narediti iz sebe.

č) str. 128 (osrednje besedilo): Tudi Britance zanima samo denar: Britanci so prebivalcem kolonij nalagali vedno večje davke in jim niso pustili, da bi sami trgovali z Evropo, Afriko in španskimi obalami Amerike..

d) str. 128 (komentar k zemljevidu): Nastanek ZDA: Trinajst britanskih kolonij, prvih trinajst držav Združenih držav Amerike, je obsegalo ozko in dolgo ozemlje ob atlantski obali od današnje Kanade na severu, ki je bila do leta 1763 francoska, do Floride, ki je bila španska. Prostrana severnoameriška notranjost, zahodno od velikih rek Ohio in Misisipi, je bila slabo poseljena in evropskim naseljencem v 18. stoletju še neznana.

e) str. 130: (osrednje besedilo): Vojna za neodvisnost in nastanek Združenih držav Amerike: /.../ Voditelji nove ameriške države niso bili le spretni vojaki: bili so tudi občudovalci razsvetljenstva. Združene države Amerike so bile tako prva država na svetu, ki so jo poskušali njeni voditelji urediti po razsvetljenskih vzorih. Izdali so zbirko zakonov, tj. ustavo, v katero so zapisali pravice in dolžnosti vseh državljanov. Na čelo države so postavili predsednika in ta je moral spoštovati zakone, ki so jih sprejemali zastopniki državljanov, zbrani v parlamentu. Nikogar ni bilo mogoče zapreti brez dokazov, da je prekršil zakon. Vsakdo je imel pravico, da je veroval, kar je hotel, in govoril, kar je mislil, da je prav.

Združene države Amerike so zato postale ljudem v Evropi vzor, kako mora biti urejena svobodna in pravična država. V resnici pa tudi v Ameriki svoboda in v ustavi zapisane pravice niso veljale za vse. Niso jih imeli črni sužnji, ki so jih njihovi gospodarji lahko še kar naprej kupovali, prodajali in celo nekaznovano ubijali. In niso jih imeli Indijanci, ki so jih beli priseljeneci preganjali z njihove zemlje, vedno znova potiskali v še nenaseljeno divjino in počasi uničevali.

f) str. 130 (naloga): Preudarite: Kaj je v 16. in 17. stoletju vplivalo na povečano preseljevanje Evropejcev v Ameriko? V čem je bila razlika med novim (ameriškim) in (starim) evropskim načinom življenja? Kaj je to pomenilo za razvoj Amerike?

XXIX. vsebinski sklop/tema: KONEC STAREGA REDA

– naslov: Napoleon: zadnji med velikimi osvajalci

– akterji: občudovalci in prijatelji francoske revolucije, sovražniki francoske revolucije, evropska kraljestva, Velika Britanija, Francija, Napoleon, francoska vojska, evropske države, Francozi

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (odprava fevdalizma, upor proti absolutizmu, uvedba francoskega cesarstva, širitev pridobitev francoske revolucije, vsiljevanje davkov in ureditve), vrsta stanja (francoska revolucija, vojne med Francijo in Evropo), vrsta dogodkov (prisilna zavezništva, Napoleonovo osvajanje Evrope), občečloveške (listina o človekovih pravicah), emocionalne (prijatelji, sovražniki)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: zemljevid (»Napoleonova Evropa«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 135 (osrednje besedilo): Francoska revolucija je imela – posebej v začetku, ko se je postavila po robu absolutizmu, ko je odpravila fevdalizem in sprejela listino o človekovih pravicah – mnoge občudovalce in prijatelje po vsej Evropi. Imela pa je seveda tudi številne sovražnike. Med njenimi najbolj odločnimi nasprotniki so bili kralji in knezi, ki so se prestrašili, da se bo nemir razširil tudi v njihove dežele in se zbal za svojo oblast. Francoski plemiči, ki so pred revolucionarji pobegnili iz Francije, so na njihovih dvorih našli zatočišče in podporo. Po letu 1792 so bila skoraj vsa evropska kraljestva v vojni s Francijo, njena največja nasprotnica pa je bila Velika Britanija, ki je imela kot najbogatejša država v Evropi za boj proti Franciji največ denarja.

b) str. 136 (osrednje besedilo): Revolucionarna vojska: Francoska »ljudska« in »revolucionarna« vojska je bila novost za tedanje Evropo. Drugod so se v vojaških enotah še vedno večinoma borili poklicni in plačani vojaki, ki so jih v vojsko vpoklicali na silo

c) str. 136 (komentar k zemljevidu): Napoleonova Evropa: Leta 1812 je bila večina Evrope pod Napoleonovo in francosko vladjo, pod vladjo članov Napoleonove družine ali pa s Francijo v prisilnem zavezništvu. V Nemčiji, Italiji, Švici, Španiji in na Poljskem so vladali Napoleonovi privrženci, ki so se večinoma obnašali tako, kot je želel Napoleon.

č) str. 137 (osrednje besedilo): Napoleonovo osvajanje Evrope: Vojne med Francijo in evropskimi državami so se nadaljevale tudi potem, ko si je

oblast prisvojil Napoleon. /.../ Francoska vojska je po letu 1800 osvojila velik del Evrope od Španije do Rusije. /.../

S francosko vojsko in osvajanji so se francoska revolucionarna gesla in misli širili po Evropi, francoske oblasti pa so v deželah, ki so jih zasedle, uvedle nekatere francoske zakone in revolucionarne pridobitve. Vseeno Francozi v pokrajinah, ki so jih osvojili, niso naleteli samo na prijazen sprejem. Marsikje so se jim prebivalci uprli, saj so jim nalagali velike davke, jim vsiljevali svoje uradnike in upravo in kršili njihove običaje.

XXX. vsebinski sklop/tema: VZPON MEŠČANSTVA

– naslov: Dunajski kongres: diplomati delijo Evropo

– akterji: evropska kraljestva, Francija, Napoleon, vladarji in odposlanci zmagovitih držav, 4 velesile (Avstrija, Velika Britanija, Prusija, Rusija), Evropa, Metternich, članice Svete zveze

– vrednote: vrste družbenih sprememb (zmaga nad Napoleonom, delitev Evrope, prizadevanja za vzpostavitev ravnovesja med silami, utrjevanje oblasti starih dinastij, legitimizem, novi evropski red), vrsta dogodkov (»dunajski kongres«), občečloveške (razsvetljenska misel o človeški enakosti in svobodi), kulturne (»dunajski valček«)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»V modo je prišel nov ples: dunajski valček«; »‘Kraljevska kuhinja’ na Dunaju«, »Clemens Metternich«), zemljevid (»Evropa 1815«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 148 (osrednje besedilo): Leta 1814, ko so se vojne evropskih kraljestev s Francijo in Napoleonom bližale koncu, so se vladarji in odposlanci zmagovitih držav zbrali na Dunaju, da bi na novo zarisali evropski zemljevid in se dogovorili o tem, kakšna bo Evropa po vojni. Pobudo za »dunajski kongres« je dal avstrijski prvi minister (nemško imenovan kancler) Clemens Metternich (1773–1859). Bil je prepričan, da je poglavitni krivec z številne žrtve in vojne od francoske revolucije dalje razsvetljenska misel o človeški enakosti in svobodi. Menil je, da je treba Evropo in svet v prihodnje urediti tako, da se revolucije ne bodo več ponovile. Glavno besedo na dunajskem kongresu so imele štiri velesile: Avstrija, Velika Britanija, Prusija in Rusija. Po Napoleonovem porazu, potem ko v Parizu zavladali Napoleonovi nasprotniki, je četverica velikih sprejela medse še Francijo.

b) str. 148 (osrednje besedilo): V znamenju dunajskega valčka: Na Dunaju je tedaj prihajal v modo nov ples: dunajski valček. Vse se je vrtelo v njegovem ritmu in v njem so zaplesali tudi ruski in avstrijski cesar, kralji, knezi in njihovi odposlanci.

/.../

Toda v resnici so medtem, ko je kongres plesal, vladarji in svetovalci sprejemali pomembne odločitve. Evropo so poskušali urediti tako, da bi ne bila nobena med zmagovitimi državami premočna in bi med njimi vladalo ravnanje. Francijo so obnovili v starih mejah, takšnih, kot so veljale pred vojno. Ob francoskih mejah so okrepili sardinsko kraljestvo s središčem v Torinu in ustanovili nizozemsko kraljestvo, ki je združevalo današnje Belgijo, Nizozemsko in Luksemburg. Italija je ostala razdeljena v več držav; veliko posest v severni Italiji, Benečijo z Benetkami in Lombardijo z Milanom, pa je dobila Avstrija. Razdeljena je ostala tudi Nemčija. Namesto Nemškega cesarstva, ki ga je ukinil Napoleon, so na Dunaju ustanovili zvezo 39 nemških držav z Avstrijo na čelu. Poleg Avstrije – habsburške monarhije – je svoje ozemlje najmočnejše povečala Rusija, glavna zmagovalka nad Napoleonom. Dobila je Finsko in osrednji del Poljske z Varšavo.

c) str. 148 (osrednje besedilo): Utrditev in vrnitev starih vladarjev: To, da so si na dunajskem kongresu v letih 1814 in 1815 na novo razdelili Evropo, zmagovalcem nad Napoleonom, posebej avstrijskemu kanclerju Metternichu, ni bilo dovolj. Po njihovem mnenju bi lahko nered in nasilje v prihodnje preprečili le stari in preizkušeni vladarji, ki bi se morali tam, kjer so med revolucijo in vojnami izgubili oblast, vrniti na prestol, tam, kjer so jo ves čas imeli, pa svojo moč še utrditi. Stališče, da imajo vladarji, ki so vladali stoletja, do prestola pravico, ki jim je ne sme nihče vzeti, tudi prebivalstvo dežele, ki ji vladajo, ne, imenujemo legitimizem.

Udeleženci dunajskega kongresa so storili vse, da bi po letu 1815 v Evropi uveljavili načelo legitimizma in obnovili ali utrdili oblast starih dinastij in plemiških družin.

č) str. 149 (komentar pod sliko): ‚Kraljevska kuhinja‘ na Dunaju: Evropski vladarji na dunajskem kongresu delijo Evropo.

d) str. 150 (komentar pod sliko): Clemens Metternich: Avstrijski kancler Clemens Metternich (1773–1859) je imel na dunajskem kongresu glavno besedo, bil pa je tudi najvplivnejši politik v habsburški monarhiji vse do leta 1848. Zato so ga imenovali evropski kočijaž.

e) str. 150 (osrednje besedilo): Privrženci in nasprotniki dunajskega kongresa: Sklepe in odločitve dunajskega kongresa so po vsej Evropi podpira-

li in pozdravljali veliki zemljiški posestniki, pripadniki višjega plemstva in visoki cerkveni gospodje. Menili so namreč, da razsvetljenske in revolucionarne zahteve ogrožajo njihovo moči in bogastvo.

Toda novi evropski red, ki so ga poslušale uveljaviti članice Svete zveze, je imel vse od začetka v mnogih državah tedanje Evrope tudi odločne nasprotnike.

f) str. 150 (naloga): Preudarite: S pomočjo zemljevida ugotovite, kako so si zmagovalci nad Napoleonom razdelili Evropo? Kakšne odnose v Evropi je skušal ohraniti dunajski kongres?

XXXI. vsebinski sklop/tema: VZPON MEŠČANSTVA

– naslov: Toka zgodovine ni mogoče obrniti: Evropa 1815–48

– akterji: liberalci, privrženici v zahodni Evropi, ljudje po vsej Evropi, Srbi, evropski vladarji

– vrednote: vrste družbenih sprememb (liberalizem, narodna gibanja, upori), kulturne (dunajski valček)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Klub mislečih«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 151–152 (osrednje besedilo): Liberalizem je postal v prvi polovici 19. stoletja glavni nasprotnik legitimizma, načela, ki sta ga poskušala uveljaviti Sveta zveza in dunajski kongres. Liberalci so bili v različnih državah različno močni, vendar so zlasti v zahodni Evropi naglo pridobivali nove privrženice. Tam, kjer so narodi živeli razdeljeni v razne države ali pod tuji vladarji, so se liberalci povezali z narodnimi gibanji.

Pod vplivom francoske revolucije in napoleonskih vojn so začeli ljudje po vsej Evropi spoznavati, da niso le državljani tega ali onega kraljestva ali prebivalci te ali one pokrajine, temveč tudi pripadniki narodov, ki jih jezik, skupni izvor, običaji in zgodovina povezujejo v posebno, narodno skupnost.

b) str. 152 (osrednje besedilo): Vstaje in revolucije: Do uporov je prišlo tudi na vzhodu Evrope. Za leta 1815 so se turški oblasti uprli Srbi. Čeprav je Srbija ostala pod Turčijo, so si priborili pravico, da volijo svojega kneza in sami pobirajo davke.

c) str. 153 (osrednje besedilo): Dunajski valček, ki je leta 1815 navdušil evropske vladarje in njihove ministre, je v prvi polovici 19. stoletja osvojil Evropo. Sklepi dunajskega kongresa pa so že dobro desetletje potem, ko so

jih sprejeli v prestolnici habsburške monarhije, vse bolj postajali črka na papirju in tonili v pozabo.

č) str. 153 (pojasnilo pojmov): Novi pojmi: bidermajer . srednjeevropski meščanski in umetnostni življenjski slog v prvi polovici 19. stoletja.

XXXII. vsebinski sklop/tema: VZPON MEŠČANSTVA

- naslov: Tovarne, parniki, lokomotive in telegraf
- akterji: Evropa, Amerika, Velika Britanija, evropske države, britanski trgovci, banke, bančne družbe
- vrednote: vrste družbenih sprememb (sodobna industrija, tehnične novosti, promet, rast mest), vrsta stanj (položaj delavcev)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slika (»Nathan Rotschild«)
- št. strani: 4
- izbrano besedilo:

a) str. 154 (osrednje besedilo): Evropa v prvi polovici 19. stoletja ni doživljala le pomembnih političnih, temveč tudi velike gospodarske in družbene spremembe. Ko so bile napoleonske vojne in denarne težave, ki so jim sledile, mimo, so se začele evropske države odpirati sodobni industriji in tehničnim novostim, ki so že od druge polovice 18. stoletja spreminjale Veliko Britanijo.

Velika Britanija se je proti Franciji in Napoleonu vojskovala predvsem na morju, tako da vojna ni segla na njena tla. V vojnem času se je nemoteno nadaljeval njen nagli gospodarski vzpon. Drugače je bilo na evropski celini, kjer so se pridobitve sodobne industrije, ki so jih prinesli parni stroji, lahko začele uveljavljati šele potem, ko se je vrnil mir.

b) str. 154 (osrednje besedilo): Novi izumi: razdalje se manjšajo: Medtem ko so se v Evropi vojskovali, so občudovalci tehnike in izumitelji v Ameriki in Veliki Britaniji iskali nove možnosti, kako uporabiti parni stroj. /.../ Parniki so nekaj časa pluli le po rekah in ob obali: na odprtih morjih in oceanih so zaradi velike porabe premoga težko tekmovali s hitrimi jadri-ncami, ki so še vso prvo polovico, marsikje pa tudi v drugi polovici 19. stoletja, prevažale potnike in blago iz Evrope na druge celine.

/.../ Po letu 1830 so železnice gradili po vsej Evropi in v Ameriki. Prej velike razdalje so postale naenkrat manjše, saj sta pot, ki je s kočijo ali konjsko vprego trajala nekaj dni, lokomotiva in vlak opravila v nekaj urah.

c) str. 155 (osrednje besedilo): Vodstvo Velike Britanije: Velika Britanija – prva industrijska država na svetu – je v prvi polovici 19. stoletja še povečala svojo prednost pred ostalo Evropo. Postala je prava delavnica sveta. Cela mesta so se spremenila v velike tovarne, ki so proizvajale tkanine, železo in stroje. Z gradnji železnic je proizvodnja železa silno narasla. /.../ Z novimi prometnimi potmi in železniškimi progami se je večalo domače tržišče, vedno več in več izdelkov pa je romalo v pristanišča in izvoz. Britanski trgovci in podjetja so s tekstilnimi izdelki, železniškimi tirnicami in parnimi stroji zalagali evropske države in Ameriko.

Vse to ne bi bilo mogoče, če ne bi bilo dovolj denarja. /.../ Velika Britanija je bila tudi v tem pogledu pred ostalim svetom: imela je velike banke in bančne družbe, ki so lahko podjetnikom posojale velike vsote denarja, mnogo večje kot druge banke v Evropi.

č) str. 155 (osrednje besedilo): Druge države zaostajajo: Druge, celo najbolj razvite evropske države so v prvi polovici 19. stoletja močno zaostajale za Veliko Britanijo. V industrijskem razvoju in uporabi parnih strojev so se ji nekako približale le Združene države Amerike. Protifrancoske zaveznice na evropski celini in Francija so bile leta 1815 preveč izčrpane od vojskovanja in so se morale najprej izkupati iz gospodarskih in denarnih težav. Kmalu po končanih vojnah so sicer marsikje res zapluli prvi parniki, zaroportali parni stroji in zrastle nove tekstilne tovarne, toda pravi gospodarski vzpon se je začel šele dobro desetletje in pol kasneje, po letu 1830. /.../ Že v tridesetih letih 19. stoletja so tudi na evropski celini stekle prve železnice. Vendar Velike Britanije ni bilo lahko dohiteti. Kljub novim industrijskim središčem, tovarniškim mestom in železnicam je bil razvoj industrije na evropski celini mnogo počasnejši kot v britanskem kraljestvu, Evropa pa je sredi 19. stoletja še v veliki večini ohranjala podeželsko podobo in še prestopala prag nove, industrijske dobe.

d) str. 155–156 (osrednje besedilo): Nastanek velikih industrijskih mest: bogastvo in revščina: V prvi polovici 19. stoletja se je povsod v Evropi nadaljevala nagla rast prebivalstva. V deželah, kjer je še prevladovalo kmetijstvo, so ljudje še naprej večinoma živeli na vasi in podeželju. V Veliki Britaniji in državah, kjer se je uveljavila industrija, pa so se silno hitro povečevala mesta.

/.../

Mesta so se večala tudi drugod v Evropi, vendar ne tako hitro kot v Veliki Britaniji. Razmere, v katerih so živeli tovarniški delavci, so bile pri tem različne po deželah, toda večinoma ne mnogo boljše kot v britanskih mestih.

e) str. 156 (komentar pod sliko): Nathan Rotschild, bankir v Londonu: Med najbogatejšimi ljudmi v Evropi v prvi polovici 19. stoletja so bili bančniki židovske družine Rotschild. Banke so imeli v vseh pomembnejših evropskih prestolnicah. Oče ustanovitelj družine je imel v začetku stoletja majhno menjalnico denarja. Sinovi so s posojanjem denarja in prekupčevanjem postali bogataši.

f) str. 156–157 (osrednje besedilo): Podjetniki in delavci: Tovarniški delavci niso živeli le v slabih stanovanjskih razmerah, ampak so morali od zgodnjega jutra do poznega večera, tudi po 16 ur na dan, trdo delati, in to za majhno plačilo. Ker je bila plača moških za vzdrževanje družine premajhna, so marsikje delali tudi ženske in otroci.

/.../

V Veliki Britaniji se je tako že v prvi polovici 19. stoletja razvilo množično gibanje in od vlade zahtevalo, da zaščiti delavce, omeji dolžino njihovega delavnika in prepreči izkoriščanje otrok. Pridružili so se mu tudi meščani, saj jih je pretresla delavska revščina. Vendar so bili uspehi tega gibanja majhni: vlada je sicer izdala zakone, ki so urejali delo žensk in otrok in nekoliko izboljšali delavski položaj, toda delavci so za majhen zaslužek še naprej delali po ves dan in živeli v revščini in pomanjkanju.

Nič boljši ni bil položaj tovarniških delavcev v drugih evropskih državah.

g) str. 157 (naloge): Primerjajte gospodarski razvoj evropskih držav v prvi polovici 19. stoletja. Zakaj je bila Velika Britanija korak pred drugimi?

XXXIII. vsebinski sklop/tema: VZPON MEŠČANSTVA

– naslov: Revolucije leta 1848

– akterji: Evropa, Italija, Francija, Nemčija, Španija, Rusija, Belgija, Velika Britanija, stara Evropa,

– vrednote: vrste družbenih sprememb (nov val revolucij, neuspeh, konec stare Evrope), emocionalne (revolucionarni nemir, izbruh revolucij)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: zemljevid (»Revolucije leta 1848«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 162 (osrednje besedilo): Leta 1848 je Evropa doživela nov val revolucij. Prvi nemiri so se pojavili v Italiji, nato se je proti kralju in kraljestvu dvignilo ljudstvo v Franciji, pod vplivom francoskih dogodkov pa je revolucionarni nemir zajel tudi Nemčijo in habsburško monarhijo.

b) str. 163 (komentar k zemljevidu): Revolucije leta 1848: Revolucije leta 1848 so zajele velik del Evrope; drugače je bilo v Španiji in Rusiji, kjer nasprotniki oblasti niso imeli zadostne podpore meščanstva, ter tudi v Belgiji in Veliki Britaniji, kjer je pod vplivom nagle rasti industrije meščanstvo že pred letom 1848 dobilo določene politične pravice.

c) str. 166 (osrednje besedilo): Leto 1848: Konec stare, začetek nove dobe: Revolucionarjem, ki so stali na čelu revolucij leta 1848, ni uspelo nikjer uresničiti sovjih političnih in narodnih želja in ciljev. Revolucije so bile povsod premagane in na oblast so se ponekod vrnili stari, drugod novi oblastniki, ki so odpravili svoboščine, pridobljene v času revolucionarnega nemira, ter spet zavladali sami z ozkim krogom somišljenikov in pomagačev.

Kljub temu Evropa okoli leta 1850 ni bila več stara Evropa, Evropa izpred leta 1848. Fevdalizma, razen v Rusiji in Turčiji, ni bilo nikjer več, in tu hitreje, tam počasneje so se v vseh delih Evrope množile tovarne, železnice in velike industrijske delavnice. Meščanstvu leta 1848 sicer še ni uspelo politično zmagati, vendar njegovega gospodarskega vzpona ni mogel zastaviti nihče več. S tem pa so se v drugi polovici 19. stoletja postopoma, korak za korakom, odpirala vrata tudi uresničevanju narodnih in političnih ciljev, ki jih revolucionarjem leta 1848 še ni uspelo uresničiti.

č) str. 166 (naloge): Preudarite: Kakšni si bili vzroki za izbruh revolucij leta 1848 v Evropi? Kakšno prelomnico pomeni za Evropo leto 1848?

XXXIV. vsebinski sklop/tema: ZMAGOSLAVJE MEŠČANSTVA

– naslov: Zlata doba industrije

– akterji: zahodna Evropa, evropske države, srednja in vzhodna Evropa

– vrednote: vrste družbenih sprememb (gospodarski in industrijski razcvet, počasnejši razvoj v evropskih državah, gradnja železnic; premoženje in bogastvo/obubožanje in propad), liberalne (dovolj denarja, gospodarska svoboda, ukinitvev cehov, konkurenca, vpliv železnic, rast mest, industrijska podjetja)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: zemljevid (»Kot pajkova mreža«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 170 (osrednje besedilo): Po letu 1850 so razvoj industrije, gradnja železnic in trgovina doživeli pravi polet. Hitra gospodarska rast se ni nadaljevala le v Veliki Britaniji. Francija, Belgija, Švica, nekatere nemške države in Združene države Amerike na oni strani Atlantika so se spremenile v ve-

lika gradbišča. Zdelo se je, da tudi za dežele, ki so v prvi polovici 19. stoletja še s težavo hitele za Veliko Britanijo, na poti k napredku ni več ovir. Razvoj je bil tako nagel, da so ljudje že tedaj začeli govoriti o zlati dobi industrije.

Kaj je povzročilo ta novi, za marsikoga nepričakovani gospodarski in industrijski razcvet? Vzrokov je bilo več. Prvi je bil že ta, da od leta 1815 ni bilo večje vojne in da se je v zahodni Evropi in Ameriki kljub vstajam in revolucijam nabralo dovolj denarja za gradnjo tovarn in železnic. Drugi je bil v vse večji gospodarski svobodi: v večini evropskih držav so ukinili cehe in postopoma odpravili predpise, s katerimi je država odločala, kdo se lahko ukvarja z obrtjo in trgovino in kdo ne. Vse bolj se je uveljavljalo pravilo, da lahko delavnico, tovarno ali trgovino odpre vsak, ki to zmore, in med obrtniki, podjetniki in trgovci se je razvilo tekmovanje, kdo bo boljši, hitrejši in uspešnejši. Tretji razlog ta vrtoglavi gospodarski razmah po letu 1850 pa je bila gradnja železnic. Okoli leta 1850 se železniške proge v Evropi povezovala le pomembnejša mesta in kraje; okoli leta 1880 pa je bila Evropa kot preprejena z železniško mrežo, ki je povezovala obširna ozemlja in jih spreminjala v eno samo veliko tržišče.

b) str. 170 (komentar k sliki): Kot pajkova mreža: Železnice v Evropi leta 1850 in 1880. Okoli leta 1880 je bil posebej zahodna Evropa že preprejena s pravo železniško mrežo.

c) str. 170 (osrednje besedilo): V osemdesetih dneh okoli sveta: V drugi polovici 19. stoletja so železnice osvojile Evropo in Združene države Amerike. Življenje v krajih in deželah, skozi katere je stekla železniška proga, se je povsem spremenilo; prevozniki, ki so do tedaj prevažali potnike in blago, so izgubili svoj zaslužek, stare obrti, ki niso mogle tekmovati z novimi tovarniškimi izdelki, pa so propadle. Obenem so ob železnici zrastle nova mesta in industrijska podjetja. Železnica je tako marsikomu prinesla novo premoženje in bogastvo, marsikomu pa tudi obubožanje in propad.

č) str. 172 (osrednje besedilo): Industrijske razstave in prve krize: Razvoj industrije v Evropi pa seveda ni bil povsod enako hiter. Naglo so se razvijale predvsem nekateri zahodnoevropske države. Na severu, v Skandinaviji, na jugu v južni Italiji, Španiji in na Portugalskem, posebej pa v srednji in vzhodni Evropi je bil razvoj mnogo počasnejši. To so ljudje še marsikje živel, kmetovali in se ukvarjali z različnimi obrtmi po starem, tako kot so to počeli stoletja.

XXXV. vsebinski sklop/tema: ZMAGOSLAVJE MEŠČANSTVA

– naslov: Evropski in svetovni zemljevid se spreminjata

– akterji: Evropa, Italija, Nemčija, samostojne države na Balkanu, Velika Britanija, kolonije, evropski priseljenci, Amerika, Afrika, Azija, evropski raziskovalci

– vrednote: vrste družbenih sprememb (nastanek novih držav, združitve narodov, nove/stare velesile, tekmovalstvo, delitev Evrope na dva dela, oblikovanje kolonialne posesti, osvajanje, jemanje zemlje Indijancem), vrsta dogodkov (združitve Italije, nastanek Nemškega cesarstva, boj za Afriko), občečloveške (kritika: neprizanesljivo izkoriščanje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: zemljevid (»Evropa okoli leta 1900«), slika (»Britanska vojska na jugu Egipta«, »Pionirji«, »Suženj«)

– št. strani: 5

– izbrano besedilo:

a) str. 173 (osrednje besedilo): V drugi polovici 19. stoletja sta evropski in svetovni zemljevid doživela velike spremembe. Sredi Evrope sta nastali nov, močni državi Italija in Nemčija, povečalo se je število samostojnih držav na Balkanu; v Ameriki in na Daljnem vzhodu so se med velesile dvignile Združene države Amerike in Japonska, nove in stare velesile pa so v Aziji in Afriki tekmoval v osvajanju še neosvojenih ozemelj in oblikovale svojo kolonijalno posest.

b) str. 173–174 (osrednje besedilo): Želja po združitvi je bila po letu 1849 živa tudi v Nemčiji. /.../

Bismarcku je v vojni proti Franciji uspelo leta 1870 združiti nemške države s Prusijo na čelu in premagati še Francijo. Leto kasneje je pruski kralj Viljem I. postal nemški cesar, vse nemške države, razen habsburške monarhije pa so se združile v Nemško cesarstvo, ki je kmalu postalo ena najmočnejših držav v Evropi.

c) str. 174 (osrednje besedilo): Spremenjene razmere v Evropi: Z nastankom združene Italije in združene Nemčije so se razmere v Evropi občutno spremenile. Sredi Evrope sta se združila dva velika naroda in nastali dve močni državi, ki sta želeli v Evropi in svetu okrepiti svojo moč in vpliv. To je Nemčiji tudi uspelo, saj so bile druge evropske države prešibke ali pa preveč zaposlene s svojimi kolonijami, da bi se ji lahko postavile po robu.

Najbogatejša država v Evropi je bila še naprej Velika Britanija. Ker so jo zanimale predvsem njene kolonije, dogajanju v Evropi ni posvečala večje pozornosti. Glavni nemški nasprotnik je bila tako še naprej Francija.

Vzpona Nemčije torej ni mogel in niti ni poskušal nihče zaustaviti. Najpomembnejši nemški zaveznik je bila habsburška monarhija, ki je po letu 1866 hitro pozabila na izgubljeno vojno d Prusijo in po letu 1871 podprla Nemško cesarstvo. Evropa se je tako do konca 19. stoletja že razdelila v dva dela, ki sta se leta 1914 spopadla v prvi svetovni vojni. Na eni strani sta bila Nemško cesarstvo in habsburška monarhija, na drugi Francija in Rusija, ki se jima je po letu 1900 priključila še Velika Britanija.

č) str. 174 (komentar k sliki): Britanska vojska na jugu Egipta: Velika Britanija se je v drugi polovici 19. stoletja bolj kot za Evropo zanimala za svoje kolonije. Najpomembnejša britanska kolonija v severni Afriki je bil Egipt, kjer so leta 1869 zgradili Sueški prekop. Na sliki: britanska vojska v puščavi.

d) str. 175 (osrednje besedilo): Vzpon Združenih držav Amerike: /.../ Osvajanje ameriškega zahoda, prostranih travnatih prerij in visokih, težko dostopnih gorovij, je trajalo celo stoletje. Vedno novi priseljenci, ki so prihajali iz Evrope, so najprej posamezno, kot lovci in raziskovalci, nato pa v skupinah, v karavanah, poseljevali zemljo, ki so jo jemali Indijancem.

e) str. 175 (komentar k sliki): Pionirji: Z dotokom evropskih priseljen-
cev v Severno Ameriko je v Ameriki potekalo osvajanje Divjega zahoda. Pred izgradnjo železnice so naseljenci prodirali v notranjost Amerike z vozovi in po velikih rekah.

f) str. 175 (komentar k sliki): Suženj: Kljub poskusom, da bi zatrli trgovino s sužnji, so v Afriki lovili črne sužnje in jih preprodajali vse do leta 1870. V kolonijah, ki so jih evropske države ustanovile v Afriki, sicer suženjstva ni bilo, toda kolonijalne oblasti so povsod neprizanesljivo izkoriščale domače prebivalstvo.

g) str. 176 (osrednje besedilo): Boj za kolonije: V drugi polovici 19. stoletja ste se Velika Britanija in Francija utrdili v Aziji in začel se je boj za Afriko. Od te celine so sredi 19. stoletja še vedno najbolj poznali njene obale, saj so evropski raziskovalci šele odkrivali njeno notranjost. Odkrivanje in osvajanje Afrike pa je potekalo zelo naglo, tako da si je pred prvo svetovno vojno Afriko razdelilo sedem evropskih držav; poleg Velike Britanije in Francije so imele kolonije v Afriki še Španija, Portugalska, Belgija, Nemčija in Italija. Neodvisni sta ostali samo dve afriški državi: Etiopija in Liberija.

h) str. 176 (nalog): S katerimi problemi sta se soočali najmočnejši evrop-
ski državi Velika Britanija in Francija? Zakaj je Rusija, največja evropska država, vedno bolj razvojno zaostajala za zahodnoevropskimi državami?

XXXVI. vsebinski sklop/tema: ZMAGOSLAVJE MEŠČANSTVA

- naslov: Habsburška monarhija v drugi polovici 19. stoletja
- akterji: habsburška monarhija, Nemčija, zahodna Evropa, Dunaj
- vrednote: vrste stanja (gospodarski zaostanek za Nemčijo in zahodno Evropo, evropska kulturna prestolnica)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slika (»Dunaj«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

a) str. 179 (osrednje besedilo): Dunaj – kulturna prestolnica habsburške monarhije: Habsburška monarhija je v gospodarskem razvoju tudi v drugi polovici 19. stoletja zaostajala za Nemčijo in zahodno Evropo. /.../

Kljub gospodarskemu zaostanku so bila ob koncu 19. in začetku 20. stoletja velika habsburška mesta Dunaj, Praga, Budimpešta in Krakov pomembna središča kulturnega življenja, pri čemer je Dunaj daleč prekašal ostala mesta. Na Dunaj, v glavno mesto habsburške monarhije, so prihajali študentje, znanstveniki in umetniki z vseh delov Avstro-Ogrske in tam študirali, delali in ustvarjali. Okoli leta 1900 je bil Dunaj ne le avstro-ogrška, temveč evropska kulturna prestolnica. Na Dunaju so živeli in delali nekateri najpomembnejši znanstveniki, slikarji, pisatelji in glasbeniki tedanjega časa.

XXXVII. vsebinski sklop/tema: ZMAGOSLAVJE MEŠČANSTVA

- naslov: Blišč in beda industrijskega sveta
- akterji: Evropa, zahodna Evropa, velika evropska mesta, kmetje, prebivalstvo ZDA, K. Marx, F. Engels, internacionala, evropsko delavstvo, evropske industrijske dežele
- vrednote: vrste družbenih sprememb (spreminjanje mest, slabšanje položaja kmetov, izseljevanje v Amerike, povezovanje delavstva), vrsta stanja (naraščanje prebivalstva, zanemarjena predmestja), emocionalne (cvečota in velika mesta, temna in žalostna plat)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slike (»Kolesarke«, »Žice, žice«, »Čez Atlantik«, »Beda in stiska«)
- št. strani: 3
- izbrano besedilo:

a) str. 184 (osrednje besedilo): Do konca 19. stoletja je v vsem svetu močno naraslo prebivalstvo. Samo v Evropi se je od začetka do konca stoletja več kot podvojilo: okoli leta 1800 ga je imela približno 187 milijonov, okoli leta 1900 več kot 400 milijonov.

Posebej naglo so rastle mesta. V zahodni Evropi, kjer je bilo v začetku 19. stoletja le nekaj več kot dvajset mest z nad 100 000 prebivalci, jih je bilo do konca stoletja kar sedem, ki so štela več kot milijon ljudi, približno 140 pa jih je imelo več kot 100 000. London, največje in najbogatejše mesto na svetu, je imel leta 1901 skupaj z okolico več kot šest milijonov prebivalcev.

b) str. 184–185 (osrednje besedilo): Življenje v velikem mestu: Velika evropska mesta so v drugi polovici 19. stoletja naglo spreminjala svojo podobo. /.../ London je že leta 1863 dobil prvo podzemno železnico, potnike iz enega dela mesta v drugega pa so – kot drugod v Evropi – prevažale tudi velike kočije in cestne železnice s konjsko vprego. /.../

Cvetoča in velika evropska mesta pa so imela tudi v drugi polovici 19. stoletja svojo temno in žalostno plat. To so bila obsežna in zanemarjena predmestja, kjer so v skrajnem siromaštvu živeli delavci in mestna revščina.

c) str. 185 (osrednje besedilo): Vasi se praznijo: izseljevanje v Ameriko: V zadnjih desetletjih 19. stoletja so se kmetje v številnih evropskih deželah, podobno kot na Slovenskem, borili z velikimi težavami. Ljudi na vasi je bilo vedno več, zaslužek pa je bil vedno manjši. Mladi kmečki sinovi in hčere, ki so ostali brez kruha in dela, so srečo in zaposlitev iskali v mestih. Toda tu je bilo delo vedno težje najti. Zato se je v zadnjih desetletjih 19. in v začetku 20. stoletja vse več ljudi odločilo, da si delo poiščejo v Južni Ameriki ali Avstraliji, predvsem pa v Združenih državah Amerike.

/.../

Z doseljivanjem iz Evrope je prebivalstvo Združenih držav posebej hitro naraščalo. V letih 1850–1900 se je več kot potrojilo. Povečalo se je od 23 na 76 milijonov.

č) str. 185 (osrednje besedilo): Delavci se združujejo in povezujejo: /.../ Že pred letom 1848 sta poskušala tako delavce v različnih deželah Evrope povezati med seboj Karl Marx (1818–81) in Friedrich Engels (1820–95). /.../

Internacionala je spodbudila razvoj delavskega gibanja v nekaterih deželah, vendar ji delavstva v Evropi ni uspelo tesneje povezati. Razmere v posameznih deželah so bile preveč različne. Poleg tega so se v vodstvu internacionale pogledi na to, kako naj se delavci borijo za svoje pravice, močno raz-

likovali. Nekateri so bili za vstajo in revolucijo, drugi za strpno in počasno uveljavljanje delavskih zahtev. Leta 1876 je prva internacionala razpadal.

Kljub temu se je delavsko gibanje po letu 1860 v večini evropskih industrijskih dežel in držav naglo razmahnilo. /.../

Leta 1889 so na pobudo nemških delavcev v Parizu ustanovili drugo internacionalo. Ta ni delavstva v Evropi nič bolje povezala kot prva.

XXXVIII. vsebinski sklop/tema: ZMAGOSLAVJE MEŠČANSTVA

– naslov: Politiki, stranke in časopisi se borijo za volivce

– akterji: liberalna meščanska gibanja, zahodnoevropske in srednjeevropske države

– vrednote: vrste družbenih sprememb (uveljavitev ustave in parlamentov), liberalne (splošna volilna pravica, pravice žensk, sodelovanje v političnem življenju)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»Sufražetke«, »Tajne volitve«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 191 (osrednje besedilo): Po letu 1870 sta bili v zahodni in srednji Evropi uresničeni dve najpomembnejši zahtevi liberalnih meščanskih gibanj: zahodnoevropske in srednjeevropske države so imele ustavo in parlament. Celo države, kjer je po revolucijah leta 1848 znova zavladal absolutizem, so – ponekod že po letu 1860, drugod desetletje kasneje – uvedle ustavno ureditev in razpisale parlamentarne volitve. Razmere po deželah so bile seveda različne, v vseh pa so se množile stranke, ki so ustanovljale svoje organizacije in časopise in se z njihovo pomočjo in na javnih zborovanjih borile za volilne glasove.

b) str. 191 (osrednje besedilo): Omejevanje volilne pravice: Med evropskimi državami je imela v drugi polovici 19. stoletja splošno volilno pravico samo Francija. /.../ V vseh drugih zahodnoevropskih državah in habsburški monarhiji so volilno pravico omejevali. /.../ Ženske v veliki večini evropskih držav niso smele voliti v državni parlament, v nekaterih državah pa so se, če so bile dovolj premožne, lahko udeležile občinskih volitev. Vendar je moral tudi tedaj večinoma v njihovem imenu glasovati moški zastopnik.

c) str. 191–192 (osrednje besedilo): Boj za splošno in žensko volilno pravico: Proti koncu 19. stoletja se je v zahodni in srednji Evropi okrepilo giba-

nje, ki je zahtevalo uvedbo splošne volilne pravice za moške. Podpirala so ga delavska društva in stranke, pa tudi del meščanstva in meščanskih strank. V nekaterih državah so tako volilno pravico postopoma širili; redkeje so bile tiste, ki so splošno volilno pravico tudi uvedle. /.../ Velika Britanija, ki je dolgo veljala za vzor demokratične evropske države, je bila v sprejemanju volilnih novosti počasnejša. Še leta 1918 kar četrtnina njenih moških državljanov ni imela pravice voliti.

/.../ Ženske so pred prvo svetovno vojno dobile pravico sodelovati na volitvah v parlament samo v nekaterih državah v Združenih državah Amerike, v Evropi pa jim je to pravico leta 1907 priznala Finska. Število evropskih držav, ki so ženskam priznale volilno pravico, se je povečalo po prvi svetovni vojni, v mnogih pa so jo dobile šele po drugi.

/.../

S širjenjem volilne pravice se je povečevalo število državljanov, ki so sodelovali v političnem življenju in odločali o tem, kdo jih bo zastopal v parlamentu. Odkar so volili tudi manj premožni, so bili lahko v parlament izvoljeni tudi zastopniki delavskih strank in strank, ki se niso potegovalle le za koristi močnih in bogatih. Pod njihovim vplivom so v vrsti evropskih držav pred prvo svetovno vojno sprejeli različne zakone v korist delavcev in revežev.

č) str. 192 (naloga): Preudarite: Kdaj je večina evropskih držav začela uvajati ustavno ureditev? Po katerih merilih so evropske države omejevale volilno pravico? Kje v Evropi se je absolutizem najdlje obdržal? Kakšne so bile posledice?

XXXIX. vsebinski sklop/tema: ZMAGOSLAVJE MEŠČANSTVA

– naslov: Nemirni Balkan

– akterji: države na Balkanu, Evropa, Turčija

– vrednote: vrste stanj (napeti odnosi, izguba ozemlja), emocionalne (sodček smodnika)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: /

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 195 (osrednje besedilo): Sodček smodnika: Po letu 1900 so bili odnosi med državami na Balkanu sploh zelo napeti, tako da so v Evropi začeli o Balkanu govoriti kot o sodčku smodnika, ki ga bo vsak čas razneslo.

b) str. 195 (naloga): Preudarite: Katera ozemlja je Turčija izgubila v Evropi v prvi polovici 19. stoletja? Pomagajte si z zemljevidom.

XL. vsebinski sklop/tema: ZMAGOSLAVJE MEŠČANSTVA

– naslov: Prvi svetovni vojni naproti

– akterji: evropske sile, Nemčija, Velika Britanija, Rusija, Japonska, neevropska država, azijski narodi

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (spori, boj za kolonije, imperializem, premagljivost evropskih velesil), vrsta stanj (moč, uspeh, zaostrovanje odnosov), vrsta dogodka (atentat na avstro-ogrskega prestolonaslednika), emocionalne (veliko navdušenje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Nemčija osvaja svet«, »Boj za kolonije«), fotografija (»Pred atentatom«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 200 (osrednje besedilo): Ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja je postala Nemčija ena najmočnejših držav v Evropi. /.../ Nemčija in Italija, ki sta se med velike evropske sile povzpeli šele po združitvi, po letu 1870, sta poskušali kar se da naglo okrepiti svoj vpliv in kolonijalno posest. Boj za kolonije je postal glavni vzrok za spore med velikimi evropskimi državami. Vsaka je želela imeti v posesti čim več sveta in čim večji »imperij«. Evropske države so si prizadevale osvojiti vedno nova, izvenevropska ozemlja, bogastva in tržišča, saj so želele utrditi gospodarsko in politično moč lastne države v Evropi in svetu. Takšno osvajaško politiko imenujemo imperializem.

b) str. 200–201 (osrednje besedilo): Evropa ni več središče sveta: Velike evropske države so bile vse do začetka 20. stoletja prepričane, da so v svetu najmočnejše in najuspešnejše. Toda po letu 1900 se je kmalu izkazalo, da to ni več res. Leta 1904 ste se zaradi bogatih rudnikov in posesti v Mandžuriji na Kitajskem spopadli Rusija in Japonska. Japonska je Rusijo prepričljivo premagala. Prvič se je zgodilo, da je azijska, neevropska država premagala evropsko velesilo. Japonska zmaga nad Rusijo je med azijskimi narodi povzročila veliko navdušenje. Pokazalo se je, da tudi največje evropske države niso nepremagljive.

Obenem so se velike evropske države vse bolj spopadale med seboj. Delitev kolonij v Afriki in napete razmere na Balkanu so tudi med velikimi evropskimi državami povzročale vedno nove napetosti. Posebno industrij-

ske in gospodarsko cvetoča Nemčija se je sredi Evrope počutila z vseh strani utesnjena. Želela si je pridobiti kolonije v Afriki in Aziji, obenem pa okrepiti svojo moč na Balkanu – ta je bil v nemških očeh most iz Evrope v Azijo. Zato pa seveda Balkana ni hotela prepustiti Rusiji ali kateri koli dru-gi evropski velesili.

c) str. 201 (osrednje besedilo): Začetek prve svetovne vojne: Odnosi med velikimi evropskimi državami, med cesarsko Nemčijo in habsburško monarhijo na eni ter Francijo in Rusijo na drugi strani, so se vztrajno zaostrovali. S Francijo in Rusijo se je v začetku 20. stoletja povezala tudi Velika Britanija. Italija je bila bolj nestanovitna in je zavezništvo sklepala enkrat z enim, drugič z drugim.

Prva svetovna vojna se je začela s spopadom, ki naj bi bil kar se da kratek. Ko je bil leta 1914 v Sarajevu ubit avstro-ogrski prestolonaslednik Franc Ferdinand, je habsburška monarhija napovedala vojno kraljevini Srbiji. Srbija je bila majhna, Avstro-Ogrska pa velika. Na Dunaju so bili prepričani, da bo vojna proti Srbiji trajala samo nekaj dni, vendar je za velike evropske sile postala vzrok za veliko večji obračun. Na habsburško stran se je postavila Nemčija, na srbsko Rusija, za njo pa sta se v vojno vključili tudi Francija in Velika Britanija.

č) str. 201 (naloga): Preudarite: Kateri so bili poglobitni razlogi za spore med evropskimi državami ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja?

Branko Božič in Tomaž Weber: Zgodovina 8

Splošne značilnosti

Razred: 8. razred osemletne osnovne šole

Vsebina in značilnosti pojavitev: Učbenik obravnava obdobje 19. in 20. stoletja, pri čemer je njegova posebnost v tem, da se osredinja na obravnavo zgodovine narodov države Jugoslavije ter nacionalne zgodovine. To okoliščino je mogoče zelo jasno razbrati tudi iz njegove strukture, saj skoraj vsi glavni naslovi vsebujejo pojem Jugoslavija. ‚Evropa‘ in njene izpeljanke se ne pojavljajo v zelo velikem številu (38 pojavitev na 24 straneh od skupno 175 strani), a kadar se rabijo, jih najpogosteje najdemo v okviru predstavitve širših »evropskih« in »svetovnih« dogodkov, ki so v učbeniku obravnavani kot uvod v »zgodovino Jugoslavije in Slovenije« in predstavljajo ozadje oziroma kontekst, v katerega se vpisujeta središčni temi. Iz takšnega okvirja nekoliko izstopajo vsebinski sklopi, ki obravnavajo tematično prve in druge svetovne vojne in kjer se ‚Evropa‘ ter njene izpeljanke pojavljajo kot eden od ključnih elementov za prikaz zgodovinskih dogodkov in procesov. V teh primerih je Evropa predstavljena kot geopolitična entiteta v odnosu do ne-Evrope, ki jo predstavlja Amerika in deloma tudi ZDA (na nekaterih mestih je slednjo mogoče razumeti celo kot »del« Evrope), zlasti pa države Azije in Afrike.

Posebna značilnost rabe pojma Evropa je njeno pojmovanje v okviru konceptualnega para Vzhod-Zahod (čigar vpeljava je povezana z obravnavo njegovega historičnega oblikovanja), ki se pojavlja v okviru prikazovanja razmer v Jugoslaviji kot središčni temi obravnave zgodovinskih dogod-

kov in procesov v obdobju 19. in 20. stoletja. Slednja je v učbeniku prikazana kot nesporni del Evrope in v geopolitičnem smislu natančneje opredeljena kot ena od »vzhodnoevropskih držav«, toda obenem jo lahko zasledimo tudi »izven« pojmovanja Vzhod-Zahod, kar predpostavlja specifično regijsko pojmovanje in jo v takšnem kontekstu postavlja tudi »izven« tako pojmovane Evrope.

Statistika pojavitev

Tabela 1: Pregled rabe pojma Evropa glede na vsebinske sklope.

Evropa in izpeljanke	število vsebinskih sklopov	število strani	vrsta pojavitev						Σ
			osr. bes.	str. povz.	kom./napis	nal.	poj. izr.	nasl.	
Božič in Weber (1987)	5/8 62,5 %	24/175 13,71 %	27 71,05 %	0	1 2,63 %	9 23,69 %	0	1 2,63 %	38 100 %

‘Evropa’ se pojavlja v 5 vsebinskih sklopih od skupno 8, in sicer na 24 straneh od skupaj 175. Med vrstami pojavitev od skupno 38 pojavitev predstavljajo najštevilnejšo skupino tiste v osrednjem besedilu (27), sledijo jim pojavitve v okviru nalog (9) in nato z eno pojavitvijo v skupinah napis in naslov.

Tabela 2: Podrobnejši pregled rabe pojma Evropa po vsebinskih sklopih.

VSEBINSKI SKLOP	ŠT. POJAVITEV GLEDE NA SKLOP (38)	100 %
Oktobrska socialistična revolucija in njen svetovni pomen	2	5,26 %
Jugoslavija in svet med prvo in drugo svetovno vojno	18	47,37 %
Druga svetovna vojna	8	21,05 %
Narodnoosvobodilni boj narodov in narodnosti Jugoslavije ter slovenskega naroda	0	0
Utrditev revolucionarnih pridobitev v Jugoslaviji in mednarodni odnosi po drugi svetovni vojni	3	7,89 %
Jugoslavija v boju za mir in enakopravne odnose v svetu	7	18,43 %
Razvoj samoupravne socialistične demokracije	0	0
Osnove sistema in družbene samozaščite	0	0

‘Evropa’ in njene izpeljanke se rabijo v petih od skupno osmih vsebinskih sklopov, a je treba pri tem poudariti, da vsebinski sklopi vsebujejo več

manjših enot podsklopov in poglavij, kjer razporejenost pojma ni enakomerna. Ker število pojavitev glede na obširnost učbenika ni tako veliko, v razpredelnici nismo posebej navajali zastopanosti Evrope po posameznih podsklopih, temveč jih navajamo v linearni obliki. Od skupno 38 pojavitev jih najdemo največ v sklopu *Jugoslavija in svet med prvo in drugo svetovno vojno* (18), ki vsebuje 15 manjših podsklopov, od tega se Evropa pojavlja v le 4 podsklopih (*Evropa po prvi svetovni vojni*; *Revolucionarna gibanja in III. internacionala*; *Svetovna gospodarska kriza in njene posledice pri nas*; *Pojav fašizma in nacizma*). Sledijo pojavitve v sklopu *Druga svetovna vojna*, kjer se ,Evropa' in njene izpeljanke pojavijo na 8 mestih in v okviru vseh 5 podsklopov (*Nova vojna žarišča in povezovanje fašističnih sil*; *Začetek druge svetovne vojne*; *Nastanek protifašistične koalicije – atlantska izjava*; *Pregled dogodkov svetovnega spopada v letih 1941-1943*; *Druga fronta in dogodki letih 1944-1945*) in pojavitve v sklopu *Jugoslavija v boju za mir in enakopravne odnose v svetu*, kjer se ,Evropa' pojavlja na 7 mestih in sicer v 3 od skupno 6 podsklopov (*Zaostritev mednarodnih odnosov – hladna vojna*; *Vojna žarišča, proces osvobajanja kolonialnih narodov*; *Znanstveno tehnična revolucija*), nato 3 pojavitve v sklopu *Utrditev revolucionarnih pridobitev v Jugoslaviji in mednarodni odnosi po drugi svetovni vojni*, kjer se ,Evropa' pojavi v 2 od skupno 6 podsklopov (*Mirovna konferenca v Parizu*; *FLRJ in odnosi med Vzhodom in Zahodom*), in na koncu še dve pojavitvi v okviru sklopa *Oktobrska socialistična revolucija in njen svetovni pomen*, kjer ,Evropo' srečamo v 1 od skupno 3 podsklopov (*Odmevi oktobrske socialistične revolucije v svetu*).

Tabela 3: Pregled rabe pojma Evropa.

Evropa-izpeljanke	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	Σ
Evropa	1 4,35 %	8 34,78 %	14 60,87 %	23 100 %
Evropejec, -ka	0	0	0	0
evropski, -a, -o	0	3 25 %	9 75 %	12 100 %

Tabela 4: Pregled rabe pridevnikov ob pojmu Evropa.

pridevniki	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	Σ
južna/Južna*	0	0	0	0
severna/Severna*	0	0	0	0

pridevniki	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	Σ
vzhodna/Vzhodna*	1 (Vzhod) 33,33 %	0	2 66,67 %	3 100 %
zahodna/Zahodna*	1 (Zahod) 14,29 %	0	6 85,71 %	7 100 %
srednja/Srednja*	0	0	0	0
sodobna, današnja, moderna	0	0	0	0
vsa	0	0	0	0

Posebna značilnost rabe pojma Evropa v učbeniku je pogostejša raba 'Evrope' in njenih izpeljank v geopolitičnem smislu (skupaj 24 pojavitev), ki več kot polovico presega geografske rabe (11 pojavitev). To okoliščino bi lahko pojasnili z usmeritvijo učbenika, ki se v prikazu zgodovinskih dogodkov in procesov osrednja na njihove družbeno politične značilnosti, čemur posledično ustreza tudi raba pojma Evropa in njegovih izpeljank. Evropa, kot jo predstavlja učbenik, je *geografski prostor specifičnih družbenih in političnih tradicij, idej in vrednot*, ki sicer ni natančno zamejen, a je iz sobesedila ali slikovnega materiala pogosto mogoče razbrati, katere države, dežele ali narodi sestavljajo »Evropo« in jo kot takšno določajo (npr. *Posledice prve svetovne vojne so bile v Evropi zelo hude. Medtem ko so Velika Britanija, Francija, Nemčija, dežele bivše Avstro-Ogrske celile rane krvavega spopada, so se ZDA gospodarsko okrepile in izrabile nove tehnične in druge izpopolnitve*). Učbenik Evropo predstavlja tudi v okviru dveh geopolitičnih regij, 'vzhodne' in 'zahodne Evrope' ter politične delitve Vzhod-Zahod. Izrazov oz. pojmov, kot sta 'srednja Evropa' ter 'Evropejec' v učbeniku ne najdemo. 'Vzhodna Evropa' se rabi le na dveh mestih, kjer je opredeljena v kontekstu pojmov, kot so 'socializem', 'manjša razvitost', 'komunizem' in 'vzhodni blok'. Tako opredeljena »vzhodna Evropa« je tudi predstavljena v pozitivni, v večjem delu neproblematični luči (razen v poglavjih, ki obravnavajo konflikt med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo v času Stalinove vlade). Geografsko je prostor »vzhodne Evrope« zamejen s »Sovjetsko zvezo in državami, ki jih je osvobodila Rdeča armada«, ali s sintagmo »socialistične dežele«. Jugoslavija kot središčna tema učbenika je predstavljena kot država, ki deloma sicer sodi v »vzhodno Evropo«, a jo je zaradi specifičnega družbeno-političnega razvoja treba razumeti kot samostojno entiteto med Vzhodom in Zahodom. 'Zahodna Evropa' šteje 7 pojavitev in iz sobesedila lahko razberemo, da jo določajo zlasti pojmi, kot so 'gospodarska razvitost', 'kapitalizem', 'imperializem', 'buržoazija'. Slednje učbenik predstavlja in problematizira v luči nasprotja, ki ga poosebljata zlasti dva pojma, to sta

„socializem“ in vrednote, ki predstavljajo človekove pravice. Zanimivo je, da eksplicitnih navedb držav, ki sestavljajo »zahodno Evropo«, ne zasledimo, a je iz predstavitev zgodovinskih dogodkov in omembe procesov v okviru posameznih držav mogoče razbrati, katere države učbenik pojmuje kot tiste, ki so del »zahodne Evrope«. Zanimivo je tudi, da učbenik Anglije oz. Velike Britanije nikjer ne izključuje iz pomenskega polja Evrope (kar lahko, denimo, opazimo v Gestrin in Melik 1992), ampak jo v kontekstu zgoraj omenjenih pojmov vključuje v »zahodno Evropo«. Prav tako se v zvezi z »zahodno Evropo« omenjajo ZDA, ki sestavljajo t. i. »zahodne sile« (npr. *Zahodne sile so hotele preprečiti notranjo utrditve nove jugoslovanske države in zmanjšati njen mednarodni ugled. Letala ZDA so preletavala jugoslovansko ozemlje*). Omembe ZDA najdemo tudi v okviru pojmovanja Evrope kot eksplicitne blokovske delitve na Vzhod-Zahod, kjer je mogoče razbrati, da so ZDA sestavni del pojma »Zahod« in s tem tudi specifičnega pojmovanja Evrope (npr. *ZDA so po ustanovitvi Informbiroja leta 1947 zaostrile odnose s socialističnimi državami. Poleg tega so začele utrjevati vsestransko sodelovanje z evropskimi državami. Leta 1949 so ustanovili NATO pakt, severnoatlantsko obrambno zvezo. S tem se je dokončno oblikoval zahodni blok*).

Akterji

Tabela 5: Pregled akterjev (geopolitični).

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (51)	100 %
(zahodna)Evropa	5	9,9 %
(razvite kapitalistične) evropske (nesocialistične) države (zmagovalke, premaganke)	4	7,84 %
voditelji socialističnih strank po Evropi	1	1,96 %
evropsko delavstvo in kmetje	1	1,96 %
vojaške sile zahodnoevropskih buržoaznih držav	1	1,96 %
Velika Britanija	2	3,92 %
Francija	2	3,92 %
Nemčija	3	5,88 %
dežele bivše Avstro-Ogrske	1	1,96 %
Italija	1	1,96 %
Avstrija	1	1,96 %
nemška vojska (čete)	2	3,92 %
evropski narodi	1	1,96 %
Sovjetska zveza	4	7,84 %

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (51)	100 %
Balkan	1	1,96 %
Britanci	1	1,96 %
nemški in italijanski vojaki	1	1,96 %
velesile zmagovalke	1	1,96 %
premagane države	1	1,96 %
jugoslovanska delegacija (armada)	2	3,92 %
Jugoslavija	3	5,88 %
zahodne sile	1	1,96 %
KPJ	1	1,96 %
vzhodnoevropske države	1	1,96 %
(razvitejše) socialistične države	2	3,92 %
Grčija	1	1,96 %
Turčija	1	1,96 %
tržaški delavci	1	1,96 %
anglo-ameriška vojska	1	1,96 %
stari kolonialni svet	1	1,96 %
prebivalstvo v Evropi	1	1,96 %
nerazvite države	1	1,96 %

Tabela 6: Pregled akterjev (družbeni položaji).

DRUŽBENI POLOŽAJI	ŠT. POJAVITEV (12)	100 %
(napredne ljudske)množice	2	16,67 %
družbena gibanja	1	8,34 %
revolucionarne sile	1	8,34 %
carske in buržoazne sile	1	8,34 %
ljudskofrontno gibanje	2	16,67 %
fašistične sile	1	8,34 %
socialistična gibanja	1	8,34 %
komunistične partije	1	8,34 %
narodnoosvobodilna gibanja	1	8,34 %
nekdanji gospodarji	1	8,34 %

Tabela 7: Pregled akterjev (ne-evropski).

NE-EVROPSKI	ŠT. POJAVITEV (19)	100 %
Bližnji in Daljni vzhod	1	5,26 %
ZDA	3	15,8 %
Japonska	2	10,54 %
Latinska Amerika	1	5,26 %
Azija	1	5,26 %
društvo narodov	1	5,26 %
Američani	1	5,26 %
Japonci	1	5,26 %
kolonije evropskih držav	1	5,26 %
pokorjena ljudstva	1	5,26 %
dežele Afrike in Azije	1	5,26 %
Izrael	1	5,26 %
Židje	1	5,26 %
Palestinci	1	5,26 %
prebivalstvo v Aziji in Ameriki	1	5,26 %
razviti Sever, nerazviti Jug	1	5,26 %

Tabela 8: Pregled akterjev (individualni).

INDIVIDUALNI	ŠT. POJAVITEV (8)	100 %
Lenin	1	12,5 %
Stalin	2	25 %
F. D. Roosevelt	1	12,5 %
Hitler	2	25 %
Mussolini	1	12,5 %
Edvard Kardelj	1	12,5 %

Vrednote

DRUŽBENE SPREMEMBE: zahteve po koncu vojne, miru, pravičnejši ureditvi, stavke, vojaški upori, revolucionarna vrenja in gibanja, odpor proti vmešavanju, krepitev revolucionarnih sil, slabitev delavskega gibanja, gospodarsko okrevanje, začetek gospodarske krize, selitev krize v Evropo, zbližanje Nemčije in Italije, nadaljevanje imperialistične politike v Evropi, ljudskofrontno gibanje, naraščanje fašistične nevarnosti, opustitev načrtov, hladna vojna, zaostritev odnosov, utrjevanje vsestranskega sodelovanja, nastanek narodnoosvobodilnih gibanj, upor, boj, propad stare-

ga kolonialnega sveta, razvoj, širitev znanstveno-tehnične revolucije, napredek kmetijstva, migracije, demografska eksplozija, spremenjena vloga buržoazije

DOGODKI: streljanje organizatorjev stavk in uporov, mirovna konferenca v Parizu 1918, odklonitev sovjetskih izkušenj in diktature proletariata, ustanovitev kominterne, nastop Stalina, povezovanje, vdor v ZSSR, izvolitev novega predsednika v ZDA, nastanek osi Rim-Berlin, zasedba Avstrije, prvi spopad, zasedba Afrike, mirovna konferenca v Parizu 1946; osvoboditev Trsta, pomoč Turčiji in Grčiji, finančna pomoč, ustanovitev Informbiroja, ustanovitev NATO pakta

OBČEČLOVEŠKE: pomoč, znanost, znanstveno-raziskovalno delo, pridelava hrane

DRUŽBENA STANJA: odmev oktobrske revolucije, vse večja lakota, draginja in vpoklici, mednarodna in imperialistična nasprotja, vpliv oktobrske revolucije, nastajanje novih komunističnih strank, posledice prve svetovne vojne, zgledovanje po Italiji, imperialistični načrti, neučinkovitost društva narodov, politična in vojaška nepripravljenost na vojno, nacistični jarem, izkoriščanje industrije zasedenih držav, baza za prodiranje v Evropo, razmere na evropskih bojiščih 1944-45, nerešena vprašanja urejanja politične podobe, nasprotja med velesilami; nasprotja, težave med vzhodnim in zahodnim blokom, povezovanje vzhodnoevropskih držav, hegemonija SZ, sovražen odnos, eden največjih problemov, spopad in prepad

LIBERALNE: napredno kmetijstvo, prodor z industrijskimi izdelki, New Deal, liberalni kapitalizem, investiranje, planiranje, državni kapitalizem, napredne ljudske množice, ljudska fronta, svoboda, razvitost, zasebni kapital, investicije, državni kapital, mednarodne družbe

KULTURNE: /

EMOCIONALNE: odmevati, zmagovati oktober; vdirati v srca, izmučeni vojaki, sestradani delavci, obubožani kmetje; bleščeča zgradba slave, velike zmage, prazne besede, laži, sesuti se v prah; orožje je utihnilo; odločen obračun; celiti rane, največji krivec; zahteva, odločen nastop, rastoča nevarnost; velika nasprotja, obračunati, velike težave, skriti diplomatski boji; sovražen odnos, »pomoč«, zaostritev odnosov, groziti, svetovna katastrofa; boj za svobodo, pokorjena ljudstva, množično naseljevanje, hudi spori, razsulo; močan razvoj, zaostalost, primitivnost, prodor, izjemno veliko združevanje, najdonosnejši posli, eden največjih problemov, spopad in propad

EVRO-ATLANTSKE: ustanovitev NATO pakta

SOCIALISTIČNE: proletarske revolucije, delavsko gibanje, obračun z buržoazijo in njeno oblastjo, internacionala, revolucionarni center, socialistična revolucija

KRITIKA ZAHODA: lažnost imperialistične buržoazije

KRITIKA DRUŽBENE NEENAKOSTI: glej ,emocionalne vrednote‘

Seznam mest pojavitev in njihova okvirna opredelitev

I. vsebinski sklop/tema: OKTOBRSKA SOCIALISTIČNA REVOLUCIJA IN NJEN SVETOVNI POMEN

– naslov: Odmevi oktobrske socialistične revolucije v svetu

– akterji: množice, družbena gibanja, Evropa, Bližnji in Daljni vzhod

– vrednote: vrste družbenih sprememb (zahteve po koncu vojne, miru, pravičnejši ureditvi, stavke, vojaški upori), vrste stanj (odmev oktobrske revolucije, vse večja lakota, draginja in vpoklici), liberalne (revolucija, pravična družbena ureditev), vrste dogodkov (streljanje organizatorjev stavl in uporov), emocionalne (odmevati, zmagoviti oktober; vdiral v srca izmučenih vojakov, sestradanih delavcev, obubožanih kmetov; bleščeča zgradba slave, velike zmage, prazne besede, laži, sesuti se v prah); kritika zahoda (lažnost imperialistične buržoazije)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material:

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) glej str. 3 (naloge): Opredeli s pomočjo Zgodovinskega atlasa za osnovno šolo (v nadaljevanju atlas) pogloblitve fronte v Evropi.

b) str. 7 (osrednje besedilo): Oktobrska revolucija je v svetu še močnejše odmevala kot februarška. Na to so še posebej vplivale hude razmere v vseh vojskujočih se državah.

Vse večja draginja, lakota, vpoklici novih milijonov fantov in mož v vojno klavnico, so tirali množice, da so zahtevale konec vojne, mir in pravičnejšo družbeno ureditev. Ta gibanja so bila najmočnejša v Evropi, širila pa so se tudi na Bližnjem in Daljnem vzhodu. V Nemčiji, Avstro-Ogrski, Veliki Britaniji, Franciji in Italiji so odmevale ideje oktobrske revolucije. Organizatorje velikih stavl in vojaških uporov so oblasti streljale in obešale, vendar je zmagoviti oktober z zahtevo po miru kljub temu vdiral v srca izmučenih vojakov, sestradanih delavcev in obubožanih kmetov. Bleščeča

zgradba slave in velikih zmag, praznih besed in laži, ki jo je gradila imperialistična buržoazija, se je sesula v prah.

II. vsebinski sklop/tema: JUGOSLAVIJA IN SVET MED PRVO IN DRUGO SVETOVNO VOJNO

- naslov: Evropa po prvi svetovni vojni
- akterji: evropske države, zmagovalke, premaganke
- vrednote: vrste družbenih sprememb (revolucionarna vrenja in gibanja, odpor proti vmešavanju), vrsta dogodkov (mirovna konferenca), vrsta stanj (mednarodna in imperialistična nasprotja) socialistične (proletarske revolucije), emocionalne (orožje je utihnilo)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Na pariški mirovni konferenci«, »Zasedanje Društva narodov v Ženevi«), politični zemljevid (»Evropa pred prvo svetovno vojno in po njej«)
- št. strani: 3
- izbrano besedilo:
 - a) str. 10 (osrednje besedilo): (Mirovna konferenca): Jeseni 1918 je utihnilo orožje na vseh bojiščih prve svetovne vojne. Kljub temu pa dolgo pričakovanega miru še ni bilo. Skoraj vse evropske države, zmagovalke in premaganke, so zajela revolucionarna vrenja in gibanja, ki so dobivala naravo proletarskih revolucij oziroma bila znamenje odpora proti vmešavanju antantnih sil v sovjetsko revolucijo. Mirovna konferenca v Parizu leta 1919 je imela dve glavni nalogi: urediti mednarodna imperialistična nasprotja, kakor so želeli zmagovalci, in omogočiti, da bi buržoazija v vseh državah ohranila oblast.

b) str. 13 (naloge): (Narava mirovnih pogodb): Ponovi: Opiši novo politično podobo Evrope in sveta po prvi svetovni vojni.

III. vsebinski sklop/tema: JUGOSLAVIJA IN SVET MED PRVO IN DRUGO SVETOVNO VOJNO

- naslov: Revolucionarna gibanja in III. internacionala
- akterji: revolucionarne sile, voditelji socialističnih strank po Evropi, evropsko delavstvo in kmetje, Lenin, Stalin, carske in buržoazne sile, vojaške sile zahodnoevropskih buržoaznih držav
- vrednote: vrste družbenih sprememb (krepitev revolucionarnih sil, slabitev delavskega gibanja), vrste stanj (vpliv oktobrske revolucije, nastajanje novih komunističnih strank), vrste dogodkov (odklonitev sovjetskih

izkušenj in diktature proletariata, ustanovitev kominterne, nastop Stalina, povezovanje, vdor v ZSSR), socialistične (delavsko gibanje, obračun z buržoazijo in njeno oblastjo, internacionala, revolucionarni center, socialistična revolucija), emocionalne (odločen obračun)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Demonstracije nemškega delavstva zaradi uboja Rose Luxemburg in Karla Liebknechta«, »Vodstvo ustanovnega kongresa III. internacionale leta 1919 v Moskvi«, »Oddelek Rdeče armade odhaja na fronto v boj proti intervencionistom«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 14 (osrednje besedilo): (Revolucionarna gibanja v Evropi): Ob koncu prve svetovne vojne in po njej so se v mednarodnem delavskem gibanju vse bolj krepile revolucionarne sile, ki so terjale odločen obračun z buržoazijo in njeno oblastjo tudi v kapitalistično najbolj razvitih državah. Na to je vplivala tudi oktobrska revolucija. Toda voditelji socialističnih strank po Evropi so večinoma odklonili sovjetske izkušnje, predvsem pa diktaturo proletariata, ki po njihovem ni bila sprejemljiva za evropsko delavstvo in kmete.

b) str. 15 (naloga): Opiši revolucionarne dogodke v Evropi in pri nas po prvi svetovni vojni.

c) str. 15–16 (osrednje besedilo): (Ustanovitev in delovanje III. internacionale): Leta 1919 so v Moskvi ustanovili tretjo ali komunistično internacionalo (v nasprotju z drugo socialdemokratsko) ali kratko kominterno. Združila je nove komunistične in leve socialistične stranke in dele strank. Idejni ustanovitelj nove internacionale je bil Lenin, ki je želel, da bi bila internacionala revolucionarni center, ki naj vodi socialistično revolucijo v Evropi. /.../

Evropsko delavstvo je bilo v letih 1919 in 1920 precej revolucionarno. Nastajale so vedno nove komunistične stranke, ki so se ločile od socialistov in se pridružile komunistični internacionali.

Komunistična internacionala je med obema vojnama družila revolucionarno delavstvo vsega sveta in bila pomembna politična sila. Pod Leninovim vodstvom je postala center mednarodnega komunističnega revolucionarnega gibanja, opora mladim in neizkušenim komunističnim partijam. /.../

Po Leninovi smrti leta 1924 je imel glavno besedo novi voditelj sovjetske partije Josip Visarionovič Žugašvili – Stalin, ki je govoril predvsem o

tem, da morajo komunistične partije delovati po izkušnjah boljševiške partije in v skladu z interesi sovjetske partije. To pa je slabilo delavsko gibanje v Evropi.

č) str. 16 (osrednje besedilo): (Razvoj Sovjetske zveze): Po prvi svetovni vojni je ZSSR (Zveza sovjetskih socialističnih republik ali Sovjetska zveza) doživljala državljansko vojno. Stare carske in buržoazne sile so se povezale z vojaškimi silami zahodnoevropskih buržoaznih držav, ki so vdrle v ZSSR, da bi družno zadušile socialistično revolucijo v Rusiji.

Sovjetska oblast je v letih 1918–1920 pozivala ljudstvo, naj brani revolucijo. Ustanovila je Rdečo armado, ki je v kratkem času narasla na milijon borcev. V njej so bili tudi mnogi Jugoslovani, prejšnji vojni ujetniki. Rdeči armadi so poveljevali predani voditelji iz vrst delavcev in kmetov. V silnem revolucionarnem poletu je Rdeča armada ob podpori partizanov in večine ljudstva razbila vse sovražne vojske in jih prisilila k umiku.

IV. vsebinski sklop/tema: JUGOSLAVIJA IN SVET MED PRVO IN DRUGO SVETOVNO VOJNO

– naslov: Svetovna gospodarska kriza in njene posledice pri nas

– akterji: ZDA, Evropa, Velika Britanija, Francija, Nemčija, dežele bivše Avstro-Ogrske, Japonska, Latinska Amerika, Azija, F. D. Roosevelt

– vrednote: vrste družbenih sprememb (gospodarsko okrevanje, začetek gospodarske krize, selitev krize v Evropo), vrste dogodkov (izvolitev novega predsednika v ZDA), vrste stanj (posledice prve svetovne vojne), liberalne (napredno kmetijstvo, prodor z industrijskimi izdelki, New Deal, liberalni kapitalizem, investiranje, planiranje, državni kapitalizem), emocionalne (celiti rane, največji krivec)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Brezposelni v kuhinji Rdeče pomoči v Nemčiji«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 36 (naloge): Preglej poglavitne tehnične dosežke v ZDA in Evropi do leta 1939 (atlas: 41 zgoraj).

b) str. 36 (osrednje besedilo): (Svetovno gospodarstvo po prvi svetovni vojni): Posledice prve svetovne vojne so bile v Evropi zelo hude. Medtem ko so Velika Britanija, Francija, Nemčija, dežele bivše Avstro-Ogrske celile rane krvavega spopada, so se ZDA gospodarsko okrepile in izrabile nove tehnične in druge izpopolnitve. Deloma se je uveljavila tudi Japonska.

ZDA so razvile napredno kmetijstvo (umetna gnojila, traktorje), ki je postalo glavni dobavitelj hrane Evropi. Poleg tega so ZDA prodrle s svojimi industrijskimi izdelki v Latinsko Ameriko, Azijo in Evropo.

/.../

Leta 1929 se je začela največja gospodarska kriza, kar jih je dotlej poznal kapitalistični svet. Začela se je v ZDA in je trajala več let. Zaradi prenasitosti trga (hiperprodukcije) so propadla številna industrijska podjetja. Brezposelnih je bilo skoraj 30 milijonov delavcev.

Zaradi velikega padanja cen kmetijskih pridelkov, zlasti žita in živine, so kmetje, farmarji, opuščali kmetije in bežali v mesta ter se pridružili množici brezposelnih. Mnoge delniške družbe so propadle in v skoraj vseh državah na svetu so razvrednotili plačilna sredstva (denar).

Največji krivec za krizo so bile ZDA. Tam so v letih 1927 in 1928 na veliko špekulirali z delnicami in privarčevanim denarjem revnejših slojev. S tem so pospešili padec vrednosti dolarja. Finančna kriza v najbogatejši državi sveta se je hitro spremenila v gospodarsko, se preselila v Evropo, od tam pa razširila po vsem svetu. Leta 1932 je bil v ZDA izvoljen za predsednika Franklin Delano Roosevelt, ki je takoj začel ukrepati proti krizi. Država je z vso odločnostjo posegla v gospodarski razvoj s posojili bankam, podjetjem in kmetom. Začeli so z velikimi javnimi deli in tako zmanjševali brezposelnost. V nekaj letih so po Rooseveltovem programu New Deal premagali gospodarsko krizo.

Z New Dealom se je ameriški liberalni kapitalizem močno preoblikoval. Okrepila se je vloga države pri investiranju in planiranju. Zelo se je povečalo število uradnikov. Birokracija je dobivala vse večjo moč. Namesto liberalnega kapitalizma je nastajal državni kapitalizem, ki je kasneje vplival zlasti na zahodnoevropske kapitalistične države.

V. vsebinski sklop/tema: JUGOSLAVIJA IN SVET MED PRVO IN DRUGO SVETOVNO VOJNO

- naslov: Pojav fašizma in nacizma
- akterji: Hitler, Mussolini, društvo narodov, Nemčija, Italija, Avstrija, nemška vojska
- vrednote: vrste družbenih sprememb (zbližanje Nemčije in Italije, nadaljevanje imperialistične politike v Evropi), vrste stanj (zgledovanje po Italiji, imperialistični načrti, neučinkovitost društva narodov), vrste dogodkov (nastanek osi Rim-Berlin, zasedba Avstrije)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Adolf Hitler na začetku svoje politične poti v Münchnu leta 1923«, »Bojkot Židov v Nemčiji«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 42: (osrednje besedilo): (Osvajalna politika fašizma in nacizma): Prva leta se je Hitler zgledoval po Italiji, ki je imela podobno imperialistične načrte. Mussolini je leta 1935 napadel Etiopijo, ki jo je dobro oborožena italijanska vojska spričo junaškega boja slabo oborožene etiopske vojske zasedla šele leta 1936. Društvo narodov je sprejelo nekaj ukrepov, ki pa niso bili učinkoviti. Tedaj sta se zblížali Nemčija in Italija, nastajala je os Rim – Berlin, ki je nadaljevala imperialistično politiko v Evropi. Prva žrtev je bila Avstrija, ki jo je nemška vojska zasedla marca 1938, češ da gre samo za združitev Nemcev v enotno državo.

VI. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

– naslov: Nova vojna žarišča in povezovanje fašističnih sil

– akterji: ljudskofrontno gibanje

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (razvoj ljudskih front)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Japonski tanki v mestu Šaku na južnem Kitajskem«, »Britanski premier Neville Chamberlain na münchenškem letališču«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 55 (naloge): Zakaj se je v Evropi razvilo ljudskofrontno gibanje? Opiši vzroke razvoja ljudske fronte v Evropi.

VII. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

– naslov: Začetek druge svetovne vojne

– akterji: Hitler, evropski narodi, množice v ljudskih frontah, Velika Britanija, Francija, Sovjetska zveza, Evropa, Balkan

– vrednote: vrste družbenih sprememb (naraščanje fašistične nevarnosti, opustitev načrtov), vrste stanj (politična in vojaška nepripravljenost na vojno, nacistični jarem, izkoriščanje industrije zasedenih držav), emocionalne (zahteva, odločen nastop, rastoča nevarnost)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Časopis Slovenski narod 2. 9. 1939«, »Slovita britanska letala Spitfire, ki so ubranila Britansko otočje.«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 56 (osrednje besedilo): (Začetek svetovnega spopada, usoda Poljske): Po uničenju Češkoslovaške je dobila fašistična napadalnost nove razsežnosti. Hitlerjeva gesla, da želi le združitev nemškega naroda v Reichu, so se izkazala kot laž. Evropski narodi so vse bolj spoznavali fašistično nevarnost. Množice, povezane v ljudskih frontah, so zahtevale odločen nastop proti rastoči nevarnosti. Nevarnost sta spoznali tudi Velika Britanija in Francija, vendar na vojno nista bili niti vojaško niti politično pripravljeni.

b) str. 58 (naloge): (Trojna pogodba in novi red na svetu): Opiši podobo Evrope v letih 1939 in 1940 brez Kraljevine Jugoslavije (atlas: 43 zgoraj).

c) str. 58 (osrednje besedilo): Hitler je moral opustiti svoj načrt o osvojitvi Velike Britanije. Svoje napadalne namene je usmeril proti Sovjetski zvezi in Balkanu. Evropa je bila skoraj vsa pod nacističnim jarmom. Nemčija je izkoriščala industrijo zasadenih držav za svoje osvajalne cilje. Balkan je bil za to posebno pomemben kot desni bok morebitnega napada na Sovjetsko zvezo.

VIII. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

– naslov: Nastanek protifašistične koalicije – atlantska izjava

– akterji: napredne ljudske množice, fašistične sile

– vrednote: vrsta dogodkov (prvi spopad), liberalne (napredne ljudske množice, ljudska fronta)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Predsednik jugoslovanske vlade Cvetković podpisuje 25. 3. 1941 pristop Jugoslavije k trojnemu paktu.«, »Churchill in Roosevelt na ladji Prince of Wales ob podpisu atlantske izjave 14. 8. 1941«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 61 (naloge): (Vojna postane svetovna): V kateri evropski državi je prišlo do prvega spopada med naprednimi ljudskimi množicami, združenimi v ljudsko fronto, in fašističnimi silami?

IX. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

– naslov: Pregled dogodkov svetovnega spopada v letih 1941–1943

– akterji: nemške čete, Britanci, Američani, nemški in italijanski vojaki

– vrednote: vrste dogodkov (zasedba severne Afrike), vrsta stanja (baza za prodiranje v Evropo)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Nemške oklepne enote v hudi zimi in mrazu pred Moskvo, kjer se je končala bliskovita vojna.«, »Rdečearmejci v bojih za Stalingrad«, »Ujeti vojaki Rommlovega afriškega korpusa po bitki pri El Alameinu v severni Afriki«, »Iz Midwayske bitke«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 62 (osrednje besedilo): (Afriško bojišče, kapitulacija Italije): V začetku leta 1943 so se nemške čete držale le še v Tunisu. Do sredine maja 1943 so Britanci in Američani zasedli vso severno Afriko, v njihovem ujetništvu pa se je znašlo okrog 250 tisoč nemških in italijanskih vojakov. Severna Afrika je postala baza za prodiranje v Evropo, predvsem v Italijo. Sredi junija 1943 so združene britanske in ameriške sile že zavzele Sicilijo in se pripravljale za napad na Apeninski polotok.

X. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

– naslov: Druga fronta in dogodki v letih 1944–1945

– akterji: /

– vrednote: vrsta stanja (razmere na evropskih bojiščih 1944–1945)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Anglo-ameriške leteče trdnjave bombardirajo Nemčijo«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 67 (naloge): (Invazija v Normandijo): Preglej zemljevid in opiši stanje na evropskem bojišču v letih 1944 – 1945 (atlas: 49 zgoraj).

XI. vsebinski sklop/tema: UTRDITEV REVOLUCIONARNIH PRIDOBITEV V JUGOSLAVIJI IN MEDNARODNI ODNOSI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

– naslov: Mirovna konferenca v Parizu

– akterji: velesile zmagovalke, premagane države, jugoslovanska delegacija, Edvard Kardelj, Jugoslavija

– vrednote: vrsta stanja (nerešena vprašanja urejanja politične podobe, nasprotja med velesilami), emocionalne (velika nasprotja, obračunati, ve-

like težave, skriti diplomatski boji), vrsta dogodkov (mirovna konferenca v Parizu)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Tanki 4. armade v Trstu so v hudih bojih pomagali drugim enotam NOV zavzeti Trst od 1. do 3. maja 1945.«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 139 (osrednje besedilo): (Reševanje tržaškega vprašanja): Po drugi svetovni vojni so ostala nerešena mnoga vprašanja, kako in kdo bo urejal novo politično podobo Evrope. Nasprotja med velesilami zmagovalkami so bila zelo velika. Enotne si niso bile niti v tem, kako naj obračunajo s fašizmom in preprečijo ponovno oborožitev Nemčije. Nesoglasja so se kazala tudi na mirovni konferenci leta 1946 v Parizu, kjer so pripravljale mirovne pogodbe s premaganimi državami. Na tej konferenci je sodelovala tudi jugoslovanska delegacija pod vodstvom Edvarda Kardelja. Ta je imela v Parizu veliko težav, ker ni poznala skritih diplomatskih bojev in stališč velesil do vprašanj, ki so bila za Jugoslavijo najpomembnejša.

XII. vsebinski sklop/tema: UTRDITEV REVOLUCIONARNIH PRIDOBITEV V JUGOSLAVIJI IN MEDNARODNI ODNOSI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

– naslov: FLRJ in odnosi med Vzhodom in Zahodom

– akterji: zahodne sile, KPJ, Jugoslavija, Sovjetska zveza, vzhodnoevropske države, Stalin, socialistične države

– vrednote: vrsta stanja (nasprotja, težave med vzhodnim in zahodnim blokom, povezovanje vzhodnoevropskih držav, hegemonija SZ)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Sovjetska državna in partijska delegacija leta 1955 na beograjskem letališču«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 141 (osrednje besedilo): (Informburo in jugoslovanska samostojna pot v socializem): Ker je bila Jugoslavija dežela, ki naj bi spadala v vzhodni blok, so ji zahodne države delale težave. To so pokazali tudi dogodki okrog STO. Pri tem niso imeli za pomembno, da je jugoslovansko ljudstvo prispevalo velik delež k zmagi protihitlerjevske zveze. Zahodne sile so hotele preprečiti notranjo utrditev nove jugoslovanske države in zmanjšati

njen mednarodni ugled. Letala ZDA so preletavala jugoslovansko ozemlje. ZDA so podpirale pobegle četnike in belogardiste, ovirale pravično ocenitev vojne škode itd.

Proti temu pritisku se je Jugoslavija še bolj povezala s Sovjetsko zvezo in državami, ki jih je osvobodila Rdeča armada. Že v pripravi prve petletke je računala prav na podporo socialističnih dežel. Sama je podprla zlasti s hrano Romunijo, Poljsko, Češkoslovaško in Albanijo, Bolgariji pa je odpustila plačilo 25 milijonov dolarjev vojne odškodnine (reparacij).

Kljub povezovanju Jugoslavije s Sovjetsko zvezo in drugimi vzhodnoevropskimi državami se KPJ ni strinjala s protisocialističnimi težnjami, ki so se kazale v Stalinovi politiki. Stalin je namreč interesom SZ podrejal vse socialistične države, ki naj bi ne glede na različne okoliščine, v katerih so bile, in ne oziraje se na tradicijo in razvoj, hodile natančno tako pot kot Sovjetska zveza. Bil je prepričan, da je vojna med Vzhodom in Zahodom neizbežna in da bo socializem dosegel nove zmage edino v vojaškem spopadu, v katerem bo imela glavno besedo Rdeča armada. Ker je Stalin užival velik ugled, so ta njegova stališča napravila veliko škodo razvoju socializma v svetu.

XIII. vsebinski sklop/tema: JUGOSLAVIJA V BOJU ZA MIR IN ENAKOPRAVNE ODNOSE V SVETU

– naslov: Zaostritev mednarodnih odnosov – hladna vojna

– akterji: ZDA, Jugoslavija, Sovjetska zveza, anglo-ameriška vojska, tržaški delavci, jugoslovanska armada, Turčija, Grčija, evropske nesocialistične države, socialistična gibanja, komunistične partije, socialistične države, evropske države,

– vrednote: vrste družbenih sprememb (hladna vojna, zaostritev odnosov, utrjevanje vsestranskega sodelovanja), vrste dogodkov (osvoboditev Trsta, pomoč Turčiji in Grčiji, finančna pomoč, ustanovitev Informbiroja, ustanovitev NATO pakta) občečloveške (pomoč), vrste stanj (sovražen odnos), emocionalne (sovražen odnos, »pomoč«, zaostritev odnosov, groziti, svetovna katastrofa)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Eksplodira prve vodikove bombe«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 144 (osrednje besedilo): Sovražen odnos do Sovjetske zveze in drugih socialističnih držav, med katerimi je bila tudi Jugoslavija, so ZDA ka-

zale že od druge svetovne vojne dalje. Med drugim je anglo-ameriška vojska zasedla Trst, čeprav so ga osvobodili tržaški delavci in jugoslovanska armada. Leta 1947 so ZDA začele pošiljati »pomoč« Turčiji in Grčiji, kjer je bilo takrat močno osvobodilno gibanje. Tej pomoči je še isto leto sledila finančna pomoč evropskim nesocialističnim državam. S tem so želele preprečiti širjenje socialističnih gibanj in krepitev komunističnih partij v teh deželah. Sovjetska zveza je na vse to odgovorila z ustanovitvijo Informbiroja nekaterih komunističnih partij. ZDA so po ustanovitvi Informbiroja leta 1947 zaostrile odnose s socialističnimi državami. Poleg tega so začele utrjevati vsestransko sodelovanje z evropskimi državami. Leta 1949 so ustanovili NATO pakt, severnoatlantsko obrambno zvezo. S tem se je dokončno oblikoval zahodni blok. Začelo se je obdobje »hladne vojne«, ki je nešteto grozilo, da se bo spremenilo v novo svetovno katastrofo.

XIV. vsebinski sklop/tema: JUGOSLAVIJA V BOJU ZA MIR IN ENAKOPRAVNE ODNOSE V SVETU

- naslov: Vojna žarišča, proces osvobajanja kolonialnih narodov
- akterji: Japonci, narodnoosvobodilna gibanja, kolonije evropskih držav, pokorjena ljudstva, nekdanji gospodarji, dežele Afrike in Azije, stari kolonialni svet, Izrael, Židje, Palestinci
- vrednote: vrsta družbenih sprememb (nastanek narodnoosvobodilnih gibanj, upor, boj, propad starega kolonialnega sveta), liberalne (svoboda), emocionalne (boj za svobodo, pokorjena ljudstva, množično naseljevanje, hudi spori, razsulo)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Prva pogajanja med britansko vlado in vodjem gibanja za neodvisnost Indije Mahatmo Gandijem«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 145 (osrednje besedilo): Med drugo svetovno vojno so se v deželah, ki so jih zasedli Japonci, začela narodnoosvobodilna gibanja. Čeprav so bile mnoge teh dežel le kolonije evropskih držav (Velike Britanije, Francije, Nizozemske), so se pokorjena ljudstva upirala japonskemu nasilju. Po končani vojni osvobodilni boj ni zamrl, ampak se je nadaljeval tudi proti nekdanjim gospodarjem. Boj za svobodo pa je zajel tudi mnoge druge dežele v Aziji in Afriki. Stari kolonialni svet je bil kmalu v razsulo. Leta 1948 so ustanovili samostojno državo Izrael, v katero so se množično naseljevali Židje, ki so prišli v hude spore z domačimi Palestinci.

XV. vsebinski sklop/tema: JUGOSLAVIJA V BOJU ZA MIR IN ENAKOPRAVNE ODNOSI V SVETU

– naslov: Znanstveno-tehnična revolucija

– akterji: Nemčija, ZDA, Sovjetska zveza, Japonska, razvite kapitalistične evropske države, razvitejšie socialistične države, zahodna Evropa, prebivalstvo v Evropi, Aziji in Ameriki, zahodna Evropa, nerazvite države, razviti Sever, nerazviti Jug

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (razvoj, širitev znanstveno-tehnične revolucije, napredek kmetijstva, migracije, demografska eksplozija, spremenjena vloga buržoazije), vrsta stanj (eden največjih problemov, spopad in prepad) občečloveške (znanost, znanstveno-raziskovalno delo, pridelava hrane), liberalne (razvitost, zasebni kapital, investicije, državni kapital, mednarodne družbe), emocionalne (močan razvoj, zaostalost, primitivnost, prodor, izjemno veliko združevanje, najdonosnejši posli, eden največjih problemov, spopad in propad)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Satelit Tyros, opazovalec vremena«, »Naraščanje števila svetovnega prebivalstva – demografska eksplozija«, »Množice Kitajcev na ulicah Sanghaja: Kitajska bo morala kmalu prehraniti milijardo svojih državljanov.«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 150 (osrednje besedilo): (Znanstveno-raziskovalno delo – merilo razvitosti ali nerazvitosti«): Doba elektronike in robotizacije ali tretja industrijska, znanstveno-tehnična revolucija se je začela že med drugo svetovno vojno v Nemčiji in ZDA, po vojni pa se je razširila v Sovjetsko zvezo, na Japonsko, v razvite kapitalistične evropske in razvitejšie socialistične države. Znanost je postala gonilna sila nadaljnjega razvoja proizvodnje. Vse razvite države v svetu so izredno povečale sredstva za znanstveno-raziskovalno delo, ki je postalo merilo razvitosti ali nerazvitosti posamezne države ali pokrajine.

b) str. 151 (osrednje besedilo): (Vse pomembnejše postaja vprašanje prehrane): Izreden napredek je doseglo tudi kmetijstvo. Uporaba umetnih gnojil, obdelovalni stroji, nove kulture itd. prinašajo velike hektarske pridelke, ki jih svet poprej ni poznal. V zahodni Evropi so leta 1910 pridelali okrog 1,6 ton žita na hektar zasejane njivske površine, do danes se je pridellek povečal (tudi v Jugoslaviji) od 3,5 do 4 tone in celo do 9 ton na hektar.

Kmetijstvo se je močno razvilo predvsem v razvitih državah, pridobivanje hrane v nerazvitih državah pa je še vedno zaostalo in primitivno.

c) Str. 151–152 (osrednje besedilo): (Problemi sodobnega sveta): Za obdobje po drugi svetovni vojni so značilne velike migracije prebivalstva v Evropi, Aziji, Ameriki in hitro naraščanje prebivalstva, tako imenovana demografska eksplozija.

Leta 1821 je živel na svetu milijarda ljudi, do leta 2000 naj bi jih bilo že okoli 6 milijard. Kar 57 odstotkov ljudi živi v Aziji, Afriki in Južni Ameriki, kjer ne morejo pridelati dovolj hrane za nove milijone ljudi.

č) str. 153 (osrednje besedilo): (Boj za ohranitev narave in ravnotežja v njej): Že leta 1970 je bilo v svetu za 40 milijard ton odpadkov, od tega 64 odstotkov v kapitalističnih državah. Znanstveno-tehnična revolucija je v kapitalističnih državah močno spremenila vlogo buržoazije. Njen prodor je bil mogoč le z izjemno velikim združevanjem kapitala, proizvajalnih sredstev in znanstvenih institucij (zlasti za letalsko industrijo, ladjedelnništvo, vesoljske raziskave, telekomunikacije in podobno). Zato sta vlogo kapitalistov in delniških družb prevzela državni kapital in velike mednarodne družbe, ki vlagajo denar zlasti v najdonosnejše posle. Tako je v letih 1950–1955 ameriški zasebni kapital povečal investicije v zahodni Evropi s 1720 milijard na 3004 milijarde dolarjev. Mednarodne družbe so nerazvitim državam dale nekaj sredstev, a premalo, kar povzroča enega največjih problemov razvoja po drugi svetovni vojni, veliki spopad in prepad med razvitim Severom in nerazvitim Jugom.

Branko Božič in Tomaž Weber: Zgodovina 8 (delno dopolnjena izdaja)

Splošne značilnosti

Razred: 8. razred osemletne osnovne šole

Vsebina in značilnosti pojavitev: Učbenik se v rabi pojma Evropa ne razlikuje od izdaje iz leta 1987, razen navedenih odlomkov, ki kažejo na spremembe v pojmovanju »vzhodne« in »zahodne Evrope« ter odražajo poskus, da bi bili zgodovinski dogodki in procesi prikazani čim bolj »uravnoteženo« (npr. *Oboroževalna tekma med velesilama (ZDA in ZSSR) in njunimi zavezniki je v zadnjih desetletjih zahtevala ogromna sredstva za pretirano oboroževanje na obeh straneh*). V odlomkih, ki so dodatek v dopolnjeni izdaji, v kontekstu delitve Vzhod-Zahod zasledimo sledeče pojmovanje Evrope:

– »zahodna Evropa« in ZDA nista več predstavljeni kot zgolj imperia-
listični, kapitalistični sili, temveč v okviru gospodarskega in političnega ra-
zvoja vsebujeta tudi vrednote, ki so povezane z delavskim gibanjem (npr.
*Razvite kapitalistične države so v tem času uveljavile tudi mnoge ideje dela-
vskih gibanj (socialna pravičnost, varstvo človekovih pravic, višja življenjska
raven itd.), kar je utrdilo njihov notranji položaj*);

– »vzhodna Evropa« in SZ sta predstavljeni tako v luči problematično-
sti socializma (npr. *Večine teh pravic (idej delavskega gibanja, op. J. Ž.) pa
dežele t. i. realnega socializma – čeprav so jih prav one začele razglašati –
niso uresničile. Vse to se je izražalo v notranjih napetostih med politično bi-
rokracijo in ljudstvom teh dežel ter v nacionalnih gibanjih v vzhodni Evro-
pi, Sovjetski zvezi in Jugoslaviji*) in posledično v vlogi nosilcev demokratič-
nih vrednot (npr. *Odmevi na predlagane spremembe so bili v državnosoci-
alističnih deželah (na Madžarskem, v Češkoslovaški, Nemški demokratič-
ni republiki, Romuniji, Bolgariji) veliki. V teh državah so odstranili dolgole-
tne voditelje oblasti in začeli iskati ter uveljavljati oblike parlamentarne de-
mokracije*).

Seznam mest pojavitev in njihova okvirna opredelitev

I. vsebinski sklop/tema: SVET MED OBEMA VOJNAMA

– naslov: Svetovna kriza in njene posledice

– akterji: Evropa, Velika Britanija, Francija, Nemčija, dežele bivše Av-
stro-Ogrske, ZDA, Japonska, zahodnoevropske kapitalistične države

– vrednote: vrsta stanja (okrevanje po vojni), vrsta družbenih sprememb
(ZDA dobavitelj hrane Evropi, finančna kriza, državni kapitalizem)emoci-
onalne (»celiti rane krvavega spopada«)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material:

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 36 (osrednje besedilo): (Svetovno gospodarstvo po prvi svetovni vojni):

/.../

Največji krivec za krizo so bile ZDA. Tam so v letih 1927 in 1928 na ve-
liko špekulirali z delnicami in privarčevanim denarjem revnejših slojev. S
tem so pospešili padec vrednosti dolarja. /izločen odlomek!/ Finančna kri-
za v najbogatejši državi sveta se je hitro spremenila v gospodarsko, se prese-
lila v Evropo, od tam pa razširila po vsem svetu. Leta 1932 je bil v ZDA iz-
voljen za predsednika Franklin Delano Roosevelt, ki je takoj začel ukrepa-

ti proti krizi. Država je z vso odločnostjo posegla v gospodarski razvoj s posojili bankam, podjetjem in kmetom. Začeli so z velikimi javnimi deli in tako zmanjševali brezposelnost. V nekaj letih so po Rooseveltovem programu New Deal premagali gospodarsko krizo.

II. vsebinski sklop/tema: JUGOSLAVIJA IN SVET PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

– naslov: Posledice oboroževalne tekme med velesilama /poglavja ni v prvi izdaji/

– akterji: velesili (ZDA in ZSSSR), zavezniki velesil, dežele realnega socializma, razvite kapitalistične države, politična birokracija, ljudstvo, nacionalna gibanja v vzhodni Evropi, SZ in Jugoslaviji

– vrednote: vrsta stanj (oboroževalna tekma, gospodarske in narodnostne težave), vrste družbenih sprememb (uresničevanje/neuresničevanje idej delavskih gibanj, notranje napetosti, nacionalna gibanja), liberalne (socialna pravičnost, varstvo člov. pravic, višja življenjska raven), emocionalne (ogromna sredstva, pretirano oboroževanje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: /

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 155 (osrednje besedilo): Oboroževalna tekma med velesilama (ZDA in ZSSR) in njunimi zavezniki je v zadnjih desetletjih zahtevala ogromna sredstva za pretirano oboroževanje na obeh straneh. Sovjetska zveza se je znašala v velikih gospodarskih in narodnostnih težavah, z njo vred pa tudi vse dežele t. i. realnega socializma. Njihovo gospodarstvo ni moglo dohitevati gospodarskega razvoja razvitega sveta in zadostiti materialnim potrebam prebivalstva. Razvite kapitalistične države so v tem času uveljavile tudi mnoge ideje delavskih gibanj (socialna pravičnost, varstvo človekovih pravic, višja življenjska raven itd.), kar je utrdilo njihov notranji položaj. Večine teh pravic pa dežele t. i. realnega socializma – čeprav so jih prav one začele razglašati – niso uresničile. Vse to se je izražalo v notranjih napetostih med politično birokracijo in ljudstvom teh dežel ter v nacionalnih gibanjih v vzhodni Evropi, Sovjetski zvezi in Jugoslaviji.

III. vsebinski sklop/tema: JUGOSLAVIJA IN SVET PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

– naslov: Vpliv sodobnega gospodarstva na povezovanje sveta in razvoj demokracije /poglavja ni v prvi izdaji/

- akterji: perestrojka, Mihail Gorbačov, vzhodnoevropske države, ZDA, državosocialistične dežele, dolgoletni voditelji oblasti
- vrednote: vrsta družbenih sprememb (razvoj, zmanjševanje oboroženih sil, odstranitev dolgoletnih voditeljev oblasti v vzhodnoevropskih državah, iskanje in uveljavljanje oblik parlamentarne demokracije), občečloveške (ozaveščanje ljudi, stremljenje k demokraciji, spoštovanje človekovih pravic), liberalne (umik vojske, svobodne volitve, parlamentarna demokracije), emocionalne (resnično svoboden in podjeten človek, sprejeti izziv)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: /
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 155 (osrednje besedilo): Sodobna komunikacijska sredstva so pospešila osveščanje ljudi po vsem svetu in povečala njihovo stremljenje k demokraciji in spoštovanju človekovih pravic. Razvoj sodobnega gospodarstva je možen le z uporabo razvite tehnologije. To pa lahko razvija le resnično svoboden in podjeten človek.

Posledica tega je spoznanje, da se morajo vse države na svetu, zlasti pa obe velesili, povezovati in zmanjšati oboroževalno tekmo.

Ta razvoj kaže t. i. perestrojka v Sovjetski zvezi, ki jo je začel njen voditelj Mihail Gorbačov. Napovedal je, da se bo sovjetska vojska umaknila iz vzhodnoevropskih držav in da bo Sovjetska zveza zmanjšala svoje oborožene sile.

ZDA so sprejele izziv Sovjetske zveze, vendar so zahtevale spoštovanje človekovih pravic, parlamentarno demokracijo in svobodne volitve v vzhodnoevropskih državah.

Odmevi na predlagane spremembe so bili v državosocialističnih deželah (na Madžarskem, v Češkoslovaški, Nemški demokratični republiki, Romuniji, Bolgariji) veliki. V teh državah so odstranili dolgoletne voditelje oblasti in začeli iskati ter uveljavljati oblike parlamentarne demokracije.

Dragan Potočnik in Marta Otič, Zgodovina 8: svet skozi čas: učbenik za zgodovino v osmem razredu osnovne šole

Splošne značilnosti

Razred: 8. razred devetletne osnovne šole

Vsebina in značilnosti pojavitev: Učbenik obravnava obdobje med 15. in 19. stoletjem. V okviru prikaza zgodovinskih dogodkov in procesov predstavlja Evropo kot enega temeljnih pojmov za njihovo razumevanje. S tem se na prvi pogled približa učbeniku Žvanut in Vodopivec, ki Evropo prav tako postavlja v središče umevanja zgodovine, toda bistvena razlika med njima je, da pričujoči učbenik koncepta Evrope nikjer ne skuša pojasniti, temveč ga prikazuje kot samoumevnega (prim. Žvanut in Vodopivec, ki koncept Evrope deloma pojasnjujeta v kontekstu razsvetljenstva) in nadrejenega v odnosu do ne-Evrope. Evropa tako ni več predstavljena le kot prostor ključnih in skupnih dogodkov, vrednot in idej v svetovni zgodovini, temveč je tudi civilizacijsko superiorna v primerjavi z drugimi kulturami, ki so opisane kot 'skrivnostne' in kljub nekaterim sicer zavidljivim dosežkom še 'nerazvite'. Učbenik pojem Evropa redko rabi v okviru obravnave nacionalne zgodovine in šele v kontekstu dogodkov v 19. stoletju (skupaj le 3 pojavitve).

Statistika pojavitev

Tabela 9: Pregled rabe pojma Evropa glede na vsebinske sklope.

Evropa in izpeljanke	število vsebinskih sklopov	število strani	vrsta pojavitev						Σ
			osr. bes.	str. povz.	kom./napis	nal.	poj. izr.	nasl.	
Potočnik in Otič (2009)	10 ¹ /16 62,5 %	61/139 43,88 %	135 80,36 %	0	9 5,36 %	14 8,33 %	3 1,79 %	7 4,16 %	168 100 %

Pojem Evropa se pojavlja v 10 od skupno 16 vsebinskih sklopov, in sicer na 61 straneh od skupno 139 strani, kar predstavlja malce manj kot polovico. V okviru vrste pojavitev obsegajo od skupno 168 pojavitev daleč največ (80 % odstotkov) tiste pojavitve, ki so del osrednjega besedila (135), sledijo jim pojavitve v okviru nalog (14), komentarjev (9), naslovov (7) ter pojasnil neznanih izrazov (3).

¹ Od tega se 'Evropa' pojavlja v štirih obveznih in šestih izbirnih vsebinskih sklopih.

Tabela 10: podrobnejši pregled rabe pojma Evropa po vsebinskih sklopih.

VSEBINSKI SKLOP	ŠT. POJAVITEV GLEDE NA SKLOP (168)	100 %
Meje Evropejcem znanega sveta se širijo (O)	38	22,62 %
Potovanja, osvajanja, osvajalci in posledice osvajanj	29	
Nastanek in razvoj humanizma	7	
Renesansa	2	
Potovanje v skrivnostne kraje Afrike (I)	5	2,98 %
Potovanje v skrivnostne kraje Azije (I)	3	1,78 %
Nov pogled na svet in človeka (I)	0	
Spremenjena politična in verska podoba Evrope (O)	18	10,71 %
Reformacija	4	
Smeri reformacije	6	
Reformacija na Slovenskem	0	
Protireformacija in katoliška država	5	
Nastanek in širjenje turške države	3	
Turška država (I)	1	0,6 %
Turško cesarstvo		
Kmečki upori (I)	6	3,57 %
Vzroki in posledice kmečkih uporov	6	
Ljudske pobožnosti	0	
Od fevdalne razdrobljenosti do konca starega reda (O)	24	14,29 %
Vladarji dobivajo moč – čas absolutizma	4	
Razsvetljenstvo – razum, vodilo življenja	4	
Narodno prebujenje na Slovenskem	0	
Razsvetljeni absolutizem in Habsburška monarhija	2	
Nastanek ZDA – boj za neodvisnost	5	
Francoska revolucija	4	
Napoleon – moč vladanja in osvajanja	5	
Ilirske province	0	
Novoveški vladarji in njihove države (I)	8	4,76 %
Življenje in delo pomembnih vladarjev	8	
Barok (I)	0	
Barok na Slovenskem (I)	0	
Industrializacija (O)	18	10,71 %
Začetki industrializacije in evropsko gospodarstvo v 18. stoletju	4	
Gospodarski tokovi med razvitim in nerazvitim svetom	8	
Industrijska revolucija	2	
Posledice industrijske revolucije	4	

VSEBINSKI SKLOP	ŠT. POJAVITEV GLEDE NA SKLOP (168)	100 %
Vzpon meščanstva (O)	34	20,24 %
Dunajski kongres in nova ureditev Evrope	12	
Evropa po Dunajskem kongresu	7	
Revolucija leta 1848 in začetek nove dobe	4	
Politične spremembe v Evropi v drugi polovici 19. stoletja	4	
Razmere v Evropi se spreminjajo	5	
Slovensko narodno gibanje	1	
Slovenci v drugi polovici 19. stoletja	1	
Prve kapitalistične velesile (I)	5	2,98 %
Nova odkritja in spoznanja, ki so spremenila življenje ljudi	5	
Življenje ljudi v 19. stoletju (I)	2	1,19 %
Življenje ljudi		
Položaj delavcev in reševanje delavskega vprašanja	2	
Umetnost v 19. stoletju (I)	6	3,57 %

Ker struktura učbenika odraža izrazito členjenost in je število pojavitev pojma Evropa veliko, smo v razpredelnici prikazali razporejenost pojma Evropa tudi v okviru manjših poglavij. Od skupno 168 pojavitev jih najdemo največ v sklopih obveznih vsebin, in sicer *Meje Evropejcem znanega sveta se širijo* (38), nato *Vzpon meščanstva* (34), *Od fevdalne razdrobljenosti do konca starega reda* (24) ter *Spremenjena politična in verska podoba Evrope* in *Industrializacija* vsak z 18 pojavitvam. Sledijo jim sklopi izbirnih vsebin: *Novoveški vladarji in njihove države* (8), *Kmečki upori* (6), *Umetnost v 19. stoletju* (6), *Potovanje v skrivnostne kraje Afrike* (5), *Prve kapitalistične velesile* (5) ter *Potovanje v skrivnostne kraje Azije* (3), *Življenje ljudi v 19. stoletju* (2) in *Turška država* z 1 samo pojavitvijo. Če nekoliko natančneje pogledamo pojavitve 'Evrope' in njenih izpeljank v posameznih poglavjih, lahko vidimo, da so najpogostejše pojavitve v okviru tistih vsebin, ki bodisi predstavljajo Evropo v odnosu do ne-Evrope (*Potovanja, osvajanja, osvajalci in posledice osvajanj* – 29 pojavitev; *Gospodarski tokovi med razvitim in nerazvitim svetom* – 8 pojavitev) ali predstavljajo dogodek oz. proces, ki je specifičen za »evropski prostor« (npr. *Dunajski kongres in nova ureditev Evrope* – 12 pojavitev, *Evropa po dunajskem kongresu* – 7 pojavitev; *Nastanek in razvoj humanizma* – 7 pojavitev).

Tabela 11: Pregled rabe pojma Evropa.

Evropa-izpeljanke	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	kult. raba	Σ
Evropa	0	70 66,04 %	36 33,96 %	0	106 100 %
Evropejec, -ka	0	10 90,91 %	1 9,09 %	0	11 100 %
evropski, -a, -o	1	32 64 %	18 36 %	0	50 100 %

Tabela 12: Pregled rabe pridevnikov ob pojmu Evropa.

pridevniki	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	Σ
južna/Južna*	0	1 100 %	0	1 100 %
severna/Severna*	0	0	0	0
vzhodna/Vzhodna*	0	1 50 %	1 50 %	2 100 %
zahodna/Zahodna*	0	3 50 %	3 50 %	6 100 %
srednja/Srednja*	0	1 100 %	0	1 100 %
sodobna, današnja, moderna	0	0	0	0
vsa	0	2 66,67 %	1 33,33 %	3 100 %

Glavna značilnost v rabi pojma Evropa na ravni pojavitev je pogostejša raba v geografskem smislu (70 pojavitev), medtem ko geopolitične rabe pojma štejejo 36 pojavitev. Toda poudariti velja, da v učbeniku razlike med geografskim in geopolitičnim pojmovanjem Evrope vedno niso jasno razvidne (ali celo pojasnjene). Prav tako iz sobesedila pogosto ni mogoče natančno razbrati, za kakšno pojmovanje Evrope gre, saj je nekatere primere mogoče razumeti tako v geografskem kot geopolitičnem smislu. Obenem se znotraj posameznih odlomkov najde večje število rab pojma Evropa, ki se med seboj pomensko razlikujejo, pri čemer je ta različenost bolj kot ne implicitno nakazana, vsakršno pojmovanje Evrope, ki ni zgolj geografsko, pa se zdi zelo blizu tudi sodobnim konceptualizacijam Evrope.² Pojasnimo še razlike v našem razumevanju rab

² Ta okoliščina bi lahko bila posledica prizadevanja avtorjev učbenika, da bi obravnavane vsebine na vsak način predstavila v kontekstu »evropskosti« in tako uporabnikom – sloven-

pojma Evropa, kot ga prikazuje učbenik. Geografske rabe pojma smo razumeli vse tiste primere, ko je Evropa v najširšem smislu predstavljena kot geografska regija bodisi kot celina ali v kontekstu posameznih regij znotraj tega prostora. Tovrstni primeri v učbeniku se bolj ali manj omejujejo na prikaz Evrope v smislu zgolj ali poudarjeno geografskega območja, kjer potekajo ali se odvijajo izbrani dogodki in procesi, ki jih učbenik prikazuje (npr. *Nove metode kmetovanja so povzročile povečanje števila prebivalstva v Evropi; V 17. stoletju je prišlo do tridesetletne vojne, ki je zajela večji del srednje Evrope in zahtevala ogromno žrtev*). Kot geopolitične rabe smo opredelili konstrukcije Evrope v primerih, ko je zaradi sobesedila pojmu nedvoumno mogoče pripisati tudi politične, družbene, kulturne konotacije:

– ko je Evropa poudarjeno predstavljena kot prostor specifičnih intelektualnih tradicij (npr. *Ludvik XIV. si je s pomočjo vojske, ministrov in diplomatov prizadeval, da bi Francija postala vodilna politična sila v Evropi. Zapletel se je v številne vojne, ki so praznile državno blagajno. Za časa njegovega vladanja je francoščina postala evropski diplomatski jezik*),

– ali celo kot prostor skupnih zgodovinskih in kulturnih vrednot, kar je mogoče zaslediti v prikazu dogodkov, procesov, vrednot in kultur znotraj »skupnega« evropskega prostora (npr. *Romantično gibanje je zajelo večino evropskih kultur, pri čemer ni bila izvzeta nobena umetnostna zvrst. /.../ K vzponu novega evropskega duhovnega in kulturnega gibanja je veliko prispeval tudi meščanski nemir, ki je tedaj zajel Evropo.*), in obravnave dogodkov, procesov, vrednot in kultur, kjer je podoba Evrope konstruirana v odnosu do Drugega, zlasti do ne-Evrope (npr. *V Evropi je bilo dolgo časa razširjeno mnenje, da je afriška zgodovina skromna in da ni primerljiva z evropsko ali azijsko. A tak pogled je bil zmoten. Tudi v Afriki so namreč že od antičnih časov obstajale države, ena najmočnejših v svetovni zgodovini je le bila egiptovska, ta pa je močno vplivala tudi na kraljestva južno od Sahare*).

Natančne zamejitve, do kod naj bi segala »Evropa«, v učbeniku niso eksplicitno podane, je pa iz sobesedila in zlasti slikovnega materiala (zemljevidov) mogoče razbrati, kaj v danih zgodovinskih okoliščinah obsega, denimo, »Napoleonova Evropa« ali »Evropa po dunajskem kongresu«, katere (današnje) države v določenem zgodovinskem obdobju predstavljajo »zahodno« in »srednjo Evropo« in katere dežele so predstavljale takratne »evropske velesile«. Iz rabe pojma Evrope je mogoče razbrati tudi, da v evropski prostor sodita deloma tudi Rusija in Turčija.

skim osmošolcem – pomagala pri oblikovanju njihove »evropske identitete«, kar bi bilo mogoče povezati z družbeno-političnimi spremembami v Sloveniji.

Raba pridevnikov, s katerimi so opisane ‚Evropa‘ in njene izpeljanke, odraža posebnosti v opustitvi rabe velike začetnice pri ločevanju določenimi in splošnejšimi geografskimi in geopolitičnimi opredelitvami. Slednje se v učbeniku vse zapisujejo z malo začetnico in njihov smisel je treba razbrati iz sobesedila. Pogostejše se ob pojmu Evropa rabi pridevnik ‚zahodni‘ (6 pojavitev), medtem ko pridevnika ‚srednji‘ in ‚vzhodni‘ beležita le po 1 pojavitev; nekoliko več pojavitev najdemo za celostni zaimek ‚vsa‘ (3 pojavitve). Za rabo pridevnikov je značilno, da odražajo poleg geografskih odražata tudi geopolitične rabe. Slednje se pojavljajo le kot geopolitične regije znotraj Evrope (npr. ‚zahodna Evropa‘, ‚srednja Evropa‘, ‚zahodnoevropske države‘).

Akterji

Tabela 13: Pregled akterjev (geopolitični).

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (96)	100 %
Evropejci (belci)	4	4,17 %
(zahodnoevropske) evropske države, dežele (ob Atlantski obali), države (zahodne) Evrope	10	10,42 %
Portugalci	4	4,17 %
Nizozemci	2	2,09 %
evropski osvajalci, (pustolovci, verski gorečneži, obubožani plemiči, meščani, pomorščaki, mornarji)	6	6,25 %
Španija	1	1,04 %
evropske sile		1,04 %
evropsko prebivalstvo, prebivalci Evrope, evropskih dežel	5	5,21 %
Evropa (zahodna, južni del)	13	13,54 %
francoski, evropski naseljenci	2	2,09 %
evropski vladarji (vladarji po Evropi)	3	3,13 %
Španci	2	2,09 %
Angleži	1	1,04 %
Francozi	1	1,04 %
Habsburžani	1	1,04 %
danski, švedski kralj	1	1,04 %
rimski in germanska plemena	1	1,04 %
Francija	7	7,29 %
habsburška monarhija	1	1,04 %

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (96)	100 %
narodi v habsburški monarhiji	1	1,04 %
Velika Britanija	5	5,21 %
Prusija	2	2,09 %
Avstrija	2	2,09 %
evropska (čezmorska) pristanišča	1	1,04 %
Amsterdam	1	1,04 %
Rusija	1	1,04 %
papeška država	1	1,04 %
evropsko duhovno in kulturno gibanje	1	1,04 %
evropska politika (politične sile)	2	2,09 %
evropski narodi	1	1,04 %
evropska mesta	1	1,04 %
Čehi	1	1,04 %
nemske države, nemško cesarstvo	2	2,09 %
Italija	1	1,04 %
Nemčija	2	2,09 %
Slovenija	1	1,04 %
Belgija	1	1,04 %
Nizozemska	1	1,04 %
imperialistične države	1	1,04 %
evropski skladatelji	1	1,04 %

Tabela 14: Pregled akterjev (družbeni položaji).

DRUŽBENI POLOŽAJI	ŠT. POJAVITEV (35)	100 %
trgovci	1	2,86 %
meščani	2	5,72 %
aristokrati (v italijanskih mestih)	1	2,86 %
(Katoliška) Cerkev	2	5,72 %
papeži	1	2,86 %
kmetje	5	14,28 %
protestanti	1	2,86 %
katoliki	1	2,86 %
jezuiti	1	2,86 %
anglikanci	1	2,86 %

DRUŽBENI POLOŽAJI	ŠT. POJAVITEV (35)	100 %
(francoska) revolucija, revolucionarna (meščanska) gibanja	4	11,43 %
prebivalstvo	1	2,86 %
širše množice	1	2,86 %
vladarji in predstavniki zmagovitih držav	1	2,86 %
umetniki	2	5,72 %
izobraženci	1	2,86 %
liberalci, liberalne sile	2	5,72 %
posamezni narodi	1	2,86 %
nacionalistična gibanja	1	2,86 %
konzervativne sile	1	2,86 %
delavci	1	2,86 %
delavska društva	1	2,86 %
sindikati	1	2,86 %
prvi avstrijski damski kvartet	1	2,86 %

Tabela 15: Pregled akterjev (ne-evropski).

NE-EVROPSKI	ŠT. POJAVITEV (23)	100 %
prvotni prebivalci	1	4,35 %
prvotne civilizacije	1	4,35 %
Kitajska	1	4,35 %
Perzija	1	4,35 %
Avstralija	1	4,35 %
Afrika, države v Afriki	3	13,04 %
ujetniki	1	4,35 %
sužnji	1	4,35 %
Buri	1	4,35 %
Indija	1	4,35 %
Japonska, Japonci	2	8,7 %
Turki, turško cesarstvo, Turčija	3	13,04 %
Amerika	1	4,35 %
Severna Amerika	1	4,35 %
Indijanci	1	4,35 %
Avstralija	1	4,35 %
ZDA	2	8,7 %

Tabela 16: Pregled akterjev (individualni).

INDIVIDUALNI	ŠT. POJAVITEV (18)	100 %
Krištof Kolumb	1	5,56 %
Martin Luter	1	5,56 %
Jean Kalvin	1	5,56 %
Filip II.	1	5,56 %
Elizabeta I.	1	5,56 %
Ludvik XIV.	2	11,11 %
Denis Diderot	1	5,56 %
d'Alembert	1	5,56 %
Ludvik XVI.	1	5,56 %
Napoleon	2	11,11 %
Peter I. Veliki	1	5,56 %
Katarina II. Velika	1	5,56 %
James Cook	1	5,56 %
C. von Metternich	1	5,56 %
Marx	1	5,56 %
Engels	1	5,56 %

Vrednote

DRUŽBENE SPREMEMBE: evropska osvajanja, intenzivno poseljevanje, srečanje dveh svetov; začetek evropske politične, gospodarske in kulturne prevlade, umikanje srednjeveške, tradicije, nov pogled na človeka in svet, preporod, gibanje, razvoj kulture naseljencev, trgovina s sužnji, so- očenje z Evropo, širjenje in prepoved krščanstva, izoliranost, širjenje novih idej, nasprotja, spopadi), vrsta dogodkov (augšburški verski mir, tridesetletna vojna, oblikovanje različnih smeri reformacije, nastanek sekt, boj proti krivovercem, izguba vodilne vloge, reforma Cerkve, verske vojne, spremembe, prihod nevarnosti, vrhunec moči, razcvet kulture in umetnosti, razvoj fevdalizma, začetek kmečkih uporov, širjenje proti vzhodu Evrope, neuspeh uporov, počasna prenova, vzpon Francije, vodilna politična sila, vpliv razsvetljenih idej na evropske vladarje, možnost za nov začetek, razvoj drugačne družbe, spopad, ukinitvev absolutizma, fevdalnega družbenega reda, odprava posebnih pravic plemstva in duhovščine, začetki kapitalizma, posledice franc. revolucije v Evropi, stiki med Rusijo in ostalo Evropo, novo obdobje, spremembe, razvoj, manufakturna proizvodnja, novo znanje o celinah, obvladovanje svetovnega gospodarstva in ozemlja drugih celin, najbolj razvita evropska država, »poljedelska revoluci-

ja«, industrializacija, velik preobrat, propad starih obrti, odpiranje rudnikov, premogovnikov, gradnja tovarn, rast mest, prometa, zmanjšanje umrljivosti, večanje št. prebivalstva, selitve, potovanja, nova ozemeljska ureditev Evrope, ravnovesje velesil, reakcija na razsvetljski racionalizem, novo evropsko duhovno in kulturno gibanje, meščanski nemir, zavest o lastnem narodu, odpor proti evropski politiki, nemiri, revolucija, povezovanje, razvoj nacionalizma v najmočnejšo politično silo, nastanek dveh novih velesil, krepitev vpliva in moči Nemčije in Italije, širjenje volilne pravice, uveljavljanje parlamentarne demokracije, spremembe v gospodarstvu, izseljevanje, boj za prevlado v kolonijah, širjenje kolonialne oblasti, napredek v proizvodnji, tehniki, vsakodnevem življenju, združevanje delavcev

DOGODKI: Portugalci kot prvi Evropejci na Japonskem, potovanje po Evropi, »dunajski kongres«, »Sveta zveza«, vseslovanski kongres, združitev Nemčije, poselitev novoodkritih predelov

OBČEČLOVEŠKE: izmenjava kulturnih dobrin, novi užitki, izumi, izobrazba; kritika: verska nestrpnost; verska svoboda, neučinkovitost nasilja pri doseganju ciljev, dosežki v ladjedelništvu, napredek v navigaciji, prihod ameriških rastlinskih kultur, poznavanje svetovne geografije

DRUŽBENA STANJA: prevladovanje mnenja o skromnosti in nepriemerljivosti evropske in afriške zgodovine, nepoznavanje, obstoj katoliške Cerkve, odmikanje od krščanske morale in nauka, rimska in germanska plemenska tradicija, razvitejši del Evrope, težko življenje kmetov, epidemije bolezni, podobnost razmer, opustošenost, kuga, lakota, nepismenost, počasna pot razsvetljskih idej do kmečkega prebivalstva, napete razmere v Evropi, verske razprtije in vojne, »novi svet«, lakota, bolezni; Francija – ena najmočnejših in najbogatejših držav v 18. stol., absolutistična vladavina, odmevi franc. revolucije, odsotnost podpore vladarjev v Evropi, vojna, prizadevanja Ludvika XIV., francoščina kot diplomatski jezik, približevanje Rusije državam Evrope, zahodnoevropske države kot najrazvitejše, povezovanje Evrope z drugimi celinami, še neraziskana območja, obnavljanje starega reda, nezadovoljstvo, krepitev narodne zavesti, desetletje prevlade reakcije, položaj kmetov, prežetost z nacionalnimi čustvi

LIBERALNE: trgovski stiki, povečevanje št. prebivalcev, cvetenje trgovine, nove trgovske poti, širjenje tiskarstva, nove ideje, svoboda, neodvisnost, trgovina, središče mednarodne trgovine, trgovske poti, trgovske in prometne povezave, prevlada meščanstva, kapital kot podpornik znanosti in tehnike, naraščanje trga, Amsterdam – središče evropske trgovine, svetovna trgovina, bančništvo, cenitev in dostopnost izdelkov, večanje pride-

lave hrane, človeška enakost in svoboda, revolucija, mednarodni mir, nacionalna, liberalna gibanja, svoboda tiska in govora, ustava, parlament; kritika: vmešavanje cerkve in države, omejenost pravic; pomlad narodov, manifest evropskim narodom, liberalne in demokratične svoboščine, liberalni ideali; kritika: zapostavljanje, podrejanje; svobodomiselnost, demokratično izvoljen parlament, zakonodajna oblast, parlamentarna demokracija, podobnost Slovenije z Evropo, uvajanje novih kultur; kritika: imperializem; razvoj gospodarstva, izumi, napredek, sindikati, delavska društva, politični boj, narodna zavest

KULTURNE: umetniško ustvarjanje, ustanavljanje šol, evropski diplomatski jezik, samostojno branje Svetega pisma, izdajanje enciklopedij in leksikonov, evropske kulture, razvoj nove umetniške smeri

EMOCIONALNE: brezobzirnost evropskih osvajalcev, katastrofalne posledice, počutili so se ..., prerojeni, najbolj sramotna trgovina v zgodovini človeštva, nesmiselna morija, hudo opustošenje, strah pred močjo, silovite spremembe, ciklon, nova nevarnost – Turki, ogromno cesarstvo, vrhunec moči, izraz silnega nezadovoljstva, hud udarec, preganjane vere, obljubljena dežela, odmevati; »Evropa je odigrala pomembno vlogo«, »miselnost se obrne k razumu, umetnost k čustvom«, »človek se navdušuje«; slavlja, varovanje, krivec za številne žrtve in vojne, razočaranje, propad, politični in družbeni upi, okostenelost, obeti, upanje, rojevanje, preplaviti, hromiti, burni dogodki, želje, težave, nasilje, vrenje, prebuditi se, nepremišljene spremembe, nasilje, pobijanje, zaničevanje, izkoriščanje, naglo napredovanje, skokovit napredek

EVRO-ATLANTSKE: implic: »današnja gospodarska in politična skupnost, ki ustreza Napoleonovim idejam«

SOCIALISTIČNE:

KRITIKA ZAHODA:

KRITIKA DRUŽBENE NEENAKOSTI: glej emocionalne

Seznam mest pojavitev in njihova okvirna opredelitev

I. vsebinski sklop/tema: MEJE EVROPEJCEM ZNANEGA SVETA SE ŠIRIJO (obvezna)

– naslov: Potovanja, osvajanja, osvajalci in posledice osvajani

– akterji: Krištof Kolumb, evropski pomorščaki, Evropejci, prvotni prebivalci, prvotne civilizacije, Kitajska, trgovci, Perzija, evropske države, Avstralija, Afrika, Portugalci, Nizozemci, ujetniki, sužnji, evropski osvajalci, Španija, evropske sile, evropsko prebivalstvo, evropski mornarji

– vrednote: vrste družbenih sprememb (evropska osvajanja, intenzivno poseljevanje, srečanje dveh svetov; začetek evropske politične, gospodarske in kulturne prevlade), občečloveške (izmenjava kulturnih dobrin, novi užitki), liberalne (trgovski stiki), emocionalne (brezobzirnost evropskih osvajalcev, katastrofalne posledice)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Vasco da Gama«, »Kolumbovo izkrcanje«, »Nova trgovska središča«)

– št. strani: 7

– izbrano besedilo:

a) str. 8: (komentar k sliki): Vasco da Gama; končni cilj Vasca da Game je bil priti iz Evrope čez Indijski oceana do obale Indije.

b) str. 8–9 (osrednje besedilo): Evropski pomorščaki v Ameriki in okoli sveta

/.../ Kolumbovo potovanje je sprožilo številna potovanja in posledično tudi pospešeno **evropsko poselitev Severne Amerike**.

Kolumb ni bil prvi Evropejec, ki je priplul Ameriko. Pred njim so to storili Vikingi, ki so jadrali proti Novi Fundlandiji in Labradorju (vzhodnim obalom Severne Amerike) že petsto let prej. A njihovo vedenje se ni ohranilo.

/.../

Na območju Srednje Amerike sta se v obdobju evropskega srednjega veka razvile **azteška civilizacija** in **majevske mestne države**, v Južni Ameriki pa je nastala inkovska civilizacija s središčem v današnjem Peruju. Gospodarstvo prvotnih prebivalcev v Ameriki je temeljilo na kulturnih rastlinah, ki jih v Evropi takrat še niso poznali.

c) str. 10 (osrednje besedilo): Posledice evropskih odkritij in osvajanj

S prihodom Evropejcev v Ameriko sta se srečala dva povsem različna svetova. V želji po bogastvu so Španci **uničevali prvotne prebivalce** skupaj z **njihovo kulturo**. To so počeli brezobzirno in kruto, velikokrat v ime-nu krščanskega boga, ki ljudi uči ljubezni, dobrote in nesebičnosti.

č) str. 11–14 (osrednje besedilo): Azija in Avstralija

Kitajski so v obdobju evropskega srednjega veka vladale domače dinastije (Tang, Song, Ming). V 13. stoletju je dežela doživela vpade Mongolov. V tem obdobju so se močno povečali trgovski stiki med Evropo in Kitajsko. Trgovci, ki so potovali po svilni poti, so v Evropo prinašali sporočila o življenju na Kitajskem. /.../

Perzija je svoj vrhunec doživela v času vladanja šaha Abasa v začetku 17. stoletja. To je bil čas gospodarskega razcveta, trgovinskih stikov z evropskimi državami in tudi s Kitajsko ter razcveta v znanosti in umetnosti.

/.../

V 17. stoletju so Evropejci začeli odkrivati še **Avstralijo**. Tako so se leta 1601 na severnoavstralski obali najprej izkrcali Portugalci. Njihovo odkritje je ostalo skrivnost vse do leta 1770, ko je **James Cook** tudi uradno odkril to najmanjšo celino.

/.../ Kljub temu, da so Portugalci in Nizozemci na afriških tleh razmeroma zgodaj začeli ustanavljati trgovinske postojanke in kolonije (kmalu so se jim pridružili tudi Francozi in Angleži) in da se je v zgodnjem 16. stoletju začela trgovina s sužnji, je bila notranjost Afrike Evropejcem še ob koncu 18. stoletja skoraj povsem neznana.

Med najpomembnejše posledice evropskih odkritij in osvajanj sodi **izmenjava rastlinskih in živalskih vrst**. Iz Amerike so v Evropo prinašali rastline, ki jih Evropejci niso poznali. Posebnega pomena sta bila **krompir** in **koruza**. Sprva so ju v Evropi gojili kot okrasni, šele kasneje pa kot kulturni rastlini, ki sta precej pripomogli k **odpravi pogostih lakot**. Poleg krompirja in koruze so Evropejci iz Amerike prinesli še **paradižnik, kumare, fižol, kakav, papriko, kikirikije, lešnike, ananas, tobak** in drugo, od domačih živali pa **purana, lamo, alpako in činčilo**. Iz Evrope pa so v Ameriko prepeljali nekatere vrste žita in sadja, vinsko trto, sladkorni trs, oljko ... ter različne vrste domačih živali: konje, govedo, ovce, osle, koši, prašiče.

Za prvotne prebivalce novoodkritih dežel so bile posledice osvajanj **katastrofalne: uničenje njihovih cvetočih kultur in množično izumiranje prebivalstva**. Osvajanje Amerike je močno prizadelo tudi Afriko, saj so Portugalci prvi začeli **prodajati ujetnike** iz zahodne Afrike **kot sužnje** za delo v rudnikih in na plantažah v Ameriki. Tako je bilo do konca 19. stoletja v Ameriko prepeljanih približno 20 milijonov sužnjev iz Afrike.

Za Evropo so bila odkritja in osvajanja **začetek gospodarske, politične in kulturne prevlade v svetu**. Brezobzirnost evropskih osvajalcev je povzročila, da sta kitajski in islamski svet vse bolj izgubljala moč. Zaradi odkritja novih pomorskih poti **se je središče svetovne trgovine postopoma preneslo s Sredozemskega morja na Atlantski ocean**. Španija je do konca 16. stoletja postala najmočnejša in najbogatejša evropska država. Veliko španskega bogastva je prišlo iz ameriških rudnikov srebra. Toda sto let kasneje je Španija postala revna in šibka. Del njenih težav je bil v tem, da je ve-

čina njenega bogastva prišla iz čezmorskega sveta oz. da je **velik dotok zlata** povzročil **padec vrednosti denarja**. Cene so porasle, sledile so gospodarske krize, ki so jih najbolj občutili revni prebivalci. Vse to in stroški vojn so Španijo toliko oslabil, da je Nizozemska dosegla neodvisnost od Španije, nato pa so ji Francija, Anglija in Nizozemska odvzele prevlado nad nekrščanskim svetom. Omenjene tri države so v 17. stoletju postale najmočnejše evropske sile.

Pomembne posledice odkritij so bile tudi **selitve evropskega prebivalstva v Ameriko**. Z razširitvijo trgovine je Evropa spoznala tudi **nove užitke**. V drugi polovici 17. stoletja se je zelo hitro uveljavila **kava**, vse bolj priljubljen pa je postajal **kakav**.

d) str. 14 (komentar pod sliko): Z odkritjem čezmorskega sveta je dobila Evropa nova trgovska središča na obalah Severnega morja in Atlantskega oceana.

e) str. 14 (naloge): Vprašanja: 1. Navedi vzroke za evropsko pomorsko trgovino z Vzhodom. 3. Pojasni, zakaj so v kratkih sto letih evropski mornarji postali raziskovalci vsega sveta.

f) str. 14 (novi pojmi): indijanec: evropsko poimenovanje za staroselca v novem svetu

II. vsebinski sklop/tema: MEJE EVROPEJCEM ZNANEGA SVETA SE ŠIRIJO (obvezna)

- naslov: Nastanek in razvoj humanizma

- akterji: Evropa, prebivalci Evrope

- vrednote: vrsta družbenih sprememb (umikanje srednjeveške tradicije, nov pogled na človeka in svet), liberalne (povečevanje št. prebivalcev, cvetenje trgovine, nove trgovske poti, širjenje tiskarstva), občečloveške (izumi, izobrazba)

- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

- slikovni material: slika (»nove metode kmetovanja«, »topovi«, »J. Gutenberg«)

- št. strani: 3

- izbrano besedilo:

a) str. 15 (osrednje besedilo): Srednjeveška tradicija se je vse bolj umikala novemu pogledu na svet in človeka. Gospodarske razmere v Evropi so se izboljšale, število prebivalcev se je povečalo, trgovina je spet začela cveteti, nastajale so nove trgovske poti, ob njih pa tudi številna nova mesta.

b) str. 15 (komentar k sliki): Nove metode kmetovanja so povzročile povečanje števila prebivalstva v Evropi.

c) str. 16–17 (osrednje besedilo): Tisk in smodnik v evropskem prostoru: /.../ Tisk so sicer poznali že dolgo pred evropskim »izumom« na Kitajskem, a ta ni omogočal tiskanja knjig. V Evropi so do izuma tiska knjige ali prepisovali ali pa so vsako stran posebej vrezali v leseno ploščo, jo premazali z barvo in odtisnili kot lesorez. Taka izdelava knjig je bila izjemno zamudna, knjige pa so bile zelo drage in večini nedostopne. /.../ Po razkritju skrivnosti tiska se je tiskarstvo hitro širilo po Evropi. Knjige in s tem izobrazba se šele tako lahko postopoma prodrle do ljudi.

Drugo odkritje tega prelomnega časa je bil **smodnik**. Tudi smodnik so Kitajci poznali že prej, toda uporabljali so ga v miroljubne namene, za ognjemete. Po letu 1326 so v Evropi začeli uporabljati topove (slika na levi), po letu 1500 pa so izdelali prve puške.

č) str. 17 (naloga): Vprašanja: 1. Opiši nov pogled na vlogo in pomen človeka na svetu, ki se je pojavil v Evropi v 15. in 16. stoletju.

III. vsebinski sklop/tema: MEJE EVROPEJCEM ZNANEGA SVETA SE ŠIRIJO

- naslov: Renesansa
- akterji: meščani, aristokrati v italijanskih mestih
- vrednote: vrsta družbenih sprememb (preporod, gibanje), kulturne (umetniško ustvarjanje), liberalne (nove ideje, svoboda, neodvisnost), emocionalne (počutili so se ..., prerojeni)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slike (»Siena«, »da Vinci: Idealna razmerja«, »Shakespeare«), fotografiji (»Firence«, »Michelangelo: David«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

a) str. 18 (osrednje besedilo): Kot smo že omenili, so se v Evropi of 14. do 16. stoletja rojevale številne nove ideje. tako meščani kot tudi aristokrati v italijanskih mestih so se počutili svobodni in neodvisni kot nekoč atenski meščani. Navduševali so se nad deli Atencev iz Periklejevega časa, nad Aleksandrom Velikim, helenizmom ter večino rimskih vladarjev. Ob odkrivanju antične zgodovine so se počutili kot prerojeni, še posebej v primerjavi s cerkveno umetnostjo, ki je dosegla vrh v gotiki, ki se jim je zdela mračna in toga. Zaradi tega so veliko govorili o **preporodu**. /.../ Renesansa ni pome-

nila le posnemanja antičnih dosežkov. Bila je široko gibanje, ki je vplivalo na kulturne tokove po vsej Evropi.

IV. vsebinski sklop/tema: POTOVANJE V SKRIVNOSTNE KRAJE AFRIKE (izbirna)

– naslov: Afrika v obdobju med letoma 1500 in 1800

– akterji: Evropa, Afrika, države v Afriki, Portugalci, Nizozemci, Evropejci, francoski naseljenci, Buri, Indija

– vrednote: vrsta stanja (prevladovanje mnenja o skromnosti in nepriemerljivosti evropske in afriške zgodovine, nepoznavanje), vrsta družbenih sprememb (razvoj kulture naseljencev, trgovina s sužnji), emocionalne (najbolj sramotna trgovina v zgodovini človeštva)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Časopisni oglas«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 22 (osrednje besedilo): V Evropi je bilo dolgo časa razširjeno mnenje, da je afriška zgodovina skromna in da ni primerljiva z evropsko ali azijsko. A tak pogled je bil zmoten. Tudi v Afriki so namreč že od antičnih časov obstajale države, ena najmočnejših v svetovni zgodovini je le bila egiptovska, ta pa je močno vplivala tudi na kraljestva južno od Sahare. /.../

V času med letoma 1500 in 1800 je na prostoru južno od Sahare obstajalo več pomembnih afriških kraljestev. V tem obdobju so predvsem Portugalci in Nizozemci na afriških tleh začeli ustanavljati trgovinske postojanke in prve kolonije. V zgodnjem 16. stoletju se je začela trgovina s sužnji, ki je imela za razvoj Afrike dramatične posledice. Notranjost Afrike je bila Evropejcem še ob koncu 18. stoletja skoraj povsem neznana.

Južni del Afrike so sredi 17. stoletja zasedli Nizozemci, ki so tam ustanovili svojo trgovsko postojanko. Konec tega stoletja so se nizozemskim naselencem pridružili še francoski naseljenci in postopoma se je izoblikoval enotni narod naseljencev, ki jih imenujemo Buri. Ti so že kmalu razvili svojo kulturo in svoj jezik. Najpomembnejše mesto na tem območju je bil Cape Town, ki je predstavljal najpomembnejše pristanišče na poti med Evropo in Indijo.

/.../

V drugi polovici 15. stoletja so Portugalci na afriški obali ustanavljali prve trgovske postojanke z namenom, da najdejo morsko pot do Indije. To

jim je ob koncu tega stoletja tudi uspelo. Že kmalu jih je privabila tudi notranjost črne celine, ki jim je »ponujala« predvsem zlato, slonovino in les. Začela je cveteti tudi trgovina s sužnji (povezana s potrebami po delovni sili v novoodkritih delih sveta). Portugalcem so se kmalu pridružili Nizozemci, Francozi in Angleži, ki so skupaj z domačimi vladarji sodelovali pri najbolj sramotni trgovini v zgodovini človeštva. Tako so med letoma 1500 in 1800 iz Afrike kot sužnje prodali približno 20 milijonov ljudi.

b) str. 22 (osrednje besedilo): Evropski raziskovalci – odkritja in raziskovanje /v besedilu se pojem ne pojavlja/

V. vsebinski sklop/tema: POTOVANJE V SKRIVNOSTNE KRAJE AZIJE (izbirna)

– naslov: /

– akterji: Japonska, Evropa, Portugalci, Evropejci belci

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (soočenje z Evropo, širjenje in prepoved krščanstva, izoliranost), vrsta dogodka (Portugalci kot prvi Evropejci na Japonskem), liberalne (trgovina)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»Japonska se zapre pred tujimi vplivi«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 28 (osrednje besedilo): Tudi Japonska se je v 16. stoletju soočila z Evropo. Ko so Portugalci sredi 16. stoletja kot prvi Evropejci na Japonskem ustanovili naselbino, so prevzeli vodstvo v trgovanju z Japonsko. /.../ V naslednjih letih je vse več Portugalcev prihajalo na Japonsko. Belci so s trgovino na Japonsko prinašali tudi krščanstvo. Šele najpomembnejši japonski vladar (šogun) v novem veku Tokugava je širjenje krščanstva ustavil, in sicer tako, da ga je prepovedal. To je povzročilo dvestoletno japonsko izoliranost od sveta in utrditev budizma.

b) str. 28 (naloge): Vprašanja: 2. Primerjaj evropsko osvajanje Amerike in Azije.

VI. vsebinski sklop/tema: SPREMENJENA POLITIČNA IN VERSKA PODOBA EVROPE (obvezna)

– naslov: Reformacija

– akterji: zahodna Evropa, Katoliška Cerkev, papeži, Martin Luter

– vrednote: vrste stanj (obstoj katoliške Cerkve, odmikanje od krščanske morale in nauka), vrste družbenih sprememb (širjenje novih idej, nasprotja, spopadi), vrsta dogodkov (augsburški verski mir, tridesetletna vojna)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Prodaja odpustkov«, »Martin Luter«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 34 (osrednje besedilo): Približno tisoč let je v zahodni Evropi obstajala le ena krščanska Cerkev – Katoliška. To mogočno institucijo so vodili papeži, ki so bili bogatejši od marsikaterega kralja. A življenje nekaterih papežev in duhovnikov se je vse bolj odmikalo od krščanske morale in nauka.

b) str. 34 (osrednje besedilo): Martin Luter: V Nemčiji je v tem času živel menih Martin Luter, ki je zaradi trgovine z odpustki na list napisal 95 tez (točk), v katerih je zahteval prenovo (reformacijo) Katoliške cerkve. /.../

Njegove ideje so se začele širiti po vsej Evropi. /.../

Številni knezi, ki so prestopili na Lutrov stran in zapustili Katoliško cerkev, so v tej odločitvi (tj. kneza Friderika Modrega, da Lutra zaščiti pred občenjem, op. JŽ) videli priložnost, da **protestirajo** proti sklepom državnega zbora v Speyerju, ki se je postavil na katoliško stran. Zato se je za gibanje uveljavilo ime protestantizem. Nasprotja med obema taboroma so bila vse hujša, leta 1546 je med njima izbruhnila celo vojna. Po njej je bila v augsburškem verskem miru leta 1555 kot enakopravna priznana nova **augsburška veroizpoved**. Mirovna pogodba je določala, **da vsak deželni knez sam svobodno odloča v veri v svoji deželi**. Nasprotja med taboroma pa se s tem verskim mirom še zdaleč niso končala. V 17. stoletju je prišlo do tridesetletne vojne, ki je zajela večji del srednje Evrope in zahtevala ogromno žrtev.

VII. vsebinski sklop/tema: SPREMENJENA POLITIČNA IN VERSKA PODOBA EVROPE (obvezna)

– naslov: Smeri reformacije

– akterji: J. Kalvin, kmetje, evropski vladarji, Filip II., Elizabeta I., Španci, Angleži

– vrednote: vrste družbenih sprememb (oblikovanje različnih smeri reformacije, nastanek sekt, boj proti krivovercem, izguba vodilne vloge)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

- slikovni material: /
- št. strani: 2
- izbrano besedilo:

a) str. 36 (osrednje besedilo): Reformacija med meščanstvom in kmečkim prebivalstvom: V Evropi se je razvilo več smeri reformacije. **Luteranstvo** (oz. evangeličanstvo) se prevzela številna nemška mesta. V Ženevi je deloval teolog in pravnik **Jean Kalvin**. Po njem se ena od smeri reformacije imenuje **kalvinizem**. /.../ Kalvinova Cerkev je bila podobno kot Katoliška do drugačnega mišljenja. Kalvinizem se je razširil na Nizozemsko, Škotsko in v Anglijo, kjer so kalvince imenovali **puritanci**. V Franciji pa so jih imenovali **hugenoti**.

Reformacija se je razširila tudi med kmečkim prebivalstvom. Nastajale so različne verske **sekte**. /.../ Njegove zahteve (tj. Thomasa Münzerja, op. JŽ) po spremembi v državi, v kateri naj bi vladala enakost med ljudmi, so našle svoje mesto v nemški kmečki vojni leta 1525. To je bil čas, ko je bilo v Evropi več slabih letin, kar je povzročilo podražitve in s tem poslabšanje položaja kmetov.

b) str. 36 (osrednje besedilo): Reformacija in nekateri evropski vladarji: V **Španiji** je v drugi polovici 16. stoletja vladal kralj Filip II., sin cesarja Karla V. Filipovo ozemlje je obsegalo Španijo s kolonijami, Nizozemsko, Belgijo in dele današnje Italije. Njegova zmaga nad Turki v pomorski bitki pri Lepantu leta 1571 ter pridobitev Portugalske sta Španiji zagotovili vodilno vlogo v Evropi. Tako je Filip II. veljal za »največjega« kralja svojega časa, ob tem pa tudi za najbolj neizprosnega voditelja katolikov v Evropi, čigar najpomembnejši cilj je bil boj proti krivovercem: protestantom, judom in muslimanom. Pri tem ni izbiral sredstev in je dal številne ljudi zažgati na grmadi.

Filip II. se je zapletel tudi v spopad s kraljico Elizabeto I. Leta 1588 je zbral ogromno ladjevje, s katerim se je odpravil nad Angleže – protestante. Napad mu je spodletel, saj so Angleži Špance presenetili v Rokavskem prelivu in del španske Armade uničili, njen drugi del pa so razdejali viharji. Po porazu so Špance počasi »izrivali« iz evropskih in severnoameriških pristanišč, končno pa je Španija izgubila vodilno vlogo v Evropi.

VIII. vsebinski sklop/tema: SPREMENJENA POLITIČNA IN VERSKA PODOBA EVROPE (obvezna)

- naslov: Protireformacija in katoliška reforma
- akterji: Cerkev, jezuiti, protestanti, katoliki; danski, švedski kralj; Francozi, Habsburžani

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (reforma Cerkve, verske vojne), emocionalne (nesmiselna morija, hudo opustošenje, strah pred močjo), kulturne (ustanavljanje šol)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»Pieter Bruegel: Zmagoslavje smrti«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 40 (osrednje besedilo): Izvajanje sklepov tridentinskega zbora se je kazalo v vsakdanjem življenju tako, da je papež Pavel IV. sestavil listino, v kateri je bil seznam prepovedanih knjig, ki jih katoliki niso smeli brati. Povsod po Evropi so zbirali knjige s seznama in jih javno sežigali.

Pomembno vlogo v protireformaciji so imeli jezuiti (Jezusova družba). /.../ Jezuiti so postali dobro usposobljeni misijonarji in učitelji. Po Evropi so ustanovili številne šole in pridobili nove vernike. Potovali so tudi v Ameriko, Indijo, Japonsko, Kitajsko in tam širili katoliško vero.

b) str. 40 (osrednje besedilo): Verske vojne: V tem času so tako protestantski kot katoliški vladarji pričakovali, da bodo imeli zadnjo besedo glede vere svojih podložnikov. Vera in politika sta se mešali, posledica tega pa so bile stalne napetosti med protestanti in katoliki. Verski mir je bil še zelo daleč. Sledilo je obdobje verskih vojn, ko so se razmere v Evropi zelo zapletle. Vojne med protestanti in katoliki so potekale po večjem delu Evrope. /.../

Šele ko sta protestantom v severni Nemčiji na pomoč prišla najprej danski in nato še švedski kralj s svojima vojskama in ko so protestante podprli tudi Francozi, ki so se bali prevelike moči Habsburžanov v Evropi, je protestantska vojska pregnala cesarsko vojsko.

c) str. 43 (naloga): Vprašanja: 3. Naštej območja ali države v Evropi, kjer je protestantizem razširjen še danes.

IX. vsebinski sklop/tema: SPREMENJENA POLITIČNA IN VERSKA PODOBA EVROPE (obvezna)

– naslov: Nastanek in širjenje turške države

– akterji: Evropa, južni del Evrope, Turki

– vrednote: vrste družbenih sprememb (spremembe, prihod nevarnosti), emocionalne (silovite spremembe, ciklon, nova nevarnost – Turki)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»Osvajalni pohod Turkov«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 44 (osrednje besedilo): Medtem ko je Evropa ob koncu srednjega veka doživljala silovite spremembe z renesanso in humanizmom ter z osvajanjem novih dežel, je nad južni del Evrope kot ciklon prihajala nova nevarnost – Turki.

b) str. 44 (osrednje besedilo): Turki so postopoma širili svojo državo na območje Prednje Azije, kjer so naleteli na Bizantince. Te so v nekaj bitkah premagali in jim odvzeli večji del Male Azije (današnja osrednja Turčija). V 14. stoletju so osvojili vse bizantinske dele Male Azije. Leta 1354 so osmanski Turki ustanovili prvo oporišče na evropskih tleh. Nekaj let kasneje so tja prenesli tudi svojo prestolnico (Odrin, zdaj Edirne). Nekoč močena bizantinska država je bila tako popolnoma obkrožena s Turki. Ko je leta 1453 padla še zadnja trdnjava Bizantinske države, prestolnica Konstantinopol, je skoraj tisoč leta stara bizantinska država izginila iz zgodovinskega prizorišča.

X. vsebinski sklop/tema: TURŠKA DRŽAVA (izbirna)

– naslov: /

– akterji: turško cesarstvo

– vrednote: vrste družbenih stanj (vrhunec moči, razcvet kulture in umetnosti), liberalne (središče mednarodne trgovine, trgovske poti), emocionalne (ogromno cesarstvo, vrhunec moči)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: zemljevid (»Turška država okoli 1560«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 48 (osrednje besedilo): Ogromno turško cesarstvo (tudi turški imperij, turška država oz. osmanski imperij) je bilo v 15. in 16. stoletju na vrhuncu moči. Carigrad je postal središče mednarodne trgovine, v katerega se je stekalo bogastvo iz širšega evropskega in azijskega območja. Oživele so nekdanje trgovske poti v Prednji Aziji. Država je doživljala razcvet kulture in umetnosti.

XI. vsebinski sklop/tema: KMEČKI UPORI (izbirna)

– naslov: Vzroki in posledice kmečkih uporov

– akterji: rimska in germanska plemena, kmetje, prebivalstvo Evrope

– vrednote: vrste družbenih sprememb (razvoj fevdalizma, začetek kmečkih uporov, širjenje proti vzhodu Evrope, neuspeh uporov), vrste stanj (rimska in germanska plemenska tradicija, razvitejši del Evrope, težko življenje kmetov, epidemije bolezni, podobnost razmer), emocionalne (izraz silnega nezadovoljstva, hud udarec)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»Matija Gubec«, »Berač in smrt, mrtvaški ples, Hrastovlje«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 51 (osrednje besedilo): Fevdalizem se je kot družbeni red v Evropi razvijal na podlagi rimske in germanske plemenske tradicije od zgodnjega srednjega veka dalje. /.../

Kmečki upori – izraz silnega nezadovoljstva kmetov nad težkim življenjem – so se najprej začeli v gospodarsko razvitejšem delu Evrope in se od tam širili proti vzhodu. /.../

Nad poraženimi kmeti so se znašali fevdalci, ki so jih s strogimi ukrepi (puntarski pfenig, obešanje, natikanje na kole, obglavljanje ...) odvrčali od nadaljnjih uporov. Proti kmečkim uporom je nastopila tudi večina duhovščine, saj je v njih videla upiranje oblasti, ki pa je bila po srednjeveškem prepričanju dana od boga. Hud udarec za prebivalstvo Evrope so bile tudi epidemije bolezni (tifus, kuga, skorbut), zaradi katerih je pomrlo mnogo ljudi. Najhujša med njimi je bila kuga, ki je v 14. stoletju morila tako v mestih kot na podeželju. Bolezen se je razširila zaradi slabih higienskih razmer.

b) str. 52–53 (osrednje besedilo): Vzroki za splošen neuspeh kmečkih uporov na Slovenskem so bili podobni kot tisti pri kmečkih uporih drugod po Evropi: neenotnost upornikov, slabša organizacija in oborožitev (kosa, vile, sekira), razdrobljenost upornikov, ki so se bojevali vsak v svoji deželi. Ključnega pomena je bila tudi konjenica cesarjeve vojske, ki je močno zamajal puntarske vrste. Tudi zaupanje v cesarja, ki se je postavil na stran plemičev, je pogosto spodkopalo temelje upora. Prav tako je maščevanje plemiške vojske (sekanje udov, obglavljanje, utopitve, sežiganje živih, obešanje, natikanje na kole ...), ki je sledilo uporu, kmete dodobra prestrašilo.

c) str. 53 (naloge): Vprašanje: 1. Kaj imajo skupnega kmečki upori v Evropi in upori v slovenskih zgodovinskih deželah?

XII. vsebinski sklop/tema: OD FEVDALNE RAZDROBLJENOSTI DO KONCA STAREGA REDA (obvezna)

– naslov: Vladarji dobivajo moč – čas absolutizma
 – akterji: evropske dežele, prebivalstvo evropskih dežel, Francija, Ludvik XIV.

– vrednote: vrste družbenih sprememb (počasna prenova, vzpon Francije, vodilna politična sila), vrsta stanj (opustošenost, kuga, lakota), kulturne (evropski diplomatski jezik)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Ludvik XIV., Versailles«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 56–57 (osrednje besedilo): Evropske dežele so si v sredini 17. stoletja težko in počasi opomogle od tridesetletne vojne. Dežele so bile opustošene, razsajala je kuga, prebivalstvo je pestila lakota. Izjema je bila Francija, ki je doživljala gospodarski, politični in kulturni vzpon. /.../

Ludvik XIV. si je s pomočjo vojske, ministrov in diplomatov prizadeval, da bi Francija postala vodilna politična sila v Evropi. Zapletel se je v številne vojne, ki so praznile državno blagajno. Za časa njegovega vladanja je francoščina postala evropski diplomatski jezik.

b) str. 57 (opomba/pojasnilo): Ali veš? Številno plemstvo po Evropi si je po zgledu Versailles zgradilo palače in so posnemali slog oblačenja na dvoru Ludvika XIV.

XIII. vsebinski sklop/tema: OD FEVDALNE RAZDROBLJENOSTI DO KONCA STAREGA REDA (obvezna)

– naslov: Razsvetljenstvo – razum, vodilo življenja

– akterji: ljudje v Evropi, Francija, Denis Diderot, d'Alembert, kmetje

– vrednote: vrsta stanj (nepismenost, počasna pot razsvetljenskih idej do kmečkega prebivalstva), kulturne (samostojno branje Svetega pisma, izdajanje enciklopedij in leksikonov)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit.

– slikovni material: slike (»Voltaire«, »Naslovnica Enciklopedije«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 58 (osrednje besedilo): Ob koncu 17. in na začetku 18. stoletja večina ljudi v Evropi ni znala pisati in brati. Večja pismenost je bila v deželah, kjer je prevladovala protestantska vera, saj so njeni zagovorniki učili, naj verniki Sveto pismo berejo sami. /.../

/.../ V Franciji je začela izhajati Enciklopedija, ki sta jo urejala Denis Diderot in d'Alembert. Prispevke zanjo so prispevali najpomembnejši misleci tistega časa. Enciklopedije in leksikone so začeli izdajati tudi v drugih deželah Evrope.

b) str. 58 (komentar k sliki): Mislec Voltaire si je dopisoval s številnimi razsvetljenimi vladarji Evrope.

c) str. 59 (osrednje besedilo): Večina evropskega prebivalstva so bili kmetje, ki pa jim razsvetljenske misli niso prinesle velikega izboljšanja njihovega položaja; večinoma so bili nepismeni in delali na zemlji zemljiških gospostev, zato so razsvetljenske ideje do njih prihajale le počasi in s težavo.

XIV. vsebinski sklop/tema: OD FEVDALNE RAZDROBLJENOSTI DO KONCA STAREGA REDA (obvezna)

– naslov: Razsvetljeni absolutizem in habsburška monarhija

– akterji: evropski vladarji, habsburška monarhija, narodi v habsburški monarhiji

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (vpliv razsvetljenih idej na evropske vladarje), liberalne (trgovske in prometne povezave)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Marija Terezija«, »Schönbrunn«, »Jožef II.«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 62 (osrednje besedilo): Misli razsvetljenstva so vplivale tudi na nekatere evropske vladarje. Ugotovili so, da lahko z izobraženim prebivalstvom, močnim gospodarstvom, dobro organizirano vojsko in dobrim davčnim sistemom precej spremenijo razmere v svojih deželah in si s tem utrdijo oblast.

b) str. 63 (osrednje besedilo): V času vladanja Marije Terezije in Jožefa II. se je habsburška monarhija kljub izgubi bogate Šlezije okrepila in je obsegala skoraj celotno srednjo Evropo, v kateri so živeli številni narodi, tudi večji del Slovencev. Prek našega ozemlja je potekala mednarodna trgovska in prometna povezava med Dunajem in Trstom, kar je pripomoglo k hitrejšemu razvoju našega ozemlja.

XV. vsebinski sklop/tema: OD FEVDALNE RAZDROBLJENOSTI DO KONCA STAREGA REDA (obvezna)

- naslov: Nastanek ZDA – boj za neodvisnost
- akterji: Amerika, Španci, Portugalci; evropski pustolovci, verski gorečnejši, obubožani plemiči, meščani; Evropa, Velika Britanija, anglikanci, Severna Amerika, Indijanci
- vrednote: vrste družbenih sprememb (možnost za nov začetek, razvoj drugačne družbe, spopad) vrste stanj (napete razmere v Evropi, verske razprtije in vojne, »novi svet«, lakota, bolezni), občečloveške (kritika: verska nestrpnost; verska svoboda), emocionalne (preganjane vere, obljubljenega dežela)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: /
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 64 (osrednje besedilo): Amerika je kmalu zatem, ko so jo odkrili Španci on Portugalci, predstavljala za številne evropske pustolovce, verske gorečnejše, obubožane plemiče in meščane možnost za nov začetek ter novo upanje. Zanimanje za Ameriko se je povečalo tudi zaradi vse bolj napetih razmer v Evropi, v kateri je vladala verska nestrpnost, ki je podpihvala verske razprtije (reformacija, protireformacija) in vojne. Ljudje so bili preganjani zaradi svojih verskih prepričanj. V Evropi je bilo še posebej napeto med katoliki in protestanti. V Veliki Britaniji so anglikanci preganjali pripadnike nekaterih ločin. Za mnoge »preganjane« vere je Severna Amerika predstavljala »obljubljeno deželo«, kjer vlada verska svoboda. /.../

V kolonijah se je začela razvijati povsem drugačna družba kot v Evropi. Ni bilo pomembno, kaj si počel v Evropi ter katerega stanu in vere si bil. Pomembno je bilo, kako si se znašel v »novem svetu«, ki je bil vse prej kot obljubljen dežela. Naseljenci so se morali spopadati z lakoto, številnimi boleznimi in Indijanci, ki so živeli v območjih kolonij.

XVI. vsebinski sklop/tema: OD FEVDALNE RAZDROBLJENOSTI DO KONCA STAREGA REDA (obvezna)

- naslov: Francoska revolucija
- akterji: Francija, Ludvik XVI., francoska revolucija, meščanstvo v Evropi

– vrednote: vrste stanj (Francija – ena najmočnejših in najbogatejših držav v 18. stol., absolutistična vladavina), vrste družbenih sprememb (ukinitve absolutizma, fevdalnega družbenega reda, odprava posebnih pravic plemstva in duhovščine, začetki kapitalizma, posledice franc. revolucije v Evropi), liberalne (prevlada meščanstva), občečloveške (neučinkovitost nasilja pri doseganju ciljev), emocionalne (odmevati)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Prikaz stanovske družbe«, »Deklaracija o pravicah človeka in državljana«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 66 (osrednje besedilo): Sredi 18. stoletja je bila Francija ena najmočnejših in najbogatejših držav v Evropi. Kralj Ludvik XVI. je zasedel prestol leta 1774 in je vladal absolutistično. Kralj, plemstvo in duhovščina so živeli razkošno življenje, polno zabav in plesov. **Plemiči in duhovščina so bili predstavniki prvega in drugega stanu v državi.** Davkov niso plačevali, za razkošno življenje so porabljali državni denar. Francosko gospodarstvo je zaradi slabih letin nazadovalo, zaradi velikih obveznosti pa se je slabšal položaj kmetov. **Tretji stan so sestavljali meščani, trgovci, obrtniki in kmetje.** Zahtevali so omejitev kraljeve oblasti ter spremembe v gospodarstvu in politiki pod vplivom razsvetljskih idej. Državna blagajna je bila vedno bolj prazna, zato je kralj sklenil, da obdavči tudi prva dva stanova – duhovščino in plemstvo.

b) str. 67 (osrednje besedilo): Pomen francoske revolucije: Francoska revolucija je močno odmevala po Evropi, čeprav vseh ciljev ni uresničila. **Ukinila je absolutizem, fevdalni družbeni red ter odpravila posebne pravice plemstva in duhovščine. Omogočila je pot novemu družbenemu redu – kapitalizmu in prevladi meščanstva v Evropi, hkrati pa je pokazala, da se z nasiljem ne da doseči zastavljenih ciljev.**

c) str. 67 (naloga): Vprašanja: 3. Naštej nekaj posledic francoske revolucije na zgodovinska dogajanja v Evropi.

XVII. vsebinski sklop/tema: OD FEVDALNE RAZDROBLJENOSTI DO KONCA STAREGA REDA (obvezna)

– naslov: Napoleon – moč vladanja in osvajanja

– akterji: francoska revolucija, vladarji po Evropi, Francija, Prusija, Avstrija Napoleon

– vrednote: vrste stanj (odmevi franc. revolucije, odsotnost podpore vladarjev v Evropi, vojna), Evro-atlantske (implic: »današnja gospodarska in politična skupnost, ki ustreza Napoleonovim idejam«)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: zemljevid (»Napoleonova Evropa 1812«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 68 (osrednje besedilo): Francoska revolucija je odmevala po vsej Evropi, vendar pristašev med vladarji ni imela. Francija je v vojni s Prusijo in Avstrijo let 1792 dosegla začetne uspehe, vendar je bila vojska za kaj več preslabo organizirana. Zaradi tega so nesposobne plemiške generale in častnike zamenjali z mladimi šolanimi oficirji, med katerimi je izstopal Korzičan **Napoleon Bonaparte**.

b) str. 70 (komentar k zemljevidu): »Napoleonova Evropa 1812«: Zemljevid Evrope v Napoleonovem času.

c) str. 70 (naloge): Vprašanja: 3. Katere predele Evrope je osvojil Napoleon? 5. Napoleon je osvojil velik del Evrope. Katera gospodarska in politična skupnost danes ustreza njegovim idejam?

XVIII. vsebinski sklop/tema: NOVOVEŠKI VLADARJI IN NJIHOVE DRŽAVE (izbirno)

– naslov: Življenje in delo pomembnih vladarjev

– akterji: Ludvik XIV., Peter I. Veliki, Katarina II. Velika, evropske države

– vrednote: vrste stanj (prizadevanja Ludvika XIV., francoščina kot diplomatski jezik, približevanje Rusije državam Evrope), vrsta dogodkov (potovanje po Evropi), vrste družbenih sprememb (stiki med Rusijo in ostalo Evropo)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»Ludvik XIV., Peter I. Veliki, »Katarina II. Velika«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 74 (osrednje besedilo): Ludvik XIV. (1638–1715), francoski kralj: Ludvik XIV. si je s pomočjo vojske, ministrov in diplomatov prizadeval, da bi Francija postala vodilna politična sila v Evropi. Zapletel se je v številne vojne, ki so praznile državno blagajno. Za časa njegovega vladanja je francoščina postala diplomatski jezik v Evropi.

[Prim. str. 57: Ludvik XIV. si je s pomočjo vojske, ministrov in diplomatov prizadeval, da bi Francija postala vodilna politična sila v Evropi. Zapletel se je v številne vojne, ki so praznile državno blagajno. Za časa njegovega vladanja je francoščina postala evropski diplomatski jezik.]

b) str. 75 (osrednje besedilo): Peter I. Veliki (1672–1725), ruski car: Peter I. Veliki je dokončno utrdil carski absolutizem v Rusiji. Že od otroštva so ga privlačili morje in ladje. Menil je, da se ladjedelništva lahko naučiš samo v ladjedelnici, zato je skrivoma odšel na Nizozemsko, kjer je delal kot vajenec v ladjedelnici. V potovanjih po Evropi si je poleg tehničnega znanja pridobil tudi diplomatske veščine, kar mu je kasneje zelo koristilo. /.../

Za prestolnico je po evropskih zgledih dal zgraditi Sankt Peterburg in tako deželi omogočil stike z preostalimi deli Evrope.

c) str. 75 (osrednje besedilo): Katarina II. Velika (1762–1796), ruska carica: Katarina II. Velika je veljala za zelo izobraženo cesarico. Veliko časa je posvetila knjigam, kar se je videlo v njenem načinu vladanja. V deželo je želela vpeljati razsvetljske ideje in Rusijo čim bolj približati državam v Evropi.

XIX. vsebinski sklop/tema: INDUSTRIALIZACIJA (obvezno)

– naslov: Začetki industrializacije in evropsko gospodarstvo v 18. stoletju

– akterji: Evropa, zahodnoevropske države

– vrednote: vrste družbenih sprememb (novo obdobje, spremembe, razvoj, manufakturna proizvodnja), vrste stanj (zahodnoevropske države kot najrazvitejše) liberalne (kapital kot podpornik znanosti in tehnike, naraščanje trga), emocionalne (»Evropa je odigrala pomembno vlogo«, »miselnost se obrne k razumu, umetnost k čustvom, »človek se navdušuje«)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: /

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 86 (osrednje besedilo): Konec 18. stoletja se je začelo novo obdobje, v katerem je Evropa odigrala vlogo. To je čas, ko so postajale gospodarske in družbene spremembe vse večje in hitrejšje – Človekova miselnost se je obrnila k razumu, umetnost k čustvom. Človek se je začel navduševati nad stroji, kar je v naslednjih letih povsem spremenilo podobo sveta in način življenja ljudi. Nove iznajdbe in izumi so postali vse pomembnejši, kajti proizvodnja je potekala hitreje in tako ustvarjala tudi večje dobičke. Znanost in tehnika sta dobili pomembnega podpornika – **kapital**.

b) str. 86–87 (osrednje besedilo): Nove oblike proizvodnje: /.../ V go-spodarsko razvitejših zahodno-evropskih državah je začela prevladovati ma-nufakturna oblika proizvodnje različnega blaga. Z njo se je zelo pove-čala proizvodnja blaga, ki ga je potreboval naraščajoči trg. /.../

Glavna sila, ki je poganjala različna kolesa in napravi je bila sila **vode**. Zato so morali delavnice graditi ob rekah in potokih. Drugi pomemben vir energije je bil veter, še posebej v zahodni Evropi, ob obalah Atlantika, kjer so gradili prve mline na veter.

XX. vsebinski sklop/tema: INDUSTRIALIZACIJA (obvezno)

– naslov: Gospodarski tokovi med razvitim in nerazvitim svetom

– akterji: evropski pomorščaki, Evropejci, evropske države ob Atlantski obali, Evropa, evropska (čezmorska) pristanišča, Amsterdam, James Cook, Avstralija

– vrednote: vrste družbenih sprememb (novo znanje o celinah, obvlado-vanje svetovnega gospodarstva in ozemlja drugih celin), vrste stanj (pove-zovanje Evrope z drugimi celinami, še neraziskana območja), liberalne vre-dnote (Amsterdam – središče evropske trgovine, svetovna trgovina, ban-čništvo), občečloveške (dosežki v ladjedelništvu, napredek v navigaciji)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»James Cook«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 88 (osrednje besedilo): Novi dosežki v ladjedelništvu in velik na-predek v navigaciji so omogočili evropskim pomorščakom plovbo po ocea-nih daleč od domačih obal. Evropejcem so ta potovanja prinesla nova spo-znanja o obalah Afrike, Azije in obeh Amerik in te celine močno približa-la Evropi. **Gospodarsko težišče velikega dela sveta**, ki se je v 16. stoletju premaknilo s sredozemskega območja ob atlantsko in severnomorsko oba-lo (glej str. 14), **se je do začetka 18. stoletja dokončno usidralo ob ome-njenih obalah**. S tem so tiste evropske države, ki so ležale ob atlantski oba-li, zavladale svetovnemu gospodarstvu in ozemlju na drugih celinah, ki je bilo večje ob njih samih.

Tako so v Evropo sredi 18. stoletja vsak dan prihajale jadrnice, ki so evropska pristanišča povezovale z drugimi celinami. Največja evropska čezmorska pristanišča so bila London, Amsterdam, Nantes, Lizbona, Li-verpool in druga. Ne glede na to, da so bila potovanja čez oceane dolga in naporna, so se v **svetovno trgovino** vedno bolj vključevale tudi banke. Te

so oživiljale predvsem trgovino z daljnimi deželami in zmanjševale zasebna tveganja, ki jih je predstavljala čezoceanska trgovina. Poslovneži so vlagali svoj denar v banke, te pa so za njih vodile račune, sprejemale kreditna pisma in odobravale posojila. Bankirji so zahtevali nadomestilo začasno uporabo njihovega denarja – **obresti**. Tako so na račun obresti poleg trgovcev bogateli tudi bankirji, Amsterdam pa se je razvil v središče nastajajočega mednarodnega plačilnega prometa. Postal je središče evropske trgovine.

V drugi polovici 18. stoletja so bili vsem, ki jih je zanimal svetovni zemljevid, glavni obrisi celin že znani. Leta 1770 je britanski pomorščak James Cook opravil tri znamenita potovanja po Tihem oceanu in odkril še vzhodno obalo Avstralije. Po odkritju te celine so Angleži začeli nanjo najprej seliti kaznjence, kasneje pa so se tja začeli naseljevati tudi drugi. Manj znana je bila notranjost celin, saj so bila celo v Evropi še neraziskana območja, predvsem težko dostopna in odmaknjena gorstva. A svetovni zemljevid je imel še vedno veliko belih lis.

XXI. vsebinski sklop/tema: INDUSTRIALIZACIJA (obvezno)

- naslov: Industrijska revolucija
- akterji: Velika Britanija
- vrednote: vrste družbenih sprememb (najbolj razvita evropska država, »poljedelska revolucija«), občečloveške (prihod ameriških rastlinskih kultur)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Sejalnik Jethra Tulla«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 89 (osrednje besedilo): Novosti v kmetijstvu: V drugi polovici 18. stoletja je postala Velika Britanija najbolj razvita evropska država. Med britanskimi deželami je bila najbogatejša Anglija, kjer je prišlo tudi do »poljedelske revolucije«, ki je močno izboljšala kmetovanje. Prva velika novost je bila **pestrost kultur**, ki so jih v Evropo prinesli iz Amerike (gl. str. 13). Razširilo se je gojenje krompirja, koruze, fižola, paprike, paradižnika, tobaka. /.../

XXII. vsebinski sklop/tema: INDUSTRIALIZACIJA (obvezno)

- naslov: Posledice industrijske revolucije
- akterji: prebivalstvo, širše množice

– vrednote: vrste družbenih sprememb (industrializacija, velik preobrat, propad starih obrti, odpiranje rudnikov, premogovnikov, gradnja tovarn, rast mest, prometa, zmanjšanje umrljivosti, večanje št. prebivalstva, selitve, potovanja), liberalne (cenitev in dostopnost izdelkov, večanje pridelave hrane)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: risbi (»Tovarna«, »Delo v rudniku«), zemljevid (»Zemljevid prve industrijske revolucije v Evropi«), tabela (»Rast prebivalstva v nekaterih evropskih državah od sredine 17. do konca 18. stoletja«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 92 (osrednje besedilo): Evropsko celino je industrializacija močnejše zajela v prvi tretjini 19. stoletja. Povsod, kjer se je pojavila, je pomenila velik preobrat. Stare obrti so propadale, **odpirali so rudnike železove rude, premogovnike, gradili so tovarne, rasla so mesta**, v katerih je bilo vedno več prebivalstva, promet je postajal učinkovitejši, gradili so vodne poti in železniške proge. **Izdelki so se cenili in tako postajali dostopni tudi širšim množicam, večala pa se je tudi pridelava hrane. Tako se je zmanjšala umrljivost, število prebivalstva se je povečevalo. Prebivalstvo se je začelo seliti in potovati.**

b) str. 94 (naloge): Vprašanja: 3. Razloži, zakaj so prva vlemesta nastajala v zahodni Evropi.

XXIII. vsebinski sklop/tema: VZPON MEŠČANSTVA (obvezno)

– naslov: Dunajski kongres in nova ureditev Evrope

– akterji: Napoleon, vladarji in predstavniki zmagovitih držav, C. von Metternich, Evropa, Avstrija, Prusija, Velika Britanija, Rusija, Francija, evropske države, papeška država, Turčija

– vrednote: vrsta dogodka (»dunajski kongres«, »Sveta zveza«), vrsta družbenih sprememb (nova ozemeljska ureditev Evrope, ravnesje velesil), liberalne (človeška enakost in svoboda, revolucija, mednarodni mir), emocionalne (slavja, varovanje, krivec za številne žrtve in vojne, razočaranje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»Knez Clemens von Metternich«, »Vladarji Svete aliance«), zemljevid (»Evropa po dunajskem kongresu«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 96 (osrednje besedilo): Med plesno dvorano in pogajalsko mizo: Po zmagi nad Napoleonom so se na Dunaju sestali vladarji in predstavniki zmagovitih držav, da bi se dogovorili o novi ozemelski ureditvi Evrope. Ob pogajanjih so bila za **dunajski kongres** značilna predvsem velika spremljajoča slavlja. Osrednje osebnost kongresa je bila avstrijski kancler **Clemens von Metternich** (1773–1859). Prepričan je bil, da je poglobitni krivec za številne žrtve in vojne od francoske revolucije dalje razsvetljenska misel o človeški enakosti in svobodi. Menil je tudi, da je treba Evropo in svet v prihodnje urediti tako, da se revolucije ne bodo več ponovile.

Na kongresu si bile ob Avstriji vodilne države še Prusija, Velika Britanija in Rusija; medse so sprejele še Francijo. Vse so se trudile, da bi dobile čim več ozemlja, a so na koncu vse, razen Rusije, ostale razočarane.

b) str. 96 (komentar k zemljevidu): Evropa po dunajskem kongresu 1815; po nemiru, ki sta ga med ljudi prinesla francoska revolucija in Napoleonova prevlada, so se na dunajskem kongresu zbrali predstavniki zmagovitih držav in začrtali Evropo po Napoleonu.

c) str. 97 (osrednje besedilo): Sveta zveza (alianza): Sporazumu na dunajskem kongresu so evropskim državam prinesli daljše obdobje mednarodnega miru, ki ga je varovalo ravnoesje petih velesil. Da bi v Evropi ohranili mir in omogočili čim manj sprememb, so vladarji Rusije, Prusije in Avstrije ustanovili **Sveto zvezo** ali **alianso**. Članice so si zagotavljale medsebojno podporo v primeru, če bi bila njihova dogovorjena načela ogrožena. Sveta aliansa naj bi skrbela za spoštovanje sklepov dunajskega kongresa. Po potrebi naj bi se v prihodnosti tudi s silo postavile po robu, če bi kjer koli prišlo do ljudske vstaje. Podobno bi ravnale tudi ob zunanjih napadih drugih držav na posest podpisnic. V zvezo so vstopile tudi druge evropske države razen Velike Britanije, papeške države in Turčije.

č) str. 97 (naloga): Vprašanja: 1. Naštej evropske države, ki so sodelovale na kongresu. 2. Primerjaj in opiši razlike na zemljevidu Evrope pred dunajskim kongresom in po njem.

d) str. 97 (pojasnilo pojmov): dunajski valček: ples, ki ga je uveljavil avstrijski skladatelj Johann Strauss (1804–1849); njegov sin, tudi Johann, se je v drugi polovici 19. stoletja proslavil kot kralj valčka po vsej Evropi in Ameriki

XXIV. vsebinski sklop/tema: VZPON MEŠČANSTVA (obvezno)

– naslov: Evropa po dunajskem kongresu

– akterji: umetniki in izobraženci, revolucionarna meščanska gibanja, evropsko duhovno in kulturno gibanje, evropska politika, liberalci, Francija

– vrednote: vrste družbenih sprememb (reakcija na razsvetljenski racionalizem, novo evropsko duhovno in kulturno gibanje, meščanski nemir, zavest o lastnem narodu, odpor proti evropski politiki), vrsta stanj (obnavljanje starega reda), kulturne (evropske kulture), emocionalne (propad, politični in družbeni upi, okostenelost, obeti, upanje, rojevanje), liberalne (nacionalna, liberalna gibanja, svoboda tiska in govora, ustava, parlament; kritika: vmešavanje cerkve in države, omejenost pravic)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»L. van Beethoven«, »F. Schubert«, »Bidermajer«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 98 (osrednje besedilo): Umetniki in izobraženci so čutili, da so z obnavljanjem starega reda propadli njihovi politični in družbeni upi po drugačni družbeni ureditvi. Kot odpor na okostenelost starih časov in reakcija na razsvetljenski racionalizem se je konec 18. stoletja in v začetku 19. stoletja pojavil nov slog v umetnosti – **romantika**. Romantično gibanje je zajelo večino evropskih kultur, pri čemer ni bila izvzeta nobena umetnostna zvrst. /.../

K vzponu novega evropskega duhovnega in kulturnega gibanja je veliko prispeval tudi meščanski nemir, ki je tedaj zajel Evropo. Romantiki so v revoluciji videli boj, poln obetov in upanja. Tako so se upirali staremu svetu in se hkrati odzivali na novega. V času narodnih preporodov se je rojevala zavest o lastnem narodu. Zato je romantika, ki je poudarjala nove duhovne in umetniške vrednote, pomembno vplivala na rastočo narodna (nacionalna) in napredna (liberalna) gibanja. Na ta gibanja so vplivali tudi razvoj znanosti in šolstva z višanjem izobrazbene ravni ter napredek v gospodarstvu z industrializacijo in hitrejšo rastjo proizvodnje.

b) str. 99 (osrednje besedilo): Nova nezadovoljstva in nemiri: **Evropska politika**, ki so jo oblikovali na dunajskem kongresu, **je hitro naletela na odpor**. V prvi polovici 19. stoletja je različne dele Evrope zajel nemir. Uprli so se liberalci (napredno meščanstvo), ki so zahtevali odpravo strogih policijskih ukrepov in se zavzemali za svobodo tiska in govora, pa tudi za ustavo in parlament, v katerem bi imeli svoje predstavnike tudi meščani. Zagovorniki svobode, ustave in parlamenta so dobili ime **liberalci** (latinsko li-

ber pomeni svoboden). Nasprotovali so tudi posebnim pravicam plemstva in Cerkve v politiki in v javnem življenju, mešanju države v gospodarstvo in cerkvenemu vplivu na šolstvo. Kljub temu pa liberalci niso bili pripravljeni priznati pravic vsem. Trdili so, da ženskam in siromašnim ni mogoče zaupati volilne pravice in političnih dolžnosti, zato naj bi v parlamentu volili in bili vanje izvoljeni le bogati in izobraženi moški. Liberalizem je postal glavni nasprotnik načel, ki sta jih poskušala uveljaviti Sveta aliansa in dunajski kongres. Liberalci so se marsikje povezali z narodnim gibanjem in ljudje so pod vplivom francoske revolucije in Napoleonovih vojn začeli spoznavati pripadnost narodu, ki ga povezujejo skupni jezik, običaji in zgodovina. Pojavila so se **narodna gibanja**, ki so se ponekod kazala skozi umetnost, ponekod s političnim bojem ali celo z oboroženimi vstaji za osvoboditev izpod tujih vladarjev. Narodnih gibanj nista mogla ustaviti niti Sveta aliansa niti dunajski kongres:

- leta 1830 je izbruhnila revolucija v Franciji *julijska revolucija* (27. 7. 1830). Med njo so odstavili Karla X., ki je v Franciji vladal od leta 1824. /.../ Novi kralj se je opiral predvsem na bogato meščanstvo. Meščanstvo je razširilo svoje liberalne pravice in oblast. Dogodki v Franciji so vplivali na preostalo Evropo in vzpodbudili osamosvojitvene težnje v Nemčiji, Belgiji in Poljski, ki je bila v pretežni meri pod rusko zasedbo;

- zaradi nasilne vlade Turkov so se upirali tudi narodi pod njihovo oblastjo; let 1821 so se uprli Grki in s pomočjo Angležev on Rusov dosegli priznanje neodvisnosti.

XXV. vsebinski sklop/tema: VZPON MEŠČANSTVA (obvezno)

- naslov: Revolucija leta 1848 in začetek nove dobe

- akterji: meščanstvo, posamezni narodi, evropska mesta, evropski narodi, Čehi,

- vrednote: vrsta družbenih sprememb (nemiri, revolucija, povezovanje), vrsta dogodkov (vseslovanski kongres), liberalne (pomlad narodov, manifest evropskim narodom), vrsta stanj (nezadovoljstvo, krepitev narodne zavesti), emocionalne (preplaviti, hromiti, burni dogodki, želje)

- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

- slikovni material: slike (»Kratkotrajno upanje v Italiji«, »Boj revolucionarjev v pruski prestolnici Berlinu«, »Delitev orožja študentom na dunajski univerzi«),

- št. strani: 3

- izbrano besedilo:

a) str. 100–101 (osrednje besedilo): V prvi polovici 19. stoletja je meščanstvo skušalo uresničiti ideje, ki so jih razvile že meščanske revolucije 18. stoletja. K temu je pomembno prispevala tudi narodna zavest, ki se je krepila med posameznimi narodi. Leta 1848 so Evropo spet preplavili nemiri. Glavni vzrok za revolucijo leta 1848 je bila gospodarska kriza v Evropi, ki so jo spremljale še slabe letine. Ob tem so bili ljudje nezadovoljni tudi z obstoječim političnim sistemom in državnim sistemom. Obnavljanje starih privilegijev plemstva in bogatih meščanov je hromilo liberalne zahteve izobražencev in naprednih meščanov po svobodi govora in tiska, govora, izražanja in ustvarjanja. Pomemben vzrok za revolucijo je bilo tudi nezadovoljstvo nižjih družbenih slojev zaradi pomanjkanja. Meščanstvo je zahtevalo več oblasti, delavstvo boljše življenjske razmere in boljše pogoje za delo, pridružili so se jim tudi kmetje in zahtevali zemljo ter osebno svobodo z odpravo fevdalizma. Pojavile so se tudi narodnostne zahteve po svobodi in enakopravnosti. Zato to leto imenujemo tudi **pomlad narodov**.

/.../

Iz Francije se je revolucija razširila tudi v druga evropska mesta, zelo burni so bili dogodki v Nemčiji in Italiji ter na Dunaju.

b) str. 102 (osrednje besedilo): Revolucionarne sanje na Donavi: Z Dunaja se je nemir hitro širil tudi v druge dele habsburške monarhije in zajel Prago, Budimpešto, Krakov, Ljubljano, Benetke in druga mesta. /.../ Maja 1848 so Čehi, ki so bili najodločnejši med Slovani, v Pragi sklicali vseslovanski kongres in slovanske narode pozvali, naj se povezujejo. Na kongresu je imel eno izmed najpomembnejših vlog Stanko Vraz, ki je bil podpredsednik kongresa in se je že takrat opredeljeval kot Slovenec. Nemiri in spopadi z vojsko, ki so zajeli Prago na binkoštni ponedeljek (12. junij), so preprečili, da bi kongres končal delo. Med drugim bi morali glasovati o manifestu evropskim narodom in o poslanici cesarju, v kateri so bile izražene želje po združitvi Slovencev v kraljevino Slovenijo, u Ljubljano kot sedežem skupne vlade.

XXVI. vsebinski sklop/tema: VZPON MEŠČANSTVA (obvezno)

- naslov: Politične spremembe v Evropi v drugi polovici 19. stoletja
- akterji: nacionalistična gibanja, nemške države, nemško cesarstvo
- vrednote: vrsta družbenih sprememb (razvoj nacionalizma v najmočnejšo politično silo), vrsta dogodkov (združitev Nemčije), vrsta stanj (desetletje prevlade reakcije) liberalne (liberalne in demokratične svoboščine, liberalni ideali; kritika: zapostavljanje, podrejanje), emocionalne (težave, nasilje, vrenje)

- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slike (»Nova Nemčija«, »Viljem I. Pruski in Otto von Bismarck«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 104 (osrednje besedilo): Vzpon nacionalizma: Po zmagi nad revolucijo 1848–1849 se je reakcija s težavo in nasiljem obdržala na oblasti in ohranjala staro stanje. Po desetletju njene prevlade pa je začelo zopet vreti, zlasti v Italiji in Nemčiji, kjer se je še naprej krepila nacionalna zavest. **Nacionalizem** se je v drugi polovici 19. stoletja razvil v najmočnejšo politično silo in je vse bolj vplival na potek dogodkov v Evropi in v svetu. Čeprav je bil povezan z bojem za liberalne in demokratične svoboščine, je postal močnejši od nekaterih drugih liberalnih idealov. Marsikje je vodil v zapostavljanje in podrejanje drugih narodov.

b) str. 105 (osrednje besedilo): Združitev Italije in Nemčije: /.../ Leta 1871 so pruskega kralja Viljema I. razglasili za nemškega cesarja. Vse nemške države so se združile v novo nemško cesarstvo, ki je postalo najmočnejša evropska država.

c) str. 105 (naloge): Vprašanja: 1. Na kratko opiši gospodarsko–politično stanje v Evropi po letu 1848.

XXVII. vsebinski sklop/tema: VZPON MEŠČANSTVA (obvezno)

– naslov: Razmere v Evropi se spreminjajo

– akterji: politične sile v Evropi, Italija, Nemčija, Velika Britanija, konzervativne sile, liberalne sile, države Evrope, države zahodne Evrope

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (nastanek dveh novih velesil, krepitev vpliva in moči Nemčije in Italije, širjenje volilne pravice, uveljavljanje parlamentarne demokracije), liberalne (svobodomiselnost, demokratično izvoljen parlament, zakonodajna oblast, parlamentarna demokracija), emocionalne (prebuditi se, nepremišljene spremembe)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slike (»Dogodki v času pariške komune«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 106 (osrednje besedilo): Nastanek dveh novih velesil je spremenil odnos političnih sil v Evropi in v svetu. Italija in Nemčija sta postali **ustavni monarhiji**, a z doseženim nista bili zadovoljni. V Nemčiji so se prebu-

dile velikonemške zahteve. Tudi v novoustanovljenem italijanskem kraljestvu so vse bolj rastle zahteve po priključitvi nekaterih ozemelj, na primere Trsta, Istre, Tirolske ... Novonastali državi sta želeli okrepiti svojo moč in vpliv tako v Evropi kot v svetu, saj je najbogatejša država z največjim kolonialnim bogastvom bila Velika Britanija.

b) str. 108 (osrednje besedilo): Širjenje demokratičnih pravic; Konzerватivne sile, ki so nasprotovale nepremišljenim spremembam, so se tudi po letu 1870 v skoraj vseh državah Evrope obdržale na oblasti. Hkrati so se krepile tudi liberalne sile, ki so zagovarjale svobodomiselnost in zahtevale spremembe ustavnih ureditev držav. Pod njihovim pritiskom se je širila volilna pravica in tako so v politično življenje vstopale široke ljudske množice. Postopno se je uveljavljala **parlamentarna demokracija**, ureditev, v kateri ima **zakonodajno oblast demokratično izvoljen parlament**.

c) str. 108 (naloge): Vprašanja: 2. Opiši razmere v Rusiji v drugi polovici 19. stoletja in jih primerjaj z državami zahodne Evrope.

XXVIII. vsebinski sklop/tema: VZPON MEŠČANSTVA (obvezno)

- naslov: Slovensko narodno gibanje
- akterji: Evropa, Slovenija
- vrednote: vrste družbenih sprememb (spremembe v gospodarstvu), liberalne (podobnost Slovenije z Evropo, uvajanje novih kultur)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: /
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 109 (osrednje besedilo): Družbenopolitične razmere na Slovenskem: V obdobju predmarčne revolucije je prišlo do **večjih sprememb v gospodarstvu**. Tako kot drugod v Evropi se je tudi na Slovenskem **spremenjal način kmetovanja** – začeli so uvajati veliko novih kultur (na primer dete-ljo, koruzo, stročnice in krompir), hlevsko živinorejo in načrtno gojenje njiv.

XXIX. vsebinski sklop/tema: VZPON MEŠČANSTVA (obvezno)

- naslov: Slovenci v drugi polovici 19. stoletja
- akterji: kmetje
- vrednote: vrste stanj (položaj kmetov), vrste družbenih sprememb (izseljevanje)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

- slikovni material: /
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 116–117 (osrednje besedilo): Položaj kmetov v drugi polovici 19. stoletja je bile še vedno težak, njihove življenjske razmere so se ponekod celo slabšale. /.../ Zato so se morali kmeti izseljevati v bližnje in bolj oddaljene dežele Evrope, pa tudi v Ameriko.

XXX. vsebinski sklop/tema: PRVE KAPITALISTIČNE VELESILE (izbirno)

- naslov: /
- akterji: evropske države, Velika Britanija, Francija, Nemčija, Belgija, Nizozemska, evropski priseljenci, imperialistične države, Evropa, Japonci, ZDA
- vrednote: vrste družbenih sprememb (boj za prevlado v kolonijah, širjenje kolonialne oblasti), vrsta dogodka (poselitev novoodkritih predelov), liberalne (kritika: imperializem), emocionalne (nasilje, pobijanje, zaničevanje, izkoriščanje), občečloveške (poznavanje svetovne geografije)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slika (»Industrijska revolucija na Japonskem«)
- št. strani: 2
- izbrano besedilo:

a) str. 122–123 (osrednje besedilo): Svetovni kolonialni imperij: V drugi polovici 19. stoletja in v začetku 20. stoletja je širjenje kolonialne posesti doseglo višek. Boj evropskih držav za prevlado v drugih delih sveta je postal vse močnejši. Imeti čim več kolonij je pomenilo imeti tržišče za blago, ki ga je bilo v obdobju industrializacije mogoče izdelati vedno več, obenem pa so kolonije zagotavljale nujno potrebne surovine. V boj za kolonije so se, tudi zaradi tradicije, podale predvsem Velika Britanija, Francija, Nemčija, Belgija in Nizozemska. Odkrivalo so notranjost afriške celine, azijskih dežel in otočij v svetovnih morjih. Novoodkriti predeli sveta so postali zanimivi tudi za evropske priseljence, ki so tam iskali možnosti za zaslužek, avanture ali pa so hoteli odkrivati neznane ljudi in stvari. Tako so bile v 19. stoletju razjasnitve skoraj vse neznanke poznavanja svetovne geografije.

Širjenje kolonialne oblasti, gospodarsko in politično podrejanje manj razvitih držav in ljudstev, težnja po gospodarskem in političnem gospodarstvu nad vedno večjim ozemljem imenujemo **imperializem**, države, ki so imele take težnje, pa **imperialistične države**.

/.../

Osvajanje ameriškega zahoda je trajalo celo stoletje. Naseljenci, ki so prihajali iz Evrope, so poselili ozemlje, ki so ga odvezli domačinom, Indijancem. To seveda ni potekalo brez nasilja in pobijanja. Pregarjanje domačinov je še pospešila železnica, ki je leta 1869 povezala vzhod z zahodom ZDA. Tako so v Ameriki izginila cela plemena domorodcev. V zaničevanju in izkoriščanju je trpelo tudi temnopolto ameriško prebivalstvo.

b) str. 123 (komentar pod sliko): Industrijska revolucija na Japonskem: Japonci so se bali, da bodo ZDA in Evropa ogrozile njihovo samostojnost, če se njihovo gospodarstvo ne bo moglo kosati z njihovo vojsko in tehnološko močjo. Zato so njihovi voditelji najeli tuje strokovnjake, da so začeli na Japonskem širiti novo znanje s področja kmetijstva, gradbeništva in tehnologije. Gradili so tovarne, ladjedelnice, železnice. Uvedli so enoten šolski sistem.

XXXI. vsebinski sklop/tema: PRVE KAPITALISTIČNE VELESILE (izbirno)

- naslov: Nova odkritja in spoznanja, ki so spremenila življenje ljudi
- akterji: zahodna Evropa, ZDA
- vrednote: vrste družbenih sprememb (napredek v proizvodnji, tehniki, vsakodnevem življenju), liberalne (razvoj gospodarstva, izumi, napredek), emocionalne (naglo napredovanje, skokovit napredek)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: /
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 125 (osrednje besedilo): Gospodarstvo je v zahodni Evropi in ZDA v drugi polovici 19. stoletja naglo napredovalo in leta ob koncu stoletja so prinesla toliko izumov, da so povzročili nov skokovit napredek v proizvodnji, tehniki in vsakodnevem življenju.

XXXII. vsebinski sklop/tema: ŽIVLJENJE LJUDI V 19. STOLETJU (izbirno)

- naslov: Položaj delavcev in reševanje delavskega vprašanja
- akterji: delavci, evropske dežele, delavska izobraževalna in podporniška društva, sindikati, Marks, Engels
- vrednote: vrste družbenih sprememb (združevanje delavcev), liberalne (sindikati, delavska društva, politični boj)

- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: /
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 131 (osrednje besedilo): V evropskih deželah so nastajala številna izobraževalna in podporniška društva. V Evropi so se močno razmahnili tudi **sindikati**, ki so delavce združevali po strokah, kasneje pa so se združili po regionalnem načelu v enotno zvezo. Za nadaljnji razvoj socialističnih idej delavskega gibanja je postal najpomembnejši **marksizem**. Njegova ustanoviteljica sta bila Karl Marks in Friedrich Engels. Na podlagi raziskovanja vzrokov za nastanek socialnega vprašanja sta razvila zgodovinski materializem kot sociološko-filozofski temelj za politični boj delavcev, ki se bo končal z revolucijo. Ta bo vzpostavila novo družbo brez izkoriščanja in brez družbenih razredov. Proces razvoja družbe sta razložila v Komunističnem manifestu. Večina komunističnih in socialnodemokratskih gibanj se je v naslednjem obdobju sklicevalo na teorije teh dveh mislecev, ki pa v praksi velikokrat niso pripeljale do pričakovanih rezultatov.

Razcepljenost delavskih gibanj je zahtevala širše mednarodno povezovanje. Tako so 1864. leta ustanovili prvo mednarodno delavsko zvezo – **Prvo internacionalo**. V njej je potekal oster boj med različnimi smermi delavskega gibanja.

XXXIII. vsebinski sklop/tema: UMETNOST V 19. STOLETJU (izbirno)

- naslov:
- akterji: evropski skladatelji, prvi avstrijski damski kvartet, umetniki
- vrednote: kulturne (razvoj nove umetniške smeri), vrsta stanj (prežetost z nacionalnimi čustvi), liberalne (narodna zavest)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slika (»Eugene Delacroix, Pokol na otoku Hiosu«)
- št. strani: 2
- izbrano besedilo:

a) str. 134 (osrednje besedilo): Glasba 19. stoletja v Evropi in na Slovenskem: 19. stoletje je bilo v Evropi prežeto z nacionalnimi čustvi. Temu so bili podvrženi tudi evropski skladatelji. Narodna zavest, ki je postajala vse glasnejša, je tako svoje mesto našla tudi v glasbi.

/.../

Na Slovenskem je bilo zlasti opazno delovanje glasbeno izjemno nadarjene rodbine Ipavcev iz Šentjurja pri Celju. Iz te družine izhaja tudi prvi avstrijski damski kvartet, ki je koncertiral po vsej Evropi. V svoj repertoar so dame vključile tudi slovenske pesmi.

b) str. 134–135 (osrednje besedilo): Romantika: V začetku 19. stoletja se je v Evropi razvila romantika. Umetniki so se osredotočili na **izražanje čustev**, ki so jih občutili ob spremembah, ki so se dogajale v svetu. Vse bolj so se zavedali, kako majhen je človek, hkrati pa poudarjali neskončno **moč, lepoto in večnost narave**. Ko je človek z industrijsko revolucijo, ki je bila v tem času v polnem razmahu, posegel globoko v naravo, se je začelo rušiti ravnovesje med naravo in človekom. Romantični umetniki so v tem videli krizo človeškega duha. /.../

Na **slovenskih tleh** se je **romantika** začela in končala pozneje kot drugod po Evropi.

**Ana Nuša Kern, Dušan Nećak in Božo Repe, Naše
stoletje: zgodovina za 9. razred osnovne šole**

Splošne značilnosti

Razred: 9. razred devetletne osnovne šole

Vsebina in značilnosti pojavitve: Učbenik obravnava obdobje med 20. in 21. stoletjem in osvetljuje glavne zgodovinske dogodke in procese v evropski (in svetovni) ter nacionalni zgodovini. ‚Evropa‘ in njene izpeljanke se pojavljajo v okviru vsebin, ki obravnavajo in predstavljajo Evropo kot *prostor skupnih in ključnih družbeno političnih dogodkov in procesov*. To velja zlasti za poglavja, ki podrobno predstavljajo obe svetovni vojni in družbeno politične spremembe v Evropi od druge polovice 20. stol. do današnjega časa, ko so se oblikovale in udejanjile ideje o »evropskem povezovanju«. ‚Evropa‘ in njene izpeljanke se redkeje pojavijo v poglavjih, ki obravnavajo nacionalno zgodovino. Pojem Evrope se v povezavi s slovensko zgodovino pojavi šele v okviru njene osamosvojitve in vstopa v Evropsko unijo (tj. konec 20. stol.), pri čemer Evropa v tem kontekstu zaznamuje izključno politični pojem. V okviru svetovne zgodovine se omembe Evrope navezujejo zlasti na primerjavo dogodkov, razmer, v evropskem in izven-evropskem geopolitičnem prostoru (zlasti v povezavi z ZDA in deloma SZ, ki v vseh kontekstih ni predstavljena kot del (ožje) Evrope).

Posebnost učbenika v rabi pojma Evropa je zlasti v tem, da zgodovine 20. in 21. stoletja ne skuša prikazovati zgodovine iz poudarjeno evropske perspektive. Iz vsebinskega pregleda in analize pojavljanja pojma Evropa bi lahko sklepali, da se avtorji ogibajo rabi Evrope tam, kjer menijo, da sle-

dnja ne zaznamuje ključnega elementa za razumevanje izbranega zgodovinskega dogodka ali procesa bodisi izven ali v okviru tako imenovanega »evropskega prostora«. Prav tako ne zasledimo eksplicitnih rab pojmov, kot so ‚evropske vrednote‘, ‚evropska civilizacija‘, evropska kultura. Evropo kot *prostor specifičnih, različnih in tudi skupnih intelektualnih tradicij* bi lahko prepoznali v prikazu oblik gospodarskega in političnega povezovanja (npr. »versajska Evropa«, »Vzhod«/»vzhodnoevropske države«, »Zahod«/»zahodnoevropske države«, EGS, EFTA, EU) ali v okviru omemb tradicij drugih geopolitičnih prostorov (omembe Evrope zlasti v odnosu do ZDA in deloma SZ v kontekstu prikaza obdobja druge svetovne vojne in hladne vojne).

Statistika pojavitev

Tabela 1: Pregled rabe pojma Evropa glede na vsebinske sklope.

Evropa in izpeljanke	število vsebinskih sklopov	število strani	vrsta pojavitev						Σ
			osr. bes.	str. povz.	kom./napiš	nal.	poj. izr.	nasl.	
Kern idr. (2007)	6/9 66,67 %	49/230 21,3 %	131 73,6 %	0	26 14,61 %	4 2,25 %	15 8,43 %	2 1,12 %	178 100 %

Pojem Evropa se pojavlja v 6 od skupno 9 vsebinskih sklopov, in sicer na 49 straneh od skupno 230 strani. V okviru vrste pojavitev obsegajo od skupno 178 največ pojavitev tiste v osrednjem besedilu (131), sledijo pojavitve v okviru komentarjev (26), pojasnil neznanih ali novih izrazov (15), nalog (4) in naslovov (2).

Tabela 2: Podrobnejši pregled rabe pojma Evropa po vsebinskih sklopih.

VSEBINSKI SKLOP	ŠT. POJAVITEV GLEDE NA SKLOP (178)	100 %
Na pragu 20. stoletja	14	7,87 %
Prva svetovna vojna	6	3,37 %
Slovenci med prvo svetovno vojno	0	0
Svet med svetovnima vojnama	39	21,92 %
Slovenci v prvi Jugoslaviji	0	0
Druga svetovna vojna	10	5,62 %
Slovenci med drugo svetovno vojno	0	0
Sodobnost	100	56,18 %

VSEBINSKI SKLOP	ŠT. POJAVITEV GLEDE NA SKLOP (178)	100 %
Slovenci v drugi Jugoslaviji in osamosvojitvev	9	5,06 %

‘Evropa’ in njene izpeljanke se rabijo v šestih od skupno devet vsebinskih sklopov, ki so razdeljeni na manjše enote oziroma poglavja, le-ta pa so dodatno členjena na kratka podpoglavja. Ker se kljub velikemu številu pojavitev Evropa v učbeniku rabi v omejenem naboru poglavij, v okviru zgornje preglednice nismo navedli celotne strukture, ampak bomo dotična poglavja posebej izpostavili. Med vsebinskimi sklopi po številu pojavitev najbolj izstopa sklop *Sodobnost* (100 pojavitev), ki je razdeljen na 11 poglavij in v okviru katerih se Evropa pojavlja v 7 poglavjih (*Ob koncu svetovne vojne; Hladna vojna; Boj za prevlado v svetu; Popuščanje napetosti; Novi središči moči; Zlom vzhodnega bloka; Duhovni tokovi*). Sledi mu sklop *Svet med svetovnima vojnama* (39 pojavitev), ki je razdeljen na 7 poglavij, od katerih se Evropa pojavlja kar v 6 (*Posledice vojne in mirovna konferenca; Duhovni tokovi; »Zlata« 20. leta; Socializem v Sovjetski zvezi; Fašizem in nacizem; Na poti k drugi svetovni vojni*). V zadnjo skupino sodijo sklopi *Na pragu 20. stoletja* (14 pojavitev; brez členitve na poglavja), *Druga svetovna vojna* (10 pojavitev), ki je razdeljen na 8 poglavij, od tega je Evropo mogoče najti v 6 poglavjih (*Prvi spopadi; Vojna v Evropi* – le v naslovu; *Vojna zajame ves svet; V okupirani Evropi* – le v naslovu; *Preobrat v vojni; Zmaga*); nato sklop *Slovenci v drugi Jugoslaviji in osamosvojitvev* (9 pojavitev), ki ga sestavlja 16 poglavij, med katerimi se Evropa pojavlja le v dveh sklepnihi poglavjih (*Samostojna Slovenija; Slovenija danes*) in *Prva svetovna vojna* (6 pojavitev), ki vsebuje 4 poglavja, Evropo pa najdemo le v enem poglavju (*Nezadovoljstvo med vojno in revolucija v Rusiji*).

Tabela 3: Pregled rabe pojma Evropa.

Evropa-izpeljanke	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	kult. raba	Σ
Evropa	10 13,16 %	29 38,16 %	37 48,68 %	0	76 100 %
Evropejec, -ka	0	1 100 %	0	0	1 100 %
evropski, -a, -o	50 58,14 %	10 11,63 %	26 30,23 %	0	86 100 %

Tabela 4: Pregled rabe pridevnikov ob pojmu Evropa.

pridevniki	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	Σ
južna/Južna*	0	0	0	0
severna/Severna*	0	0	0	0
vzhodna/Vzhodna*	0	0	8 ¹ 100 %	8 100 %
zahodna/Zahodna*	1 ² 7,69 %	2 15,39 %	10 ³ 76,92 %	13 100 %
srednja/Srednja*	0	0	0	0
sodobna, današnja, moderna	0	0	0	0
vsa	0	0	0	0

Glavna značilnost v rabi pojma Evropa na ravni pojavitev je pogostejša raba v geopolitičnem in zlasti političnem smislu pred čistimi geografskimi rabami.⁴ To je povezano z naravo učbenika, ki se osredinja na prikaz družbeno političnih dogodkov, ki so vpisani v Evropo *kot specifično geopolitično regijo* (npr. 'gospodarski razvoj v Evropi po prvi svetovni vojni'; 'druga svetovna vojna v Evropi'; 'povojna Evropa, 'demokratični režimi v Evropi'). Geografske rabe pojma se omejujejo na prikaz Evrope *kot geografskega območja posameznih dogodkov in procesov* in zaznamujejo Evropo kot celino ali posamezne geografske regije znotraj evropske celine. Geopolitične in politične rabe Evropo prikazujejo

– kot prostor specifičnih kulturnih in gospodarskih tradicij, ki zamejujejo bodisi prostore znotraj Evrope (npr. 'nove evropske sile', 'Rusija : Evropa/preostala Evropa', 'demokratični režimi v Evropi : avtoritarni režimi v Evropi'; 'povojna Evropa', 'evropska politika', 'evropske antantne države : centralne sile'; 'parlamentarna demokracija v Evropi', 'evropsko gospodarstvo', 'vzhodna Evropa, vzhodnoevropske države : zahodna Evropa, zahodnoevropske države'; 'gospodarska in politična obnova Evrope', 'sodelovanje, združevanje, povezovanje v Evropi'; 'evropsko sožitje'),

– bodisi tako pojmovano Evropo (ali njene sestavne dele) predstavljajo v odnosu do ne-Evrope (npr. 'Evropa - središče sveta'; 'vloga Evrope v svetovni politiki', 'Evropa : ZDA'; 'Evropa : Azija')

1 Od tega je v šestih primerih uporabljen izraz 'Vzhod'.

2 Na tem mestu je rabi izraz 'Zahodne sile', ki poleg zahodne Evrope vključuje tudi ZDA.

3 Od tega je v osmih primerih uporabljen izraz 'Zahod'.

4 Kot geopolitične rabe lahko opredelimo 63, kot politične 60 pojavitev Evrope in njenih izpeljank, medtem ko je geografskih »le« 40 pojavitev.

– ali zaznamujejo Evropo kot politično enoto, ki predstavlja institucionalizirano zvezo ali združenje s samostojnimi organi in organizacijami (npr. evropske zadeve, Evropsko sodišče, Evropsko računsko sodišče, Evropska investicijska banka, sklad ES, EGS, EU, KEVS, OVSE, Listina za novo Evropo, Listina o evropskem varnostnem sodelovanju, evropski parlament, Svet Evrope, EFTA).

Natančne in vse zamejitve, kaj v določenem kontekstu Evropa zaznamuje, v učbeniku niso vedno eksplicitno podane, čeprav iz dodatnega slikovnega materiala (zlasti političnih zemljevidov) in sobesedila lahko razberemo, kaj v konkretnem primeru pojem obsega, naj bo v okviru zgodovinskega obdobja, specifičnega dogodka ali procesa. Iz rabe Evrope in njenih izpeljank je mogoče razbrati tudi, da »evropski prostor« zamejujejo različne okoliščine, kot so dogodki, vrednote, ideje itn. V okviru prikaza druge svetovne vojne, najdemo, denimo, zvezo, okupirana Evropa, ki zaznamuje zgolj območje nemške in italijanske okupacije. Pogosto srečamo tudi primere, kjer zahodnoevropske države predstavljajo t. i. »kapitalistično, razvito, demokratično Evropo«, vzhodnoevropske države »manj razvito, socialistično, komunistično Evropo«, Evropska skupnost zaznamuje »demokratično, združeno, novo Evropo«, ki obsega le določeno število izbranih držav. V evropski prostor sodi tudi Rusija, ki je opredeljena kot del vzhodnoevropskih držav, a ponekod iz tovrstnega okvirja izstopa kot samostojna entiteta.

Raba pridevnikov, s katerimi so opisane Evropa in njene izpeljanke, odraža posebnosti zlasti v opustitvi rabe velike začetnice pri ponazoritvi razmerja med točno določenimi ali splošnejšimi geografskimi in geopolitičnimi opredelitvami. Slednje se v učbeniku vse zapisujejo z malo začetnico in njihov smisel je treba razbrati iz sobesedila. Ob pojmu Evropa rabita le pridevnika zahodni (13 pojavitev) in vzhodni (8 pojavitev), ki poleg geografskih odražata tudi geopolitične rabe. Slednje se običajno pojavljajo kot geopolitične regije znotraj Evrope (npr. zahodnoevropske in vzhodnoevropske države ali tudi Vzhod in Zahod) ali izven Evrope (npr. zahodnoevropske države in ZDA).

Akterji

Tabela 5: Pregled akterjev (geopolitični).

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (87)	100 %
evropske države, nove države v Evropi	5	5,75 %
Evropejci	1	1,15 %

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (87)	100 %
Nemčija	5	5,75 %
kolonialne velesile	1	1,15 %
nove evropske sile, evropske velesile	2	2,3 %
evropski zavojevalci	1	1,15 %
nemške in avstro-ogrske čete	1	1,15 %
italijanska vojska	1	1,15 %
(sovjetska) Rusija, Sovjetska zveza	8	9,2 %
(demokratična) Evropa	6	6,9 %
Turki, Turčija	1	1,15 %
prebivalci ruskega carstva	1	1,15 %
evropski monarhi	2	2,3 %
komunistične frakcije nekaterih evropskih socialdemokratskih strank	1	1,15 %
majhni evropski narodi	1	1,15 %
Francija	6	6,9 %
Velika Britanija	4	4,6 %
zahodne (zahodnoevropske) države, prebivalci razvitih zahodnih držav	4	4,6 %
evropsko gospodarstvo	1	1,15 %
akterji prve svetovne vojne	1	1,15 %
antantne sile; antantne države	3	3,45 %
Poljska	2	2,3 %
Italija	1	1,15 %
Društvo narodov	1	1,15 %
Španija	1	1,15 %
Českoslovaška	1	1,15 %
baltske države	1	1,15 %
zavezniki	2	2,3 %
prebivalci Evrope	1	1,15 %
Zahod	1	1,15 %
Vzhod	1	1,15 %
vzhodnoevropske (komunistične) države	1	1,15 %
NDR	1	1,15 %
KEVS	1	1,15 %
OVSE	1	1,15 %

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (87)	100 %
Evropska skupnost, članice EGS	2	2,3 %
Norvežani	1	1,15 %
Danci	1	1,15 %
EZ/EU	3	3,45 %
Madžarska	1	1,15 %
EFTA	1	1,15 %
Černobil	1	1,15 %
opazovalci ES	1	1,15 %
Slovenija	1	1,15 %
OZN	1	1,15 %
Slovenska državna politika	1	1,15 %
NATO	1	1,15 %

Tabela 6: Pregled akterjev (družbeni položaji).

DRUŽBENI POLOŽAJI	ŠT. POJAVITEV (15)	100 %
ideje oktobrske revolucije	1	6,67
komunistične stranke	1	6,67
zmagovalci	1	6,67
udeleženci mirovne konference	1	6,67
(konservativne, liberalne, socialnodemokratske) stranke	1	6,67
poraženke svetovne vojne	1	6,67
beli in rdeči	1	6,67
rdeča armada	3	20 %
ljudska fronta	1	6,67
komunistične stranke	1	6,67
človeštvo	1	6,67
JLA	1	6,67
federacija	1	6,67

Tabela 7: Pregled akterjev (ne-evropski).

NE-EVROPSKI	ŠT. POJAVITEV (17)	100 %
Azija	1	5,88 %
Japonska	5	29,41 %
ZDA	6	35,3 %

NE-EVROPSKI	ŠT. POJAVITEV (17)	100 %
Američani, ameriška javnost	3	17,65 %
Etiopija	1	5,88 %
severna Afrika	1	5,88 %

Tabela 8: Pregled akterjev (individualni).

INDIVIDUALNI	ŠT. POJAVITEV (24)	100 %
Nikolaj II.	1	4,17
Lenin	1	4,17
Thomas W. Wilson	1	4,17
italijanski kralj	1	4,17
Mussolini	2	8,33 %
Franco	1	4,17
Hitler	1	4,17
Chamberlain	1	4,17
Daladier	1	4,17
Roosevelt	2	8,33 %
Stalin	1	4,17
Churchill	3	12,5 %
H. Truman	1	4,17
G. Marshall	1	4,17
Konrad Adenauer	1	4,17
Willy Brandt	1	4,17
Franjo Tuđman	1	4,17
Milan Kučan	1	4,17
Ante Marković	1	4,17
Stipe Mesić	1	4,17

Vrednote

DRUŽBENE SPREMEMBE: zmanjševanje vloge v gospodarstvu, sprememba gospodarskih razmerij med državami, množično izseljevanje, boj za kolonije, nove kolonialne sile, demonstracije, stavke, upor, revolucionarno vrenje, povojna ureditev Evrope, razpad imperijev in nastanek novih držav, napetosti, parlamentarna demokracija, izboljšanje, gospodarska kriza, okrevanje gospodarstva, brezposelnost, kriza kmetijstva, uresničevanje boljše politike, nova zavezništva, politično gibanje ljudska fronta, osvajalne težnje, fašistični režim v Španiji, politika popuščanja, iska-

nje zaveznikov, propad tretjega rajha, povojna ureditev Evrope in sveta, odnosi med zavezniki, delitev interesnih sfer, množična izseljevanja, nasprotja med zavezniki, razdor, razdeljenost ideoloških svetov, dokončna izguba vodilne vloge, prevzem oblasti, vpliv komunističnih strank na družbeno življenje, politiki obkoljevanja, boj med blokoma, povezovanja, protikomunistična politika, Ostpolitik, popuščanje napetosti, razoroževanje velesil, združevanje, sodelovanje, prenos težišča moči, evropsko povezovanje, zastoj v povezovanju, nadaljnje združevanje, navezovanje Madžarske na EZ, dogovor, razpad, nadzor nad uresničevanjem dogovorov, priznanje jugoslovanskih republik, včlanitev v EU, doseganje nekaterih članic EU, pridružitvev NATU

DOGODKI: začetek prve svetovne vojne, prva svetovna vojna, oblikovanje četrtega bojišča v Evropi, izkrcanje v Galipoliju, III. Internacionala, mirovna konferenca, versajska Evropa, Društvo narodov, državljanska vojna, intervencija antante, zaustavitev sovjetskega prodora, napad Etiopije, gospodarske sankcije, os Berlin-Rim, sistematična bombardiranja, državni udar v Španiji, Münchenski sporazum, razglasitev nevtralnosti, bitka za Berlin, konferenca na Jalti, konferenca v Potsdamu, ustanovitev Informbiroja, SEV, NATA, EGS, KEVS, OVSE, sporazum o umiku jedrskih raket, pogodba o Evropski skupnosti za premog in jeklo, sporazum EGS, ustanovitev Sveta Evrope, ustanovitev EFTA, Maastrichtski sporazum, leto 1989, nesreča v Černobilu, onesnaženje, sestanek v Zagrebu, Brionska deklaracija, konferenca v Haagu

OBČEČLOVEŠKE: kritika: slaba preskrba, splošna socialna stiska; revolucionarne ideje, nova pravila družbenega življenja, pomoč (2); kritika: število vojnih žrtev; človekove pravice in svoboščine

DRUŽBENA STANJA: osvajalna, nacionalistična državna politika, življenjske razmere, Evropa kot politično središče sveta, nezadovoljstvo, naveličanost, velika družbena nasprotja, monarhija, opustošenje, upori, večnacionalnost, nerešena manjšinska vprašanja, neenakomernost porazdelitve bogastva, revščina, neučinkovitost evropskih sil, vmešavanje SZ, neučinkovitost antante, različni interesi, nezadovoljstvo ZDA z Evropo, ameriška politika do evropskih zaveznikov, nenaklonjenost ameriške javnosti, osvajanja sil osi (2), zračni napadi, razmere na morju, konec vojne v Evropi, tihomorski boji, povojne razmere, vsesplošno pomanjkanje, hladna vojna, vpliv SZ, nevarnost komunizma zahodnim demokracijam, gospodarska in vojaška podpora, odnosi med velesilama, evropska varnost, posledice nafte krize, pogajanja, spopadi, nerešena mejna vprašanja

LIBERALNE: sindikalna in strankarska organiziranost, mednarodni odnosi, samoodločba narodov, volitve, tri veje oblasti, sindikati, javno mnenje, posojila, naložbe, potrošne dobrine, svobodne volitve, svoboda, demokracija, Trumanova doktrina, Marshallov načrt, listina o človekovih pravicah, demokracija, volitve, socialna sredstva, gospodarski interesi, referendum, pospešitev gospodarskega razvoja, svobodne volitve, večstrankarski sistem, parlament, pospešen razvoj, modernizacija

KULTURNE: jazz

EMOCIONALNE: pečat strahovitih vojn, beda, utapljanje v bogastvu, veliko število ranjenih, pohabljenih, opustošenje, ogorčenost, množice brezdomcev, veliko upanje, hudi spori, vojno trpljenje, brezkrbno življenje, s krvjo plačani mir, trpljenje, (»železna zavesa«, »uničujoči ogenj socializma, »«kapitalistične okužbe«, komunistična nevarnost, sožitje, problemi, težave

EVRO-ATLANTSKE: /

SOCIALISTIČNE: ukinitve tržnega gospodarstva, blagovna menjava, poddržavljenje industrije

KRITIKA ZAHODA: /

KRITIKA DRUŽBENE NEENAKOSTI: glej emocionalne

Seznam mest pojavitev in njihova okvirna opredelitev

I. vsebinski sklop/tema: NA PRAGU 20. STOLETJA

– naslov: /

– akterji: evropske države, monarhi, Evropejci, Nemčija, Azija, kolonialne velesile, nove evropske sile, Japonska, ZDA, evropski zavojevalci

– vrednote: vrste družbenih sprememb (zmanjševanje vloge v gospodarstvu, sprememba gospodarskih razmerij med državami, množično izseljevanje, boj za kolonije, nove kolonialne sile), vrste stanj (osvajalna, nacionalistična državna politika, življenjske razmere, Evropa kot politično središče sveta), vrste dogodkov (začetek prve svetovne vojne), emocionalne (pečat strahovitih vojn)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Nedeljsko popoldne na otoku Grande Jatte; Georges Seurat (1884–86), »Rusko-japonska vojna«, »Delitev Balkana«, »Kolonialna torta«, fotografije (»Sprejemni center za priseljence na Long Islandu«, »Albert Einstein«), diagram (»Izseljevanje iz nekaterih evropskih držav (1815–1920)«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 4 (osrednje besedilo): (Svet je bil drugačen): Okoli leta 1900 so usodo sveta krojile evropske države. Svet je bil videti povsem drugačen kot danes. Avtomobilov skorajda ni bilo, pa tudi primernih cest za vožnjo z njimi ne. Ljudje niso poznali ne radia ne televizije. Celó žarnica si še ni povsod utrla poti, da o hladilnikih in drugih električnih gospodinjskih aparatih sploh ne govorimo. /.../

V medčloveških odnosih, tako v družini kot na delovnih mestih in v javnem življenju, je vladal hierarhičen red. Časi plemstva še niso minili, razen v Švici. Evropske države, razen Francije in Švice, so vodili monarhi. Vsako glavno mesto je imelo svoj dvor in prestolonasledniki se niso smeli ženiti z meščankami. Prav nesposobnost starih monarhij, da bi se prilagodile novemu času, in njihovo trmasto vztrajanje pri osvajaški, nacionalistični državni politiki sta v marsičem prispevala k izbruhu prve svetovne vojne.

Mnogo ljudi je še živelo od kmetijstva. Celó v Nemčiji, ki je bila med industrijsko najbolj razvitimi državami, je približno 35 odstotkov prebivalstva živelo od poljedelstva.

Vedno več Evropejcev je dobro živelo in mnogi so verjeli, da bosta mir in blaginja večno trajala. Toda zgodilo se je ravno nasprotno. Celó 20. Stole-tje je dobilo pečat strahovitih vojn.

b) str. 4 (osrednje besedilo): (Evropa – središče sveta?): V začetku 20. stoletja je bila Evropa v političnem smislu središče sveta, njena vodilna vloga v gospodarskem razvoju pa se je prav tedaj začela zmanjševati. Spremenila so se tudi gospodarska razmerja med evropskimi državami. Velika Britanija, ki je bila od 18. stoletja vodilna industrijska sila na svetu, je po letu 1900 pričela to vlogo izgubljati. Kljub temu je Evropa svojo vodilno vlogo v svetu izgubila šele po drugi svetovni vojni.

c) str. 5 (komentar k sliki »Sprejemni center za priseljence na Long Islandu«): Hiter gospodarski razvoj je po vsej Evropi, razen v Nemčiji, sprožil množično emigracijo. Izseljevanje je postalo ena najizrazitejših značilnosti pred prvo svetovno vojno. Izguba prebivalstva, med katerim je bilo mnogo zelo sposobnih, mladih in podjetnih ljudi, je pomenila za Evropo korak nazaj, za države, v katere so se izseljevali, pa veliko pridobitev.

č) str. 7 (osrednje besedilo): (Na poti k svetovni vojni): Iskre bližajočega se svetovnega spopada se niso kresale le v Evropi in Aziji. Med najpomembnejšimi razlogi za začetek svetovne vojne je bil delitev »kolonialne torte«.

Zlati časi treh prvotnih kolonialnih velesil, Španije, Portugalske in Nizozemske, so že minili. Novi najmočnejši kolonialni sili, Velika Britanija in Francija, sta se potegovali za zadnje koščke nerazdeljenega ozemlja v Afriki, na Daljnem vzhodu in Oceaniji. V ta boj so se na prelomu stoletja začele neposredno vmešavati tudi nove evropske sile, zlasti Nemčija, Italija in Belgija. Ob njih je kolonialna torta vzbujala tek tudi Japonski in ZDA.

Vsaka evropska država, ki je hotela veljati za pomembno, je morala imeti ali pa si priboriti kar največ kolonialnega ozemlja. Nobena od kolonialnih sil ga seveda ni hotela dati ali se brez boja vdati pri osvajanju novih. Tako ravnanje je peljalo naravnost v vojaški spopad.

d) str. 7 (komentar k sliki »Kolonialna torta«): Karikatura ponazarja delitev afriških, azijskih in srednjeameriških dežel ter njihovih naravnih bogastev med evropske zavojevalce.

II. vsebinski sklop/tema: PRVA SVETOVNA VOJNA

- naslov: Dva tabora
- akterji: akterji prve svetovne vojne
- vrednote: vrste dogodkov (prva svetovna vojna)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Britanci nad Berlin, Nemci nad Pariz«, »Strojnica, letalo, tank in plin«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 12 (osrednje besedilo): Bila je drugačna od vseh prejšnjih vojn. V njej je sodelovalo 28 držav ali tri četrtine človeštva. Bojevali so se v Evropi, Aziji in Afriki, na morju in na kopnem. Tudi žrtev je bilo več kot kdajkoli prej – 20 milijonov.

III. vsebinski sklop/tema: PRVA SVETOVNA VOJNA

- naslov: Vojskovanje
- akterji: nemške in avstro-ogrske čete, italijanska vojska, Rusija, Evropa, Turčija, Turki, antantne sile
- vrednote: vrste dogodkov (oblikovanje četrtega bojišča v Evropi, izkrcanje v Galipoliju)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: politični zemljevid (»Bojišča v Evropi«), fotografija (»Izkrcanje antantnih sil v Galipoliju«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 16 (osrednje besedilo): (Jugozahodna fronta): V Evropi se je na meji med Avstro-Ogrsko in Italijo oblikovalo četrto bojišče. Odločilni boji so potekali na južnem delu bojne črte, največ v Posočju (soška fronta, → 24). Konec oktobra 1917, v ofenzivi, ki je poznana kot »čudež pri Kobaridu«, so združene nemške in avstro-ogrske čete prebile italijanske položaje in potisnile italijansko vojsko daleč v Benečijo do reke Piave.

b) str. 16 (komentar k sliki (»Izkrcaje antantnih sil v Galipoliju«): Tam so se vneli hudi spopadi za črnomske ožine. Turčija je stopila v vojno na strani centralnih sil že oktobra 1914 in napadla tradicionalno sovražnico carsko Rusijo. Kakih pomembnejših uspehov ni dosegla, razen da je Rusijo odrezala od preskrbovalnih poti. Zato so spomladi 1915 francosko-britanske sile skušale zavzeti Galipoli in Dardanele, s čimer bi Rusiji odprle preskrbovalne poti. Toda Turki so bili pripravljeni na napad, antantnim silam so prizadejali hude izgube in le-te so se morale konec leta 1915 umakniti. Rusija je ostala brez morske povezave z Evropo in brez zavezniške oskrbe.

IV. vsebinski sklop/tema: PRVA SVETOVNA VOJNA

– naslov: Nezadovoljstvo nad vojno in revolucija v Rusiji

– akterji: prebivalci ruskega carstva, Nikolaj II, evropski monarhi

– vrednote: vrste družbenih sprememb (demonstracije, stavke, upor), vrste stanj (nezadovoljstvo, naveličanost, velika družbena nasprotja, monarhija), emocionalne (beda, utapljanje v bogastvu), liberalne (sindikalna in strankarska organiziranost), občečloveške (kritika: slaba preskrba, splošna socialna stiska)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Francozi streljajo lastnega vojaka«, »Nemški kmet«, »Ruski car Nikolaj II. z družino«, »Vladimir Iljič Uljanov – Lenin«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 18 (osrednje besedilo): (Ruska družba): V vseh vojskujočih se državah sta naraščala nezadovoljstvo in naveličanost nad vojno. Zaradi številnih žrtev, slabe preskrbe in splošne socialne stiske so delavci, organizirani v sindikate in socialistične stranke, ter vojaki začeli demonstrirati, stavkati, se upirati, opozarjati na nevzdržne razmere in zahtevati konec vojne

Prostrano rusko carstvo je bila dežela velikih družbenih nasprotij. Večina prebivalstva je živila v bedi, kakršne preostala Evropa že vrsto let ni več poznala, peščica izbrancev pa se je utapljala v bogastvu.

b) str. 19 (komentar k sliki »Ruski car Nikolaj II. z družino«): To je bil poslednji samodržec med evropskimi monarhi.

V. vsebinski sklop/tema: SVET MED SVETOVNIMA VOJNAMA

– naslov: Posledice vojne in mirovna konferenca

– akterji: ideje oktobrske revolucije, komunistične stranke, Lenin, komunistične frakcije nekaterih evropskih socialdemokratskih strank, antantne države, zmagovalci, Thomas W. Wilson, ZDA, majhni evropski narodi, udeleženske mirovne konference, Francija, Velika Britanija, Nemčija, Rusija, Japonska, nove države v Evropi, evropske države, konservativne, liberalne, socialnodemokratske stranke

– vrednote: vrste družbenih sprememb (revolucionarno vrenje, povojna ureditev Evrope, razpad imperijev in nastanek novih držav, napetosti, parlamentarna demokracija, izboljšanje), vrste stanj (opustošenje, upori, večnacionalnost, nerešena manjšinska vprašanja), vrste dogodkov (III. Internacionala, mirovna konferenca, versajska Evropa, Društvo narodov), liberalne (mednarodni odnosi, samoodločba narodov, volitve, tri veje oblasti, sindikati, javno mnenje), občečloveške (revolucionarne ideje), emocionalne (veliko število ranjenih, pohabljenih, opustošenje, ogorčenost, množice brezdomcev, veliko upanje, hudi spori)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Plakat za III. Internacionalo«, »Veliki štirje v Versaillesu«), politični zemljevid (»Versajska Evropa«, »Demokratski režimi v Evropi (1920)«, »Avtoritarni režimi v Evropi (1939)«)

– št. strani: 7

– izbrano besedilo:

a) str. 34 (osrednje besedilo): Prva svetovna vojna je zahtevala 20 milijonov mrtvih, velikansko število ranjenih in pohabljenih, na območjih vojnih viher pa povzročila opustošenje in množice brezdomcev. Ljudje so bili ogorčeni nad tistimi, ki so jih zapeljali v vojno. Revolucionarne ideje oktobrske revolucije so zato naletela na plodna tla v mnogih evropskih državah, še zlasti v tistih, ki so vojno izgubile in jih je pestilo hudo pomanjkanje.

b) str. 35 (osrednje besedilo): (Revolucionarno vrenje po Evropi): V času revolucionarnega vrenja po Evropi, ki so ga usmerjale in vodile komunistične stranke, je Lenin dal pobudo za ustanovitev Komunistične internacio-

nale (III. internacionala ali Kominterni), enotne mednarodne organizacije komunistov. Ustanovljena je bila marca 1919 v Moskvi. Vanjo se, razen sovjetskih boljševikov in nekaterih komunističnih frakcij evropskih social-demokratskih strank, ni vključila nobena pomembnejša delavska stranka. Komunistična internacionala tako ni uresničila Leninove zamisli o ustanovitvi svetovnega revolucionarnega centra.

c) str. 35–36 (osrednje besedilo): (Pariška mirovna konferenca): Potreba po vzpostavitvi reda v povojni Evropi, ki so jo pretresali revolucionarni nemiri, in želja po vojnem plenu, sta silili antantne države v takojšen sklic mirovne konference.

Zmagovalci so sedli za konferenčno mizo že 18. januarja 1919 v pariškem dvorcu Versailles. V njem so bile sprejete najpomembnejše odločitve, zato imenujemo ureditev Evrope v obdobju med svetovnima vojnama versajska Evropa.

Vodilno vlogo na konferenci je imel predsednik ZDA Thomas W. Wilson. Njegova država je imela v lasti več kot polovico svetovnih zalog zlata, hkrati pa so bile vse antantne države dolžnice ZDA. Wilson je skušal uveljaviti novo pomembno načelo v mednarodnih odnosih. Zavzemal se je za samoodločbo narodov, ki je pomenila veliko upanje za politično samostojnost majhnih evropskih narodov in njihovih komaj nastalih držav.

Najpomembnejše sklepe konference je sprejemal svet velikih štirih, v katerem so bili voditelji ZDA, Francije, Velike Britanije in Italije.

Pričakovanja udeleženk mirovne konference so bila različna. Francija, ki je hotela postati najmočnejša država v Evropi, je želela povsem oslabiti Nemčijo, da je ta ne bi nikoli več ogrožala. Velika Britanija je hotela uničiti predvsem nemški kolonialni imperij, Nemčijo pa ohraniti toliko pri moči, da bi bila branik pred komunistično sovjetsko Rusijo in preveliko močjo Francije na kontinentu. Italija je postavljala vrsto ozemeljskih zahtev, zlasti še izpolnitev Londonskega sporazuma (→ 16). Japonska je previdno načela vprašanje svoje nadvlade na Daljnem vzhodu.

Na konferenci je sodelovalo 25 držav, med njimi ni bilo sovjetske Rusije. Njihove zahteve in želje so bile tako različne, da je bilo nujno pričakovati nova nesoglasja zaradi povojne ureditve Evrope. Ker poraženke niso sodelovale na konferenci in so morale sklepe konference le podpisati, so bili sklepi (pogodbe) diktat zmagovite antante.

č) str. 36 (komentar k sliki »Veliki štirje v Versaillesu«): Z leve proti desni v osrednjem delu slike: predsednik italijanske vlade Vittorio Orlando, predsednik ZDA Woodrow Wilson in predsednika vlad Francije ter Veli-

ke Britanije Georges Clemenceau in David Lloyd George. Drugi z leve med stoječimi na levi strani slike je jugoslovanski ministrski predsednik Nikola Pašić. Svet velikih štirih je odločal o vseh pomembnih vprašanjih pariške mirovne konference. Wilson se je zaradi pritiska iz domovine, naj se umačne iz evropske politike, in zaradi bolezni vedno bolj umikal, predstavniki treh evropskih antantnih držav pa so stopali v ospredje.«

d) str. 38–39 (osrednje besedilo): (Nasledstvene države): Ob koncu prve svetovne vojne so razpadli štirje imperiji: ruski, nemški, avstro-ogrski in turški. Na njihovih razvalinah so nastale nove, t. i. nasledstvene države. Največ jih je nastalo na ozemljih razpadlega habsburškega in ruskega cesarstva: Finska, baltske države, Avstrija, Madžarska, Kraljevina SHS in Češkoslovaška. Poljska, ki je bila razdeljena med Nemčijo, Avstro-Ogrsko in Rusijo, se je ponovno združila. Na Bližnjem vzhodu so na ozemlju razpadlega turškega cesarstva nastali Sirija, Irak, Palestina, Egipt in Ciper. Zaradi velikega naftnega bogastva v večini teh držav sta si skrbništvo nad njimi zagotovili Velika Britanija in Francija.

Nove države, zlasti še v Evropi, so bile večinoma večnacionalne in domovina številnim narodnim manjšinam. Med pripadniki posameznih narodov in narodnosti je pogosto prihajalo do hudih sporov. Nerešena manjšinska vprašanja so povzročala napetosti tudi med državami in bila eden izmed razlogov za začetek druge svetovne vojne.

Uspešneje se je uredilo vprašanje zaščite Evrope pred prodorom komunizma. Ob zahodni meji boljševistične Rusije so Poljska, Češkoslovaška, Avstrija, Romunija, Madžarska, Bolgarija in Jugoslavija sestavljale zaščitni pas (cordon sanitaire).

e) str. 39 (naloge): Pojasni izraz versajski diktat. Kako je vplival na življenje v Evropi med svetovnima vojnama? Na zemljevidu pokaži, katere nove države so v Evropi nastale po prvi svetovni vojni.

f) str. 40 (osrednje besedilo): (Parlamentarne demokracije): Po prvi svetovni vojni je povsod po Evropi, razen v sovjetski Rusiji, zavladata parlamentarna demokracija. Politične stranke so nastopile na volitvah in glede na izide volitev zasedle poslanska mesta v parlamentu. Družbo so upravljale tri veje oblasti. Parlament je imel najvišjo zakonodajno oblast. Vlada je imela izvršilno oblast. Tretja veja oblasti pa je bila sodstvo, ki naj bi delovalo neodvisno. /.../

V parlamentarnem življenju večine evropskih držav so sodelovale konservativne, liberalne in socialnodemokratske stranke. Pomembno vlogo v političnem življenju so imeli tudi sindikati ter javno mnenje, ki ga je

usmerjalo zlasti časopisje in druge politične organizacije, ki so skrbele za izboljšanje delavskega življenja.

VI. vsebinski sklop/tema: SVET MED SVETOVNIMA VOJNAMA

- naslov: Duhovni tokovi
- akterji: Američani, zahodne države
- vrednote: kulturne (jazz)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Jazz!«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 44 (komentar k sliki: »Jazz!«): Američani so med prvo svetovno vojno prinesli v Evropo tudi jazz, ki se je v zahodnih državah hitro razširil.

VII. vsebinski sklop/tema: SVET MED SVETOVNIMA VOJNAMA

- naslov: »Zlata 20. leta«
- akterji: poraženke svetovne vojne, ZDA, evropsko gospodarstvo, prebivalci razvitih zahodnih držav, Evropa
- vrednote: vrste družbenih sprememb (gospodarska kriza, okrevanje gospodarstva, brezposelnost, kriza kmetijstva), vrsta stanja (neenakomernost porazdelitve bogastva, revščina), liberalne (posojila, naložbe, potrošne dobrine), občečloveške (nova pravila družbenega življenja), emocionalne (vojno trpljenje, brezskrbno življenje, s krvjo plačani mir)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Bankovec za bilijon mark«, »Charles Lindbergh«, »Potrošne dobrine«)
- št. strani: 2
- izbrano besedilo:

a) str. 45–46 (osrednje besedilo): Ob pomoči ZDA, ki so v vojni utrpeli najmanj gospodarske škode, si je evropsko gospodarstvo sčasoma opomoglo. Leta 1924 se je začel hiter gospodarski vzpon, ki je prebivalcem razvitih zahodnih držav dajal občutek, da si lahko po letih vojnega trpljenja končno privoščijo brezskrbno življenje. Začela so se »zlata 20. leta«.

Ljudje so s krvjo plačani mir in ponovno vzpostavljeni občutek gnotne varnosti praznovali bučno. Pri tem so prednjačile ZDA, ki so hkrati s posojili in naložbami Evropi postavljale tudi nova pravila družabnega življenja. Ljudje so se začeli navduševati nad drznimi pustolovščinami, ki jih večino-

ma resda niso doživeli sami, so pa zato toliko bolj častili tiste redke posameznike, ki so s pogumom in iznajdljivostjo našli pot do slave. Občudovali so drzne plavalce, ki so preplavali Rokavski preliv, plesne tekmovalce in športnike, kot je bil npr. Babe Ruth, legenda ameriškega baseballa.

Blagostanje pa je okušala le peščica ljudi. Milijoni v ZDA, Veliki Britaniji, Nemčiji in Franciji so še naprej živeli v revščini. Bogastvo je bilo namreč izredno neenakomerno porazdeljeno. V ZDA je 6 odstotkov ljudi posedovalo kar 26 odstotkov narodnega bogastva, med preostalimi državljani pa jih je prek 60 odstotkov živelo na robu revščine. Najteže je bilo ameriškim kmetom. Med prvo svetovno vojno so jih oblasti spodbujale, da so pridelovali velike količine bombaža in hrane za potrebe vojske. Ker so z nezmanjšano proizvodnjo nadaljevali tudi po vojni, je ponudba na tržišču močno preseгла povpraševanje. Cene kmetijskih pridelkov so začele strmo glavo padati in na ameriškem podeželju se je pojavila revščina, ki je bila najhujša med temnopoltim prebivalstvom na jugu ZDA. Mnogi mali kmetje so živodarili v lesenih kočah s pločevinasto streho, brez elektrike, tekoče vode in sanitarij.

Podobne razmere so bile tudi v Evropi. Kljub splošnemu napredku se stara celina ni mogla izogniti brezposelnosti (v Veliki Britaniji v 20. Letih ni bilo nikdar manj kot milijon brezposelnih), zlasti pa je bilo v krizi kmetijstvo. Mali kmetje so propadali, odhajali v mesta in se pridružili nepreglednim množicam brezposelnih.

b) str. 46 (komentar k sliki: »Potrošne dobrine«): Sprva v ZDA, potem pa tudi v Evropi, so se v premožnejših družinah začeli pojavljati sesalci za prah, pralni, šivalni in pisalni stroji. Ljudje so začeli izdelke kupovati prek reklamnih katalogov. Moda je postajala vse bolj izzivalna. K ženski obleki z resicami je skoraj obvezno sodil tudi čim daljši cigaretni ustnik.

VIII. vsebinski sklop/tema: SVET MED SVETOVNIMA VOJNAMA

– naslov: Socializem v Sovjetski zvezi

– akterji: sovjetska Rusija, beli in rdeči, antanta, Velika Britanija, Francija, ZDA, Japonska, rdeča armada, Poljska

– vrednote: vrste družbenih sprememb (uresničevanje boljševiške politike), vrste dogodkov (državlanska vojna, intervencija antante, zaustavitev sovjetskega prodora), socialistične (ukinitve tržnega gospodarstva, blagovna menjava, poddržavljenje industrije)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Vojaki Rdeče armade na paradi v Moskvi Rdečo armado je ustanovil Lev Trocki (v prvi vrsti na desni), ob Leninu najpomembnejši politik tistega časa.«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 47 (osrednje besedilo): (Državljanska vojna): Z mirom v Brest-Litovsku je sovjetska Rusija sicer izstopila iz svetovne vojne, toda orožje na ruskem ozemlju še ni potihnilo. Nasprotniki revolucije in zagovorniki carskega režima, ki so se po svojih belih uniformah imenovali beli, so nadaljevali z bojem proti novi revolucionarni oblasti. Med belimi in rdečimi (revolucionarji) se je začela štiri leta trajajoča državljanska vojna.

Jeseni 1918 leta se je antanta odločila za intervencijo v Rusiji. Toda pomoč Velike Britanije, Francije, ZDA in Japonske je bila omejena. Nasprotnikom revolucije so skušali pomagati predvsem z gospodarsko blokado Rusije, manj pa z vojaki. Revolucionarna Rdeča armada je zato spomladi 1920, ko je poljska vojska zasedla Kijev, prešla v ofenzivo. Poljske čete je potisnila vse do Varšave. Takrat je antanta priskočila na pomoč Poljski in zavstavila sovjetski prodor. Rdeča armada je še istega leta premagala kontrarevolucionarne sile v evropskem delu Rusije. Na vzhodu države pa so se boji nadaljevali do leta 1922.

b) str. 47 (osrednje besedilo): (Od vojnega komunizma do nove ekonomske politike): Že med državljansko vojno so boljševiki hoteli povsem uresničiti načela marksizma, zlasti tista o družbeni lastnini proizvodnih sredstev in diktaturi proletariata. Zahtevali so ukinitve tržnega gospodarstva in uvedli obvezno oddajo tržnih presežkov državi. Zaradi take politike, ki je v državi povzročila pravo lakoto, je prišlo do nasprotovanja raznih političnih sil in do kmečkih uporov. Boljševiška oblast je s silo obračunala tako s političnimi nasprotniki kot tudi z upornimi kmeti.

Po koncu državljanske vojne v evropskem delu Rusije so se boljševiki še bolj zagnano lotili uresničevanja svoje politike. Skušali so ukiniti tržno gospodarstvo, vpeljali so blagovno menjavo, ki jo je urejala država, in podražavili industrijo.

IX. vsebinski sklop/tema: SVET MED SVETOVNIMA VOJNAMA

– naslov: Fašizem in nacizem

– akterji: Italija, Etiopija, evropske velesile, Društvo narodov, italijanski kralj, Nemčija, Mussolini

- vrednote: vrste družbenih sprememb (nova zavezništva), vrste stanj (neučinkovitost evropskih sil), vrste dogodkov (napad Etiopije, gospodarske sankcije, os Berlin-Rim)

- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

- slikovni material: fotografija (»Benito Mussolini je«, »Pohod na Rim (1922)«, »Verjeti, ubogati, boriti se«, »Versajski sistem je mrtev«, »Adolf Hitler v zaporu«), karikatura (»Koliko lahko nese nemški osel?«)

- št. strani: 2

- izbrano besedilo:

- a) str. 53–54 (osrednje besedilo): (Fašizem v Italiji): Italija je leta 1935 iz svoje kolonije Somalije napadla Etiopijo (Abesinijo), po kateri je hleplela že v prejšnjem stoletju. Evropske velesile niso resno odgovorile, pa tudi razprava v Društvu narodov, s katero naj bi obsodili italijansko akcijo, ni obrodila nobenih sadov. Zoper Italijo so uvedli le gospodarske sankcije, ki niso bile učinkovite. Italija je leta 1936 zasedla Etiopijo in italijanski kralj se je oklical za cesarja. Etiopski cesar Haile Selasie je sicer protestiral pri Društvu narodov, ki pa je okupacijo priznalo. Še več, odpravilo je gospodarske sankcije v upanju, da bo Italija poslej, kot je zatrjeval Mussolini, miroljubna država.

Kljub moderni oborožitvi je italijanska vojska potrebovala leto dni, da si je pokorila Abesinijo. Fašistična Italija je bila do Nemčije sprva močno zadržana, čeprav je bil Mussolini dolgo časa vzor Hitlerju. Jabolko spora med Italijo in Nemčijo je bilo vprašanje političnega vpliva v Avstriji. Šele ko je Mussolini popustil v korist Hitlerjeve Nemčije, sta se državi začeli zbliževati. Med obema diktatorjema je bila 25. oktobra 1936 sklenjena prijateljska pogodba, ki jo je Mussolini imenoval »os Rim – Berlin«. Začeli so se kazati obrisi novih zavezništev v Evropi, ki so bila nekaj let kasneje usodna za izbruh druge svetovne vojne.

- b) str. 54 (komentar k sliki: »Versajski sistem je mrtev«): Na zborovanju v Torinu je Mussolini napovedal prihodnost: »Doktrina fašizma je jasna in moja volja je prav tako jasna in neupogljiva: korakali bomo z Nemčijo, da bomo dali Evropi mir in pravičnost... Versajski sistem je mrtev.«

X. vsebinski sklop/tema: SVET MED SVETOVNIMA VOJNAMA

- naslov: Na poti k drugi svetovni vojni

- akterji: Francija, evropske države, ljudska fronta, Španija, Franco, demokratska Evropa, Hitler, Mussolini, Chamberlain, Daladier, Češkoslovaška, Nemčija, Rusija, Poljska, baltske države

– vrednote: vrste družbenih sprememb (politično gibanje ljudska fronta, osvajalne težnje, fašistični režim v Španiji, politika popuščanja, iskanje zaveznikov), vrste stanj (vmešavanje SZ, neučinkovitost antante, različni interesi, nezadovoljstvo ZDA z Evropo), vrste dogodkov (sistematična bombardiranja, državni udar v Španiji, Münchenski sporazum)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»»Volute komuniste!«,»Predah med boji«, »Zmaga generala Franca«, »Srečanje dveh zaveznikov«, »Hitler na Dunaju«, »Neville Chamberlain po vrnitvi iz Münchna«), slika (»Guernica«, P. Picasso)

– št. strani: 4

– izbrano besedilo:

a) str. 63 (osrednje besedilo): (Ljudska fronta): Leta 1929 je tudi Francijo prizadela velika gospodarska kriza. Zaradi nje so začele rasti skrajno desničarske politične organizacije, ki jim je bila blizu fašistična ideologija. Leta 1934 so hoteli z državnim udarom ogroziti demokratični razvoj v državi. Vendar so se jim uspešno zoperstavile združene demokratične, pretežno levičarske sile (komunisti, socialisti, radikalc, nekatere katoliške politične organizacije itd.). Nastalo je dokaj široko politično gibanje, ki je leta 1935 dobilo ime ljudska fronta in si postavilo za cilj »boj za demokracijo in proti fašizmu«. Utrdila se je šele potem, ko je tudi Komunistična internacionala (1935) sprejela ljudske fronte kot temeljno obliko boja proti fašistični in nacistični nevarnosti. /.../

Francoska ljudska fronta je postala vzor za mnoge druge evropske države, med njimi tudi za ljudskofrontno povezovanje na Slovenskem. Obenem pa je pri tem povezovanju hotela imeti glavno besedo SZ. Njeno vmešavanje se je najjasneje pokazalo pri oblikovanju in delovanju španske ljudske fronte.

b) str. 63–64 (osrednje besedilo): (Španska državljanska vojna): V Španiji je prišlo do ljudskofrontnega povezovanja celo nekoliko prej kot v Franciji, in sicer ob pripravi splošne stavke jeseni 1934. Stavko je vojska zatrla, toda na parlamentarnih volitvah leta 1936 je zmagala ljudska fronta, ki so jo sestavljali socialisti, komunisti in levi meščanski republikanci. Podobno kot v Franciji je ljudskofrontna vlada tudi v Španiji izvajala socialne reforme, poleg tega pa je ločila Cerkev od države in spodbujala nastajanje posvetnih šol. Taki politiki so se odločno uprli veleposestniki in industrialci, naprotovala pa ji je tudi katoliška cerkev. Povezali so se z vojsko in fašistič-

nimi organizacijami in poleti 1936 je del vojske izvedel državni udar proti republikanski vladi.

Državni udar je vodil general Francisco Bahamonde Franco, ki je povelejal španski kolonialni vojski v Maroku. Upornikom so se pridružile tudi nekatere druge enote v Španiji, vojaštvo v Madridu, Barceloni, Valencii in Malagi pa je ostalo zvesto vladi. Vlada je julija 1936 razdelila orožje delavstvu in drugim državljanom in začela se je državljanska vojna.

V treh letih vojne se je sreča nagibala zdaj na eno, zdaj na drugo stran. Upornikom so pomagali njihovi somišljeniki Nemci in Italijani ter jih zalagali ne samo z orožjem in opremo, temveč tudi z vojaštvom. Nemčija in Italija sta špansko državljansko vojno izkoristili za preizkušanje novega orožja in nove vojaške taktike. Evropa je bila priča prvih sistematičnih bombardiranj mest pa tudi celih območij.

Republikanski vladi so pomagali predvsem SZ in prostovoljci iz tujine. Približno 30 tisoč se jih je zbralo v mednarodnih brigadah, med njimi kakih 500 iz Slovenije. SZ se je neposredno vmešala v španske zadeve. Moč komunistov, ki so zahtevali izvedbo revolucije, se je povečevala. Prišlo je do nesoglasij in razdora v republikanski vladi. Largo Caballero, eden najuglednejših republikanskih politikov in predsednik vlade, je moral odstopiti in moč republikanske vojske je začela naglo slabeti. Republikanska vojska je bila spomladi 1939 poražena. Republikanska vlada, ki ni mogla upati na pomoč demokratične Evrope – ta se je pod vodstvom Velike Britanije in Francije že na začetku državljanske vojne odločila za politiko nevtralnosti – je kapitulirala. V Španiji je zavladal fašistični režim generala Franca.

c) str. 65 (osrednje besedilo): (Združevanje fašističnih in nacističnih sil): Trideseta leta sodijo med najbolj usodna v 20. stoletju. Italijanski fašizem in nemški nacizem sta jasno pokazala svoje osvajalne težnje, zmagovite antantne države pa se grozeči nevarnosti niso učinkovito zoperstavile, tudi zaradi različnih interesov, ki so narekovali njihovo politiko. Velika Britanija in Francija sta se ukvarjali predvsem z odnosi do Nemčije, ZDA pa niso preveč prijazno gledale na Evropo, ker ni reagirala na japonsko osvajalno politiko na Daljnem vzhodu. Zaradi teh nesoglasij ZDA niso podpisale versajske mirovne pogodbe nit vstopile v Društvo narodov.

č) str. 66–67 (osrednje besedilo): (Razpad Čehoslovaške): Po priključitvi Avstrije je Hitler zahteval še priključitev čehoslovaške pokrajine Sudeti, kjer je živel približno 3,5 milijona Nemcev. Zahtevo je podprlo tudi politično vodstvo sudetskih Nemcev, ki je bilo nacistično usmerjeno. Začela se je sudetska kriza.

Češkoslovaška je na nemške zahteve odgovorila z mobilizacijo in pričakovala, da jo bosta zaveznici Velika Britanija in Francija podprli. Zahodne države so vedno bolj popuščale Hitlerju in se niso hotele zaplesti v vojaški spopad z njim. Francija je Češkoslovaški celo odkrito povedala, da se ne bo držala pogodbenih obveznosti in jo varovala, Velika Britanija pa je v Prago poslala odposlanca, ki naj bi češkoslovaško vlado prepričal, da je za svetovni mir najbolje, če Nemcem predajo Sudete. Le SZ je bila pripravljena pomagati in je ponudila zagotovila za varovanje češkoslovaške samostojnosti.

Jeseni 1938 je Hitler po posredovanju Mussolinija povabil v München britanskega ministrskega predsednika Nevilla Chamberlaina in francoskega premiera Edouarda Daladiera. Štirje najvplivnejši evropski politiki so v Münchnu podpisali sporazum, v katerem so se dogovorili, da mora Češkoslovaška Sudete prepustiti Nemčiji. V zameno zahodni sili nista dobili nič.

Zahodne sile so ob koncu 30. let vendarle začele ugotavljati, da politika popuščanja Nemčiji in Hitlerju ne bo rodila sadov. Nestrpno so začele iskati zaveznike. V mislih so imele tudi SZ, toda proti zavezništvu z njo so se postavile predvsem baltske države in Poljska, ki so imele z Rusijo slab izkušnje.

XI. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

- naslov: Prvi spopadi
- akterji: ameriška javnost, Roosevelt, zavezniki, Velika Britanija, Francija
- vrednote: vrste stanj (ameriška politika do evropskih zaveznikov, nenaklonjenost ameriške javnosti), vrste dogodkov (razglasitev nevtralnosti), občečloveške (pomoč)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material:
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 92 (osrednje besedilo): (Zatišje pred viharjem): Na začetku vojne so ZDA razglasile nevtralnost, toda predsednik Roosevelt se je vedno bolj zavzemal za to, da bi aktivno pomagali Franciji in Veliki Britaniji.

Ameriška javnost je bila proti vmešavanju v evropske zadeve, Roosevelt pa je našel učinkovit način pošiljanja pomoči po načelu plačaj in odpelji (cash and carry), ki je polno zaživel spomladi 1940, ko je kongres dal pooblastila in denar za tako politiko do zaveznikov. Velika Britanija in Franci-

ja sta ameriško pomoč nujno potrebovali, saj se je vojna spomladi 1940 že zelo razmahnila.

XII. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

- naslov: Vojna v Evropi
- akterji:
- vrednote:
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material:
- št. strani: 1
- izbrano besedilo: (POJEM EVROPA SE V BESEDILU NE POJAVLJA)

XIII. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

- naslov: Vojna zajame ves svet
- akterji: sile osi, Evropa, severna Afrika
- vrednote: vrste stanj (osvajanja sil osi)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: politični zemljevid (»Največji obseg osvojitve sil osi v Evropi in severni Afriki«)

- št. strani: 1
- izbrano besedilo: /

XIV. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

- naslov: V okupirani Evropi
- akterji:
- vrednote:
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material:
- št. strani: 1
- izbrano besedilo: (POJEM EVROPA SE V BESEDILU NE POJAVLJA)

XV. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

- naslov: Preobrat v vojni
- akterji: sile osi, nemško letalstvo, britanske enote, Japonci, zavezniki, nemške podmornice ZDA
- vrednote: vrste stanj (osvojitve sil osi, zračni napadi, razmere na morju), občečloveške (pomoč)

- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Srečanje nemških podmornic na odprtem morju«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 104 (osrednje besedilo): (Osvojitve sil osi): Do sredine leta 1942 so sile osi osvojile največ ozemlja. Na osrednjem delu fronte so Nemci zaustavili sovjetsko ofenzivo. V njihovih rokah je bila skoraj vsa zahodna Evropa, nemško letalstvo je neprestano napadalo Anglijo, vendar ni povzročilo večje škode. V severni Afriki so bile britanske enote potisnjene do meja Egipta. Na Tihem oceanu so se Japonci že močno približali Avstraliji.

Na Atlantiku so gospodarile nemške podmornice in potapljale zavezniške trgovske ladje, ki so prevažale življenjsko nujen vojaški material. Izgube zaveznikov (nekaj milijonov ton ladjevja) so se zmanjšale šele, ko so konvoje trgovskih ladij začele spremljati vojaške ladje. Za vojno na Atlantiku in za ohranitev stalnega dotoka pomoči v Veliko Britanijo je bila odločilna pomoč ZDA.

XVI. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

- naslov: Zmaga
- akterji: Rdeča armada, Nemčija, veliki trije, SZ, Japonska
- vrednote: vrste družbenih sprememb (propad tretjega rajha, povojna ureditev Evrope in sveta, odnosi med zavezniki, delitev interesnih sfer), vrste stanj (konec vojne v Evropi, tihomorski boji), vrste dogodkov (bitka za Berlin, konferenca na Jalti), liberalne (svobodne volitve)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Sovjetska zastava nad Reichtagom v Berlinu.«, »Kamikaze«, »Churchill, Roosevelt in Stalin na Jalti«)
- št. strani: 2
- izbrano besedilo:

a) str. 114 (osrednje besedilo): Aprila 1945 je bilo torej vse nared za zadnjo veliko bitko druge svetovne vojne v Evropi, bitko za Berlin. Rdeča armada je prodirala tako silovito, da se je oprijelo ime »rdeči valjar«. Aprila 1945 so vojaki Rdeče armade vdrli naravnost v Berlin.

Sovjetski pehoti je bilo v pomoč 6 tisoč oklepnikov, 8 tisoč letal in kakih 40 tisoč topov. Mesto je branilo približno milijon nemških vojakov.

Berlin je bil obkoljen 25. aprila in 2. maja je bila obramba zlomljena. Hitler se je znašel v brezupnem položaju. Skupaj z nekaterimi najožjimi sodelavci je v svojem podzemnem bunkerju 30. aprila napravil samomor. Oblast je pred tem prevzel admiral Karl Dönitz, ki se je začel pogajati o vdaji.

Njegovi zastopniki so jo podpisali kar dvakrat (7. maja 1945 v glavnem stanu ameriškega poveljnika Eisenhowerja v Reimsu, naslednjega dne pa še v Berlinu na sedežu poveljstva sovjetskega maršala Žukova).

Kapitulacija je začela veljati 9. maja 1945. Vojna v Evropi je bila uradno končana, tretjega rajha ni bilo več.

b) str. 114 (osrednje besedilo): (Krvavo tihomorsko bojišče): Čeprav se je vojna v Evropi končala, so bili boji na tihomorskem bojišču še naprej tako siloviti, kot da vojne ne bo nikoli konec.

c) str. 115 (osrednje besedilo): (Jalta – zasedajo trije, odločata dva): Ko so se v črnemorskem letovišču Jalti februarja 1945 po skoraj poldrugem letu spet zbrali veliki trije, je bil vojaški položaj že bistveno drugačen kot v času teheranske konference. Zavezniške enote so z vseh strani stisnile Nemčijo, Japonska je bila sicer še močna, a v vse ožjem obroču, in zmaga v vojni je bila le še vprašanje časa. Ni se bilo treba dogovoriti le o sklepnih operacijah v Evropi in v vojni proti Japonski, temveč tudi, kaj bo s premaganci.

Osrednje vprašanje pogovorov je bilo kako pokoriti Nemčijo. Dogovorili so se za usklajene vojaške akcije in za razdelitev Nemčije na okupacijske cone. Tudi Francozi so dobili eno. SZ naj bi dobila 10 milijard dolarjev vojne odškodnine, za vojno napoved Japonski pa še ozemlja in pravice, ki jih je v daljni Aziji izgubila v rusko-japonski vojni na začetku stoletja. Stalin je zato obljubil, da do v dveh do treh mesecih po porazu Nemčije napovedal vojno Japonski. Poljske meje so prestavili približno 200 kilometrov proti zahodu v korist SZ, sklicujoč se pri tem na določila Atlantske listine (→ 99). Na Poljskem naj bi bile izpeljane tudi svobodne volitve, toda po zmagi v Evropi je Stalin nanje »pozabil«. O Jugoslaviji so se dogovorili, da se bo Avnoj razširil s tistimi člani starojugoslovanskega parlamenta, ki niso sodelovali z okupatorji.

Dogovor o sovjetski vojni napovedi Japonski je bil zaupen. Skupaj z dogovorom med Churchillom in Stalinom oktobra 1944 v Moskvi, na katerem sta se dogovorila o razdelitvi interesnih sfer, je konferenca velikih treh na Jalti (imenovana tudi krimska konferenca) vsaj v grobem načrtovala povojno ureditev Evrope in sveta ter odnose med zavezniki.

XVII. vsebinski sklop/tema: SODOBNOST

– naslov: Ob koncu svetovne vojne

- akterji: zavezniki, prebivalci Evrope
- vrednote: vrste družbenih sprememb (množična izseljevanja), vrste stanj (povojne razmere, vsesplošno pomanjkanje), občečloveške (kritika: število vojnih žrtev), emocionalne (trpljenje)
 - Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
 - slikovni material: fotografija (»Porušeni Nürnberg«, »Podhranjeni otroci v Nemčiji (1945)«, »Javno ponižanje«)
 - št. strani: 2
 - izbrano besedilo:

a) str. 150 (komentar k sliki »Porušeni Nürnberg«): V Evropi je bilo razdejanje največje v Nemčiji, kjer zaradi zavezniškega bombardiranja in bojov ni bilo nobenega večjega mesta, ki ne bi bilo vsaj deloma porušeno. Nürnberg je bil središče velikih nacističnih zborovanj, zato so ga zavezniki načrtno bombardirali. Povsem porušeni so bili tudi Dresden, Berlin, Hamburg in Essen. Preživeli meščani so se množično izseljevali na podeželje, saj življenje v njih ni bilo mogoče.

b) str. 150–151 (osrednje besedilo): V prvih povojnih letih je bilo življenje izredno težko. V Evropi je vladala lakota, večina prebivalstva je živela v vsestranskem pomanjkanju. Življenja mnogih so bila odvisna od pomoči iz ZDA, od koder so pošiljali pakete s hrano in oblekami. Vsesplošno pomanjkanje je najbolj prizadelo otroke. Zaradi podhranjenosti so množično obolevali za različnimi boleznimi, ki so se ob pomanjkanju zdravil in ustrezne nege pogosto končale s smrtjo. /.../

Sicer pa je večina prebivalstva živela v slabih higienskih razmerah. Celo v večjih evropskih mestih so bila stanovanja z lastnim vodovodom še vedno zelo redka. Več gospodinjstev je uporabljalo skupno pipo s tekočo vodo na hodniku. Stanovanja so bila zato brez kopalnic, namesto kopalnih kadi so uporabljali kovinske ali lesene čebre za pranje perila, ki so jih v dneh, namenjenih kopanju, prenesli v kuhinjo ali kako sobo. V prvih povojnih letih je bila po Evropi tudi močno motena preskrba z elektriko, saj so bile elektrarne in električne napeljave večinoma uničene. Večere mnogih družin so zato razsvetljevale sveče ali petrolejke.

XVIII. vsebinski sklop/tema: SODOBNOST

- naslov: Hladna vojna
- akterji: ZDA, SZ, Zahod, Vzhod, W. Churchill
- vrednote: vrste družbenih sprememb (nasprotja med zavezniki, razdor, razdeljenost ideoloških svetov), vrste stanj (hladna vojna), vrste do-

godkov (konferenca v Potsdamu), liberalne (svoboda, demokracija), emocionalne (»železna zavesa«, »uničujoči ogenj socializma, »«kapitalistične okužbe«)

- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: karikatura(»Zahod – Vzhod«, »Merjenje moči«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 152–153 (osrednje besedilo): Z bližajočim se koncem vojne so se večala tudi nasprotja med zavezniki. Razdor se je začel že na konferenci v Potsdamu, kjer so se pokazala nasprotja ne samo glede vprašanj o nekaterih mejah, ampak tudi glede politike obeh velesil v njunih interesnih sferah. Tako je Zahod očital SZ protizahodno politiko v Bolgariji in Romuniji, Vzhod pa Veliki Britaniji vpletenost v grško državljansko vojno in delovanje zoper osvobodilna gibanja v svetu. Skratka, delitev na dva različna tabora je postajala vse očitnejša.

Začela se je hladna vojna. To je bilo obdobje, ko ni bilo ne vojne ne miru, obdobje nenehnih političnih in vojaških nesoglasij med povojnima velesilama, ZDA in SZ, ter njunima blokoma. Trajalo je do leta 1989/90. Korenine hladne vojne so izhajale neposredno iz druge svetovne vojne (do leta 1959), poznejša nasprotja pa so bila posledica povojnih političnih razmerij v svetu.

Posebej v Evropi sta bila oba ideološka svetova – zahodni demokratični in vzhodni socialistični – razdeljena z železno zaveso (poimenovanje je prvi uporabil Winston Churchill, češ da so jo komunisti spustili med svojim in svobodnim svetom), ki je potekala od Baltika do Trsta. Zahodni demokratični in svobodni svet naj bi varovala pred«uničujočim ognjem socializma in komunizma«, komunističnega pa pred »kapitalističnimi okužbami«. Meje socialističnih držav, ki so bile sosedje zahodnih, so bile resnično podobne železni zavesi, saj so bile polne bunkerjev in stražnih stolpov, cestnih pregrad in minskih polj.

XIX. vsebinski sklop/tema: SODOBNOST

- naslov: Boj za prevlado v svetu
- akterji: Evropa, Velika Britanija, Francija, ZDA, SZ, Rdeča armada, komunistične stranke, vzhodnoevropske (komunistične) države, zahodnoevropske države, H. Truman, G. Marshall
- vrednote: vrste družbenih sprememb (dokončna izguba vodilne vloge, prevzem oblasti, vpliv komunističnih strank na družbeno življenje, politiki obkoljevanja, boj med blokoma, povezovanja, protikomunistična po-

litika), vrste stanj (vpliv SZ, nevarnost komunizma zahodnim demokracijam, gospodarska in vojaška podpora), vrste dogodkov (ustanovitev Informbiroja, SEV, NATA, EGS), liberalne (Trumanova doktrina, Marshallov načrt), emocionalne (komunistična nevarnost)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: karikatura (»Ruski metalec nožev«, »Lačni ptič«) fotografija (»Prosta pot«, »Ustanovitev Nata«, »Ustanovitev Varšavske zveze«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 155 (osrednje besedilo): Po drugi svetovni vojni je Evropa dokončno izgubila vodilno vlogo v svetovni politiki. Velika Britanija in Francija nista več odločali o usodi svetovnega razvoja, to vlogo so prevzele ZDA in SZ.

Z zmago nad nacizmom se je vpliv SZ močno povečal. Po koncu vojne je Rdeča armada trdno držala v rokah vso vzhodno Evropo: pol Nemčije, Poljsko, Češkoslovaško, Madžarsko, Romunijo in Bolgarijo, imela je obsežno okupacijsko cono v Avstriji in neposreden vpliv na Jugoslavijo. Komunizem je bil razmeroma močno zasidran tudi v Italiji, Franciji in Grčiji, kjer so komunistične stranke pomembno vplivale na družbeno življenje. Ob neposredni »pomoči« SZ so do leta 1951 v vseh vzhodnoevropskih državah oblast prevzeli komunisti, države pa so postale sovjetski sateliti. Nastal je enoten blok komunističnih držav po sovjetskem vzoru. Drugačno pot si je po letu 1948 izborila le Jugoslavija. Komunizem je postajal pomembna ideologija tudi drugje po svetu, zlasti v Aziji in Afriki, kjer so se kolonije bojevale za osvoboditev. Komunizem je bil nevaren zahodnim demokracijam.

ZDA so se na tak razvoj odzvale s politiko obkoljevanja SZ in njenih zaveznic. Gospodarsko in vojaško so podpirale zlasti zahodnoevropske države, z zavezniškimi državami pa so se povezovale v vojaško-politične pakete, naperjene proti SZ in širjenju komunizma. Na tako povezovanje je vplivala sama SZ, saj se ni odpovedala poskusom širjenja komunistične ideologije po svetu.

b) str. 156 (osrednje besedilo): (Trumanova doktrina in Marshallov načrt): V prvih mesecih leta 1947 sta Grčija in Turčija prosili ameriškega predsednika Harryja Trumana, naj jima denarno pomaga, da se bosta lahko uspešno uprli komunistični nevarnosti. Truman jima je marca istega leta javno odobril denarno pomoč 400 milijonov dolarjev in obenem raz-

glasil, da bodo tako pomoč dobile vse države, ki se bodo čutile ogrožene od komunizma. S tem je bila prvič jasno izražena ameriška protikomunistična usmeritev (Trumanova doktrina). Trumanovi doktrini je sledil program za gospodarsko obnovo Evrope, za katerega je pobudo dal ameriški zunanji minister George Marshall in se po njem imenuje Marshallov načrt.

V okviru Marshallovega načrta so Evropi dodelili približno 13 milijard dolarjev pomoči, ki je bila namenjena vsem evropskim državam, tudi SZ in njenim satelitom. Toda SZ in države njenega bloka so jo zavrnila, češ da ne bodo sprejele imperialističnega denarja.

c) str. 156 (osrednje besedilo): (Informburo – odgovor na Trumanovo doktrino): Kot odgovor na Trumanovo doktrino je Stalin septembra 1947 ustanovil Informacijski biro komunističnih in delavskih strank (Informburo). S tem je uresničil Titovo zamisel iz let 1945/46, da je treba ponovno tesneje povezati evropske komunistične stranke (Kominterna je bila med vojno ukinjena).

č) str. 157 (osrednje besedilo): (Zahodno in vzhodno povezovanje): Protikomunistična ameriška politika ni ostala le pri besedah. V slabih desetih letih, do leta 1956, so namreč ZDA sklenile kar 43 različnih pogodb o vojaškem zavezništvu. Tako so z vojaško-političnimi zvezami povsem obklopile SZ in njen tabor.

Najpomembnejša vojaška zveza je bil Severnoatlantski pakt (NATO), ustanovljen leta 1949 v Washingtonu. Vanj se je vključilo več zahodnoevropskih držav, leta 1955 tudi ZRN. (Po propadu komunističnih sistemov sredi 90. let pa se je vloga Nata močno spremenila; s tem ko se širi proti vzhodu, zadeva ob interese Rusije in povzroča nova nasprotja.)

Nič manj pomembno ni bilo gospodarsko povezovanje zahodnih držav, ki je leta 1957 pripeljalo do ustanovitve Evropske gospodarske skupnosti (EGS).

Tudi sovjetska stran se je povezovala. Zaradi gospodarskih težav SZ, ki je bila v vojni zelo opustošena, in njenega tabora so leta 1949 v Moskvi, še pred vojaško zvezo, ustanovili Svet za vzajemno gospodarsko pomoč (SEV) kot protiutež Marshallovemu načrtu.

d) str. 157 (komentar k sliki »Ustanovitev Varšavske zveze«): Šele maja 1955 se je SZ odločila, da zaradi ameriških vojaških povezovanj ustanovi svojo vojaško zvezo. Ustanovljena je bila v Varšavi, vključile pa so se vse vzhodnoevropske komunistične države razen Jugoslavije, leta 1961 pa je iz nje izstopila Albanija.

XX. vsebinski sklop/tema: SODOBNOST

- naslov: Popuščanje napetosti
- akterji: Konrad Adenauer, Willy Brandt, NDR, SZ, KEVS, OVSE, evropske države
- vrednote: vrste družbenih sprememb (Ostpolitik, popuščanje napetosti, razoroževanje velesil, združevanje, sodelovanje), vrste stanj (odnosi med velesilama, evropska varnost), vrste dogodkov (KEVS, OVSE, sporazum o umiku jedrskih raket), liberalne (listina o človekovih pravicah, demokracija, volitve), občečloveške (človekove pravice in svoboščine)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Konrad Adenauer na moskovskem letališču«, »Brandtov poklon v Varšavi«, »Reagan in Gorbačov«), karikatura (»Žonglerja«)
- št. strani: 2
- izbrano besedilo:

a) str. 169 (osrednje besedilo): (Nemčija): Z nastankom dveh nemških držav nemško vprašanje ni bilo rešeno. V ZRN je vse do leta 1963 vladal »železni kancler« Konrad Adenauer, zato se to obdobje imenuje tudi Adenauerjeva era. Zanj je bil značilen hiter razvoj gospodarstva, antikomunizem, trdna naslonitev na Zahod ter pomiritev s sosedi in večno tekmico Francijo. Mnogi štejejo kanclerja Adenauerja za ustanovitelja moderne ZRN.

Adenauerjeva politika do NDR je bila nepopustljiva, saj ji ni priznal pravice do zastopanja nemškega naroda. Vsem državam razen SZ je zagrozil da bo z njimi prekinil diplomatske odnose, če bodo priznale NDR. Leta 1957 je tako prekinil diplomatske odnose z Jugoslavijo, ki so bili obnovljeni šele leta 1968, ko je bil zunanji minister socialdemokrat Willy Brandt. Takrat se je že jasno pokazala neuspešnost politike nepopustljivosti.

Leta 1969 je kancler postal Willy Brandt. Njegova politika odpiranja proti Vzhodu (Ostpolitik) je prispevala k popuščanju napetosti v Evropi. Spomladi 1970 je Brandt obiskal NDR in s tem priznal obstoj obeh držav. Za svojo politiko je dobil Nobelovo nagrado za mir (1971).

b) str. 169 (osrednje besedilo): (KEVS in razorožitvena pogajanja): Brandtova politika odpiranja proti Vzhodu je leta 1971 omogočila sporazum med ZDA, Velika Britanijo, Francijo in SZ o berlinskem vprašanju. Tedaj se je začelo širše sporazumevanje v Evropi. Leta 1975 so v Helsinkih sklicali Konferenco o varnosti in sodelovanju v Evropi (KEVS). 35 držav je pod-

pisalo listino, ki je postala temelj političnega in gospodarskega sodelovanja v Evropi.

KEVS je bila v obdobju hladne vojne predvsem instrument za izvajanje politike popuščanja med blokoma ter uveljavljanja človekovih pravic in svoboščin in je pripomogla h koncu hladne vojne. Do leta 1994 je delovala v nizu zaporednih konferenc, tedaj pa se je na srečanju v Budimpešti preoblikovala v organizacijo in se preimenovala v OVSE (Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi).

Danes zlasti Rusija meni, da bi OVSE morala postati središčna organizacija evropskega varnostnega, gospodarskega in političnega združevanja, Zahod pa jo razume le kot enega dejavnikov stabilnosti v Evropi. Zlasti Američani so prepričani, da naj bi bila OVSE nekakšna »vest celine«, zveza NATO – Varšavsko zvezo so razpustili spomladi 1991 – pa naj bi prevzela odgovornost za evropsko varnost. Slovenija sodeluje pri delu OVSE od leta 1992.

Leta 1978 je velesilama še uspelo podpisati drugi sporazum o omejitvi strateških jedrskih raket (tistih z dometom do 5500 kilometrov) – SALT 2, vendar ta uradno nikoli ni začel veljati. Odnosi so se namreč spet močno ohladili.

Najprej zaradi sovjetskega posredovanja v Afganistanu (1979), nato pa zaradi nasprotnih pogledov obeh velikih na nameščanje jedrskih raket v Evropi. Tudi libanonska kriza v začetku 80. let, v katero sta bili vpleteni obe velesili, je slabo vplivala na politiko popuščanja napetosti.

Šele sredi 80. let se je zaupanje obnovilo in dialog med velesilama je bil spet vzpostavljen. ZDA so si nekoliko omajano samozavest okrepile z velikanskim in dragim vojaškim projektom »vesoljski ščit« (vojna zvezd), pa tudi Reaganova gospodarska politika je okrepila državo. SZ je morala priznati, da jo oboroževalna tekma preveč stane.

Pogajanja o razoroževanju so se nadaljevala, vendar je SZ razpadla še pred podpisom sporazuma o umiku jedrskih raket v Evropi.

Z razpadom SZ si je jedrsko orožje razdelilo več držav naslednic. Rusija se trudi, da bi od nekdanjih sovjetskih zveznih držav prevzela vse jedrsko orožje in ga uničila, ZDA pa se bojijo nenadzorovane posesti tega orožja v politično dokaj nestabilnem prostoru. Tudi one napovedujejo umik velikega dela svoje vojske iz Evrope.

c) str. 170 (tabela/pojasnilo): Najpomembnejši dosežki KEVS

Kraj in čas dogajanja	Dosežki
Helsinki (1973–1975)	Prvo srečanje, sprejetje Listine o evropski varnosti in sodelovanju (v politiki, gospodarstvu, znanosti in tehnologiji, varovanju okolja in človekovih pravic).
Madrid (1980–1983)	Dogovor o sodelovanju pri krepitvi zaupanja, varnosti in razoroževanja ter na gospodarskem, tehničnem, ekološkem in humanitarnem področju.
Dunaj (1986–1989)	Sprejetje Listine o človekovih pravicah. Dogovor, da predstavniki Nata in Varšavske zveze pripravijo sporazum o zmanjšanju oborožitve v Evropi.
Pariz (1990)	Sprejetje Listine za novo Evropo, ki je poudarila, da je demokracija edina oblika vladavine v Evropi in da narodi svojo voljo izražajo na svobodnih in poštenih volitvah. Prvič so bile omenjene kolektivne pravice narodnih manjšin.

XXI. vsebinski sklop/tema: SODOBNOST

– naslov: Novi središči moči

– akterji: Japonska, Evropska skupnost, Američani, Churchill, članice EGS, zahodnoevropske države, Francija, Norvežani, Danci

– vrednote: vrste družbenih sprememb (prenos težišča moči, evropsko povezovanje, zastoj v povezovanju, nadaljnje združevanje), vrste stanj (posledice naftne krize), vrste dogodkov (pogodba o Evropski skupnosti za premog in jeklo, sporazum EGS, ustanovitev Sveta Evrope, ustanovitev EFTA, Maastrichtski sporazum), liberalne (socialna sredstva, gospodarski interesi, referendum), emocionalne (sožitje, problemi, težave)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Računalniško vodenje avtomobila«, »Podpisovanje rimskih sporazumov (1957)«, »Evropski parlament v Strasbourg«, »Naftne vrtine v Severnem morju«), politični zemljevid (»Evropa po letu 1991 in članice Evropske skupnosti«)

– št. strani: 4

– izbrano besedilo:

a) str. 173 (osrednje besedilo): Po drugi svetovni vojni sta odločanje o usodi sveta prevzeli ZDA in SZ, v 70. in 80. Letih pa se je težišče moči, zlasti gospodarske, začelo prenašati na še dve (novi) sili: Japonsko in Evropsko skupnost.

b) str. 173 (osrednje besedilo): (Japonska): Ameriško skrbništvo nad Japonsko po drugi svetovni vojni ni trajalo dolgo. Do začetka 50. let so Američani, podobno kot v Nemčiji, tudi na Japonskem vzpodbujali gospodarski razvoj, da bi povečali kupno moč prebivalstva in materialno moč države. V dveh desetletjih (1946 – 1967) je japonski družbeni proizvod rasel hi-

treje kot v katerikoli državi v Evropi. Pravi gospodarski skok pa je Japonska doživela v desetletju 1962 – 1972. Postala je najpomembnejša proizvajalka ladij, avtomobilov in zabavne elektronike in se prebila tik pod vrh v proizvodnji surovega železa, jekla in električne energije. /.../

Kljub uspešnemu gospodarstvu pa Japonci dajejo trikrat manj sredstev za socialne namene kot evropske države. Hude težave so imeli zlasti v 70. Letih zaradi hitre industrializacije, ki je hudo prizadela okolje.

c) str. 173–174 (osrednje besedilo): (Evropsko združevanje): Po koncu druge svetovne vojne so se med evropskimi politikami rojevale ideje o evropskem povezovanju. Že leta 1946 je o tem govoril bivši britanski premier Winston Churchill, ki je menil, da je prvi pogoj za to sprava med Francijo in Nemčijo. Ti dve državi sta bili poslej res nosilki združevanja.

Čez eno leto so Velika Britanija, Francija, Italija in države Beneluksa podpisale pogodbo o vojaški, gospodarski in kulturni zahodni zvezi, ki je postala temelj pakta NATO. Leta 1949 so ustanovile še Svet Evrope, ki je sodeloval pri oblikovanju načelnih dokumentov o sožitju v Evropi.

K tesnejšemu evropskem povezovanju so vodili predvsem gospodarski interesi. Leta 1951 je bila v Parizu podpisana pogodba o Evropski skupnosti za premog in jeklo. Nastala je na osnovi Schumannovega (francoski zunanji minister) načrta o gospodarski in politični obnovi Evrope, sedež pa je imela v Luksemburgu. Sporazum o Evropski gospodarski skupnosti (EGS – Francija, Beneluks, Italija in ZRN) je pričel veljati leta 1958.

Članice EGS so znižale carine, ukinile vse ovire pri blagovni menjavi, oblikovale skupen kmetijski trg z zagotovljenimi cenami in omejile uvoz kmetijskih pridelkov. Zniževanje cen in zmanjšanje uvoza ni prizadelo samo ZDA (o vzajemnem znižanju cen so se dogovorili leta 1967), ampak je prisililo tudi druge zahodnoevropske države, da so začele razmišljati o tesnejši povezanosti Evrope. EGS se je zato počasi, a vztrajno širila.

Francija, ki je hotela imeti vodilno vlogo v EGS, je nasprotovala vključitvi velike Britanije. Zato je Velika Britanija ustanovila Evropsko združenje za svobodno trgovino (European Free Trade Association – EFTA). Po letu 1969, ko je odstopil De Gaulle, Francija ni več nasprotovala vključitvi Velike Britanije, ki je potem leta 1973 postala članica EGS.

č) str. 174 (komentar k sliki »Podpisovanje rimskih sporazumov (1957)«): Ustanovitev Evropske gospodarske skupnosti so s podpisi potrdili predsedniki vlad šestih evropskih držav.

d) str. 175 (komentar k sliki: »Naftne vrtine v Severnem morju«): Nafta s severa je zmanjšala odvisnost Evrope od vrelcev na Bližnjem vzhodu.

e) str. 175–176 (osrednje besedilo): (Od Evropske skupnosti do Evropske zveze): V 70. letih je prišlo do zastoja v nadaljnjem oblikovanju Evropske skupnosti. Države članice so se ukvarjale predvsem same s seboj in s posledicami gospodarske krize, ki sta jo povzročili naftni krizi v letih 1973 in 1979. Ko so odpravili krizo, so leta 1979 izpeljale prve volitve v evropski parlament in postavile temelje za skupen denarni sistem. /.../

V 80. letih so se v Evropski skupnosti postopno oblikovali temelji za vzpostavitev gospodarske, denarne in politične zveze. Toda nobena izmed takratnih dvanajstih članic do konca desetletja ni izpolnjevala vseh pogojev za oblikovanje predvidene zveze.

Šele po razpadu vzhodnega bloka sta Francija in Nemčija sprožili novo združevalno pobudo, ki je konec leta 1991 pripeljala do sporazuma v nizozemskem mestu Maastricht. Tam so se dogovorili, da bo novo ime skupnosti po letu 1993 Evropska zveza/unija (EZ/EU), kar naj bi simbolično prispevalo k nadaljnjemu združevanju Evrope. Izrekli so se za poenotenje na gospodarskem področju, poleg tega pa še za skupno zunanjo in obrambno politiko. Proces združevanja naj bi bil zaključen pred letom 2000, varovanje koristi posameznih članic pa so zagotovili s pravico veta.

Povezovanje tudi v najnovjšem času ne poteka brez težav. Norvežani so vstop v EZ na referendumu odklonili, Danci pa so se za pristop odločili šele v ponovljenem referendumu. Poseben problem so države nekdanjega vzhodnega bloka in tiste, ki so nastale na ozemlju bivše Jugoslavije. Mnoge med njimi, tudi Slovenija, so podpisale z EZ pogodbe o pridruženem članstvu in prosile za polnopravno članstvo.

f) str. 175 (diagram/pojasnilo): POJMI: Soodločanje ES, organiziranost Evropske skupnosti, Evropski parlament, neposredno izvoljeni poslanci – državljani držav ES, število poslancev vsake države ES je odvisno od števila njenih prebivalcev, Evropsko sodišče, Evropski svet, Evropsko računsko sodišče, skladi ES, Evropska investicijska banka

XXII. vsebinski sklop/tema: SODOBNOST

– naslov: Zlom vzhodnega bloka

– akterji: Madžarska, EZ, EFTA

– vrednote: vrste družbenih sprememb (navezovanje Madžarske na EZ), vrste dogodkov (leto 1989), liberalne (pospešitev gospodarskega razvoja, svobodne volitve, večstrankarski sistem, parlament)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material:

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 176 (osrednje besedilo): (Madžarska): Leta 1988 so se spremembe v SZ pokazale na Madžarskem z odstranitvijo Jánoša Kádárja, ki je od leta 1956 vodil partijo in državo. To samo po sebi še ni bilo odločilno. Pomembnejše je bilo, da so se januarja 1989 dogovorili za svobodne volitve in liberalizacijo gospodarstva, jeseni pa so z ustavnimi spremembami uzakonili večstrankarski sistem. Marca 1990 so izvolili nov parlament in Madžarska si je začela prizadevati, da bi pridobila čimveč tujega kapitala, s čimer naj bi pospešila gospodarski razvoj in se čim tesneje navezala na EZ in EFTO.

b) str. 178 (naloge): Skušaj pojasniti razliko med Evropsko skupnostjo in Evropsko zvezo.

XXIII. vsebinski sklop/tema: SODOBNOST

– naslov: Duhovni tokovi

– akterji: človeštvo, Černobil, Evropa

– vrednote: vrste dogodkov (nesreča v Černobilu, onesnaženje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Černobil«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 179 (komentar k sliki): Jedrska energija je lahko za človeštvo usodna, pa čeprav se uporablja v miroljubne namene. 26. aprila 1986 se je v ukrajinski jedrski elektrarni Černobil zgodila doslej najhujša nesreča, ki je z radioaktivnim sevanjem onesnažila velik del Evrope.

XXIV. vsebinski sklop/tema: SLOVENC V DRUGI JUGOSLAVIJI IN OSAMOSVOJITEV

– naslov: Samostojna Slovenija

– akterji: Franjo Tuđman, Milan Kučan, Ante Marković, Stipe Mesić, JLA, federacija, Evropska skupnost, opazovalci ES, Slovenija, OZN

– vrednote: vrste družbenih sprememb (dogovor, razpad, nadzor nad uresničevanjem dogovorov, priznanje jugoslovanskih republik), vrste stanj (pogajanja, spopadi), vrste dogodkov (sestane v Zagrebu, Brionska deklaracija, konferenca v Haagu)

- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: slika (»Umik JLA iz Slovenije«, »Slovenija v OZN«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 220 (osrednje besedilo): Konec junija se je posebna pogajalska skupina Evropske skupnosti v Zagrebu sestala s hrvaškim predsednikom Franjem Tuđmanom, slovenskim predsednikom Milanom Kučanom in predsednikom zvezne vlade Antejem Markovićem. Sprejet je bil dogovor, da bodo ustavili sovražnosti, obnovili delo predsedstva SFRJ (to je nehalo delovati, ker srbski del za predsednika ni priznal Hrvata Stipeta Mesića) in odložili izvajanje ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije. Kljub tem dogovorom so se spopadi nadaljevali še do začetka julija, ko so se vojaki JLA začeli vračati v vojašnice.

b) str. 220 (osrednje besedilo): (Brionska deklaracija in umik JLA): Julija 1991 so se na Brionih pod pokroviteljstvom Evropske skupnosti začela dolgotrajna pogajanja med federacijo, Hrvaško, Slovenijo in Srbijo. Sprejeli so brionsko deklaracijo, ki je za tri mesece zamrznila osamosvojitvene sklepe. Deklaracijo je potrdil tudi slovenski parlament.

V brionski deklaraciji je bilo določeno, da mejne prehode v Sloveniji nadzira slovenska policija v skladu z zveznimi predpisi, da carine ostanejo prihodek federacije, da zračni promet nadzoruje federacija, da se na meji uvede stanje pred 25. Junijem, da se odstranijo blokade pred vsemi objekti JLA, da se enote JLA vrnejo v vojašnice, da se zagotovi prehodnost vseh cest, da se JLA vrnejo oprema in objekti, da se vse enote TO demobilizirajo in vrnejo v kraje, kjer so nastanjene, in da se izpustijo vsi ujetniki najpozneje do 8. Julija ponoči.

Za nadzor nad uresničevanjem dogovorov so postavili opazovalce Evropske skupnosti.

c) str. 221 (osrednje besedilo): (Sprejem nove ustave in mednarodno priznanje): Septembra 1991 se je v Haagu začela konferenca o Jugoslaviji. Tedaj so na Hrvaškem že potekali spopadi. Posebna komisija Evropske skupnosti je presodila, da je Jugoslavija razpadla. Slovenija si je mrzlično prizadevala za mednarodno priznanje, pri čemer so jo podpirale nekatere države, zlasti Nemčija, Avstrija in Vatikan.

Decembra je Evropska skupnost sklenila, da bo tiste jugoslovanske republike, ki so zaprosile za priznanje, priznala 15. januarja 1992. Še pred tem

je Slovenijo priznalo nekaj držav: 13. januarja Vatikan, 15. januarja pa večina držav Evropske skupnosti. 22. maja je bila Slovenija skupaj s Hrvaško ter BiH kot 176. članica sprejeta tudi v OZN.

XXV. vsebinski sklop/tema: SLOVENC V DRUGI JUGOSLAVIJI IN OSAMOSVOJITEV

- naslov: Slovenija danes
- akterji: Slovenija, Italija, Evropska unija, slovenska državna politika, Evropska unija, Nato
- vrednote: vrste družbenih sprememb (včlanitev v EU, doseganje nekaterih članic EU, pridružitvev NATU), vrste stanj (nerešena mejna vprašanja), liberalne (pospešen razvoj, modernizacija)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material:
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 226 (osrednje besedilo): Slovenska državna politika si je prizadevala za vključitev v Nato in Evropsko unijo, pri tem pa jo je nekaj časa ovirala predvsem Italija. Nekatera nerešena, predvsem mejna vprašanja pa so povzročala spore tudi s Hrvaško. Ne glede na to se Slovenija pospešeno razvija in modernizira, po doseženem bruto družbenem proizvodu na prebivalca (leta 1995 9348 ameriških dolarjev) že dosega nekatere države Evropske unije. Med članice Evropske unije je bila sprejeta 2004, isto leto pa se je pridružila še zvezi Nato.

Ervin Dolenc, Aleš Gabrič in Marjan Rode, Koraki v času. 20. stoletje: zgodovina za 9. razred devetletke

Splošne značilnosti

Razred: 9. razred devetletne osnovne šole

Vsebina in značilnosti pojavitev: Učbenik obravnava obdobje med 20. in 21. stoletjem ter razmeroma podrobno prikazuje izbrane zgodovinske dogodke in procese v evropski (in svetovni) ter nacionalni zgodovini. ‚Evropa‘ in njene izpeljanke se pojavljajo v okviru vsebin, ki obravnavajo in predstavljajo Evropo kot *prostor skupnih in ključnih družbeno političnih dogodkov in procesov* (tj. obe svetovni vojni, gospodarski razvoj in politični dogodki v drugi polovici 20. in v začetku 21. stoletja). Pogostost rabe pojma Evropa v obravnavi tovrstnih vsebin kaže na pojmovanje Evrope kot pomembne teme za prikaz zgodovine 20. in 21. stoletja. Kot pri ostalih učbenikih tudi

v pričujočem pojmovanje Evrope ni enoznačno, temveč odraža različna pojmovanja, od geografskih, geopolitičnih, političnih in kulturnih opredelitev (prim. Kern idr. 2007, kjer sta v ospredje postavljena zlasti geopolitično in politično pojmovanje), pri čemer so geopolitične in politične konceptualizacije Evrope mestoma tudi pojasnjene (npr. 'sistem evropskih meddržavnih zvez', 'versajska Evropa', 'vzhodna Evropa', 'zahodna Evropa', 'EGS', 'EU'). Okoliščino pogoste rabe pojma Evropa lahko razumemo tudi kot poskus prikazovanja zgodovine (zgolj ali vsaj poudarjeno) iz »evropske perspektive« oziroma iz perspektive »zahodne civilizacije« (kot na nekem mestu najdemo zapisano tudi v učbeniku), ki vključuje različne poglede (tj. »vzhodnoevropskega«, »zahodnoevropskega«, »pogled sodobne oz. združene Evrope«).⁵ A na drugi strani velja poudariti, da je v pričujočem učbeniku Evropa sicer pogosto rabljena bodisi kot kontekstualni element za prikaz izbranih dogodkov ali celo kot izhodišče za prikaz specifičnih značilnosti, tradicij, idej, kultur(e). Toda v prikazanih razmerjih bodisi z ne-evropskimi idejami, kulturami, tradicijami ali različnimi tovrstnimi elementi znotraj Evrope same (npr. 'blokovska delitev na Vzhod/Zahod'; 'države članice EU/države kandidatke EU', 'Varšavska zveza/NATO' itn.), slednja ni prikazana kot dominantna, sprejemljivejša, bolj/manj civilizirana itn.

'Evropa' in njene izpeljanke se pojavljajo tudi poglavjih, ki obravnavajo nacionalno zgodovino, bodisi kot širši geopolitični kontekst, v okviru katerega so vpisani obravnavani posamezni dogodki in procesi (npr. 'Jugoslavija in njena vloga v Evropi med vojnama, po vojni'; 'konec vojne v Evropi na slovenskem ozemlju') ali kot politični pojem, ki pomembno zaznamuje dogodke in procese v okviru nacionalne zgodovine ('posredovanje/vpliv EU v procesu osamosvajanja Slovenije', 'vključevanje Slovenije v EU').

Statistika pojavitev

Tabela 9: Pregled rabe pojma Evropa glede na vsebinske sklope.

Evropa in izpeljanke	števílo vsebinskih sklopov	število strani	vrsta pojavitev						Σ
			osr. bes.	str. povz.	kom./napis	nal.	poj. izr.	nasl.	
Dolenc idr. (2008)	7/7 100 %	52/168 30,95 %	143 73,71 %	4 2,07 %	24 12,37 %	6 3,09 %	11 5,67 %	6 3,09 %	194 100 %

⁵ Odraz »evropskega pogleda« je, denimo, tudi samostojno poglavje v učbeniku z naslovom *Zunajevropske dežele*, ki prikazuje dogodke in razmere v času med obema svetovnima vojnama na območju Bližnjega in daljnjega vzhoda in ga na ta način zelo nedvoumno opredeljuje kot Drugega glede na Evropo. Prim. Kern idr. (2007), ki omenjene tematike ne obravnava, in Božič in Weber (1987/1990), kjer je tematika obravnavana kot »razmere v svetu«.

Pojem Evropa se pojavlja v vseh 7 vsebinskih sklopih, in sicer na 52 od skupno 168 strani. V okviru vrste pojavitev obsegajo od skupno 194 največ pojavitve v osrednjem besedilu (143), sledijo pojavitve v okviru komentarjev (24), pojasnil neznanih ali novih izrazov (11), nalog (6) in naslovov (6).

Tabela 10: Podrobnejši pregled rabe pojma Evropa po vsebinskih sklopih.

VSEBINSKI SKLOP	ŠT. POJAVITEV GLEDE NA SKLOP (194)	100 %
Prva svetovna vojna	25	12,89 %
Evropa drvi v vojno	13	
Začetek vojskovanja	2	
Pomanjkanje v zaledju poraja upor	4	
Nadaljevanje vojne in zlom centralnih sil	0	
Slovenci se med prvo svetovno vojno odločijo za novo državo	0	
Vojna katastrofa je izbrisala stari svet	6	
Od prve do druge svetovne vojne	22	11,34 %
Versajska ureditev Evrope	4	
Od gospodarskega vzpona do krize	0	
Kultura in nov način življenja	6	
Kriza demokracije	3	
Totalitarizem: fašizem in nacizem	1	
Sovjetski totalitarizem: stalinizem	1	
Zunajevropske dežele	2	2,58 %
Zahteve po novi ureditvi	5	
Slovenci med svetovnima vojnama	5	
Nova evropska država Jugoslavija	5	
Jugoslovanska parlamentarna demokracija 1918-1929	0	
Diktatura in Slovenci v tridesetih letih	0	
Slovensko in jugoslovansko gospodarstvo	0	
Slovenski vsakdanjik	0	13,92 %
Razvoj slovenske kulture v prvi Jugoslaviji	0	
»Neodrešena Slovenija«	0	
Druga svetovna vojna	27	
Novi katastrofi naproti	9	
Spopad preraste v svetovno vojno	8	
Za frontnimi črtami	6	
Zmaga protifašistične koalicije	4	

VSEBINSKI SKLOP	ŠT. POJAVITEV GLEDE NA SKLOP (194)	100 %
Druga svetovna vojna na Slovenskem	3	1,55 %
Druga svetovna vojna na Slovenskem	0	
Odpor proti okupatorju	0	
Slovenec proti Slovincu	0	
OF prevzame pobudo	0	
Življenje med vojno	0	
Vojna v Evropi se konča na slovenskem ozemlju	3	
Svet v drugi polovici 20. stoletja	107	55,15 %
Katere naloge so ostale človeštvu po svetovni moriji	19	
Razhajanje vzhoda in zahoda	3	
Nemirni svet	1	
Gospodarstvo druge polovice 20. stoletja	33	
Stari kolonializem zamira	6	
Znanje in znanost	0	
Družba druge polovice 20. stoletja	6	
ZDA ostajajo svetovna velesila, Sovjetska zveza izgublja polet	1	
Padec komunizma	9	
Evropa in svet na pragu 21. stoletja	29	
Slovinci po drugi svetovni vojni	5	2,58 %
Oblast prevzame komunistična partija	0	
Gospodarski razvoj načrtuje država	0	
Slovenske meje in Slovenci izven domovine	0	
Kako so si socializem zamislili Jugoslovani	0	
Gospodarski uspehi in neuspehi	0	
Spreminjanje življenjskih navad Slovencev	0	
Razmah slovenske kulture	0	
Vsesplošna kriza Jugoslavije	0	
Osamosvajanje Slovenije	0	
Samostojna Slovenija	5	

V učbeniku so obravnavane teme strukturirane v treh ravneh: na ravni vsebinskih sklopov, poglavij in številnih krajših podpoglavij. Ker se 'Evropa' in njene izpeljanke pojavljajo v vseh sklopih, smo v preglednici zaradi večje nazornosti prikazali njihovo rabo tako na ravni vsebinskih sklopov kot tudi poglavij. Iz grafičnega prikaza posebej izstopata dve značilnosti. Prvič, največje število pojavitev najdemo v okviru tistih vsebinskih sklopov, kjer je Evropa predstavljena kot *središče družbeno političnih dogodkov in procesov*. V tem pogledu izstopa zlasti vsebinski sklop *Svet v drugi polovici 20. stoletja*, kjer najdemo kar 107 pojavitev 'Evrope' in njenih izpeljank, največ v tistih poglavjih, ki obravnavajo bodisi Evropo kot eno od središč gospodarskega razvoja (*Gospodarstvo druge polovice 20. stoletja* – 33

pojavitve) ali kot prostor ključnih političnih dogodkov in procesov (*Katere naloge so ostale človeštvu po svetovni moriji* – 19 pojavitev; *Evropa in svet na pragu 21. stoletja* – 29 pojavitev). Podobne značilnosti zasledimo tudi v sklopih z nekoliko nižjim številom pojavitev: *Druga svetovna vojna* (27 pojavitev), *Prva svetovna vojna* (25 pojavitev) in *Od prve do druge svetovne vojne* (22 pojavitev), ki so vsa bolj ali manj osredinjena na obravnavo dogodkov in razmer v »evropskem prostoru« ali v prostorih, ki so s slednjim v kontekstu obravnavanih dogodkov neločljivo povezani (npr. razširitev vojaških spopadov na območja izven Evrope in povezovanja evropskih in neevropskih držav, ki veljata za značilnosti obeh svetovnih vojn).

Druga značilnosti rabe pojma Evropa v okviru vsebinskih sklopov je večja odsotnost v sklopih, ki obravnavajo nacionalno zgodovino (*Slovenci med svetovnima vojnama*; *Druga svetovna vojna na Slovenskem*; *Slovenci po drugi svetovni vojni*), ki ni tako očitna, kot, denimo, v Kern idr. (2007). »Evropa« in njene izpeljanke se v okviru tovrstnih vsebin namreč pojavljajo v poglavjih, ki obravnavajo nacionalno zgodovino v kontekstu Evrope kot širšega geopolitičnega prostora (*Nova evropska država Jugoslavija* – 5 pojavitev; *Vojna v Evropi se konča na slovenskem ozemlju* – 3 pojavitve; *Samostojna Slovenija* – 5 pojavitev).

Tabela 11: Pregled rabe pojma Evropa.

Evropa-izpeljanke	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	kult. raba	Σ
Evropa	10 ⁶ 10,75 %	44 47,31 %	39 41,94 %	0	93 100 %
Evropec, -ka	0	2 100 %	0	0	2 100 %
evropski, -a, -o	22 28,21 %	26 33,33 %	29 37,18 %	1 1,28 %	78 100 %
neevropski, -a, -o	0	1 100 %	0	0	1 100 %
zunajevropski, -a, -o	0	1 100 %	0	0	1 100 %
evro	3 100 %	0	0	0	3 100 %
evroskeptik	2 100 %	0	0	0	2 100 %

Tabela 12: Pregled rabe pridevnikov ob pojmu Evropa.

pridevniki	politična raba	geografska raba	geopolit. raba	Σ
južna/Južna*	0	0	1 100 %	1 100 %
severna/Severna*	0	0	0	0
vzhodna/Vzhodna*	5 ⁷ 23,81 %	5 23,81 %	9/2 42,86 %/9,53 %	21 100 %
zahodna/Zahodna*	9 ⁸ 32,14 %	7 25 %	8/4 28,57 %/14,29 %	28 100 %
srednja/Srednja*	0	3 100 %	0	3 100 %
sodobna, današnja, moderna	0	0	0	0
vsa	0	2 66,67 %	1 33,33 %	3 100 %

Glavna značilnost v rabi pojma Evropa na ravni pojavitev je nekoliko višje število geografskih rab 'Evrope' in njenih izpeljank (skupaj 74 pojavitev), ki ji sledita geopolitične (skupaj 69 pojavitev) in politične rabe (skupaj 37 pojavitev). To bi lahko pojasnili usmeritvijo učbenika, ki izbrane zgodovinske dogodke in procese pogosto pojasnjuje iz »evropskega« vidika v najširšem smislu. Čiste geografske rabe odražajo pojmovanje Evrope v smislu *geografskega območja posameznih dogodkov in procesov* ter zaznamujejo Evropo kot celino v odnosu do drugih celin (npr. Amerike, Azije, Afrike) ali posamezne geografske regije znotraj evropske celine (npr. Vzhodna Evropa, Zahodna Evropa).

Geopolitične in politične rabe Evropo prikazujejo:

– kot prostor specifičnih kulturnih in gospodarskih tradicij, ki zamejujejo bodisi prostore znotraj Evrope (npr. 'evropske velesile', 'Evropa med 1. svetovno vojno', 'versajska Evropa', 'povojna Evropa', 'Evropa različnih političnih sistemov', 'evropski fašizem', 'evropski komunisti', 'nova evropska država Jugoslavija', 'sile zahodnoevropske demokracije', 'novi evropski red', 'evropska demokracija', 'nova Evropa', 'kapitalistični zahod', 'socialistične vzhodnoevropske države', 'SZ : Evropa', 'SZ : vzhodnoevropske države', 'Vzhodna : Zahodna Evropa', 'evropske gospodarske povezave/težave', 'zahodnoevropsko tržišče', 'evropski imperij', 'Evropa – obljubljena dežela', 'teroristično ogrožena Evropa', 'evropska razdvojenost', 'vzhodnoe-

7 V vseh primerih je rabljen izraz 'Vzhod'.

8 V šestih primerih se rabi izraz 'Zahod', enkrat 'Zahodne sile' in dvakrat 'Zahodni svet'.

vropski proletariat : zahodnoevropski delavci', 'vzhodnoevropski socializem'; drugačna Evropa : stara Evropa');

– kot samostojno entiteto v odnosu do geopolitičnih regij izven Evrope (npr. ZDA : Evropa : Japonska, Evropa : ZDA, evropska civilizacija : azijska civilizacija, Evropa : svet);

– kot institucionalizirano zvezo/združenje držav (npr. 'evropski sistem meddržavnih zvez', 'Združene države Evrope', 'EGS', 'EU', 'EFTA', 'evropski parlament', 'Svet Evrope').

Tudi v pričujočem učbeniku natančne zamejitve, kaj pojem Evropa obsega, niso vedno eksplicitno podane, čeprav najdemo v okviru razlage novih pojmov pogosto tudi opredelitve različnih pojmovanj Evrope, kot so, denimo, 'versajska Evropa', 'Evropska unija', 'kapitalistični Zahod', 'socialistični Vzhod'. Prav tako je iz sobesedila ali slikovnega materiala, ki spremlja besedila (zlasti političnih zemljevidov) običajno mogoče razbrati, kaj v konkretnem primeru obsega, denimo, »Evropa pred 1. svetovno vojno«, kaj je obsegala »Evropa konec 20. stol.«, katere (današnje) države so v določenem zgodovinskem obdobju predstavljale zlasti »srednjo«, »zahodno« in »vzhodno Evropo«, katere sodijo med takratne »evropske vele-sile« in kaj Evropa v geopolitičnem smislu obsega v sodobnem času. Iz rabe pojma Evrope je mogoče razbrati tudi, da v »evropski prostor« sodi Rusija (kot del tako imenovanega 'evropskega vzhoda'), ki občasno zaznamuje tudi element »drugosti« (zlasti v prikazih blokovske delitve).

Raba pojma Evropa v učbeniku se nekoliko dotika tudi območja vrednot, saj najdemo omembe Evrope tudi v kontekstu pojmov, kot so

– 'civilizacija' (npr. Evropa kot zahodna civilizacija proti Aziji ali vzhodni civilizaciji),

– 'razvoj' (npr. *gospodarski razvoj, znanost, znanje*),

– 'demokracija' (npr. *demokratski procesi, delavska gibanja*) in

– 'človekoljubne vrednote' (npr. *filozofska misel, kultura*) ter 'kritiko njihovega nespoštovanja' (npr. *vojne, totalitarizmi, omejenost*).

Prav tako so pogoste rabe, kjer pojem Evropa obsega več ali manj od tako imenovanega »evropskega geopolitičnega prostora«, kot ga običajno prikazujejo politični zemljevidi. Tukaj mislimo zlasti na primere, kjer se »razvitost in demokratičnost Evrope« povezuje z njenim zahodnim delom, »nerazvito in nedemokratično Evropo« pa zaznamujeta vzhodni in južni del (ki sta v nadaljevanju predstavljena kot prostor demokratičnih sprememb). Razviti »Zahod« obenem vključuje ne-evropske države (ZDA in

Kanado), a učbenik to opredelitev pojasni. Prav tako najdemo rabe Evrope, kjer je le-ta prikazana kot

- »prostor med kapitalističnim Zahodom in socialističnim Vzhodom«,
- »prostor med dvema velesilama« (Ameriko in Sovjetsko zvezo) ter
- »zveza ali združenje le določenih držav« (EGS, EU, Varšavska zveza, druga stran železne zavese).

Raba pridevnikov, s katerimi so opisane ,Evropa' in njene izpeljanke, odraža posebnosti zlasti v rabi velike in male začetnice pri ločevanju med geografskimi in geopolitičnimi rabami. Velika začetnica se rabi redkeje in le ob zvezah ,Vzhodna Evropa' in ,Zahodna Evropa', iz česar lahko sklepamo, gre v tovrstnih primerih za označevanje točno določene geopolitične regije. Ob pojmu Evropa se najpogosteje rabita pridevnika ,zahodni' (28 pojavitev) in ,vzhodni' (21 pojavitev), ki odražata poleg geografskih odražata tudi geopolitične rabe, medtem ko ostali sledijo v zelo majhnem številu (,srednji' – 3 pojavitve v geografskem smislu, ,ves' – 3 pojavitve; ,južni' – 1 pojavitev v geopolitičnem smislu).

Akterji

Tabela 13: Pregled akterjev (geopolitični).

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (142)	100 %
(zahodna, srednja, nova, okupirana, Zahodna, Vzhodna, EGS, EFTA, EU) Evropa	25	17,61 %
družbeni sloji v Evropi	1	0,71 %
Velika Britanija	8	5,41 %
(Hitlerjeva, nacistična, Velika, zahodni del) Nemčija, obe Nemčiji	12	8,45 %
Francija	4	2,82 %
evropske dežele, (razvite, sosednje) evropske (zahodnoevropske) države, družina evropskih držav	10	7,04 %
Rusija, Sovjetska zveza	9	6,33 %
evropske (zmagovite) velesile	2	1,41 %
udeleženko svetovne vojne	1	0,71 %
države poraženke, države zmagovalke	1	0,71 %
Avstro-Ogrska	1	0,71 %
Turčija	1	0,71 %
evropski človek, Evropejci, prebivalstvo Evrope	4	2,82 %
evropska civilizacija	1	0,71 %

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (142)	100 %
Nemci	4	2,82 %
sovjeti	1	0,71 %
države antante	1	0,71 %
Španija	1	0,71 %
vodilne sile zahodnoevropske demokracije in kapitalizma, kapitalistični Zahod, Zahodni svet	3	2,11 %
jugoslovanska vojska	1	0,71 %
Jugoslavija	3	2,11 %
Poljska	1	0,71 %
Poljaki	1	0,71 %
Judi, Judje	2	1,41 %
nemški okupatorji	1	0,71 %
Italija	1	0,71 %
Madžarska	1	0,71 %
Romunija	1	0,71 %
Slovaška	1	0,71 %
Bolgarija	1	0,71 %
(bojujoči se, manjši) evropski narodi, (podjarmljeni) narodi Evrope	1	0,71 %
Slovenija	1	0,71 %
jugoslovanska in sovjetska vojska	1	0,71 %
(velike, svetovne) sile	2	1,41 %
Avstrija	1	0,71 %
oblasti po Evropi	1	0,71 %
socialistične vzhodnoevropske države, Vzhod	5	3,52 %
Grčija	1	0,71 %
Turčija	1	0,71 %
Madžari	1	0,71 %
Čehi	1	0,71 %
Moskva	1	0,71 %
enote (članice) Varšavskega pakta	2	1,41 %
države realnega socializma	1	0,71 %
nove države	2	1,41 %
evropski strokovnjaki	1	0,71 %
študentje na drugi strani železne zveze	1	0,71 %

GEOPOLITIČNI	ŠT. POJAVITEV (142)	100 %
članice Nata	1	0,71 %
članice neuvrščenih	1	0,71 %
prebivalci Zahodne Evrope, mladi Zahoda, študentje Zahoda, zahodnoevropski delavci	3	2,11 %
vzhodnoevropski proletariat	1	0,71 %
kandidatke za članstvo v EU	1	0,71 %
evroskeptiki	1	0,71 %
Slovenija	1	0,71 %
članice EU	1	0,71 %
slabše razvite države EU	1	0,71 %

Tabela 14: Pregled akterjev (družbeni položaji).

DRUŽBENI POLOŽAJI	ŠT. POJAVITEV (56)	100 %
revne množice, reveži, najrevnejši družbeni sloji	3	5,36 %
boljševiki	1	1,79 %
premožnejši državljani	1	1,79 %
umrli v vojni	1	1,79 %
(britanski) delavci	3	5,36 %
vladajoči družbeni sloji	1	1,79 %
BBC	1	1,79 %
intelektualci	1	1,79 %
filozofi	1	1,79 %
zgodovinarji	1	1,79 %
pisatelji	1	1,79 %
navadni ljudje	1	1,79 %
socialistične in komunistične stranke	2	3,57 %
sindikati	1	1,79 %
nasprotniki revolucije	1	1,79 %
veleposestniško-vojaški sloj	1	1,79 %
cesar	1	1,79 %
(evropski) komunisti	4	7,01 %
kominterna	1	1,79 %
narodna vlada	1	1,79 %
socialisti	1	1,79 %
radikali	1	1,79 %

DRUŽBENI POLOŽAJI	ŠT. POJAVITEV (56)	100 %
Ljudska fronta	1	1,79 %
politične skupine in voditelji	1	1,79 %
(domači) nacisti, nacistični veljaki	3	5,36 %
zavojevalci	1	1,79 %
skupine različnih ideoloških usmeritev	1	1,79 %
odporniki	1	1,79 %
fiziki	1	1,79 %
zavezniki	1	1,79 %
civilno prebivalstvo	1	1,79 %
vojaštvo	1	1,79 %
partizani	1	1,79 %
voditelji protifašistične koalicije	1	1,79 %
mednarodna vojaška sodišča	1	1,79 %
kolaboranti,	1	1,79 %
politični nasprotniki	1	1,79 %
komunistične partije	2	3,57 %
domači plemenski poglavarji	1	1,79 %
beli kolonizatorji	1	1,79 %
razviti svet	1	1,79 %
nerazviti svet	1	1,79 %
multinacionalke	1	1,79 %
katoliška Cerkev	1	1,79 %
ilegalni priseljenci	1	1,79 %

Tabela 15: Pregled akterjev (ne-evropski).

NE-EVROPSKI	ŠT. POJAVITEV (23)	100 %
ZDA	8	34,78 %
nееvropske države	1	4,35 %
Japonska	5	21,74 %
Azija	1	4,35 %
mednarodne brigade prostovoljcev	1	4,35 %
Američani	3	13,04 %
azijske in afriške dežele	1	4,35 %
azijski narodi	1	4,35 %
prebivalci tretjega sveta	1	4,35 %

NE-EVROPSKI	ŠT. POJAVITEV (23)	100 %
Avstralija	1	4,35 %

Tabela 16: Pregled akterjev (individualni).

INDIVIDUALNI	ŠT. POJAVITEV (11)	100 %
Hitler	1	9,1 %
Churchill	3	27,27 %
Roosevelt	2	18,18 %
Stalin	1	9,1 %
Truman	1	9,1 %
George Marshall	1	9,1 %
Willy Brandt	1	9,1 %
Mihail Gorbačov	1	9,1 %

Vrednote

DRUŽBENE SPREMEMBE: druga industrijska revolucija, razlike med državami, slojevitost prebivalstva, oblikovanje političnih taborov, kolonializem, širjenje vpliva, protirevolucija, prevzem oblasti, razlastitev, razpad držav, nasilni prevzem oblasti, nastanek novih nacionalnih držav, konec obdobja denarne stabilnosti, rešitev nasprotij, vdajanje veseljačenju, hiter način življenja in poslovanja, delitev političnih strank, ugodnejši položaj delavcev, širitev nacizma, zadušitev revolucije, politična in gospodarska osama, vračanje k stari kmečki družbi, rešitev gospodarske krize, socialne reforme, spremembe razmerja sil, novi evropski red, sprememba političnega zemljevida, vodilna vloga, uveljavljanje novega reda, sprememba narave vojne, zmaga nad skupnim sovražnikom, določitev novih meja in držav, upor, zmanjšanje prebivalstva, preureditev sveta, obnova, nasprotje med zahodom in vzhodom, nova razporeditev moči, poglobljanje nasprotij, upor, rast prebivalstva, napredovanje, razvoj gospodarstva, povezovanje, zamiranje evropskih imperijev, proces dekolonizacije, upor, osamosvojitve, neokolonializem, izguba stika, terorizem, spremenjene družbene vloge, zatiranje verovanja, upor mladih, mirovniško gibanje, dohitevanje, odgovor, zaton komunizma, reforme, večstrankarske volitve, nastanek novih držav, padec socializma, nastanek novih držav, zamenjava totalitarizmov z demokracijo, tranzicija, nasprotja med svetovnim severom in jugom, globalizacija, menjava političnega in gospodarskega sistema

DOGODKI: trk Rusije in Japonske, oktobrska revolucija, državljanska revolucija, mirovna konferenca, podpis miru, napoved propada, odmev ok-

tobrske revolucije, izstop Nemčije iz DN, kršitve versajske pogodbe, oboroževanje, zasedba Porenja, zahteve po drugačni ureditvi, španska državljanska vojna, komunistična revolucija v madžarski državi, zatrtje, mala antanta, zavzetje Poljske, začetek vojne, izganjanje Poljakov n Judov, podpis trojnega pakta, napad na Pearl Harbor, Atlantska listina, izdelava atomske bombe, prenos protifašističnih bojov na zahod, konec vojne v Evropi, pregon vojske, določitev povojne usode, konec vojne, konferenca v Potsdamu, upor na Madžarskem, Praška pomlad; nastanek EGS, EFTA, EU, SEV; naftna kriza, KEVS v Helsinkih, padec berlinskega zidu, revolucija v Romuniji, študentske demonstracije v Pekingu, uvedba evra, vojna za Slovenijo, posredovanje EU, mednarodno priznanje Slovenije

OBČEČLOVEŠKE: srečanje s kulturo, glasbene novosti; kritika – rasno uničevanje, suženjsko izkoriščanje, pregon izobražencev, poljskega jezika, odpiranje uničevalnih koncentracijskih taborišč; nasprotovanje nasilnemu spreminjanju meja, svoboda; kritika – evropski antisemitizem, rasna teorija, kolaboracija, holokavst; pravičnejši svet; kritika: vojne žrtve; kritika: množično umiranje, izguba domov, opustošenje; kritika: kulturna nerazvitost, jezik belih kolonizatorjev; večja enakopravnost spolov, popularna kultura, šport

DRUŽBENA STANJA: nasprotja med razvitimi, gospodarska in politična zaostalost, splošno nezadovoljstvo, revščina, diktatura boljševikov, demografske razmere med in po vojni, razsežnosti vojne, samouničevalnost evropske civilizacije, slabe povojne razmere, politična nasprotja med socialisti in komunisti, nacionalizem, militarizem, vpliv zahodnega kapitalizma, rušenje tradicionalne družbene ureditve, podobnost z evropskim fašizmom, vpliv SZ na evropske komuniste, vodilne sile zahodnoevropske demokracije in kapitalizma, oblikovanje meja, sistematična priprava na vojno, podpora, nezanemanje, nepripravljenost na vojno, nepremagljivost, obstoj okupatorskih sistemov, posledice vojne, razvaline, lakota, preseljevanje, hladna vojna, odprta vprašanja, različne ideologije, zapiranje nedolžnih, usmrtitve, cenzura, omejevanje potovanj, gospodarsko zaostajanje, nepremagljivost komunizma, pomanjkanje, zlata doba, Evropa - druga gospodarska sila sveta, odrezanost od Zahoda, obnova, težavno obvladovanje, revščina, odhod strokovnjakov, razlike v razvitosti, ilegalno priseljevanje, hladna vojna, razmere po padcu socializma, razmere ob tranziciji, pritisk ilegalnih priseljencev

LIBERALNE: tehnološki napredek, poživitev gospodarstva, ustava, parlament, splošna volilna pravica, agrarne reforme, industrializacija, parlamentarna demokracija, svobodno tržno gospodarstvo, vrednote demo-

kracije, tradicija parlamentarnega življenja, soodločanje, socialna pravičnost, zmagovalki prve svetovne vojne, stebra evropske demokracije, izbiranje lastne vladavine, svobodno trgovanje, obnova demokratičnih držav, illegalni tisk, zbiranje informacij, diverzije, vojaška dejavnost, levo usmerjene skupine, gospodarska pomoč, Marshallov načrt, kapitalistično gospodarstvo, demokracija; kritika: plansko gospodarstvo, totalitarna oblast; ukinitelj carin, enotni trg, uvedba skupnega evropskega parlamenta, kritika: potrošništvo, materialistična miselnost; kapitalistična družba; ustanavljanje multinacionalk, povečevanje dobička

KULTURNE: odziv umetnosti na vojno

EMOCIONALNE: pustiti daleč za sabo, velika grožnja, prestrašiti, velika uničevalnost, nemoč, globok duhovni pretres, občutek optimizma, glavni krivec, nemoč, klanje, občutek ničvrednosti življenja, brezskrbno veseljačenje, hud pritisk, protinemško razpoloženje, zaverovanost vase, podcenjevanje novosti, trpeti, izbrisati s sveta, upanje, podjarmljena Evropa, sovražnost

EVRO-ATLANTSKE: širitev EU, združevanje, svoboden pretok delovne sile, reševanje vprašanj; kritika: evroskepticizem, gospodarsko sodelovanje z evropskimi državami, hitra včlanitev v EU

SOCIALISTIČNE: socializem, enakopravnost, socialne reforme; kritika komunizma; sovjetski gospodarski model, plansko gospodarstvo, neodvisnost od kapitalističnega sveta; kritika: nedemokratičnost komunističnih režimov; kritika: politične stranpoti, nizka življenjska raven; večje upoštevanje delavcev in njihovega dela, industrijska demokracija

KRITIKA ZAHODA: /

KRITIKA DRUŽBENE NEENAKOSTI: glej emocionalne

Seznam mest pojavitev in njihova okvirna opredelitev

I. vsebinski sklop/tema: PRVA SVETOVNA VOJNA

– naslov: Evropa prvi v vojno

– akterji: Evropa, družbeni sloji v Evropi, Velika Britanija, ZDA, Nemčija, Francija, evropske dežele, zahodna in srednja Evropa, neevropske države, Japonska, Rusija, evropske velesile

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (druga industrijska revolucija, razlike med državami, slojevitost prebivalstva, oblikovanje političnih taborov, kolonializem, širjenje vpliva), liberalne (tehnološki napredek, poživ-

tev gospodarstva, ustava, parlament, splošna volilna pravica), vrsta dogodka (trk Rusije in Japonske), emocionalne (pustiti daleč za sabo)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Eden prvih avtomobilov Benz zelo konec 19. stoletja«, »Motorno letalo bratov Rusjan, ki je prvič poletelo leta 1909 pri Gorici«), politični zemljevid (»Evropski sistem meddržavnih zvez«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 6 (osrednje besedilo): Tehnološki napredek prinaša tudi probleme: Uvedba novih poljedelskih kultur (krompir, koruza) in izboljšanje tehnike pridelovanja sta v začetku 19. Stoletja zmanjšala lakoto v Evropi. /.../

V začetku 20. stoletja je bilo življenje vseh družbenih slojev v Evropi precej drugačno kot 100 let prej. Druga industrijska revolucija je prinesla človeštvu velik tehnološki napredek, obenem pa tudi velike razlike med različnimi sloji, državami in celinami. /.../ Države, ki so izvedle znanstveno-tehnično revolucijo, so pustile nerazvite daleč za sabo. To so bile Velika Britanija, ZDA, Nemčija in Francija. Razvoj je vplival tudi na sosednje evropske dežele.

b) str. 7 (osrednje besedilo): Uveljavljanje demokracije: V Evropi sta se sredi 19. stoletja izoblikovala dva politična tabora: **konservativni politiki** so zagovarjali staro ureditev /.../. Tej politiki se je v mnogo deželah pridružila tudi katoliška cerkev, ki je imela v stari ureditvi večje privilegije. **Liberalni politiki** /.../ so zahtevali večjo politično in gospodarsko svobodo. /.../

Po letu 1870 so skoraj vse države v zahodni in srednji Evropi dobile **ustavo** in izvoljen **parlament**. Splošna volilna pravica (za vse polnoletne moške) je veljala samo v Franciji. Drugod so volili le dovolj premožni ali dovolj izobraženi moški.

c) str. 7 (osrednje besedilo): Nepravična razdelitev kolonij: Hiter industrijski razvoj v zahodni in srednji Evropi je narekoval nov tip svetovne gospodarske ureditve: **kolonializem**. Kolonije so razvitim državam zagotavljale poceni surovine, dragocene eksotične pridelke, rude in večji trg za industrijske izdelke. /.../ Pri osvajanju kolonij sta imeli prednost stari pomorski velesili Velika Britanija in Francija, ki sta si razdelili večino Azije. /.../ Italija in Nemčija, ki sta se pozno združili v enotni državi, sta pri delitvi kolonij zaostajali. Predvsem Nemčija je s hitrim industrijskim razvojem za-

čela po gospodarski moči prehitevati Veliko Britanijo in Francijo, zato se je čutila prikrajšano. Neravnovesje pri razdelitvi kolonij je postalo glavni vzrok za prvo svetovno vojno.

Hkrati sta postajali gospodarsko močni še dve neevropski državi: ZDA in Japonska. /.../ V Mandžuriji, na severu Kitajske, sta leta 1904 trčili Rusija in Japonska. Z japonsko zmago je bila prvič premagana ena od evropskih velesil.

č) str. 8 (naloge): Razmisli: **Kaj so kolonije prinesle evropskim industrijskim velesilam? Kateri dve skupini držav v Evropi sta se oblikovali pred prvo svetovno vojno in katere države so jima pripadale?**

II. vsebinski sklop/tema: PRVA SVETOVNA VOJNA

- naslov: Začetek vojskovanja
- akterji: razvite evropske države, Nemčija
- vrednote: vrsta stanja (nasprotja med razvitimi)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: zemljevid (»Evropa med prvo svetovno vojno«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 9 (osrednje besedilo): Glavni vzrok: Glavni vzrok za prvo svetovno vojno so bila velika **nasprotja med razvitimi evropskimi državami**. Predvsem Nemčija je zahtevala novo delitev kolonij, da bi prišla do industrijskih surovin in bi lahko brez carin prodajala svoje izdelke na novih, večjih trgih.

III. vsebinski sklop/tema: PRVA SVETOVNA VOJNA

- naslov: Pomanjkanje v zaledju poraja upor
- akterji: Rusija, evropske države, revne množice, boljševiki, Velika Britanija, Evropa, reveži, premožnejši državljani
- vrednote: vrsta družbenih sprememb (protirevolucija, prevzem oblasti, razlastitev) vrsta stanj (gospodarska in politična zaostalost, splošno nezadovoljstvo, revščina, diktatura boljševikov), vrsta dogodkov (oktobrska revolucija, državljanska revolucija), liberalne (agrarne reforme, industrializacija), emocionalne (velika grožnja)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Lenin na govorniškem odru«, »Begunka z vsem preostalim imetjem in otroki. Mož je na fronti«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 12 (osrednje besedilo): Februarska revolucija v Rusiji: Rusija je gospodarsko in politično ena najbolj zaostalih evropskih držav. Meščanska revolucija leta 1905 je le malo omejila carjevo absolutno oblast. Spodbudila je izvajanje agrarne reforme in industrializacijo, a splošnega nezadovoljstva revnih množic ni odpravila.

b) str. 13 (osrednje besedilo): Državljska vojna v Rusiji: Diktatura boljševikov in nasilje, s katerim so jo uveljavljali, sta porodila odpor oziroma **protirevolucijo**. /.../ Največ je v boju proti boljševikom prispevala Velika Britanija. **Oktobrska revolucija je bila velika grožnja obstoječemu sistemu oblasti v Evropi**. Poleg tega, da so reveži na silo prevzeli oblast v državi in s tem dali drugim revežem po Evropi zgled, so tudi vse premožnejše državljane razstili.

Državljska vojna je bila zelo kruta. Zahtevala je štirikrat več ruskih žrtev (8 milijonov) kot vzhodna fronta v prvi svetovni vojni (2 milijona). V njej je zelo trpelo civilno prebivalstvo. Z zmago revolucionarne Rdeče armade se je v evropskem delu države končala leta 1920, na vzhodu pa 1922.

IV. vsebinski sklop/tema: PRVA SVETOVNA VOJNA

– naslov: Vojna katastrofa je izbrisala stari svet

– akterji: umrli v vojni, Evropa, Azija, večnacionalni državi (Avstro-Ogrska, Turčija), Rusija, najrevnejši družbeni sloji, delavci, vladajoči družbeni sloji, Nemčija, Velika Britanija, ZDA, evropski človek

– vrednote: vrsta stanja (demografske razmere med in po vojni, razsežnosti vojne), vrsta družbenih sprememb (razpad držav, nasilni prevzem oblasti, nastanek novih nacionalnih držav, konec obdobja denarne stabilnosti), emocionalne (prestrašiti, velika uničevalnost, nemoč, globok duhovni pretres, občutek optimizma)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Moderno uničevalno orožje je zahtevalo zelo veliko človeških življenj«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 21 (komentar k sliki): Na frontah je umrlo več kot 10 milijonov fantov in mož, še 10 milijonov ljudi je umrlo zaradi posledic vojne, ran, boleznih, pomanjkanja. 20 milijonov je bilo ranjenih. Po vojni je v Evropi osta-

lo več kot 4 milijone vdov in dvakrat toliko sirot. Gmotne škode je bilo za več deset milijard dolarjev.

b) str. 21–22 (osrednje besedilo): Spremenila se je politična podoba sveta: V Evropi sta razpadli dve veliki večnacionalni državi: Avstro-Ogrska in Turčija. Tretji fevdalni imperij, Rusija, je doživel notranji zlom – revolucijo in izgubil veliko ozemlja na zahodu. Nasilni prevzem oblasti najbolj revnih družbenih slojev, delavcev, je **prestrašil vladajoče družbene sloje (buržoazijo)** drugod po Evropi. Nemčija je bila poražena, veliko gospodarsko in politično silo Velike Britanije pa je začela preraščati nova velesila, Združene države Amerike (ZDA). Na račun Avstro-Ogrske, Rusije in Nemčije je v srednji Evropi nastala **vrsta novih nacionalnih držav**. Nacionalizem se je budil tudi pri Turkih, Arabcih, Indijcih in drugih.

c) str. 22 (osrednje besedilo): Konec starega sveta – gospodarski in duhovni pretres: Z začetkom prve svetovne vojne je bilo konec obdobja denarne stabilnosti v Evropi. Količina tiskanega denarja, ki ga je vsaka država imela v obtoku, je do vojne temeljila na količini zlata, ki ga je imela vsaka država v državni blagajni. V vojni pa so morale države vzdrževati veliko več vojakov in jih tudi dobro oborožiti, zato so tiskale denar brez kritja. Denar je pri tem izgubljal vrednost/.../

Velika uničevalnost in nemoč navadnih ljudi, da bi se temu klanju izognili, sta v zavesti evropskega človeka povzročili globok duhovni pretres. Hitro razvijajoča se tehnologija, ki je do vojne še vlivala občutek optimizma, se je obrnila proti človeku. Pomagala ga je uničevati.

V. vsebinski sklop/tema: OD PRVE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

– naslov: Versajska ureditev Evrope

– akterji: udeleženske svetovne vojne, države poraženke, države zmagovalke, Nemčija

– vrednote: vrsta dogodkov (mirovna konferenca, podpis miru), vrsta družbenih sprememb (rešitev nasprotij), liberalna (parlamentarna demokracija, svobodno tržno gospodarstvo), emocionalne (glavni krivec)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: politični zemljevid (»Evropa po prvi svetovni vojni«), fotografija (»Podpisovanje mirovne pogodbe v Versaillesu«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 26 (osrednje besedilo): Štiri zmagovalke krojijo svet: Januarja 1919 se je v Parizu zbrala večina udeleženk prve svetovne vojne na mirovni kon-

ferenci. Zaradi revolucije niso povabili Sovjetske zveze. Države poraženke (Nemčija, Avstrija, Madžarska in Turčija) so bile povabljeni samo za podpis posameznih mirovnih pogodb. Konferenca naj bi rešila nasprotja med državami, zaradi katerih se je vojna začela in omogočila, da v vseh državah zavladata parlamentarna demokracija in svobodno tržno gospodarstvo. Glavno besedo pri urejanju povojne Evrope so si vzele štiri glavne zmagovalke: ZDA, Velika Britanija, Francija in Italija.

b) str. 27 (osrednje besedilo): Mirovne pogodbe: Za glavnega krivca za vojno je bila razglašena Nemčija, ki je morala 28. junija 1919 v Versaillesu (dvorec pri Parizu) prva podpisati mir. Od tod ime o **versajski ureditvi Evrope**.

VI. vsebinski sklop/tema: OD PRVE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

– naslov: Kultura in nov način življenja

– akterji: BBC, evropska civilizacija, intelektualci, filozofi, zgodovinarji, pisatelji, navadni ljudje

– vrednote: vrste družbenih stanj (samouničevalnost evropske civilizacije), vrste dogodkov (napoved propada), vrste družbenih sprememb (vdajanje veseljačenju, hiter način življenja in poslovanja), obččloveške (srečanje s kulturo, glasbene novosti), emocionalne (nemoč, klanje, občutek ničvrednosti življenja, brezskrbno veseljačenje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Govori radio London«), slika (»Kazimir Malevič«, »Charleston«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 32 (komentar k risbi): 14. Novembra 1922 je začel redno oddajati prvi evropski radio, znameniti BBC (British Broadcasting Company) v Londonu.

b) str. 32 (osrednje besedilo): Izgubljena generacija – duhovna kriza: Katastrofa prve svetovne vojne je jasno pokazala samouničevalnost evropske (v primerjavi z azijsko zahodne) civilizacije. Različni intelektualci, filozofi, zgodovinarji, pisatelji so začeli napovedovati njen propad. Nemoč navadnih ljudi, da bi se med vojno izognili velikemu klanju, občutek ničvrednosti človeškega življenja in potem občutek sreče, da so vojno preživeli, so vplivali na to, da so se ljudje takoj po vojni vdajali brezskrbnemu veseljačenju.

c) str. 32 (osrednje besedilo): Množična kultura: Ko so med prvo svetovno vojno ZDA postale največja gospodarska in vojaška sila na svetu, so se po vojni Evropejci prvič srečali tudi z njeno kulturo. Ameriški glasbeniki so v evropska mesta prinesli **jazz**, ki je temeljil na črnski tradicionalni glasbi in na improvizaciji. Glasbeniki so na nastopih sproti in vsak po svoje razvijali osnovno glasbeno temo – improvizirali. To je bila za evropsko glasbeno tradicijo, ki se je strogo držala skladateljevega zapisa, novost.

č) str. 34 (naloge – komentar pod sliko; »Charleston«): Razmisli: Živa-hen ples je simboliziral »ameriški način življenja« in »zlata dvajseta leta«. Hiter način življenja in poslovanja je postajal vse bolj domač tudi v Evropi. **Kakšne so bile posledice za vsakdanje življenje?**

VII. vsebinski sklop/tema: OD PRVE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

- naslov: Kriza demokracije
- akterji: socialistične in komunistične stranke, zahodna Evropa, Velika Britanija, britanski delavci, sindikati
- vrednote: vrsta stanj (slabe povojne razmere, politična nasprotja med socialisti in komunisti), vrsta dogodkov (odmev oktobrske revolucije), vrsta družbenih sprememb (delitev političnih strank, ugodnejši položaj delavcev), socialistične (socializem, enakopravnost, socialne reforme; kritika komunizma), liberalne (vrednote demokracije, tradicija parlamentarnega življenja, soodločanje, socialna pravičnost)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: politični zemljevid (»Politični sistemi v Evropi po prvi in pred drugo svetovno vojno«)
- št. strani: 2
- izbrano besedilo:

a) str. 35 (osrednje besedilo): Glavni politični problem postane socialno vprašanje: Zaradi zelo slabih razmer v prvih letih po vojni: pomanjkanja, brezposelnosti in razočaranja nad državniki, ki so vodili tako nesmiselno vojno, je po vsej Evropi močno odmevala oktobrska revolucija. Socialnodemokratske stranke so se večinoma razdelile na **socialistične** in na **komunistične** stranke. Socialisti so revolucijo zavračali ter zagovarjali postopno in zakonito pot socialnih reform v prid delavstva. Komunistične stranke so zagovarjale nasilen prevzem oblasti – revolucijo in diktaturo delavskega sloja nad premožnim, ker bi edino tako vsi postali resnično enakopravni.

Čeprav so si socialisti in komunisti prizadevali za podobne cilje, so marksisti postali najhujši politični nasprotniki. Drug drugega so obtoževali, da rušijo enotno nastopanje brezpravnega delavstva. Komunistične stranke so bile zaradi protizakonitega in terorističnega delovanja v mnogih državah prepovedane.

b) str. 35 (osrednje besedilo): Demokratične države: Vrednote demokracije so bile najbolj uveljavljene v zahodni Evropi. Največjo tradicijo parlamentarnega življenja je imela Velika Britanija. Zaradi vse večjih zahtev delavskih slojev po soodločanju in socialni pravičnosti je tam nekajkrat prišla v vlado delavska (laburistična) stranka. Britanski delavci, dobro organizirani v sindikatih, so izsilili tolikšne ugodnosti, da se je kvalificiran (strokovno izšolan) delavec štel v razmeroma dobro preskrbljen srednji sloj prebivalstva.

VIII. vsebinski sklop/tema: OD PRVE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

- naslov: Totalitarizem: fašizem, nacizem
- akterji: Hitlerjeva Nemčija
- vrednote: vrsta dogodkov (izstop Nemčije iz DN, kršitve versajske pogodbe, oboroževanje, zasedba Porenja, zahteve po drugačni ureditvi), vrsta družbenih sprememb (širitev nacizma)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Nacistična manifestacija v Nürnbergu leta 1937«)
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

a) str. 40 (osrednje besedilo): Hitlerjeva Nemčija je takoj izstopila iz Društva narodov in začela očitno kršiti versajsko mirovno pogodbo. Začela se je oboroževati, vojska je zasegla Porenje ob francoski meji, kamor ne bi smela. Nacizem so začeli širiti tudi med številne nemške manjšine v Franciji, Češkoslovaški in Jugoslaviji. Vse glasnejše so bile nemške zahteve po dru- gačni ureditvi Evrope in sveta.

IX. vsebinski sklop/tema: OD PRVE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

- naslov: Sovjetski totalitarizem: stalinizem
- akterji: Sovjetska zveza, Nemci, sovjeti, nasprotniki revolucije, države antante

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (zadušitev revolucije, politična in gospodarska osama)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Traktorji – ponos socialističnega kmetijstva«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 41 (osredje besedilo): Težavno iskanje nove poti: Prva država, v kateri naj bi oblast z revolucijo prevzeli delavci, je imela v prvih letih svojega obstoja velike težave. Rodila se je sredi vojne in je podpisala premirje sebi v škodo (Brest-Litovsk), da bi vojskovanje z Nemci končala. V letih 1917 – 1922 je morala oblast sovjetov (delavskih svetov) zmagati še v državljanski vojni proti nasprotnikom revolucije, ki so jim izdatno pomagale antantne države. Pričakovane revolucije v drugih evropskih državah so bile zadušene ali jih ni bilo. Sovjetska zveza je po vojni ostala politično in gospodarsko osamljena.

X. vsebinski sklop/tema: OD PRVE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

– naslov: Zunajevropske dežele

– akterji: Japonska, veleposestniško-vojaški sloj, cesar, Evropa

– vrednote: vrsta stanja (nacionalizem, militarizem, vpliv zahodnega kapitalizma, rušenje tradicionalne družbene ureditve, podobnost z evropskim fašizmom), vrsta družbenih sprememb (vračanje k stari kmečki družbi)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material:

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 44 (osrednje besedilo): Japonska: Značilnost japonskega načina vladanja sta bila nacionalizem in militarizem. Vpliv zahodnega kapitalizma, ki je rušil japonsko tradicionalno družbeno ureditev, so skušali omejiti z vračanjem k stari kmečki družbi. Vladal ji je veleposestniško-vojaški sloj. Simbol take družbene ureditve je bil cesar kot božji sin in predstavnik japonskega naroda, katerega kulturno poslanstvo je vladati vsej vzhodni Aziji. Japonska državna ureditev in ideologija v tridesetih letih sta bila podobna evropskemu fašizmu.

XI. vsebinski sklop/tema: OD PRVE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

– naslov: Zahteve po novi ureditvi

– akterji: komunisti, kominterni, Sovjetska zveza, delavci, evropski komunisti, Velika Britanija, narodna vlada, Francija, socialisti, radikali, komunisti, Ljudska fronta, Španija, mednarodne brigade prostovoljcev

– vrednote: vrste družbenih sprememb (rešitev gospodarske krize, socialne reforme), vrste stanja (vpliv SZ na evropske komuniste), vrste dogodkov (španska državljanska vojna)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Pablo Picasso: Guernica«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 47 (osrednje besedilo): Demokracija med komunizmom in fašizmom: Komuniste po vsej Evropi je prek kominterne vodila Sovjetska zveza. Ta se je ob veliki gospodarski krizi nadejala, da bo revščina prignala delavce v revolucijo tudi v drugih evropskih deželah. Evropske komuniste je pripravljala, da prevzamejo vodstvo teh revolucij. Vendar so se voditelji kominterne motili. Večji vpliv so v času krize dobile razne vrste fašizma, ki je bil izrazito naravnani proti komunizmu.

/.../

V Veliki Britaniji, kjer je bila demokratična tradicija najdaljša, je bilo fašistično gibanje v času krize zelo šibko. Gospodarsko krizo je rešila skupna »narodna« vlada. V Franciji so demokracijo pred fašističnimi gibanji reševali socialisti, radikali in komunisti z Ljudsko fronto. Ta je leta 1936 zmagala na volitvah in je s svojim uspešnim programom socialnih reform postala vzor takega sodelovanja po Evropi.

b) str. 47 (osrednje besedilo): Španska državljanska vojna: Španija je na pritisk demokratičnih sil in nekaterih oficirjev po osmih letih diktature leta 1931 postala demokratična republika. Na volitvah leta 1936 je zmagala Ljudska fronta, sestavljena iz socialistov, komunistov in republikancev. Zaradi reform v korist delavcev in omejevanja moči vojske in katoliške cerkve (velika posestva) se je republikanski vladi **uprl del vojske**. Upor, ki so ga podprli industrialci, veleposestniki (tudi Cerkev) in fašistično gibanje, razširjeno zlasti med oficirji, je vodil general Franco. Upornikom sta vojaško pomagali Nemčija in Italija. Francija in Velika Britanija se v špansko državljansko vojno nista hoteli vmešavati. Vladi Ljudske fronte je z orožjem in svetovalci pomagala Sovjetska zveza, ki je prek kominterne pomagala organizirati **mednarodne brigade prostovoljcev** iz vse Evrope (30 000 borcev, od tega 500 iz Slovenije).

XII. vsebinski sklop/tema: SLOVENCIMED SVETOVNIMA VOJNAMA

– naslov: Nova evropska država Jugoslavija

– akterji: vodilne sile zahodnoevropske demokracije in kapitalizma, Francija, Velika Britanija, jugoslovanska vojska, Jugoslavija, sosednje države

– vrednote: vrsta dogodkov (komunistična revolucija v madžarski državi, zatrtje, mala antanta), vrsta stanja (vodilne sile zahodnoevropske demokracije in kapitalizma, oblikovanje meja), vrsta družbenih sprememb (spremembe razmerja sil)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material:

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 53 (osrednje besedilo): (Vprašanje državnih meja): Proti Italijanom, ki so jim Britanci in Francozi za sodelovanje v vojni obljubili avstro-ogrsko ozemlje, se ni bilo mogoče braniti z orožjem. Italijanska vojska je takoj po podpisu premirja zasedla obljubljenozemlje: skoraj tretjino slovenskega ozemlja na zahodu (do Logatca) in Istro. /.../

Na Koroškem je med Slovenci in Nemci prišlo do vojaških spopadov. Narodna vlada v Ljubljani ni mogla zbrati dovolj močne vojske. /.../ Pomoč srbske vojske je prišla prepozno, šele maja 1919 je zasedla celovško kotlino. Takrat so velike sile na mirovni konferenci v Parizu že odločale o ureditvi po končani vojni.

Problem Koroške so se odločili rešiti s plebiscitom. Oktobra 1920 je več kot polovica (59 %) tam živečih ljudi glasovalo za Avstrijo. /.../

V nasprotju z izgubo Primorske in Koroške je bila nepričakovana pridobitev Slovenske krajine na bivšem Ogrskem – Prekmurja. V novi madžarski državi je leta 1919 izbruhnila komunistična revolucija. Vodilne sile zahodnoevropske demokracije in kapitalizma, predvsem Francija in Velika Britanija, so revolucijo zatrle. Pri tem je sodelovala tudi jugoslovanska vojska. Ta je zasedla Prekmurje, ki ga je začela upravljati pokrajinska uprava v Ljubljani.

b) str. 53 (osrednje besedilo): Odnosi z drugimi evropskimi državami: Nova država Jugoslavija je na ozemlju bivše Avstro-Ogrske zarezala povsem nove meje. Tudi meje z južnimi sosedami so bile še sveže, saj sta si jih Srbija in Črna gora priborili tik pred prvo svetovno vojno, v balkanskih

vojnah leta 1912 in 1913. Jugoslavija zato ni bila v prijateljskem odnosu s sosedami, razen z Romunijo in Grčijo. Največjo nevarnost sta predstavljali ravno Italija in Madžarska. Po razpadu Avstro-Ogrske je ostalo veliko Madžarov v novih državah, ki so nastale na ozemlju bivše Ogrske; skoraj pol milijona tudi v Jugoslaviji. Madžari so takoj po vojni skušali kraljestvo pod odstavljenim cesarjem Karlom nekajkrat obnoviti. Jugoslavija, Romunija in Češkoslovaška so se zato povezale v **malo antanto**. Italija pa je s širitvijo na Balkan in Jadransko morje hotela postati velesila na tem koncu Evrope. Vendar je zaščito nad Jugoslavijo prevzela Francija, ki je v soglasju z Veliko Britanijo podpirala povečano Srbijo kot protiutež nemškimi, italijanskim in ruskim (sovjetskim) željam po Balkanu.

Razmerje sil v Evropi se je spremenilo sredi tridesetih let, ko je začela Hitlerjeva Nemčija odkrito kršiti versajsko mirovno pogodbo in se povezovati z Italijo.

XIII. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

– naslov: Novi katastrofi naproti

– akterji: nacistična Nemčija, Hitler, Velika Nemčija, politične skupine in voditelji, Velika Britanija, Francija, Poljska, Poljaki, Judi, Nemci, nemški okupatorji

– vrednote: vrste družbenih sprememb (novi evropski red), vrste stanja (sistematična priprava na vojno, podpora, nezanimanje, nepripravljenost na vojno), vrste dogodkov (zavzetje Poljske, začetek vojne, izganjanje Poljakov n Judov), občečloveške (kritika – rasno uničevanje, suženjsko izkoriščanje, pregon izobražencev, poljskega jezika, odpiranje uničevalnih koncentracijskih taborišč), liberalne (zmagovalski prve svetovne vojne, stebra evropske demokracije), emocionalne (hud pritisk, protinemško razpoloženje, zaverovanost vase, podcenjevanje novosti, trpeti, izbrisati s sveta)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Hitler«), fotografija (»Začetek vojne«, »Podpis nemško-sovjetskega pakta«, »Srečanje nemške in sovjetske vojske v razkosani Poljski«, »Finske enote«, »Parada v Parizu«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 74 (osrednje besedilo): Nemški načrti o novem evropskem redu: Nacistična Nemčija je že do jeseni 1939 zasedla del ozemelj, izgubljenih po prvi svetovni vojni. Toda Hitlerju to ni zadostovalo. V njegovih načrtih naj bi v novem evropskem redu osrednja vloga pripadla »Veliki Nem-

čiji«. V njej bi bili tudi vsi Nemci iz sosednjih držav. V rodovitnih ravninah vzhodne Evrope so si hoteli zagotoviti življenjski prostor. Skladno s rasiistično teorijo naj bi uničili pripadnike »nižjih ras«, v prvi vrsti Jude in Rome, Slované pa bi izrabili za suženjsko delovno silo. /.../

Da bi se izognil nepotrebnemu vojskovanju, je Hitler v drugih evropskih državah podpiral politične skupine in voditelje, naklonjene njegovim idejam. Te so bile pripravljene z Nemčijo podpisati pogodbe o sodelovanju pod pogoji, ki jih je narekoval Hitler. Državam, ki bi se upirale novemu evropskemu redu, je Hitler namenil uničenje.

b) str. 74 (osrednje besedilo): Zaščitnici versajske Evrope nepripravljeni na vojno: Zmagovalki prve svetovne vojne in stebra evropske demokracije Velika Britanija in Francija, nista storili ničesar, da bi Nemčiji preprečili priključitev Posarja, Avstrije in Češke. Zaradi tega sta bili njuni vladi pod hudim pritiskom domačega protinemško razpoloženega prebivalstva. Ko se je Nemčija obrnila proti Poljski, nista bili več pripravljeni popuščati Hitlerjevim zahtevam, zato sta Francija in Velika Britanija Poljski zagotovili nedotakljivost njenih meja.

Na vojno pa zahodni sili nista bili pripravljeni. Bistveno manj kot Nemčija sta vlagali v vojsko, oborožitev kopenskih sili je bila precej zastarela, Francija je bila zaverovana v neprebojnost svoje obrambne linije ob nemški meji, ni pa mislila na ofenzivno vojskovanje, medtem ko je Velika Britanija največ vlagala v mornarico in letalstvo. Najhuje je bilo, da so ostareli francoski generali, ki naj bi vodili kopensko vojno proti Nemčiji, podcenjevali vojaške novosti.

c) str. 75 (osrednje besedilo): Napad na Poljsko – začetek vojne: Nemčija je **1. septembra 1939** brez vojne napovedi napadla Poljsko. Poljska vojska se ni mogla upirati nemškemu blitzkriegu – hitremu prodoru oklepnih enot ob izdatni podpori pehote in letalstva. Velika Britanija in Francija sta držali besedo, ki sta jo dali Poljski, in 3. septembra napovedali vojno Nemčiji. Toda njune enote nisp prestopile nemške meje, temveč čakale na okoliš. /.../

Nemčija je po okupaciji začela uveljavljati svoj novi evropski red. Iz priključenih področij so izganjali Poljake in Jude. Na njihove domove so naseljevali Nemce iz vzhodnih poljskih predelov in baltiških držav. Pregarjali so poljske izobražence, poljski jezik pa izgnali iz uradnih ustanov. Za Jude so odprli nova uničevalna koncentracijska taborišča. Nasilno preseljevanje in fizično uničenje je nemški okupator uveljavil še v drugih deželah, toda

Poljska je najbolj trpela. V njej je živel relativno največ Judov, pa tudi pojma Poljska in Poljak so hoteli nemški okupatorji izbrisati s sveta.

XIV. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

– naslov: Spopad preraste v svetovno vojno

– akterji: nova Evropa, evropske države, Nemci, Nemčija, Italija, Japonska, Madžarska, Romunija, Slovaška, Bolgarija, Jugoslavija, Japonci, Američani, Churchill, Roosevelt, bojujoči se narodi, manjši evropski narodi, podjarmljeni narodi Evrope

– vrednote: vrste družbenih sprememb (sprememba političnega zemljevida, vodilna vloga, uveljavljanje novega reda, sprememba narave vojne, zmaga nad skupnim sovražnikom), vrste dogodkov (podpis trojnega pakta, napad na Pearl Harbor, Atlantska listina), vrste stanj (nepremagljivost), liberalne (izbiranje lastne vladavine, svobodno trgovanje, obnova demokratičnih držav), občečloveške (nasprotovanje nasilnemu spreminjanju meja, svoboda), emocionalne (upanje, podjarmljena Evropa)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Nova Evropa je nepremagljiva«, »Združeni bomo zmagali«), fotografija (»Podpis trojnega pakta v Berlinu septembra 1940«, »Goreče ladje v Pearl Harborju po japonskem bombardiranju«, »Britansko letalo nad piramidami«, »Hitler, Mussolini in nemški generali«, »Prvo srečanje Roosevelta in Churchilla«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 77 (komentar k sliki): »Nova Evropa je nepremagljiva!« so oznajali nemški plakati leta 1942 v vseh večjih mestih osvojenih evropskih držav. Kot je razvidno s plakata, se je po dveh letih bojevanja politični zemljevid Evrope temeljito spremenil. Z njega so izginile Poljska, Češkoslovaška, Jugoslavija in baltske države, povečale pa so se Nemčija in njene zaveznice. Boji so potekali tudi že v Afriki in na Atlantiku.

b) str. 77 (osrednje besedilo): Trojni pakt: Po porazu Francije se je Velika Britanija pripravljala na dolgotrajen spopad. Poleti 1940 je hotela Nemčija z letalskimi napadi pripraviti teren za izkrcanje na britanskem otočju. Toda v **zračni bitki** so imeli Nemci hude izgube in niso uspeli uničiti britanske obrambe, zato so jeseni 1940 misel na izkrcanje opustili.

Nove zaveznike je iskala Nemčija po diplomatski poti. Septembra 1940 je z Italijo in Japonsko podpisala trojni pakt. V njem so priznali Nemči-

ji pravico do vodilne vloge in uveljavljanje novega reda v Evropi, Japonski v azijskem prostoru in Italiji v Sredozemlju. /.../

K trojnemu paktu so pod nemškim političnim pritiskom novembra 1940 pristopile Madžarska, Romunija in Slovaška, marca 1941 pa še Bolgarija in Jugoslavija. S podpisom pakta so Nemčiji priznale vodilno vlogo v Evropi in v nadaljnjih spopadih tudi vojaško sodelovale z njo.

c) str. 78 (osrednje besedilo): Razširitev spopadov: **7. Decembra 1941** je Japonska bombardirala **Pearl Harbor** na Havajih, kjer je bila večina ameriškega pacifiškega ladjevja. S tem se je evropska vojna spremenila v svetovno.

č) str. 78 (osrednje besedilo): Protifašistična koalicija: Vojaški uspehi članic trojnega pakta so resda precej povečali meje njenih imperijev, toda po drugi strani so jim namesto osamljene Velike Britanije nasproti stale tri velesile, poleg Velike Britanije še Sovjetska zveza in ZDA. Njihovih voditeljev **Churchilla, Stalina in Roosevelta** se je oprijelo ime veliki trije.

Churchill in Roosevelt sta pojasnila vojne cilje 14. Avgusta 1941. V Atlantski listini sta zapisala, da državi ne težita za širjenjem lastnega ozemlja, da nasprotujeta nasilnemu širjenju meja, da bo po zmagi nad skupnim sovražnikom narodom omogočeno živeti svobodno, si izbirati lastno vladavino in svobodno trgovati. Listina je vzbudila pri bojujočih se narodih upanje na obnovo lastnih demokratičnih držav. Nanjo so se v zahtevah sklicevali manjši narodi v podjarmljeni Evropi. /.../

d) str. 79. (naloga): Razmisli: **Kaj je povezovalo države, ki so podpisale Atlantsko listino? Kaj so v njej videli podjarmljeni narodi Evrope?**

XV. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

– naslov: Za frontnimi črtami

– akterji: nacistična Nemčija, nacisti, Judje, okupirana Evropa, domači nacisti, zavojevalci, skupine različnih ideoloških usmeritev, odporniki, komunisti, Američani

– vrednote: vrste družbenih sprememb (določitev novih meja in držav, upor), vrste stanj (obstoje okupatorskih sistemov), vrste dogodkov (odziv umetnosti na vojno), liberalne (ilegalni tisk, zbiranje informacij, diverzije, vojaška dejavnost, levo usmerjene skupine), obččloveške (kritika – evropski antisemitizem, rasna teorija, kolaboracija, holokavst, pravičnejši svet)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: slika (»Nemška propaganda«, »Poziv britanskim ženskam«), fotografija (»Vidkun Quisling«, »Auschwitz«, »Veliki diktator«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 80 (komentar k sliki): Že pred vojno je nacistična Nemčija sprejela t. i. rasne zakone, ki so delili ljudi po rasah. Utelešenje najboljšega naj bi bila arijska rasa, najslabše človeške lastnosti pa so po mnenju nacistov v sebi nosili Judje. Pri protijudovski gonji so se nacisti opirali na kvaziznanstvene dokaze in evropski antisemitizem. Da ne bi prišlo do mešanja s »čisto« arijsko raso, so morali Judje nositi Davidovo zvezdo. Po začetku vojne se je odnos do Judov zaostрил, »rasne zakone« pa so pod nemškimi pritiski začele izvajati tudi njene zaveznice.

b) str. 80 (osrednje besedilo): V okupirani Evropi: Nemški okupator je v Evropi na novo zarisal meje in države. **Okupacijski sistemi** so se zelo razlikovali, merilo pa je bilo **rasna teorija**. Dejansko oblast so imeli v rokah Nemci. Ponekod so obdržali prejšnji sistem in na vodilna mesta postavili domače nacistе, ki so bili pripravljeni sodelovati z zavojevalci. Kolaboracija z okupatorjem lahko poteka na različnih ravneh. Zgolj upravno sodelovanje omogoča nemoten tok življenja in urejeno preskrbo prebivalstva. Hujše pa je, če posamezne skupine tudi vojaško sodelujejo z okupatorjem.

c) str. 81 (osrednje besedilo): Odpornišтво: V vseh državah okupirane Evrope so se začeli ljudje kmalu upirati. Odpor so vodile skupine različnih ideoloških usmeritev, razvijal se je tudi ob podpori članic protifašistične koalicije. Odporniki so z **ilegalnim tiskom** spodbujali ljudi, naj zaupajo v končno zmago, in jim sporočali novice s fronte. Za **oborožen odpor** so zbirali opremo, za zavezniško vojsko informacije o okupatorjevi vojski, z diverzijami so ovirali dovoz opreme na fronto, z vojaško dejavnostjo pa vezali nase enote, ki bi jih sicer okupator lahko bolje uporabil na fronti. Najbolj dejavne so bile levo usmerjene odporniške skupine, ki so jih vodili komunisti. Močne so bile v Jugoslaviji, Franciji, Italiji, Poljski in Grčiji.

č) str. 82 (nalog): Razmisli: **V katerih evropskih državah je bilo ubitih največ Judov? Zakaj?**

d) str. 82 (komentar k sliki): Veliki diktator: Tudi umetnost se je odzvala na vojno in vzbujala upe v končno zmago. V ZDA so posneli precej filmov o vojni. Eden najbolj znanih je Veliki diktator iz leta 1940. Z njim je Charlie Chaplin precej omajal prepričanje Američanov, da se jih »evropske« zadeve ne tičejo, in pozval k boju za pravičnejši svet.

XVI. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA

– naslov: Zmaga protifašistične koalicije

– akterji: Nemci, fiziki, Evropa, veliki trije, zvezniki, Japonska, Američani, civilno prebivalstvo

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (zmanjšanje prebivalstva, preureditev sveta), vrsta stanj (posledice vojne), vrsta dogodkov (izdelava atomske bombe, prenos protifašističnih bojov na zahod, konec vojne v Evropi), občečloveške (vojne žrtve)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografije (»Charles de Gaulle avgusta 1944 v osvobojenem Parizu.«, »Postavljanje zastave na vzpetini na otoku Ivo Jima«, »Otroci obdarujejo zavezniške vojake«, »Nemški vojak pred Reichstagom«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 83 (komentar k sliki): Konec druge svetovne vojne je svet stopil v atomsko dobo. Atomske bombe so najprej razvijali Nemci, v ZDA pa so jo izdelali fiziki, ki so pred nacističnim režimom pobegnili iz Evrope. Na univerzi v Chicagu je ekipa, ki je razvila atomsko bombo, 2. Decembra 1942 opazovala prvo verižno reakcijo. Eden od njih, Albert Einstein, je leta 1954 izjavil: »Veliko napako sem naredil v svojem življenju, ko sem podpisal pismo predsedniku Rooseveltu in mu priporočil izdelavo atomskih bomb. Opravičilo vendarle je – bila je nevarnost, da jih bodo izdelali Nemci.«

b) str. 83 (Proti osrčju Evrope): (V POGLAVJU NI EKSPLICITNIH OMEMB POJMA EVROPA)

c) str. 84 (osrednje besedilo): Konec vojne: Leta 1945 so potekale sklepnne operacije proti Nemčiji. Januarja 1945 so sovjetske enote prebile nemško obrambo na Visli, februarja linijo na Donavi, marca pa so jugoslovanske enote na jugu prebile sremsko fronto. Marca 1945 so na zahodni fronti Američani dobili v roke neporušen most prek Rena pri Remagenu in nadaljevali bliskovit pohod proti osrčju Nemčije. 25. aprila so se pri Torgau na Labi srečali s sovjetskimi enotami in preklali Nemčijo na dvoje. V tem času so bile sovjetske enote že v Berlinu, južna fronta pa se je z Apeninskega polotoka preselila v Padsko nižino. Tu so italijanski protifašisti ujeli Mussolinija in ga 28. aprila 1945 ustrelili. Njegov zaveznik Hitler se je dva dni kasneje ustrelil sam. 8. maja je Nemčija brezpogojno kapitulirala.

Vojna v Evropi je bila končana in zavezniki so se lotili še Japonske. Ob zavzemanju otokov pred Japonsko so Američani spoznali, da se Japonci ne predajo, temveč se fanatično bojujejo do konca. Zato so se hoteli izogniti

izkrcanju na velikih japonskih otokih, ker bi imeli preveč žrtev. Vojno so hoteli hitro zaključiti tudi zato, da bi čim manj ozemlja osvojila Sovjetska zveza. Japonsko so prisilili h kapitulaciji z uporabo atomske bombe. To so 6. in 9. Avgusta 1945 vrgli na mesti Hirošima in Nagasaki.

č) str. 84 (osrednje besedilo): Mir, ki ne daje vzrokov za zadovoljstvo: Končana je bila največja morija v zgodovini človeštva. Najbolj krvavi so bili boji v Evropi in na zahodnem Pacifiku, toda vojaške operacije so potekale še v Afriki, na otokih v Pacifiku in Indijskem oceanu in na Novi Gvineji. Pod orožjem je bilo približno 110 milijonov vojakov in po koncu vojne se jih več kot četrtina ni vrnila domov. Ocene o vojnih žrtvah se zelo razlikujejo. Tudi med civilnim prebivalstvom je bilo veliko žrtev in se ocene gibljejo celo prek 20 milijonov. Uničeno je bilo gospodarstvo celih pokrajin, porušena so bila številna mesta in vasi.

XVII. vsebinski sklop/tema: DRUGA SVETOVNA VOJNA NA SLOVENSKEM

- naslov: Vojna v Evropi se konča na slovenskem ozemlju
- akterji: Slovenija, vojaštvo, Evropa, jugoslovanska in sovjetska vojska, partizani, velike sile
- vrednote: vrste dogodkov (pregon vojske, določitev povojne usode)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material: fotografija (»Prihod partizanske vojske v osvobojeno Ljubljano«, »Reka beguncev med umikom na avstrijsko Koroško«, »Grobišča pobitih po koncu vojne«)
- št. strani: 2
- izbrano besedilo:

a) str. 104 (osrednje besedilo): Sklepne operacije in konec vojne: Sloveniji se je pozimi 1944/45 približevali mnogo vojaštva: nemška vojska na Balkanu, kolaborantske enote (četniki, ustaši, ruski vlasovci itd.) ter jugoslovanska in sovjetska vojska, ki sta vse te enote preganjali proti osrčju Evrope.

b) str. 105 (osrednje besedilo): Pomen vojne za slovenski narod: Slovenski narod je bil v okupatorskih načrtih predviden za uničenje, toda konec vojne je s partizansko vojsko dočakal na strani zmagovite protifašistične koalicije. Vsaj za nekaj majske dni leta 1945 je bil uresničen tudi sen Zedinjene Slovenije. Toda že po nekaj tednih so morali partizani na zahtevo velikih sil, ki so že na jalski konferenci določile usodo povojne Evrope, zapustiti avstrijski del Koroške, Trst z okolico in del Primorske. Kljub temu

je bilo ozemlje povojne Slovenije zaradi priključitve večjega dela s Sloven-
ci naseljene Primorske in Istre večje za približno tretjino predvojne Dra-
vske banovine.

XVIII. vsebinski sklop/tema: SVET V DRUGI POLOVICI 20. STO- LETJA

– naslov: Katere naloge so ostale človeštvu po svetovni moriji?

– akterji: prebivalstvo Evrope, Evropejci, voditelji protifašistične koa-
licije, Nemčija, Avstrija, zmagovite velesile, mednarodna vojaška sodišča,
nacistični veljaki, oblasti po Evropi, kolaboranti, politični nasprotniki, ka-
pitalistični Zahod, socialistične vzhodnoevropske države, ZDA, Sovjetska
zveza, zahodna Evropa, Evropa, Zahodna Evropa, Velika Britanija, zahod-
ni del Nemčije, Grčija, Turčija, Truman, George Marshall

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (obnova, nasprotje med zahod-
dom in vzhodom), vrsta dogodkov (konec vojne, konferenca v Potsdamu),
vrsta stanja (razvaline, lakota, preseljevanje), liberalne (gospodarska po-
moč, Marshallov načrt, kapitalistično gospodarstvo, demokracija; kritika:
plansko gospodarstvo, totalitarna oblast), občečloveške (kritika: množič-
no umiranje, izguba domov, opustošenje)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Porušeni Mannheim«, »Američani
in Rusinje«, »»Novi čevlji«, »Hamburg 1945«), zemljevid (»Migracij-
ska gibanja po drugi svetovni vojni«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 108 (komentar k sliki (»Porušeni Mannheim«): Vrtinec total-
ne vojne je prizadel vse prebivalstvo Evrope. Mir se je začel na razvalinah.

b) str. 108 (osrednje besedilo): Konferenca v Potsdamu in kaznovanje
vojnih zločincev: 8. Maja 1945 je Nemčija podpisala brezpogojno predajo.
Naslednji dan so Evropejci že množično proslavljali konec vojne.

Voditelji protifašistične koalicije, Winston Churchill, Harry Truman
in Josip Stalin so se zadnjič zbrali **julija 1945 v Potsdamu** (pri Berlinu)
in razpravljali o povojni Evropi. Dogovorili so se, da bodo uničili nemški
nazizem in pripravili mirovne pogodbe za premagane države. Nemčijo in
Avstrijo bodo razdelili na štiri okupacijska območja: britansko, francosko,
ameriško in sovjetsko. Zmagovite velesile si bodo povrnilo vojno škodo na
račun Nemčije. V skladu s prvim sklepom potsdamske konference so ko-
nec leta 1945 začela delovati **mednarodna vojaška sodišča**, ki so sodila

obtoženim zločinov proti miru in človečnosti. Najbolj znano je bilo sodišče v Nürnbergu, kjer so obsodili dvaindvajset nacističnih veljakov. Pred sodišče v Tokiu so postavili japonske vojne zločince.

Vojnim sodiščem so sodila tudi civilna sodišča, največ v Franciji (okrog 30 000 osebam). Po Evropi pa so oblasti obračunale s kolaboranti in političnimi nasprotniki tudi z izvensodnimi poboji.

c) str. 109 (komentar k sliki »Hamburg 1945«): **Evropske železnice so ob koncu vojne stale pred težko rešljivo nalogo: kako prepeljati milijone. Hamburg poleti 1945.**

č) str. 109 (osrednje besedilo): V Parizu so sestavljali mirovne pogodbe, ostalo je nemško vprašanje: Julija 1946 se je v Parizu začela mirovna konferenca. Nekdanji vojni zavezniki so se najbolj razhajali pri vprašanju o prihodnosti Nemčije. Ločevale so jih namreč razlike v družbeni ureditvi in vprašanje, **kdo bo prvi v svetu**. Na eni strani je stala komunistična Sovjetska zveza, ki se je po vojni vojaško in politično okrepila. Kapitalistične ZDA so postale vodilna gospodarska, vojaška in politična sila sveta. Začelo se je nasprotje med kapitalističnim zahodom, ki so ga vodile ZDA, in socialističnimi vzhodnoevropskimi državami pod vodstvom Sovjetske zveze. Obe velesili sta bili prepričani, da jima skuša druga stran vsiliti svoj pogled na svet.

d) str. 109 (osrednje besedilo): Kako so si Evropejci celili rane: Po koncu vojne so ostala porušena mesta in vasi evropski vsakdanjik. Opustošenje je bilo največje tam, kjer so potekali spopadi, čeprav tudi drugje ni bilo dosti bolje. /.../ Industrijska proizvodnja zahodne Evrope je padla na polovico predvojne. Vojna je končala približno 50 milijonov življenj, za seboj je pustila okrog 30 milijonov invalidov. Približno 45 milijonov ljudi je bilo preseljenih in se je skušalo vrniti na svoje domove./.../

Skoraj vsa Evropa pa je v prvih povojnih letih doživljala veliko lakoto. V prvem letu po koncu vojne so množično umirali predvsem Nemci, ki so jih zajeli vzhodni ali zahodni zavezniki.

e) str. 109 (osrednje besedilo): Kako obnoviti porušeno Evropo: Zahodna Evropa, predvsem Velika Britanija, je gospodarsko pomagala zahodnemu delu Nemčije, Grčiji in Turčiji. Te države so imele za obrambni zid, ki naj bi omejil širjenje sovjetskega vpliva v Evropo. Leta 1947 pa Velika Britanija te pomoči ni več zmogla. Zato je ameriški predsednik Truman marca 1947 od kongresa dobil pomoč za vse tiste države, ki so se upiralo poskusom komunističnega prevrata na svojih tleh. Ta sistem pomoči se imenuje **Trumanova doktrina**. Ameriški zunanji minister George Marshall

pa je po obisku porušene Evrope junija 1947 izdelal načrt finančne pomoči vsem v vojni prizadetim evropskim državam, ki bi zanjo zaprosile (**Marshallov načrt**). Države pod vplivom Sovjetske zveze, tudi Jugoslavija, so ga odklonile.

f) str. 109 (novi pojmi):

Kapitalistični Zahod – države predvsem zahodne Evrope, poleg teh pa še ZDA in Kanada, ki so po drugi svetovni vojni ohranile kapitalistično gospodarstvo in demokracijo.

Socialistični Vzhod – države predvsem vzhodne Evrope, na čelu s Sovjetsko zvezo, ki so po drugi svetovni vojni uvedle plansko gospodarstvo s prevladujočo državno lastnino in enostrankarsko (totalitarno) oblast.

g) str. 110 (komentar k političnemu zemljevidu »Migracijska gibanja po drugi svetovni vojni«): Spremenjene meje (Poljska dobi precej nemškega ozemlja na zahodu in ga izgubi na vzhodu na račun SZ), beg »nacistično usmerjenih« Nemcev iz vzhodne Evrope, naseljevanje Judov v Palestini je povzročilo veliko preseljevanje.

XIX. vsebinski sklop/tema: SVET V DRUGI POLOVICI 20. STOLETJA

– naslov: Razhajanje vzhoda in zahoda

– akterji: svetovne sile, vzhodnoevropske države, SZ, ZDA, W. Churchill, komunistične partije

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (nova razporeditev moči, poglobljanje nasprotij), vrsta stanj (hladna vojna, odprta vprašanja, različne ideologije), emocionalne (sovražnost)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: politični zemljevid (»NATO in varšavski pakt: razdeljeni svet«), fotografije (»Razdeljeni Berlin – beg na Zahod«, »Winston Churchill«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

a) str. 111 (osrednje besedilo): »Čez celino se je spustila železna zavesa«: Druga svetovna vojna je na novo razporedila moči med svetovnimi silami. Na površje je potisnila dve novi velesili: Sovjetsko zvezo in Združene države Amerike. SZ je razširila svoje vplivno območje na vzhodnoevropske države. ZDA so postale vodilna gospodarska, vojaška in politična sila kapitalističnega sveta. Velesili sta tekmovali v oboroževanju, si grozili in dru-

ga drugo obtoževali. Nasprotje med blokoma se je poglobljalo. Obdobje, ko med velesilama ni bilo prave vojne niti pravega miru, imenujemo hladna vojna. Glavni razlog za hladno vojno je bila sovražnost med velesilama zaradi različnih ideologij (kapitalizem, komunizem) in vprašanj, čigav vpliv bo prevladal. Mejo med tema različnima svetovoma, ki je potekala od Baltika do Jadrana, je Winston Churchill imenoval železna zavesa. Ločila je vzhodno Evropo od zahodne. Ob njej je ostalo odprtih vprašanj: kaj bo z razdeljenima Nemčijo in Avstrijo, čigav bo Trst. Nemčija in Berlin (berlinski zid) sta ostala do leta 1989 razdeljena med Zahod in Vzhod. Zahodne velesile so svoja okupacijska območja združile leta 1949 v Zvezno republiko Nemčijo (tudi Zahodna Nemčija). Istega leta je tudi SZ iz svoje okupacijske cone ustanovila Nemško demokratično republiko (Vzhodna Nemčija). Avstrija je bila obnovljena v svojih predvojnih mejah.

b) str. 111 (izvirno besedilo/osrednje besedilo): »Od Szczecina ob Baltiškem morju do Jadrana se je spustila čez celino železna zavesa. V teh vzhodnoevropskih državah so dobile majhne komunistične partije oblast, ki nikakor ne ustreza njihovi številčni moči.« (W. Churchill, 5. Marca 1946 v Fultonu (ZDA))

XX. vsebinski sklop/tema: SVET V DRUGI POLOVICI 20. STOLETJA

– naslov: Nemirni svet

– akterji: Madžari, Čehi, Moskva, enote Varšavskega pakta, države realnega socializma

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (upor), vrsta stanj (zapiranje nedolžnih, usmrtitve, cenzura, omejevanje potovanj, gospodarsko zaostajanje, nepremagljivost komunizma), vrsta dogodkov (upor na Madžarskem, Praška pomlad)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Sovjetski tanki v Budimpešti«), slika (»Grafika s praških ulic«)

– št. strani: 1

– izbrano besedilo:

str. 116 (novi pojmi): **Države realnega socializma** – oznaka za socialistično ureditev v državah Vzhodne Evrope.

XXI. vsebinski sklop/tema: SVET V DRUGI POLOVICI 20. STOLETJA

– naslov: Gospodarstvo druge polovice 20. stoletja

– akterji: Evropa, prebivalci Zahodne Evrope, Zahodna Evropa, Nemčija, zahodnoevropsko tržišče, EGS, EFTA, evropske države, EU, socialistične države vzhodne Evrope

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (rast prebivalstva, napredovanje, razvoj gospodarstva, povezovanje), vrsta dogodkov (nastanek EGS, EFTA, EU, SEV, naftna kriza), vrsta stanja (pomanjkanje, zlata doba, Evropa – druga gospodarska sila sveta, odrezanost od Zahoda), liberalne (ukinitve carin, enotni trg, uvedba skupnega evropskega parlamenta), socialistične (sovjetski gospodarski model, plansko gospodarstvo, neodvisnost od kapitalističnega sveta)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Mercedes, simbol nemške avtomobilske industrije«, »Sovjetska zapora zahodnega Berlina«, »Film 1984«, »Pred izložbo«), slika (»Združene države Evrope«), politični zemljevid (»Evropske gospodarske povezave v drugi polovici 20. stoletja.«), tabela (»standard prebivalstva«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 117 (povzetek): 1945 – 1948: velike gospodarske težave Evrope. Po 1948: dve desetletji nepretrganega razvoja – »zlata doba«.

Njeni vzroki:

Znanstveni in tehnični napredek, ki se je začel že med drugo svetovno vojno in nadaljeval po 1945.

Vlade so pospeševale gospodarski razvoj in s tem poskrbele za brezposelne.

Pomembna vloga **Marshallovega načrta** pri oživljanju gospodarstva.

Večja uporaba kmetijske mehanizacije in umetnih gnojil je **povečala hektarski donos**.

Odvečna delovna sila je odšla v industrijo in na druga dela. (1914 – 50 % ljudi zaposlenih v kmetijstvu; 1960 – le še 17 %)

»**Baby boom**« (veliko število rojstev) po drugi svetovni vojni (1940: 264 milijonov prebivalcev Zahodne Evrope; 1970 že 320 milijonov) spodbudi gospodarsko rast.

(po Alan Farmer: An Introduction to Modern European History 1890–1990, London 2000)

b) str. 117 (stranski povzetek): Zakaj je bila Zahodna Evropa gospodarsko tako uspešna.

c) str. 117 (osrednje besedilo): Premagani državi doživita gospodarski čudež: V prvih povojnih letih je najbolj napredovala najbolj porušena država v Evropi – Nemčija. Po združitvi zahodnih okupacijskih con leta 1948 v Zvezno republiko Nemčijo je vanjo začela pritekati predvsem ameriška pomoč. Začel se je hiter razvoj gospodarstva, t. i. **nemški gospodarski čudež**. K napredku sta pripomogli nemška natančnost in delavnost, zahodnoevropsko tržišče pa je zaradi pomanjkanja »požiralo« izdelke. Zaradi prepovedi oboroževanja je država vlagala denar v razvoj gospodarstva, znanosti, šolstva.

č) str. 117–118 (osrednje besedilo): Zahodna Evropa tekmuje z ameriškim gospodarstvom: Gospodarsko oživljanje zahodne Evrope je vzpodbujalo povezovanje držav. Tako je leta 1958 nastala **Evropska gospodarska skupnost – EGS**. Postala je zasnova današnje Evropske unije. Prizadevala si je za ukinitve carin in drugih trgovinskih omejitev med članicami. Države EGS so se povezovale tudi politično. Leta 1959 je nastala EFTA, zveza držav, ki je podpirala svobodno trgovino.

V šestdesetih letih se je v zahodni Evropi, najbolj pa v Zvezni republici Nemčiji nadaljevala hitra gospodarska rast. Države EGS so ukinile medsebojne carine, ustanovile enotni trg s kmetijskimi pridelki in omejile uvoz iz držav nečlanic. EGS je postala druga najpomembnejša gospodarska sila sveta. Evropa si je hotela vrniti predvojni ugled vodilne celine, ki so ga v povojnem času prevzele Združene države Amerike. V sedemdesetih letih je razvoj zahodnega gospodarstva ovirala naftna kriza. Države proizvajalke so s cenami nafte poskušale politično vplivati na Zahod (obdobje arabsko-izraelskih vojn). Krizo so evropske države reševale z omejevanjem porabe goriv in iskanjem nafte v severnem morju. Nastopilo je obdobje večje inflacije in brezposelnosti (v Veliki Britaniji 12 odstotkov brezposelnih). Konec sedemdesetih je bila naftna kriza premagana, EGS je uvedla skupni evropski parlament in začela načrtovati skupno denarno enoto (sedanji evro).

Nova pravila EGS so postavili leta 1991 v nizozemskem Maastrichtu, kjer so tudi spremenili ime v **Evropsko unijo (EU)**. Poleg poenotenja gospodarstva so se predstavniki 12 članic dogovorili za skupno zunanjo in obrambno politiko.

d) str. 118 (osrednje besedilo): Gospodarstvo držav »realnega socializma«: V socialističnih državah vzhodne Evrope so prevzeli **sovjetski gospodarski model**. Podržavili (nacionalizirali) so zasebno lastnino. Drža-

va je tako postala lastnik industrijskih obratov, bank, prometnih sredstev, velikih in srednjih kmečkih posesti. Uvajali so **plansko gospodarstvo**, ki so ga poznali v Sovjetski zvezi (petletke). Manjše kmetije so kolektivizirali (združevali) v večja zadružna posestva pod okriljem države. Države so razvijale predvsem težko industrijo in elektroenergetski sistem, saj naj bi na ta način dosegli neodvisnost od kapitalističnega sveta. Sovjetska zveza je leta 1949 skupaj z vzhodnoevropskimi državami ustanovila SEV, Svet za vzajemno gospodarsko pomoč. Pomagal naj bi pri obnovi teh držav in je bil odgovor Trumanovemu in Marshallovemu načrtu. Pomoč SZ je bila skromna, saj se je sama otepal z velikim vojnim razdejanjem in neučinkovitim gospodarstvom. Socialistične države so živele skoraj povsem odrezane od Zahoda, trgovina z njim je skoraj usahnila, važnejša kot gospodarska so bila politična vprašanja.

e) str. 118 (komentar k sliki »Francoski plakat za »Združene države Evrope«): Evropa si mora priboriti mesto med ZDA in SZ in postati gospodar na svojih tleh.«

f) str. 118 (novi pojmi):

EFTA – angl. European free trade organisation. Evropsko združenje svobodne trgovine

SEV – rusko, Zveza ekonomske vzajemnosti. Organizacija je povezovala vzhodnoevropske države.

g) Str. 119 (naloga): Razmisli: Katere države so danes vključene v Evropsko unijo?

XXII. vsebinski sklop/tema: SVET V DRUGI POLOVICI 20. STOLETJA

– naslov: Stari kolonializem zamira

– akterji: Evropa, azijske in afriške dežele, azijski narodi, evropske države, nove države, domači plemenski poglavarji, beli kolonizatorji, evropski strokovnjaki, razviti svet, nerazviti svet, multinacionalke, prebivalci tretjega sveta, ZDA, Avstralija

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (zamiranje evropskih imperijev, proces dekolonizacije, upor, osamosvojitve, neokolonializem, izguba stika, terorizem), vrsta stanj (obnova, težavno obvladovanje, revščina, odhod strokovnjakov, razlike v razvitosti, ilegalno priseljevanje), občečloveške (kritika: kulturna nerazvitost, jezik belih kolonizatorjev)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Galski petelin in angleški lev«, »Borci za neodvisnost portugalskega Mozambika«, »Kronanje Bokasse«), karikatura (»Sovjetski voditelj Hruščov pod krinko antikolonializma«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 120 (komentar k sliki): Galski petelin in angleški lev sta oskubljena: moč evropskih imperijev zahaja.

b) str. 120 (osrednje besedilo): Zakaj je Evropa izgubila kolonije?: Čeprav so države Srednje in Južne Amerike pridobile neodvisnost večinoma že v 19. stoletju, spada še danes ta celina v gospodarskem pogledu med nerazviti svet. /.../

Azijske in afriške dežele so **proces dekolonizacije** večinoma opravile v drugi polovici 20. stoletja. Narodi teh delov sveta so začeli razvijati nacionalno zavest. Nekateri azijski narodi so se kot deli kolonialnih imperijev evropskih držav borili proti japonskim okupatorjem. Po vojni so se sklicevali na **pravico do samoodločbe**, zapisani v Atlantski listini. Zahtevam po neodvisnosti je dala polet tudi Deklaracija o človekovih pravicah. Ponekod je pomembno vlogo odigrala drugačna verska pripadnost domačinov v nasprotju s kolonizatorji. Med vojno uničene evropske države so vse sile potrebovale za obnovo. Zato so težko obvladovale vrenje v svojih kolonijah. Kolonije so se začele postopno otrešati njihove oblasti.

c) str. 121 (osrednje besedilo): Ko so kolonije postale samostojne: V novih državah so oblast marsikje prevzeli domači plemenski poglavarji in grobo zavladali nad pripadniki drugih plemen. Sicer pa so nove države ostale večinoma revne.

Zaradi plemenske razdeljenosti posameznih držav in kulturne nerazvitosti se je marsikje kot uradni jezik ohranil jezik belih kolonizatorjev (francoščina, angleščina). Kot državne meje so se ohranile **stare kolonialne meje**, ki pa niso bile v skladu z narodnostnimi mejami. Obmejna območja so postala vir pogostih spopadov. Spopadi pa so povzročali množične selitve, ljudje so umirali zaradi lahkote in bolezni.

Gospodarstvo so ob osamosvojitvi zapuščali evropski strokovnjaki, domačih je bilo malo. Industrija, ki že dotlej ni dosegala razvitega sveta, je z osamosvojitvijo izgubila stik z razvitimi. Ljudje se še danes večinoma preživljajo s kmetijstvom. Hrane pridelajo premalo, pa še to večkrat uničijo naravne nesreče (suše, poplave).

Zahodni svet se je v bivše kolonije vrnil v obliki **neokolonializma** (gospodarska odvisnost nerazvitih od razvitih). Multinacionalne družbe, ki

so bile nosilke teh dejavnosti, so skrbele le za čim večjo denarno korist. Nerazvitemu svetu so prodajali zastarelo, okolju nevarno tehnologijo, ki je bohotovala tudi ekološkim nesrečam.

č) str. 122 (osrednje besedilo): Kaj storiti s svetovnim jugom?: Na začetku tretjega tisočletja so razlike v razvitosti gospodarstev ogromne in ohranjajo revščino tretjega sveta. **Globalizacijo** svetovne trgovine razumejo revni kot gospodarsko ureditev, ki bo koristila le bogatim, njim pa onemogočila razvoj.

Razviti svet se spopada s vprašanjem **ilegalnega priseljevanja**. Prebivalci tretjega sveta iščejo v ZDA, Evropi ali Avstraliji »obljubljeno deželo«, kjer bodo prišli do dela ali pa našli zatočišče pred političnim ali verskim preganjanjem v domači deželi.

Problem, ki vedno bolj skrbi zahodni svet, je **terorizem**. Po šestdesetih in sedemdesetih letih, ko je Evropo ogrožal terorizem domačega izvora (IRA, Rdeče brigade ipd.), so ga sprejeli tudi nerazviti. Z nasilnimi sredstvi opozarjajo na za njih neustrezno ureditev sveta: maščujejo se za krivice, ki jih po njihovem mnenju povzročajo predvsem ZDA kot tista velesila, ki stoji v ozadju svetovne politike.

XXIII. vsebinski sklop/tema: SVET V DRUGI POLOVICI 20. STOLETJA

– naslov: Družba druge polovice 20. stoletja

– akterji: Zahodni svet, katoliška Cerkev, Vzhodna Evropa, mladi Zahoda, Evropa, ZDA, študentje Zahoda, študentje na drugi strani železne zveze

– vrednote: vrste družbenih sprememb (spremenjene družbene vloge, zatiranje verovanja, upor mladih, mirovniško gibanje), občečloveške (večja enakopravnost spolov, popularna kultura, šport), liberalne (kritika: potrošništvo, materialistična miselnost, kapitalistična družba), socialistične (kritika: nedemokratičnost komunističnih režimov)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografije (»Družini prve polovice 19. in druge polovice 20. stoletja preživljata prosti čas«, »Zasedanje drugega vaticanskega koncila«, »Maria Jepsen, prva škofinja v evangeličanski cerkvi«, »Rock'n'roll«, »Študentski nemiri v Franciji«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 126 (osrednje besedilo): Spremembe mišljenja – spremenjene družbene vloge: V razvitem Zahodnem svetu je po drugi svetovni vojni

hiter znanstveni in gospodarski napredek zmanjšal vpliv krščanskih cerkva na človekov vsakdanjik. II. vatikanski koncil (1962–65) je dal katoliški cerkvi pod vodstvom papeža Janeza XXIII sodobnejšo smer. Cerkev je prisluhnila sodobnemu svetu: zahtevam po rasni in spolni enakopravnosti, strpnemu dialogu z drugače mislečimi, v obredje je namesto latinščine uvedla domače jezike. Papež Pavel VI. je zapustil vatikanske zidove in se nekajkrat podal na potovanja, tudi k pravoslavnim. Njegova potovanja nadaljuje prvi slovanski papež, Janez Pavel II.

V Vzhodni Evropi pa so komunistični režimi verovanje načrtno in grobo zatirali. S tem so pogosto dosegali ravno nasprotni učinek – ljudje so se še naprej oklepali vere.

b) str. 127 (osrednje besedilo): Nezadovoljna mlada generacija: Do sredine petdesetih let so mladi Zahoda sprejemali vrednote in način življenja svojih staršev. Tudi **potrošništvo** je bilo zaradi medvojne pomanjkanja del njihovega življenja. V šestdesetih se je precejšen del mladih uprl »svetu staršev«. Njihov upor se je izražal v mladinskih gibanjih, hipijevstvu, protestni glasbi, filmu in literaturi. Mladi so se zatekali v vzhodnjaške religije, zagovarjali uživanje mamil. Odpor proti vojaškemu reševanju sporov je rodil **mirovniško gibanje**, ki je dobilo največje razsežnosti med vietnamsko vojno. 1968 leta so se iz ZDA v Evropo razširili študentski nemiri, ki so pljusknili tudi proti Vzhodu. Medtem, ko so se študentje Zahoda upirali materialistični miselnosti kapitalistične družbe, so se študentje na drugi strani železne zavese upirali nedemokratskim komunističnim režimom ali pa celo zahtevali bolj dosleden komunizem (študentski nemiri v Ljubljani).

XXIV. vsebinski sklop/tema: SVET V DRUGI POLOVICI 20. STOLETJA

- naslov: Združene države Amerike ostajajo svetovna velesila, Sovjetska zveza izgublja polet
- akterji: ZDA, SZ, Evropa, Japonska
- vrednote: vrste družbenih sprememb (dohitevanje, odgovor), liberalne (ustanavljanje multinacionalk, povečevanje dobička)
- Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.
- slikovni material:
- št. strani: 1
- izbrano besedilo:

str. 130 (osrednje besedilo): Konec 20. stoletja ostajajo ZDA »svetovni žandar«: Gospodarstvo ZDA sta pričeli kmalu po drugi vojni dohiteva-ti Evropa in Japonska. Ameriško gospodarstvo je odgovorilo z ustanavljanjem multinacionalk. Z njimi so zmanjšale proizvodne stroške (cenena delovna sila v nerazvitih delih sveta, ni carin za blago, ki ga proizvajajo in prodajajo v isti državi) in povečali dobiček.

XXV. vsebinski sklop/tema: SVET V DRUGI POLOVICI 20. STO-LETJA

– naslov: Padec komunizma

– akterji: Zahod, Vzhod, Willy Brandt, obe Nemčiji, SZ, ZDA; članice NATA, varšavske zveze, neuvrščenih, vzhodnoevropske države, Mihail Gorbačov, komunistične stranke, partije, vzhodnoevropski proletariat, zahodnoevropski delavci

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (zaton komunizma, reforme, večstrankarske volitve, nastanek novih držav, padec socializma), vrsta stanj (hladna vojna, razmere po padcu socializma), vrsta dogodkov (KEVS v Helsinkih, padec berlinskega zidu, revolucija v Romuniji, študentske demonstracije v Pekingu), socialistične (kritika: politične stranpoti, nizka življenjska raven; večje upoštevanje delavcev in njihovega dela, industrijska demokracija)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografije »Berlinski zid«, , »Elena in Nicolae Ceausescu »Nemirni Balkan«, karikaturi (»Pogreb hladne vojne«, »Mihail Gorbačov in reforme«, »Govor o miru«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 131 (komentar k sliki »Berlinski zid«): Novembra 1989 je začel padati berlinski zid, simbol evropske razdvojenosti v hladni vojni.

b) str. 131 (osrednje besedilo): Popuščanje napetosti: Svetovno politiko je po drugi svetovni vojni oblikovala hladna vojna. Eno najbolj žgočih vprašanj, ki je razdvajalo Zahod in Vzhod, je bilo nemško vprašanje. Prve korake v smeri otoplitve med Nemčijama je storil zahodnonemški predsednik **Willy Brandt** (1969–1974). Potem, ko je priznal mejo med obema Nemčijama na Odri in Nisi, je v začetku sedemdesetih let steklo tudi sporazumevanje med SZ in ZDA. Med leti 1973–75 je kot rezultat popuščanja med velesilami potekala Konferenca o evropski varnosti in sodelovanju (KEVS) v Helsinkih. Udeležile so se je članice Nata kot varšavske zveze in

neuvrščenih. Helsinška listina, ki je bila podpisana ob koncu te konference (1975), naj bi oznanila začetek konca hladne vojne.

c) str. 131–132 (osrednje besedilo): Zaton komunistične dobe: Mihail Gorbačov je konec osemdesetih uvidel je, da je njegova država v izredno težkem gospodarskem položaju. Lotil se je gospodarskih in političnih reform. Namesto centralno vodenega gospodarstva je odprl pot zasebni pobudi, delovanju trga in tako hotel odpraviti nesposobne »gospodarje«. Teh reform se je oprijel izraz »**perestrojka**«. Svobodnejše gospodarstvo ni imelo le pozitivnih posledic, povzročilo je padanje industrijske proizvodnje in rast inflacije. Močno se je povečala brezposelnost, ki jo država do tega časa skoraj ni poznala. S tem se je zmanjšala socialna varnost.

Ljudje so dobili več osebnih svoboščin, svobodo govora, tiska, izražanja političnega prepričanja. Te reforme so imenovali »**glasnost**«. Posledica teh sprememb je bila sprostitvev dotlej tlačjenih nacionalnih in verskih nasprotij, ki so vedno bolj razdirala državo.

Vzhodnoevropskim državam je Gorbačov dovolil svobodnejši razvoj. To priložnost so hitro izkoristile in 1989 leta stopile na pot samostojnega razvoja. Ponekod so vodilne komunistične stranke dopustile **večstrankarske volitve** in mirno odšle z oblasti. Ta način so izbrale partije na Poljskem, Madžarskem, v Češkoslovaški, Vzhodni Nemčiji in Bolgariji. Novembra 1989 so odprli mejo med obema Nemčijama, s tem je padel tudi berlinski zid, simbol hladne vojne. Vzhodni Nemci so po mnogih desetletjih lahko svobodno odšli v zahodni del.

Drugod, denimo v Romuniji, so se komunisti hoteli za vsako ceno obdržati na oblasti, kar je povzročilo demonstracije, oborožene spopade in prelivanje krvi.

Komunistične večnacionalne države so zaradi nacionalnih nasprotij razpadle, na njihovih tleh so nastale nove države. Najprej so Sovjetsko zvezo zapustile baltske države (leta 1990 in 1991). Sledile so jim še druge republike bivše Sovjetske zveze. /.../ Povesod pa ta prehod ni potekal mirno. Najbolj krvavo se je zapletlo v Čečeniji, kjer se razmere po intervenciji Rusije še konec 20. stoletja niso umirile.

Izven Evrope je komunistični svet preživel v 21. stoletje. Študentske demonstracije v Pekingu 1989 leta na Trgu Tiananmen (Trg nebeškega miru) so zahtevale demokracijo. Vojska je posegla z oklepniki in pobila več tisoč demonstrantov. V devetdesetih letih je Kitajska uvedla nekatere gospodarske spremembe, vendar še vedno dosledno zavrača zahteve po de-

mokratizaciji življenja. Komunizem se še ohranja v Severni Koreji, v Vietnamu in na Kubi.

č) str. 132 (osrednje besedilo): Ali je mogoče »kratko stoletje socializma« pozabiti?: Obstoje socialističnega bloka je imel tudi pozitivne strani. Kljub mnogim političnim stranpotem in nizki življenjski ravni vzhodnoevropskega proletariata so zahodnoevropski delavci menili, da se je na Vzhodu uresničila zamisel o večjem upoštevanju delavstva in njihovega dela. Zato so se v svojih zahtevah večkrat sklicevali na vzhodnoevropski socializem. Njegov vpliv je tako viden pri nastanku delavskega soupravljanja podjetij (t. i. industrijska revolucija). Mnogi pa so v socialističnih državah nekritično videli kar obljubljeno dežela delavstva. Konec socializma je pred delavstvo postavil vprašanje, kam sedaj?

Po padcu socializma so z uvajanjem oblik kapitalističnega gospodarstva tamkajšnji delavci doživeli razmere, ki jih v socializmu niso poznali: izredno velike razlike v plačah, veliko stopnjo brezposelnosti, boj za delovna mesta, manjše možnosti zaposlovanja starejših oseb, vedno dražje šolanje otrok.

XXVI. vsebinski sklop/tema: SVET V DRUGI POLOVICI 20. STOLETJA

– naslov: Evropa in svet na pragu enaindvajsetega stoletja

– akterji: nove države, zahodnoevropske države, Evropska unija, evropske države, evroskeptiki, kandidatke za članstvo v EU, ilegalni priseljenci, evropsko prebivalstvo

– vrednote: vrste družbenih sprememb (nastanek novih držav, zamenjava totalitarizmov z demokracijo, tranzicija, nasprotja med svetovnim severom in jugom, globalizacija), vrste stanja (razmere ob tranziciji, pritisk ilegalnih priseljencev), vrste dogodkov (uvredba evra), liberalne, evro-atlantske (širitev EU, združevanje, svoboden pretok delovne sile, reševanje vprašanj; kritika: evroskepticism)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Tranzicija«, »Zastava Evropske unije«), zemljevid (»Zemljevid Evropske unije in kandidatke za članstvo«)

– št. strani: 3

– izbrano besedilo:

a) str. 134 (komentar k sliki »Zastava Evropske unije«): Zastava Evropske unije, uradno ustanovljena 1. novembra 1993, in evro, plačilno sredstvo EU.

b) str. 134 (osrednje besedilo): Nastaja drugačna Evropa...: V zadnjem desetletju drugega tisočletja so na ozemlju, ki je pripadalo socialističnemu družbenemu redu, nastale nove države. Tako se je **spremenil politični zemljevid južne in vzhodne Evrope**. Te države so zamenjale totalitarizem z demokracijo, včasih še zelo negotovo. Spreminjati so začele gospodarski sistem, iz centralno vodenega, planskega gospodarstva so prešle v tržno gospodarstvo. Posledice niso bile najbolj prijazne velikemu delu prebivalstva. Zmanjšala se je socialna varnost, razlike med sloji so se strmo povečale. Propadajo cele panoge, zapirajo doslej uspešne tovarne. Nastaja nov sloj bogatih. Krčiti so se začele zdravstvene pravice, stanovanje postaja včasih nerešljiv problem. Prehodno obdobje v političnem, gospodarskem in socialnem življenju imenujemo **tranzicija**.

Zahodnoevropske države, združene od leta 1992 v Evropsko unijo (maastrichtski sporazum), so s 1. Januarjem 2002 uvedle **evro** kot edino plačilno sredstvo. Po padcu železne zavese načrtujejo širitev Unije. Tako naj bi sčasoma vse evropske države postale članica te zveze. Proces širjenja ne poteka gladko. Nekatere države Unije so zadržane do tega procesa, pa tudi v kandidatkah se porajajo pomisleki, koliko samostojnosti bo žrtvovane skupni Evropi in kakšna bo cena članstva (evroskeptiki). Pridružitve desetih kandidat naj bi bila končana v prvem desetletju tega stoletja.

Evropa se spopada s problemi, ki so se pred nekaj desetletji šele nakazovali. Unija se boji vse večjega **pritiska ilegalnih priseljencev**. Prek Evrope potekajo poti, po katerih državljane nerazvitega sveta vodijo in vozijo trgovci z »belim blagom«. Zahodne države se bojijo pritiska delovne sile iz držav kandidat za vstop v Unijo. Unija namreč pozna svoboden pretok delovne sile, kar naj bi bila tudi pravica novih članic.

Podaljšanje življenjske dobe evropskega prebivalstva in manjšega števila zaposlenih prinaša s seboj nove probleme. Generacije, ki so pred desetletjem govorile le o mladosti, sedaj opominjajo, da je lahko tudi starost ustvarjalna. Vedno **manjša rodnost** postavlja pod vprašaj ustrezno pokojnino po opravljeni delovni dobi.

Evropa je v zadnjih desetletjih veliko storila za dvig ekološke zavesti. Ukrepi, ki zmanjšujejo onesnaževanje, gredo tudi na račun nerazvitega sveta. Ekologija ostaja stalno prisotno in še zdaleč ne rešeno vprašanje.

c) str. 135 (novi pojmi):

Evropska unija (skupnost) – posebna oblika združenja evropskih držav, razlikuje se od zveze držav in od zvezne države.

Evroskeptik – človek, ki dvomi v prednosti združevanja v Evropsko unijo.

č) str. 136 (naloga): Razmisli: Ugotovi prednosti povezovanja Evrope in njene slabosti.

XXVII. vsebinski sklop/tema: SLOVENCİ PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

– naslov: Samostojna Slovenija

– akterji: Slovenija, Evropska skupnost, Jugoslavija, članice Evropske skupnosti, slabše razvite države EU, družina evropskih držav

– vrednote: vrsta družbenih sprememb (menjava političnega in gospodarskega sistema), vrsta dogodkov (vojna za Slovenijo, posredovanje EU, mednarodno priznanje Slovenije), evro-atlantske (gospodarsko sodelovanje z evropskimi državami, hitra včlanitev v EU)

– Evropa: a) geo. b) polit. c) geopolit. d) kult.

– slikovni material: fotografija (»Proslava ob razglasitvi neodvisnosti Slovenije 26. junija 1991«, »Menjava označb države na mejnem prehodu Ljubelj«, »Pred Prešernovim kipom v Ljubljani v dneh vojne«, »Slovenska delegacija ob sprejemu v članstvo OZN«)

– št. strani: 2

– izbrano besedilo:

a) str. 165 (osrednje besedilo): Vojna za Slovenijo: Slovenska skupščina je **25. junija 1991** razglasila **neodvisnost Slovenije** in prevzela nadzor nad svojimi mejami. Jugoslovanska oblast ni priznala slovenske samostojnosti. Zvezni policiji in vojski je ukazala, da preprečita slovenske ukrepe. 27. junija so se začeli oboroženi spopadi med jugoslovanskimi enotami ter slovensko Teritorialno obrambo in slovensko policijo. Jugoslovanski vojaški poseg je bil slabo pripravljen. Podcenjevali so slovensko pripravljenost za obrambo samostojnosti. Mnogi jugoslovanski vojaki sploh niso vedeli, za kaj se borijo, in so se množično predajali slovenskim silam. Slovenska vojska in policija sta v nekaj dneh zaustavili več oklepnih enot, vnovič zasedli vse mejne prehode, jugoslovansko vojsko na slovenskih tleh pa blokirali v njenih vojašnicah. Teden dni kasneje, 3. julija 1991, je bila intervencija končana in jugoslovanska vojska se je začela umikati v vojašnice.

Hkrati z oboroženim spopadom je potekala tudi **diplomatska dejavnost**. Zaradi vojaškega posredovanja jugoslovanske strani in jasno izpričane odločnosti, s katero je Slovenija branila pravico do samoodločbe, je njen mednarodni ugled naglo naraščal. Tudi v tujini so na osamosvajanje demo-

kratične države gledali z vse večjimi simpatijami. Na začetku julija 1991 je po posredovanju Evropske skupnosti prišlo na Brionih do pogajanj med Jugoslavijo in Slovenijo. Podpisali so t. i. **brionsko deklaracijo**, ki jo je slovenska skupščina potrdila 10. julija. Z njo je Slovenija sicer uradno za tri mesece zamrznila osamosvajanje, dejansko pa je le še pospešila njeno izvajanje.

b) str. 165–166 (osrednje besedilo): Mednarodno priznanje Slovenije: Slovenija je bila jeseni 1991 že samostojna država, a je morala še čakati na to, da jo priznajo najpomembnejše države sveta. Prelomen je bil **15. januar 1992**, ko jo je priznala večina članic Evropske skupnosti. V naslednjih dneh in mesecih so se priznanja množila. Samostojno Slovenijo so priznale tudi vse najpomembnejše države (npr. stalne članice Varnostnega sveta OZN), kar je omogočilo, da je Slovenija 22. maja 1992 postala 176. **članica Organizacije združenih narodov**.

c) str. 165 (osrednje besedilo): Notranja ureditev Slovenije: /.../ Prva leta samostojne države so bila zaradi prekinitve utečenih gospodarskih tokov v nekdanji Jugoslaviji in vojne ob razpadanju tudi za Slovenijo precej naporna. Gospodarska proizvodnja se je zmanjševala, povečevala se je brezposelnost. Kriza je dno dosegla leta 1993. Najpomembnejši potezi nove gospodarske politike sta bili **denacionalizacija** (vračanje po drugi svetovni vojni odvzetega premoženja prejšnjim lastnikom oziroma njihovim naslednikom) in **privatizacija** (razdelitev v socialističnih časih skupnega družbenega premoženja). Učinki nove politike in navezovanje gospodarskega sodelovanja s številnimi državami, po večini evropskimi, je vplivalo na izboljšanje gospodarskih kazalcev. Ob koncu tisočletja je bila vidna hitra gospodarska rast in manjšanje brezposelnosti.

Na socialno podobo vplivajo značilne poteze kapitalističnega gospodarstva. V desetletju se je družba močno razslojila. Manjši del prebivalstva je bogat, mnogo družin pa komaj zasluži za preživetje. Toda med nekdanjimi komunističnimi državami velja Slovenija za tisto, ki je uspešno prehodila pot v novi politični in gospodarski sistem ter se po razvitosti lahko primerja s slabše razvitimi državami Evropske unije. Prav hitra včlanitev v družino evropskih držav je poglobljena slovenska zunanje-politična opredelitev.

V knjigi predstavljamo analizo rabe pojma Evropa v osnovnošolskih učbenikih za pouk zgodovine, geografije ter državljanske (in domovinske) vzgoje in etike (in njenih historičnih predhodnic), ki predstavlja dopolnilno študijo v okviru raziskovalnega projekta Oblikovanje, razvoj in raba pojma Evropa v slovenskih medijih od leta 1954 do danes. Glavni cilj omenjenega projekta, ki je potekal na Pedagoškem inštitutu od februarja 2008 do februarja 2011, je bilo raziskovanje različnih pojmovanj Evrope, kakor so se le-ta pojavljala, oblikovala in preoblikovala v slovenskih medijih od 20. stoletja do danes.

V analizi izhajamo iz predpostavke, da pojmovanje Evrope, kot ga določajo pomembni (zgodovinski) mednarodni in notranji družbeno-politični dogodki ter ga reproducirajo mediji, prehaja tudi v izobraževalno polje, kjer je pogosto impliciten in neproblematiziran del s kurikuli predpisane in uradne vednosti. Znotraj pedagoškega diskurza se »spremenljive predstave o Evropi«, ki s pomočjo javne (medijske) sfere postajajo del vsakdanje (in s tem tudi zaledne) vednosti, konstruirajo kot samoumevne in normativne. Prav institucionalni kontekst, kjer se tovrstna jezikovna raba odvija, in specifična (tj. vzgojno-izobraževalna) narava pedagoškega diskurza pa jim omogočata, da potrjujejo, pojasnjujejo, legitimizirajo in naturalizirajo ideološka, »trenutno« veljavna politična ali kako drugače »problematična« prevladujoča pojmovanja »Evrope«, »evropskosti« in »evropskih vrednot«. Z analizo učbeniškega materiala skušamo pokazati, če in kako nekatera pojmovanja Evrope v osnovnošolskih učbenikih odražajo paralele oziroma se naslanjajo na vsakdanje (posplošeno), stereotipno, ide-

ološko pojmovanje, ki ima svoj izvir v političnih opredelitvah iz druge polovice 20. stol in ga je mogoče identificirati zlasti v kontekstu medijskega poročanja.

Naše temeljno analitično orodje predstavljajo metode kvantitativne in kvalitativne analize. S pomočjo prvih skušamo zajeti temeljne značilnosti celotnega korpusa izbranih besedil in izmeriti pogostost rabe pojma Evropa. Ker je »Evropa« bodisi kot referenčna točka ali kot samostojna učna vsebina najpogostejše in najtemeljiteje obravnavana v okviru predmeta zgodovina, smo našo analizo zasnovali okoli tovrstnih učbenikov, ki jih primerjamo z materialom, ki se uporablja ali se je uporabljal pri predmetih geografija in DVE. Kvantifikacija pojma Evropa v izbranem materialu pokaže, da v pogostosti rabe med osemletko in devetletko ni bistvene razlike. Evropa se pojavlja razmeroma pogosto, najpogostejše se rabi zlasti v okviru vsebin, ki so vezane na zgodovinsko obdobje novega veka, še zlasti »sodobno zgodovino«, pri čemer v besedilih prevladuje njeno geografsko in geopolitično pojmovanje.

V okviru kvalitativnih metod analizo utemeljujemo na konceptih jezikovne pragmatike, s pomočjo katerih raziskujemo dinamiko tvorjenja pomena pojma Evropa v izbranem učbeniškem materialu oziroma skušamo pokazati na njegove »problematične« in »neproblematične« rabe. S pomočjo izbranih primerov iz učbeniškega materiala najprej osvetljujemo kontekstualne značilnosti rabe pojma Evropa v izbranih učbenikih (od različnih vidikov širšega, neposrednega in jezikovnega konteksta) ter predstavljamo značilnosti rabe pojma Evropa v luči »učbeniškega sloga pisanja« kot tipa posebne govorne dejavnosti. Kot primere različnih strategij tvorjenja pomena pojma Evropa, ki temeljijo zlasti na razmerju med eksplicitnim in implicitnim, prikazujemo t. i. »nejasne rabe« in štiri različne problematične rabe, kot jih lahko najdemo v izbranih učbenikih in ki vsebujejo elemente ideoloških reprezentacij Evrope: 1) evrocentrizem in izključenost »neevropskih« perspektiv iz prikaza dogodkov, procesov, ljudi, institucij; 2) prikazovanje Evrope z vidika nacionalnih in/ali trenutnih političnih interesov; 3) nekritična obravnava dogodkov, procesov, ljudi, institucij v kontekstu (zgolj ali poudarjeno) pozitivnega prikaza Evrope; 4) stereotipno prikazovanje Evrope skozi »ne-/manj civiliziranega« Drugega.

V zadnjem delu predstavljamo korpus izpisov vseh pojavitev, ki s svojo strukturo omogoča nadaljnje analize ne le besedil, ki so povezana s pojmovanjem Evrope v izbranem materialu, temveč tudi spremljajočega slikovnega materiala.

In this book we present an analysis of different notions of “Europe” that can be found in the Slovenian primary school textbooks for history, geography and citizenship education lessons.

This analysis was a supplement study of a research project “The Formation, Development and Uses of the Concept Europe in Slovenian Newspapers in the Second Half of the Twentieth Century”, which was carried out at the Educational Research Institute from February 2008 to February 2011. The purpose of the project was the analysis of different conceptions of Europe, which emerged, formed and reformed themselves in the Slovenian media from the second half of the twentieth century to this day.

Our analysis is based on a standpoint that the notion of “Europe”, which is determined by the significant historical international and internal political events and which is reproduced by the media, enters into the educational field. Here such a notion of “Europe” often remains an implicit and unproblematic part of the official knowledge that is regulated by the curricula. Within the educational discourse the “ever changing conceptions of Europe” that with the help of public media sphere become a part of everyday (background) knowledge are constructed as common-sensical and normative. Namely, the institutional context, where such a language use is performed, and the specific nature of educational discourse, allow these conceptions to confirm, explain, legitimize and naturalize current political or other problematic and prevailing notions of “Europe”, “Europeanness” and “European values”.

With the analysis of the textbook material we are trying to show, if and how some notions of “Europe” in the primary school textbooks run par-

allel with or lean against the everyday, stereotypic, ideological notion that origins in the various political conceptions from the second half of 20th century and can be identified mostly in the context of the media coverage.

Our primary research tools represent methods of quantitative and qualitative analysis. With the first ones we are trying to grasp some of the fundamental characteristics of the whole text corpus and measure the frequency of uses of "Europe". Since Europe is more often used in the history textbooks either as a reference point or as a topic, our analysis is based on this material and then compared to the uses in the geography and citizenship education textbooks. Quantification of the uses of Europe in the selected material shows that there is no substantial difference between the eight and the nine year primary school regarding the frequency of use. In both types of history textbooks Europe appears frequently and is mostly used as a geographical and/or geopolitical notion in the framework of topics that refer to the modern history.

Our qualitative methods are based on the concepts of linguistic pragmatics and they help us to investigate the dynamics of meaning generation of Europe in the selected textbook materials, where we try to point out the "problematic" and "unproblematic" uses of Europe. Through the selected examples we shed light on the contextual characteristics of the uses of Europe (such as the wider context, the immediate context of situation and the linguistic context), then we present the uses of Europe in the framework of the "textbook writing" as a specific activity type. As a case of different strategies of meaning generation of Europe, which are particularly based on the interaction between the explicit and the implicit, we demonstrate the so called "vague uses" as well as four different problematic uses of Europe that can be found in the selected textbooks and contain elements of ideological representations of Europe. They are: 1) Eurocentrism and the exclusions of non-European perspectives from representations of events, processes, people and institutions; 2) representations of Europe from the perspective of national and/or current political interests; 3) uncritical treatment of events, processes, people, institutions in the context of positive representations of Europe; 4) stereotypical representations of Europe through the un-/less-civilized "Other".

In the last part of the book we present a text corpus of all the instances regarding Europe that can be found in the selected textbook. The structure of the corpus provides various options for further analysis, not only on the textual level of the selected material, but also on the level of visual elements that accompany the uses of Europe in the textbooks.

Viri

- (1983). *Obvezni predmetnik in učni načrt osnovne šole*, Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo.
- Bahar, I., Račič, J. in Resnik Planinc, T. (2000). *Geografija 8: za osmi razred 9-letne osnovne šole*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Božič, B. in Weber, T. (1979). *Zgodovina za šesti razred*, Ljubljana: DZS.
- Božič, B. in Weber, T. (1987). *Zgodovina 8*, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Božič, B. in Weber, T. (1990). *Zgodovina 8. Četrta, delno dopolnjena izdaja*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1990⁴ (delno dopolnjena izdaja).
- Černič Istenič, M., idr. (1999¹). *Državljska vzgoja in etika. Učbenik za 7. razred*, Ljubljana: i2.
- Černič Istenič, M. in Justin, J. (2007²). *Državljska vzgoja in etika. Učbenik za 7. razred*, Ljubljana: i2, 2004.
- Dolenc, E., Gabrič, A. in Rode, M. (2008). *Koraki v času. 20. stoletje: zgodovina za 9. razred devetletke*, Ljubljana: DZS.
- Gestrin, F. in Melik, V. (1992). *Zgodovina 7*, Ljubljana: DZS.
- Justin, J. idr. (2002). *Učni načrt državljanska vzgoja in etika*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo.

- Kern, A. N., Nečak, D. in Repe, B. (2007). *Naše stoletje: zgodovina za 9. razred osnovne šole: učbenik, prilagojen za slabovidne učence*, Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino.
- Košak, M. (1988). *Zemljepis za 8. razred osnovnih šol*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kranjec, S., Zgonik, M. in Oblak, T. (1985). *Zemljepis za 7. razred osnovnih šol*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kunaver, J. idr. (2003). *Učni načrt geografija*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo.
- Melik, V. in Gestrin, F. (1983). *Zgodovina za 7. razred*, Ljubljana: DZS.
- Mervic Simonič, K. (2006³). *Stari svet. Zgodovina za 7. razred devetletne osnovne šole*, Ljubljana: Modrijan.
- Milharčič-Hladnik, M., Peček-Čuk, M. in Devjak, T. (2004²). *Državljan-ska vzgoja in etika 7. Učbenik za državljansko vzgojo in etiko v 7. razre-du devetletne osnovne šole*, Ljubljana: DZS.
- Milharčič-Hladnik M., Peček-Čuk, M. in Devjak, T. (2004²). *Državljan-ska vzgoja in etika. Učbenik za državljansko vzgojo in etiko v 8. razredu devetletne osnovne šole*, Ljubljana: DZS.
- Otič, M. (2006). *Zgodovina 6: svet skozi čas. Učbenik za zgodovino v šestem razredu osnovne šole*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Otič, M. in Potočnik, D. (2007). *Zgodovina 7. Učbenik za zgodovino v sed-mem razredu osnovne šole*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Potočnik, D. in Otič, M. (2009). *Zgodovina 8: svet skozi čas: učbenik za zgodovino v osmem razredu osnovne šole*, Ljubljana : Mladinska knjiga.
- Račič, J. in Večerič D. (2006). *Geografija 9. Učbenik za geografijo v devetem razredu osnovne šole. 4. prenovljeni natis*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Razpotnik, J. in Snoj, D. (2005). *Raziskujem preteklost 9. Učbenik za zgo-dovino za 9. razred osnovne šole*, Ljubljana: Rokus.
- Repe, B. idr. (2003). *Učni načrt zgodovina*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo
- Rode, M. in Tawitian, E. (2004). *Prvi koraki v preteklost, učbenik za 6. ra-zred devetletke*, Ljubljana: DZS.
- Rus, V. in Šter, J. (1979). *Družba in socialistična morala za osmi razred. Uč-benik družbeno moralne vzgoje*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Senegačnik, J. (2009¹). *Geografija Evrope in Azije*, Ljubljana: Modrijan.

- Šter, J., Rus, V., Bergant, M. in Žlebnik, L. (1979). *Družba in socialistična morala za sedmi razred. Učbenik družbeno moralne vzgoje*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ule, M. idr. (2000¹). *Državljska vzgoja in etika. Učbenik za 8. razred*, Ljubljana: i2.
- Verdev, H. (2007¹). *Raziskujem Zemljo 6. Učbenik za geografijo v 6. razredu osnovne šole*, Ljubljana: Rokus Klett.
- Zgonik, M. in Rus, Z. (1979³). *Zemljepis za šesti razred osnovnih šol*, Maribor: Založba Obzorja.
- Žvanut, M. in Vodopivec, P. (1996). *Vzpon meščanstva. Zgodovina za 7. razred osnovne šole. Druga izdaja*, Ljubljana: Modrijan.
- Žvanut, M. in Vodopivec, P. (2005). *Vzpon meščanstva. Zgodovina za 8. razred devetletne osnovne šole. 1. in 2. del*, Ljubljana: Modrijan.

Literatura

- Čepič, M. in Vogrinčič, A. (2003). Tujec in tuje v učbenikih: kritična diskurzivna analiza izbranih primerov iz učbenika zgodovine. *Teorija in praksa*, 40/2, 313-334.
- Domanjko, B. in Žagar Ž., I. (2006). *Argumentiranost kot model (uspešne) komunikacije*, Domžale: Izolit.
- Justin, J. idr. (2003). *Učbenik kot dejavnik uspešnosti kurikularne prenove. Raziskovalno poročilo*, Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis.
- Krašovec, P. (2009). ,68 kot hkratna kriza evropskega zahoda in vzhoda. *Šolsko polje*, XX/5-6, 133-155.
- Krašovec, P. (2010). *Oblikovanje, razvoj in raba pojma Evropa v slovenskih medijih od leta 1954 do danes. Raziskovalno poročilo*, Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Krašovec, P. in Žagar Ž., I. (2008). »Napredni« proti »birokratskemu« socializmu: kako se je mit socializma v jugoslovanskem poročanju o okupaciji Češkoslovaške leta 1968 razcepil na dvoje. *Šolsko polje*, XIX/3-4, 57-76.
- Krašovec, P. in Žagar Ž., I. (2009). Divisions and Struggles of the Slovenian Journalistic guild: A Case Study of Contemporary European Journalism. *Journalism studies*, 10/1, 85-99.
- Kovač, M. in Kovač Šebart, M. (2004). Učbeniki v postsocialističnih državah: nastavki za primerjalno analizo, *Knjižnica*, 48/3, 7-31.

- Kress, G. in van Leeuwen, T. (2006). *Reading Images. The Grammar of Visual Design, Second Edition*, London in New York: Routledge.
- Mastnak, T. (1998). *Evropa: med evolucijo in evtanazijo*, Ljubljana: SH Zavod za založniško dejavnost.
- Rogelj, B. (2006). Nazaj k Evropi – geopolitični diskurzi o Srednji in Vzhodni Evropi v institucijah Evropske unije, *Dela*, 26, 181-202.
- van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Power*, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and Practice. New Tools for Critical Discourse Analysis*, New York: Oxford University Press.
- Velikonja, M. (2005). *Evroza – Kritika novega evrocentrizma*, Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Verschueren, J. (2000). *Razumeti pragmatiko*. Prevedla Irena Prosenc, Ljubljana: *cf.
- Verschueren, J. (2010). *Engaging with Language Use and Ideology. Pragmatic Guidelines for Empirical Ideology Research*. Rokopis.
- Vezovnik, A. (2007). Diskurzivna konstrukcija slovenske nacionalne identitete. Analiza časopisnih političnih komentarjev v obdobju vstopanja Slovenije v Evropsko unijo, *Annales*, 17/2, 469–483.
- Wodak, R. (2009). Za kaj gre v KAD – pregled zgodovine, pomembnih konceptov in razvoja. Prevedla Janja Žmavc, *Šolsko polje*, XX/5-6, 7-25.
- Žagar Ž., I. idr. (2006). *Emediate: Media and Ethics of the European Public Sphere from the Treaty of Rome to »War on Terror«: Workpackage 4: Case Studies of Media Discourse, the Occupation of Czechoslovakia in 1968: Primary Countries Slovenia, Serbia, Secondary Countries Croatia, UK, Italy*, Ljubljana: Pedagoški inštitut.

B

Bahar 34, 37, 41

Bergant 35, 42

Božič 33, 34, 36, 39, 46, 57, 59, 60,
69, 73, 76, 85, 103, 104, 237, 238,
257, 341

Č

Čepič 20

Černič Istenič 35, 36, 42, 45, 58, 72

D

Devjak 35, 36, 37, 42

Dolenc 34, 37, 40, 44, 54, 60, 65, 82,
86, 340, 341

Domanjko 12

G

Gabrič 34, 40, 340

Gestrin 33, 36, 39, 55, 60, 65, 133,
134, 147, 148, 149, 150, 241

J

Justin 35, 36, 42, 45, 61, 63

K

Kern 34, 37, 40, 45, 59, 65, 70, 303,
304, 341, 344

Košak 34, 36, 41

Kovač 42, 62

Kovač Šebart 62

Kranjec 34, 36, 41, 58

Krašovec 11, 45, 85

Kress 13, 24, 63

L

Lukšič 35, 42

M

Mastnak 45, 56, 91

Melik 33, 36, 39, 55, 60, 65, 133, 134,
147, 148, 149, 150, 241

Mervic Simonič 33, 36, 37, 39

Milharčič-Hladnik 35, 36, 37, 42,
45, 85, 91

N

Nečak 34, 40, 303

O

Oblak 34, 41

Otič 8, 9, 23, 33, 34, 36, 37, 39, 59, 65,
66, 72, 78, 81, 88, 89, 92, 124, 261

P

Peček-Čuk 35, 36, 37, 42

Planinc 34, 41

Plut 35, 42

Potočnik 23, 33, 34, 35, 36, 37, 39,
42, 59, 65, 66, 72, 78, 81, 89, 92,
261

R

Račič 34, 37, 41

Razpotnik 34, 37, 39

Repe 34, 40, 303

Resnik 34, 41

Rode 33, 34, 36, 37, 39, 40, 340

Rogelj 19

Rus 34, 35, 36, 41, 42

S

Senegačnik 34, 36, 41

Snoj 34, 37, 39

Svetlik 35, 42

Š

Šter 35, 36, 42

Štrajn 35, 42

T

Tawitian 33, 36, 37, 39

U

Ule 35, 36, 37, 42, 57

V

van Dijk 13

van Leeuwen 13, 24, 26, 63

Večerič 34, 37, 41

Velikonja 45, 86, 87

Verschuere 17, 20, 21, 24, 25, 27, 28,
42, 43, 51, 52, 55, 58, 61, 69, 72, 73,
75, 76, 79, 81, 91

Vezovnik 53

Vodopivec 23, 33, 34, 36, 37, 39, 53,
55, 65, 66, 67, 71, 172, 173, 261

Vogrinčič 20

W

Weber 33, 34, 36, 39, 46, 57, 59, 60,
69, 73, 76, 85, 103, 104, 237, 238,
257, 341

Z

Zgonik 34, 36, 41

Zupančič 35, 42, 72

Ž

Žagar 11, 12, 27, 43, 45

Žlebnik 35, 42

Žvanut 23, 33, 34, 36, 37, 39, 53, 55,
65, 66, 67, 71, 172, 173, 261

